

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI VE GELİŞMEKTE OLAN
ÜLKELER**

**AHMET OĞUZ DEMİR
2502090187**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Havva TUNÇ**

İSTANBUL-2013

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : AHMET OĞUZ DEMİR
Numarası : 2502090187
Anabilim/Bilim Dalı : İKTİSAT
Danışman Öğretim Üyesi : PROF.DR.HAVVA TUNÇ
Tez Savunma Tarihi : 17/01/2013 Tez Savunma Saati : 10:00
Tez Başlığı : " DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE GELİŞMEKTE OLAN
ÜLKELER"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 35. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR.HAVVA TUNÇ		Kabul
2- PROF.DR.ZEKAI ÖZDEMİR		Kabul
3-PROF.DR.KEREM ALKİN		KABUL
4-PROF.DR.NİHAL TUNCER		Kabul
5-PROF.DR.AHMET İNCEKARA		Kabul

Tez Başlığı: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Gelişmekte Olan Ülkeler

Hazırlayan: Ahmet Oğuz DEMİR

ÖZ

Son 30 yıla damgasını vuran küreselleşme kavramı, malların, hizmetlerin, bilgi ve sermayenin ülkeler arasında her geçen gün daha serbest hareket edebildiği bu dolaşımın olumlu ve olumsuz etkilerinin tüm dünya üzerinde görüldüğü bir paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte tüm bireyler, kamu kurumları, işletmeler ve ülkeler, küreselleşmenin olumsuz etkilerini en aza indirmeye çalışırken, olumlu etkilerini ise azami bir seviyeye çıkarmak için büyük çaba sarf etmektedir. Bu çabanın temel sonucu ise artan rekabet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşmenin ülkeler açısından iktisadi ve sosyal faydaları çerçevesinde en önemli sonuçlarından biri sürekli artan “Doğrudan Yabancı Yatırımlar” olarak görülmekte ve günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, doğrudan yabancı yatırımları kendi ülkelerine doğru çekebilmek için sürekli iyileştirmeler yapmakta, teşvikler ve tanıtım programları uygulamaktadır. Ülkeler arasında sürekli rekabet artmakta ve bu süreçte doğrudan yabancı yatırımları gerçekleştiren çokuluslu şirketlerin ülke tercihleri rekabette belirleyici olmaktadır.

Bu temel tespitten hareketle araştırma çalışmasında doğrudan yabancı yatırımların kuramsal altyapısı incelenmiş, doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomilerine faydaları ile birlikte doğrudan yabancı yatırımların makro ölçekte ülke seçimine ilişkin kuramsal çerçeve ortaya koyulmuştur. Bu kuramsal araştırmaya bağlı olarak tezin temel sorgusu; ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlar açısından cazip olmasını sağlayan unsurların belirlenmesi ve bu unsurların analizi ile bazı ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlar açısından neden geçmişten bugüne daha cazip olduğudur.

99 ülkenin yer aldığı çalışmada yapılan analizin sonucunda, mukayeseli üstünlükler, makroekonomik koşullar, iş ortamı koşulları ve yığılma ekonomileri etkilerinin ve bu etkileri belirleyen göstergelerin doğrudan yabancı yatırımlara etkisi analiz edilmiştir. Bu analiz sonuçları ışığında, ülkeler açısından bu etkiler dikkate alınarak hem 2008 hem de 2011 yılları için bir DYY Endeksi (FDII) oluşturulmuştur. BRIC ülkeleri ve Türkiye olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin küresel krizin de etkileri dikkate alınarak öne çıkan ve geride kalan yanları analiz edilmiştir.

Subject: Foreign Direct Investments and Developing Countries

Prepared by: Ahmet Oğuz DEMİR

ABSTRACT

Globalization which has an important influence in the last 3 decades is an important phenomenon having negative and positive effects based on the improvement of free movement of goods, services, knowledge and capital among countries in the world. During the increasing globalization, all individuals, public authorities, private companies and countries are trying to minimize the negative effects whereas they are trying to benefit the positive effects in maximum. The result of these situations is the increasing global competition.

One of the main results of the increasing economic and political effects of globalization is defined as the increasing “Foreign Direct Investments” and developing and developed countries are improving the conditions to promote and attract foreign direct investments to invest in their countries. Regarding to these improvements, the competition among countries for foreign direct investments are increasing and the selection criteria by multi-national corporations for investment country are taking an important role.

Based on this finding, this thesis includes the research on the theoretical base of the foreign direct investments together with the effects of foreign direct investments on economy and the decision factors for the country of investment. The main points researched in this thesis are the factors determining the attractiveness of the countries for foreign direct investments and why some countries have been seen more attractive by investors regarding to the analysis of the theoretic framework.

As a result of the analysis made with 99 countries, the effects of comparative advantages, macroeconomic situation, business environment and effects of agglomeration economies are analyzed together with the identifying datasets on

foreign direct investments' country selection for investment. A Foreign Direct Investment Index is composed for 2 index years, 2008 and 2011. Regarding the results, the strengths and weakness of developing countries like BRIC Countries and Turkey has been analyzed comparatively in 2008 and 2011 which gave possibility of consideration of 2008 Global Economic Crisis on foreign direct investments.

ÖNSÖZ

Günümüzde tüm ülkeler küresel pastadan daha fazla pay alarak, iktisadi ve sosyal gelişim süreçlerini hızlandırmak için önemli çabalar sarf etmektedir. Başta gelişmiş ülkeler olmak üzere bazı ülkeler, bu süreçten çok daha fazla fayda sağlarken, Türkiye'nin de içinde yer aldığı bir çok gelişmekte olan ülke ise küresel iktisadi sistemin yararlarından henüz etkili bir şekilde yararlanmayı başaramamıştır. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ise üretimin küreselleşmesini ifade etmekte ve en azından gelişmekte olan ülkelerin temel iktisadi problemlerinin çözümünü kolaylaştıran bir araç olarak görülmektedir. Bu özellikleri ile de günümüzde özellikle uluslararası iktisat literatürünün önemli konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada yapılan birçok çalışma olmasına rağmen; özellikle uluslar arası verilerin elde edilmesinin zorluğu ve kalitesine bağlı olarak geniş kapsamlı veri setleri ve ülke verileri ile literatürde çok fazla çalışma yer almamış ve ülkelerin bu anlamda küreselleşmeden en fazla yarar sağladıklarını düşündükleri doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili olarak kendilerini başka ülkelerle karşılaştırmalarını sağlayacak araçlar geliştirilmemiştir. Bu araştırma; bu açıdan önemli bir araç sunmayı hedefleyerek yapılmış, sonuçları açısından bir başlangıç teşkil etmiştir. Kavramsal ve kuramsal açıdan önemli bir literatür taramasını temel alan ancak bundan çok daha öte 99 ülkeye ait 2008 ve 2011 yılları için yaklaşık toplam 6400 verinin kullanıldığı çalışma, sadece verilerin derlenmesi sürecinde bile oldukça zorlu bir süreç olmuştur.

Bu süreçte hem tezle ilgili yönlendirmeleri ve desteği için hem de pozitif yaklaşımı ve hoşgörüsü için Danışman hocam Prof. Dr. Havva TUNÇ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Kendisi ile çalışmaktan her zaman onur duyduğum, 2005 yılından bu yana görev yaptığım İstanbul Ticaret Üniversitesi'ndeki, tüm akademik çalışmalarında olduğu gibi bu çalışmada da destekleyici, yol gösterici tavrı ve

babacanlığından ötürü değerli hocam Prof. Dr. Erdoğan Alkin'e sonsuz teşekkür borçluyum.

Tez İzleme Komitesi üyeleri değerli hocalarım Prof. Dr. Kerem Alkin ve Prof. Dr. Zekai Özdemir'e tezin tüm aşamalarında yapmış oldukları değerli katkıları ve yönlendirmelerinden ötürü teşekkür ederim. Bu uzun metni, bir başka göz olarak okuyan, önümüzdeki yıllarda çok daha iyi eserler vereceğine inandığım sevgili kardeşim Cansın Arslan'a da dar zaman aralığında gösterdiği özveri ve desteği için teşekkürü bir borç bilirim.

Yine bu süreçte bana sabır gösteren, destek veren tüm dostlarıma ve kilometrelerce uzaktan bana sözleri ile destek olmaya çalışan Annem, Babam ve Kardeşim Okan Demir'e ilgileri için, emekleri için teşekkür ederim.

Son olarak bu çalışmanın hazırlanması sürecinde; en sıkıntılı anlarımda yanımda olan, her açıdan desteği ile inancımı ve motivasyonumu arttıran, sabahın ilk ışıklarına kadar benimle birlikte tezi satır satır okuyan güzel insan, eşim Gizem Arslan Demir'e sonsuz şükran ve teşekkür borçluyum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ.....	1
GRAFİKLER LİSTESİ.....	1
KISALTMALAR	1
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN KURAMSAL YAPISI

1.1. TEMEL KAVRAMLAR	4
1.1.1.Portföy Yatırımları	4
1.1.2.Doğrudan Yabancı Yatırımlar	4
1.1.2.1.Pazar Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	5
1.1.2.2.Verimlilik Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	5
1.1.2.3.Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	6
1.1.2.4.Stratejik Değer Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	6
1.2. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER	7
1.2.1.Şirketlerin Uluslararasılaşması	7
1.2.2.Çok Uluslu Şirketlerin Oluşumu	9
1.2.3.Şube Açma veya Yeni Bir Tesis Kurma (Greenfield Investment)	11
1.2.4.Birleşme ve Satın Almalar (Mergers&Acquisitions)	11
1.2.5.Ortak Girişim (Joint Venture)	12
1.3. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN ENTEGRASYON MODELLERİ.....	12
1.3.1.Yatay Entegrasyon ve Yatay Doğrudan Yabancı Yatırımlar	12
1.3.2.Dikey Entegrasyon ve Dikey Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	13
1.3.3.Küme Entegrasyonu ve Küme Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	14

1.4. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHİ	14
1.4.1.Koloni Dönemi ve Ticari Kapitalizm	14
1.4.2.19. Yüzyılda Doğrudan Yabancı Yatırımlar	15
1.4.3.20. Yüzyılda Doğrudan Yabancı Yatırımlar	16
1.4.4.1970 Sonrasında Doğrudan Yabancı Yatırımlar	17
1.4.4.1.Kaynak Ülkelere Göre Dünyadaki Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	19
1.4.4.2.Ev Sahibi Ülkelere Göre Dünyadaki Doğrudan Yabancı Yatırımlar.	20
1.5. ULUSLARARASI TİCARET KURAMLARI	23
1.5.1.Mutlak Üstünlükler Kuramı	23
1.5.2.Mukayeseli Üstünlükler Kuramı	25
1.5.3.Faktör Donanımı Kuramı (Heckscher-Ohlin Modeli)	26
1.5.4.Yeni Nesil Kuramlar.....	27
1.5.4.1.Nitelikli İşgücü Kuramı.	28
1.5.4.2.Teknoloji Açığı Kuramı.....	29
1.5.4.3.Ürün Dönemleri Kuramı.....	30
1.5.4.4.Ülke Benzerliği Kuramı.....	31
1.5.4.5.Ölçek Ekonomileri Kuramı.	32
1.5.4.6.Monopolcü Rekabet Kuramı ve Yeni Uluslararası Ticaret Kuramları... ..	35
1.6. KURAMDA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR.....	37
1.6.1.Endüstriyel Organizasyon/Tekelci Avantajlar Kuramı	37
1.6.2.Ürünün Hayat Çevrimi Kuramı	38
1.6.3.Oligopolistik Tepki/Lideri İzle Kuramı.....	39
1.6.4.Davranışsal Yaklaşım	40
1.6.5.Para Bölgeleri ve Döviz Kuru Oranları Kuramı	40
1.6.6.Risk Çeşitlendirme Kuramı	41
1.6.7.İçselleştirme Kuramı	42
1.6.8.Makroekonomik Kuram	44
1.6.9.Lokasyon Kuramı	45
1.6.10.Dunning'in OLI Paradigması (Eklektik Paradigma).....	46
1.6.10.1.Sahiplik Avantajları (O).	47

1.6.10.2.İçselleştirme Avantajları (I).....	48
1.6.10.3.Lokasyon Avantajları (L).	49
1.6.10.4.OLI Paradigmasına Yönelik Eleştiriler ve Tespitler.	50
1.6.11.Değerlendirme	54

İKİNCİ BÖLÜM: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÜLKE SEÇİMİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

2.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İÇİN EVSAHİBİ ÜLKE SEÇİM KRİTERLERİ	55
2.1.1.Mukayeseli Üstünlüklerin Klasik Kaynakları	56
2.1.1.1.Ev Sahibi Ülke Pazar Büyüklüğü.	56
2.1.1.2.Nitelikli ve/veya Niteliksiz Emegın Maliyeti.	57
2.1.1.3.Doğal Kaynaklara ve Enerji Kaynaklarına Erişim Maliyeti.....	58
2.1.1.4.Ülkelerarası Mesafe, Ulaştırma ve İletişim Altyapısı.....	59
2.1.1.5.AR-GE Altyapısı ve Fikri Mülkiyet Hakları	62
2.1.2.Genel Ekonomik İklim	64
2.1.2.1.Fiyat İstikrarı.	64
2.1.2.2.İktisadi Büyüme.....	66
2.1.2.3.Döviz Kurları	68
2.1.2.4.Maliye Politikası ve Sürdürülebilirliği	69
2.1.3.Ekonominin Dışa Açıklığı	69
2.1.4.Vergi Oranları ve Yasal Kısıtlamalar	73
2.1.5.Yığılma Ekonomileri	75
2.1.6.Diğer Faktörler	76
2.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİYE ETKİSİ.....	77
2.2.1.Tasarruf ve Yatırımlar Üzerine Etkileri	77
2.2.2.Ödemeler Dengesine Etkileri	79
2.2.3.Uluslararası Ticarete Etkileri.....	80
2.2.4.Teknolojik Gelişim ve Üretkenliğe Etkileri	82

2.2.5.Emek Piyasasına Etkileri	84
2.2.5.1.İstihdama Etkileri.....	85
2.2.5.2.Ücretlere Etkileri.	85
2.2.6.İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ENDEKSİ

3.1. ANALİZ YÖNTEMİ.....	90
3.1.1.Bileşik Endeks Hazırlanması.....	90
3.1.1.1.Temel Bileşenler Analizi.	91
3.1.1.2.Kümeleme Analizi.	93
3.2. VERİLERİN TANIMLANMASI	94
3.2.1.Analizde Yer Alan Ülkeler	94
3.2.2. Gösterge ve Veriler.....	95
3.2.2.1.Mukayeseli Üstünlükleri Tanımlayan Göstergeler.	98
3.2.2.2.Makroekonomik Koşulları Tanımlayan Göstergeler.	100
3.2.2.2.İş Ortamını Tanımlayan Göstergeler.	103
3.2.2.2.Yığılma Ekonomileri Etkisini Tanımlayan Göstergeler.	105
3.2.3.Eksik Verilerin Hesaplanması	109
3.2.4.Veri Setinin Analize Uygunluğunun Test Edilmesi	111
3.2.4.1.Tanımlayıcı İstatistiklerin İncelenmesi ve Uç Değerlerin Düzenlenmesi	
.....	111
3.2.4.2.Korelasyonların İncelenmesi.	112
3.2.4.3.Faktör Testleri.....	112
3.2.5.Verilerin Normalize Edilmesi.....	114
3.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA İLİŞKİN KANTİTATİF	
ENDEKS ÇALIŞMALARI	115

3.4. ALT ENDEKSLER VE GÖSTERGE AĞIRLIKLARININ

HESAPLANMASI 117

3.4.1.2008 Doğrudan Yabancı Yatırımlar Endeksi ve Alt Endeks Ağırlıkları.....	117
3.4.1.1.2008 Yılı Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi.	117
3.4.1.2.2008 Yılı Makroekonomik Etki Alt Endeksi.....	121
3.4.1.3.2008 Yılı İş Ortamı Alt Endeksi.....	124
3.4.1.4.2008 Yılı Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi.....	127
3.4.1.5.2008 Yılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Endeksi	131
3.4.2.2011 Doğrudan Yabancı Yatırımlar Endeksi ve Alt Endeks Ağırlıkları.....	134
3.4.2.1.2011 Yılı Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi.	134
3.4.2.2.2011 Yılı Makroekonomik Etki Alt Endeksi.....	138
3.4.2.3.2011 Yılı İş Ortamı Alt Endeksi.....	141
3.4.2.4.2011 Yılı Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi.....	144
3.4.2.5.2011 Yılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Endeksi	147
3.4.3.Endeks Sonuçlarının Test Edilmesi.....	151

3.5. GÖSTERGE KATSAYILARI AÇISINDAN SONUÇLARIN

DEĞERLENDİRİLMESİ 152

3.5.1.Mukayeseli Üstünlükler Alt Endeksi ve Belirleyici Göstergeler	152
3.5.2.Makroekonomik Etki Alt Endeksi ve Belirleyici Göstergeler.....	154
3.5.3.İş Ortamı Alt Endeksi ve Belirleyici Göstergeler.....	156
3.5.4.Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi ve Belirleyici Göstergeler	158
3.5.5.Doğrudan Yabancı Yatırım Endeksi'nin Alt Endekslerin Etkisi Açısından Değerlendirilmesi	160

3.6. ALT ENDEKSLER AÇISINDAN ÜLKE SIRALAMALARININ

DEĞERLENDİRİLMESİ 161

3.6.1.Mukayeseli Üstünlükler Alt Endeksi.....	161
3.6.2.Makroekonomik Etki Alt Endeksi.....	166
3.6.3.İş Ortamı Alt Endeksi	171
3.6.4.Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi.....	176

3.6.5.Ülkeler Açısından Doğrudan Yabancı Yatırım Endeksi Sonuçlarının Değerlendirilmesi	181
3.7. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ENDEKSİ'NDE TÜRKİYE'NİN DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	186
SONUÇ.....	191
KAYNAKÇA	193
ÖZGEÇMİŞ.....	210

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1:	1970-2011 Kaynak Ülkelere ve Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarları ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar).....	18
Tablo 1.2:	1970-2011 Hedef Ülkelere ve Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarları ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar).....	21
Tablo 1.3:	Mutlak Üstünlükler Analizi.....	24
Tablo 1.4:	DYY Tiplerine Göre OLI Avantajları ve Uluslararası Üretimi Belirleyen Faktörler	52
Tablo 2.1:	DYY'nin Ticarete Olası Etkileri.....	80
Tablo 3.1:	Bileşik Göstergelerin Avantaj ve Dezavantajları	90
Tablo 3.2:	Analize Dahil Edilen Ülkeler Listesi.....	95
Tablo 3.3:	Veriler ve Kaynakları	96
Tablo 3.4:	Verilerin Kısaltması.....	108
Tablo 3.5.a:	Uç Değerler ve Düzenleme İşlemi – 2008 Yılı.....	111
Tablo 3.5.b:	Uç Değerler ve Düzenleme İşlemi – 2011 Yılı.....	112
Tablo 3.6:	KMO Test Sonuçları.....	113
Tablo 3.7.a:	Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları	118
Tablo 3.7.b:	Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi TBA Gösterge Ağırlıkları	118
Tablo 3.8:	2008 Yılı Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi Sıralaması ...	119
Tablo 3.9.a:	Makroekonomik Etki Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları.....	121
Tablo 3.9.b:	Makroekonomik Etki Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları.....	121
Tablo 3.10:	2008 Yılı Makroekonomik Etki Alt Endeksi Sıralaması	123
Tablo 3.11.a:	İş Ortamı Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları.....	125
Tablo 3.11.b:	İş Ortamı Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları.....	125
Tablo 3.12:	2008 Yılı İş Ortamı Alt Endeksi Sıralaması	126
Tablo 3.13.a:	Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları.....	128
Tablo 3.13.b:	Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları.....	128
Tablo 3.14:	2008 Yılı Yığılma Ekonomileri Alt Endeksi Sıralaması	130
Tablo 3.15:	2008 Yılı DYY Çekim Endeksi Alt Endeksleri Korelasyon Tablosu.....	131
Tablo 3.16.a:	DYY Çekim Endeksi TBA Analiz Sonuçları.....	132
Tablo 3.16.b:	DYY Çekim Endeksi Alt Endeks Ağırlıkları.....	132
Tablo 3.17:	2008 Yılı DYY Çekim Endeksi Sıralaması.....	133
Tablo 3.18.a:	Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları	135
Tablo 3.18.b:	Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları.....	135
Tablo 3.19:	2011 Yılı Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi Sıralaması ...	137
Tablo 3.20.a:	Makroekonomik Etki Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları.....	138
Tablo 3.20.b:	Makroekonomik Etki Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları.....	139
Tablo 3.21:	2011 Yılı Makroekonomik Etki Alt Endeksi Sıralaması	140
Tablo 3.22.a:	İş Ortamı Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları.....	142
Tablo 3.22.b:	İş Ortamı Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları.....	142

Tablo 3.23:	2011 Yılı İş Ortamı Alt Endeksi Sıralaması	143
Tablo 3.24.a:	Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları.....	145
Tablo 3.24.b:	Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları.....	145
Tablo 3.25:	2011 Yılı Yığılma Ekonomileri Alt Endeksi Sıralaması	146
Tablo 3.26:	2011 DYY Çekim Endeksi Alt Endeksleri Korelasyon Tablosu	148
Tablo 3.27.a:	DYY Çekim Endeksi TBA Analiz Sonuçları.....	148
Tablo 3.27.b:	DYY Çekim Endeksi Alt Endeks Ağırlıkları.....	148
Tablo 3.28:	2011 Yılı DYY Çekim Endeksi Sıralaması.....	150
Tablo 3.29:	Endeks Değerlerinin DYY Göstergeleri ile Korelasyonu.....	151
Tablo 3.30:	Göstergelerin MUE Alt Endeksi Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış).....	152
Tablo 3.31:	Göstergelerin DYY Çekim Endeksi Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış).....	153
Tablo 3.32:	Göstergelerin DYY Çekim Endeksi'nde Beklenen Etkisi ve Ampirik Gözlem Sonuçları	154
Tablo 3.33:	Göstergelerin MaE Alt Endeksi Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış) Beklenen Etkisi.....	155
Tablo 3.34:	Göstergelerin DYY Çekim Endeksi Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış).....	156
Tablo 3.35:	Göstergelerin DYY Çekim Endeksi'nde Beklenen Etkisi ve Ampirik Gözlem Sonuçları	156
Tablo 3.36:	Göstergelerin IOE Alt Endeksi Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış).....	157
Tablo 3.37:	Göstergelerin DYY Çekim Endeksi Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış).....	157
Tablo 3.38:	Göstergelerin DYY Çekim Endeksi'nde Beklenen Etkisi ve Ampirik Gözlem Sonuçları	158
Tablo 3.39:	Göstergelerin YEE Alt Endeksi Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış).....	158
Tablo 3.40:	Göstergelerin DYY Çekim Endeksi Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış).....	159
Tablo 3.41:	Göstergelerin DYY Çekim Endeksi'nde Beklenen Etkisi ve Ampirik Gözlem Sonuçları	160
Tablo 3.42:	Alt Endekslerin DYY Çekim Endeksi'ne Etkileri (Ağırlıklandırılmış)	161
Tablo 3.43:	Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Çok Yüksek Olan Ülkeler.....	162
Tablo 3.44:	Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Yüksek Olan Ülkeler.....	163
Tablo 3.45:	Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Orta Düzey Olan Ülkeler.....	164
Tablo 3.46:	Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Düşük Olan Ülkeler.....	165
Tablo 3.47:	Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Çok Düşük Olan Ülkeler.....	165
Tablo 3.48:	Çok Yüksek Makroekonomik Etkiye Sahip Olan Ülkeler.....	167
Tablo 3.49:	Yüksek Makroekonomik Etkiye Sahip Olan Ülkeler.....	168
Tablo 3.50:	Ortalama Makroekonomik Etkiye Sahip Olan Ülkeler.....	169
Tablo 3.51:	Düşük Makroekonomik Etkiye Sahip Olan Ülkeler.....	170
Tablo 3.52:	Çok Düşük Makroekonomik Etkiye Sahip Olan Ülkeler.....	170
Tablo 3.53:	Çok İyi İş Ortamı Sunan Ülkeler.....	172
Tablo 3.54:	İyi İş Ortamı Sunan Ülkeler.....	173

Tablo 3.55:	Orta Düzeyde İş Ortamı Sunan Ülkeler.....	174
Tablo 3.56:	Kötü İş Ortamı Sunan Ülkeler.....	175
Tablo 3.57:	Çok Kötü İş Ortamı Sunan Ülkeler.....	176
Tablo 3.58:	Yığılma Ekonomileri Etkisi Çok Yüksek Ülkeler.....	177
Tablo 3.59:	Yığılma Ekonomileri Etkisi Yüksek Ülkeler.....	178
Tablo 3.60:	Yığılma Ekonomileri Etkisi Orta Düzeyde Olan Ülkeler.....	179
Tablo 3.61:	Yığılma Ekonomileri Etkisi Düşük Düzeyde Olan Ülkeler.....	180
Tablo 3.62:	Yığılma Ekonomileri Etkisi Çok Düşük Düzeyde Olan Ülkeler.....	181
Tablo 3.63:	DYY Endeksinde Çok Yüksek Çekim Etkisine Sahip Ülkeler.....	182
Tablo 3.64:	DYY Endeksinde Yüksek Çekim Etkisine Sahip Ülkeler.....	183
Tablo 3.65:	DYY Endeksinde Orta Düzey Yüksek Çekim Etkisine Sahip Ülkeler.....	183
Tablo 3.66:	DYY Endeksinde Düşük Yüksek Çekim Etkisine Sahip Ülkeler.....	184
Tablo 3.67:	DYY Endeksinde Çok Düşük Yüksek Çekim Etkisine Sahip Ülkeler.....	185
Tablo 3.68:	Türkiye ve Ülke Grupları Ortalamalarının Endeks Puanlarına Göre Karşılaştırması.....	187
Tablo 3.69:	Türkiye ve Öne Çıkan Gelişmiş Ülkelerin DYY Cazibe Endeksi ve Alt Endekslerdeki Sıralamaları.....	189

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 5.1:	Seçilmiş Ülkelerde 2004-2011 DYY Stok Miktarı (Milyon ABD Doları).....	187
-------------------	---	-----

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
AT	: Avrupa Topluluğu
BRIC	: Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'den Oluşan Gelişen Ülkeler Grubu
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan Oluşan Gelişen Ülkeler Grubu
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DKG	: Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EUROSTAT	: Avrupa Birliği İstatistik Kurumu
G-20	: GSYİH Büyüklüğüne Göre En Gelişmiş 20 Ülke
G-7	: GSYİH Büyüklüğüne Göre En Gelişmiş 7 Ülke
GSYİH	: Gayri Safı Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IOE	: İş Ortamı Alt Endeksi
KMO	: Kaiser-Meyer-Oklin
MaE	: Makroekonomik Etki Alt Endeksi
MUE	: Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
OECD	: İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
STA	: Serbest Ticaret Antlaşması
TB	: Temel Bileşen
TBA	: Temel Bileşenler Analizi
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
YASED	: Uluslararası Yatırımcılar Derneği

YEE : Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi
y.y. : Yüzyıl

GİRİŞ

Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY), 1970'li yıllardan bu yana etkisi hızla artan küreselleşme sürecinin en önemli sonuçlarından ve aynı zamanda nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 20. yy başlarından günümüze artan uluslararası mal ve hizmet ticaretinin ardından üretimin de uluslararasılaşma süreci hızlanmış, tarifeler ve tarife dışı engellerin aşılması için yapılan yatırımlar artmıştır. Aynı zamanda bu tip engellerin azalması ile birlikte farklı ülkelerdeki üretimin yaratacağı maliyet ve ölçek ekonomisi avantajlarının işletmeler tarafından daha etkili kullanılması DYY için temel motivasyonlardan biri haline gelmiştir.

Sermaye birikimi; iktisadi gelişimin sağlanabilmesi için günümüzde kritik bir öneme sahiptir. Yeterli düzeyde sermaye birikimi olmayan gelişen ülkeler için sermaye eksikliğinin ortadan kaldırılması için önemli bir araç haline gelen DYY, bu özelliği dışında ev sahibi ülkede istihdamın arttırılması, ödemeler dengesinde yaşanan sorunların ortadan kaldırılması ve teknoloji ve altyapı gelişimi için de önem kazanmış ve ülkeler sundukları hukuki, iktisadi ve altyapı imkanları ile daha fazla DYY'yi kendi ülkelerine çekmek için rekabet etmeye başlamıştır. 2000'li yılların başına kadar bu rekabette; DYY'nin kaynağı olan ülkeler olarak öne çıkan gelişmiş ülkeler, ev sahibi ülke olarak da dünyada gerçekleştirilen DYY'den çok yüksek oranda pay almıştır. Ancak 2000'li yıllar itibariyle gelişmiş ülkeler ile gelişen ülkeler arasındaki DYY paylaşım oranı, yavaş da olsa gelişen ülkelerin lehine doğru iyileşmeye başlamıştır. Bu iyileşmenin sürdürülebilir olması ve gelişen ülkelerin DYY'den daha fazla pay alabilmesi için DYY'nin ülke seçiminde etkili olan alanlardaki iyileştirmeleri ve reformları sürdürmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda araştırma çalışmasının önemli sorularından ilki, gelişmiş ülkeleri, gelişen ülkelere göre DYY açısından cazip kılan unsurların neler olduğudur. Bu soru bağlamında hangi göstergelerin belirleyici olduğu sorusunun yanıtı da bu çalışma kapsamında araştırılan bir diğer sorudur.

DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde öne çıkan faktörlerin tespit edilmesine yönelik literatürde birçok kuramsal çalışma bulunmakta, farklı göstergelerin ve koşulların DYY'nin ev sahibi ülke seçimine ilişkin etkisi incelenmektedir. Bu

çalışmada bütüncül bir bakış açısı ile yapılan kuramsal çalışmalar incelenmiş ve DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde etkin olan faktörler açısından genel bir kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Diğer yandan literatürde var olan kuramlar, değişik araştırmalarda ampirik gözlemlerle test edilmiş ve test sonuçları ışığında DYY'nin ev sahibi ülke seçimini etkileyen faktörler hem firma ölçeğinde hem de makro ölçekte ele alınmıştır. Bu araştırma çalışmasında ise geçmiş çalışmalar ışığında DYY'nin ülke seçiminde etkili olan unsurlar, göstergeler ile birlikte bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirilerek analiz edilmiş ve DYY'nin ev sahibi ülke seçimine ilişkin olan bu göstergeler ampirik verilerle test edilmiştir.

Bu çalışmada mukayeseli üstünlükler, makroekonomik koşullar, iş ortamı ve yığılma ekonomilerinin DYY'nin ev sahibi ülke seçimine olan etkisi incelenmektedir. Yapılan çalışmada mukayeseli üstünlükleri ifade eden göstergelerin hangilerinin DYY'nin ülke seçiminde ana etmenler olduğu araştırılmıştır. Bu çerçevede ülkelerin iç pazar büyüklüğünün, dış pazardaki iş hacminin, emek verimliliği ve niteliğinin, emeğin maliyetinin, enerji maliyetlerinin ve teknolojik gelişim düzeyinin yüksek olmasının; DYY üzerindeki mukayeseli üstünlük etkisi sorgulanmaktadır. Bu göstergelerin kuramsal etkileri ile ampirik gözlemler karşılaştırılmaktadır.

Araştırmada DYY'yi etkilemesi beklenen ikinci ana unsur, ülkelerin makroekonomik koşullarıdır. Makroekonomik koşullar, enflasyon oranı, iktisadi büyüme performansı, kamu borç stokunun GSYİH'ya oranı, bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve ekonominin dışa açıklığı ile ölçülmeye çalışılmakta ve bu göstergelerde daha iyi performans gösteren ülkelerin DYY açısından daha cazip olması beklenmektedir.

DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde öne çıkan bir diğer ana unsurun ise ülkenin iş ortamı olduğu kabul edilmektedir. Bu kapsamda ülkelerdeki vergi oranı, gümrüklerin etkinliği, fikri mülkiyet haklarının korunması, yatırımcının korunması, hukuk sisteminin anlaşmazlıkların çözümünde etkinliği ve şirket kuruluş kolaylığını tanımlayan göstergelerin DYY'nin ev sahibi ülke seçimindeki etkinliği endeks çerçevesinde incelenmektedir.

DYY ile ilgili araştırmada incelenen bir diğer husus ise yığılma ekonomileri avantajlarının ülkelerin DYY'nin ev sahibi ülke seçimine ilişkin etkisidir. Ulaştırma ve iletişim altyapısı ve geçmiş yıllarda ülkede gerçekleştirilen DYY'nin ülkelerin uluslararası sıralamada bulunduğu konum üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

Araştırma soruları ve hipotezlerin yanıtını arayan bu çalışma, yukarıda bahsi geçen kapsamda  bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımları; kavramsal ereve, tarihsel perspektif ve kuramsal ereve dikkate alınarak incelenmiştir. Bu bölümün amacı DYY ile ilgili kavramlar ve DYY'nin gelişimi ile ilgili tarihsel gelişim daha derinden analiz edilirken, çalışmanın da kuramsal altyapısını oluşturan literatürdeki mevcut kuramsal çalışmalar incelenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde DYY'nin ev sahibi ülkelere etkileri, DYY'nin ev sahibi ülke seçimini etkileyen faktörler ve bu faktörlere ilişkin olarak literatürde var olan çalışmalar incelenmektedir. Böylelikle araştırmaya temel olacak göstergeler tespit edilmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise toplanan veriler, Temel Bileşenler Analizi ile endeks hesaplanmasında kullanılmış ve hipotezler test edilmiştir. Bu bölümde DYY Endeksi ve bu endeksi oluşturan alt endekslerin sonuçları, 2008 ve 2011 yılları açısından mukayeseli olarak incelenmiştir. Bu bölümün amacı, 2008 ve 2011 yılları arasında ülkelerin DYY performansının incelenmesi ve ülkelerin ÇUŞ'lar için yatırım açısından ne kadar çekici durumda olduklarının küresel krizin de etkileri ele alınarak değerlendirilmesidir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise; kuramsal ve ampirik araştırmaların literatüre katkısı, önemli sonuçları ve sonraki çalışmalar için nerileri ortaya koyulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN KURAMSAL YAPISI

1.1. TEMEL KAVRAMLAR

Yabancı sermaye; bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların ülke sınırları dışında servet edinmeleri olarak tanımlanmaktadır¹. Küreselleşme ile birlikte iktisat literatüründe ciddi bir yer edinen yabancı sermaye temelde iki grupta incelenmektedir. Bunlar;

- Portföy yatırımları (dolaylı yatırımlar) ve
- Doğrudan yabancı yatırımlardır. (DYY)

1.1.1. Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları sıcak para olarak adlandırılan ve spekülâtif yönü ağır basan, istikrarsız ekonomik kaynaklardır. Bu yatırımların ülkeye girişleri hızlı olduğu gibi ülkeden çıkışları da hızlı olabilmektedir. Hatta teknolojik gelişime paralel olarak işlemlerin elektronik ortamlarda gerçekleştirilebilmesi sayesinde bu spekülâtif hareketlerin süresi dakikalara kadar inebilmektedir². Söz konusu sermaye hareketleri, daha çok sermaye ve para piyasalarına yönelik olarak gerçekleştiğinden ülke ekonomilerine katkıları kısa vadeli ve sınırlı kalmaktadır. Bu temel nedenden ötürü ülke ekonomileri daha çok üretim, istihdam ve uzun vadeli katma değer yaratan DYY'yi tercih etmekte ve bu tercih çerçevesinde iyileştirmeler yapmaktadırlar.

1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

DYY, Dünya Bankası tarafından yapılan tanımlamaya göre bir yatırımcının bulunduğu ülkenin dışındaki başka bir ülkede faaliyet gösteren bir şirkette yönetim

¹ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, 11. bs., Bilim Teknik Yayınevi, 2003, s.48

² Bülent Özkan, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler: İşletme ve İşveren Profili Açısından Gaziantep İli Örneği", Doktora Tezi, Kütahya, 2005, s. 7, (Çevrimiçi) <http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv>, 18 Ağustos 2011.

hakkı (yönetimde en az %10 ve üzeri oy hakkı) elde etmek üzere yaptığı net yatırım akışıdır³. DYY, tanımdan da anlaşıldığı gibi; sadece kaynakların transferini değil aynı zamanda bir başka ülkede yeni kurulan veya yatırım yapılan şirkette “kontrol” gücünü elde etmeyi de içerir⁴. Bu tip yatırımları yapan şirketlere “Çok Uluslu Şirket” (ÇUŞ) adı verilmektedir. DYY’ler Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı tarafından dört alt başlıkta sınıflandırılmaktadır.

1.1.2.1 Pazar Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Tarife aşmak veya ihracat ikamesi yapmak için ÇUŞ’lar tarafından gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar, pazar arayan doğrudan yabancı yatırımlar olarak tanımlanmıştır. Söz konusu yatırımların gerçekleştirilmesindeki temel amaç; yatırımın yapıldığı ülkede üretimi gerçekleştirmek ve mal ve hizmetleri pazara yerinde sunmak olduğu için; o ülkedeki pazarın büyüklüğü ve gelişim hızı bu tip yatırımlarda temel karar verme etkenleri olarak öne çıkmaktadır. Yerel pazara erişimde tarife ve ulaştırma maliyetlerinin ortadan kalkması bu tip yatırımları teşvik etmektedir⁵.

Pazar arayan DYY’de; yatırım yapılan ülkenin ekonomik büyüklükleri, demografik göstergeleri, satın alma gücü gibi pazarın koşullarını belirleyen unsurlar büyük önem taşımaktadır.

1.1.2.2. Verimlilik Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

ÇUŞ’ların kuruldukları ülkelerin dışında yatırıma girişmelerinin arkasında yer alan bir diğer önemli motivasyon, üretim maliyetlerinin yeni yatırım yapılacak ülkede daha düşük olmasıdır. Üretim maliyetlerinin düşük olmasından ötürü gerçekleştirilen bu tip doğrudan yabancı yatırımlara “Verimlilik Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar” adı verilir. Bu tip doğrudan yabancı sermaye hareketlerinde; sermaye, yüksek emek maliyeti olan sanayileşmiş ülkelere; daha düşük emek

³ (Çevrimiçi) <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>, 07 Nisan 2011

⁴ Paul Krugman, Maurice Obstfeld, **International Economics Theory and Policy**, 6. bs., İstanbul, Pearson, 2003, s. 169.

⁵ Yuko Kinoshita, Nauro F. Campos, “Why does FDI go where it goes? New Evidence from the Transition Economies”, **William Davidson Institute Working Paper**, No:573, 2003, s. 3.

maliyetlerinin olduğu gelişen ülkelere doğru hareket etmektedir. Sonuç olarak ÇUŞ'lar emek yoğun üretim süreçlerinin belirli bölümlerini; yüksek emek maliyetine sahip ülkelerden daha düşük emek maliyetlerine sahip ülkelere kaydırmaktadır⁶.

Verimlilik arayan DYY'de üretimin yapılacağı ülkedeki faktör maliyetleri ve faktörlerin verimlilik düzeylerini belirleyen göstergeler yatırım kararının verilmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

1.1.2.3. Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Firmalar, üretim gerçekleştirdikleri ana ülkelerde; gerekli kaynaklara (doğal kaynaklar, hammadde, düşük maliyetli girdiler) etkin bir biçimde erişemediklerinde kaynak arayan doğrudan yabancı sermayeye yönelirler. Özellikle üretim yapan firmalar bu tip doğrudan yabancı yatırımları gerçekleştirmektedir. Yatay DYY'ların aksine dikey ya da ihracat-odaklı DYY'ler, üretim zincirinin çeşitli bölümlerini DYY kabul eden ülkeye yönlendirirler⁷.

Kaynak arayan doğrudan yabancı sermayeli yatırımlarda, yatırım yapacak firmalar için yatırım yapılacak ülkedeki doğal kaynaklar, hammadde vs. gibi üretimde kullanılacak kaynakların bolluğu, enerji kaynaklarına erişilebilirlik gibi unsurların yanısıra; dikey yatırımlar olmasından ötürü ihraç pazarlara yakınlık gibi unsurlar da belirleyici role sahiptir.

1.1.2.4. Stratejik Değer Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Bu tip doğrudan yabancı sermayeli yatırımlarda temel amaç; yabancı bir firmanın sahip olduğu stratejik değerlerin birleşme, ortak girişim (joint venture) gibi yollarla ÇUŞ'lar tarafından kontrol edilmesinin sağlanmasıdır. Böylelikle başta AR-GE faaliyetleri olmak üzere; mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan bilginin yatırımın yapıldığı ülkede geliştirilmesi veya daha etkili bir biçimde kullanılması

⁶ Carsten Eckel, "Fragmentation, Efficiency-Seeking FDI, and Employment", **Review of International Economics**, Vol.11, No:2, 2003 s. 317.

⁷ Kruegman, Obstfeld, **a.g.e.**, s. 4.

sağlanabilmektedir⁸. Öte yandan bu tip doğrudan yabancı sermayeli yatırımların bir önemli amacı da yatırım yapılacak ülkedeki stratejik değerlerin endüstrideki diğer rakiplerin eline geçmesini engellemektir.

1.2. ÇOKULUSLU ŞİRKETLER

1.2.1. Şirketlerin Uluslararasılaşması

DYY, firmaların sahip oldukları avantajları; kurulu buldukları ülkelerin dışındaki ülkelerdeki avantajlar ile birleştirerek uluslararası üretime geçmeleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede ÇUŞ'ların uluslararasılaşmaya yönelik kaydettiği aşamaların ve bu bağlamda örgütlenme modellerinin incelenmesi; DYY hareketlerinin anlaşılmasında da önemli yer tutmaktadır.

Dunning ve Lundan, şirketlerin uluslararasılaşma sürecini beş aşamada ele almaktadır. Ancak bahsedilen beş aşamanın firmaların uluslararasılaşması için şart olmadığını, günümüzde küreselleşmenin geldiği boyutla birlikte firmaların uluslararasılaşma motivasyonuna göre (pazar arayan, kaynak arayan, varlık arayan DYY) daha farklı bir süreç izleyebileceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede kimi firmalar en baştan bu beş aşamayı takip ederken, kimi firmalar ise sürece bir iki aşamayı atlayarak başlayabilmekte ya da en son aşamadan uluslararasılaşmayı tercih edebilmektedir⁹.

Uppsala Ululararasılaşıma Kuramı firmaların, davranışsal olarak bilgi düzeylerinin artmasının uluslararasılaşmanın temel ögesi olduğunu iddia etmektedir¹⁰. Dunning ve Lundan ise Uppsala Kuramı'nın pazar arayan DYY'lerin ortaya çıkması açısından önemli olduğunu ifade ederken kaynak arayan ve varlık arayan DYY'ler için uluslararasılaşma sürecini bu kuramın açıklamakta güçlük çektiğini ifade etmiştir¹¹.

⁸ Alan M. Rugman, Alain Verbeke, "The Oxford Book of International Business", Ed. by. Alan M. Rugman, **Location, Competitiveness and Multinational Enterprise**, 2. bs., Oxford, Oxford University Press, 2008, s. 151.

⁹ Dunning, Lundan, **a.g.e.**, s. 215.

¹⁰ Jan Johanson, Jan-Erik Vahlne, "The Mechanism of Internationalisation", **International Marketing Review**, Vol.7, No:4, 1990, s. 11-24.

¹¹ Dunning, Lundan, **a.g.e.**, s. 215.

Dunning ve Lundan, uluslararasılaşmanın dört aşama gösterdiğini ileri sürmektedir¹².

- Birinci aşamada firmalar ihracata yönelmektedir. İhracata yönelmelerinin ilk nedeni, firmaların daha düşük maliyetle girdi elde etmek veya gelir yaratıcı varlıklar elde etmektir. İkinci neden ise firmaların yurtiçi katma değer yaratıcı faaliyetleri için yeni pazarlar bulmak ve mevcut pazarlarını korumaktır. Bu aşamada DYY yer almamaktadır. Bu süreç firmaların daha az kaynak kullanarak, yabancı ülkelerdeki firmalar ve/eya müşterilerle yapılan anlaşmalarla uluslararasılaşmaya yöneldikleri bir aşamadır.

- İkinci aşamada firmalar, yabancı ülkelerde ürünlerinin pazarlanması ve satışına ilişkin olarak; pazarlama ve dağıtımaya yönelik yatırım yapmaktadırlar. Bu tip bir strateji takip edilmesindeki temel etmen firmanın diğer ülkedeki faaliyetlerinin kontrolünü elinde tutmak ve yerel pazar ile ilgili bilgi düzeyini arttırmaktır. Firma, bu aşamada kendi pazarlama, satış ve dağıtım ağını kurarak yerel pazarı daha iyi tanıma fırsatını da bulmaktadır. Firma bu aşamada ürünlerinin satışı üzerinden uluslararasılaşmayı sürdürmektedir. Bu aşama, ÇUŞ'un ortaya çıkışı ve DYY'ye başlaması için kritik öneme sahiptir.

- Üçüncü aşamada firmalar, uluslararası üretim faaliyetlerini aramal ve hizmet üretiminde başlatmaktadır. Bu aşamada DYY, uluslararasılaşma sürecine dahil olmaktadır. DYY'nin sürece dahil olması, yerel pazardaki tedarikçi kalitesi, arz edilen aramal ve nihai malın türü, üretim proseslerinin yapısına (sermaye yoğun veya emek yoğun) bağlıdır. Bu şartların DYY'ye uygun olması durumunda firma DYY ile uluslararasılaşmaktadır.

- Dördüncü aşama katma değer ağıının genişletilmesi ve derinleştirilmesidir. Bu aşamada firma yabancı ülkede bir nihai ürün üretmekte, bu ürünün pazarlama, satış ve dağıtımını o ülkede kurduğu iştirakiyle birlikte yürütmektedir. Bu aşamayı beşinci aşamadan ayıran temel faktör ise ana şirketin yenilikçiliği ve araştırma geliştirme faaliyetlerini hala merkezinde yürütüyor olmasıdır. Dördüncü aşama

¹² A.e., 215-217

iştirakin olgunlaşması, ev sahibi ülkede insan kaynaklarına yatırım, fiziksel sermaye geliştirme ve kurumsal altyapının geliştirilmesini içermektedir.

- Firmaların uluslararasılaşması sürecinde beşinci aşama ise firmanın iştiraki ile ana firmanın farklı ürünler üretmesi, bu ürünlerin yerel pazarlar ve dünya pazarında satışa sunulması ve yine iştirak olan şirketin de kendi bünyesinde AR-GE ve yenilikçilik faaliyetleri yürütmesini içermektedir. Beşinci aşama, üretilen ürünlerin çeşitlerine, ürün ve üretimde uzmanlaşma derecelerine, iştirak ve ana firmanın bulunduğu ülkelerin firmaya sunduğu avantajlara ve firma stratejilerine bağlı olarak şekillenmektedir.

Yukarıda açıklanan uluslararasılaşma aşamaları, kesin ve evrensel olarak bir firmanın uluslararasılaşma yolu olarak görülmekten ziyade, genellikle firmaların uluslararası pazara entegrasyon ve tercihlerini açıklamaktadır. Çokuluslu-doğmuş şirketler gibi bu aşamaların geçerli olmadığı örnekler de söz konusu olabilmektedir.

1.2.2. Çok Uluslu Şirketlerin Oluşumu

Uluslararası iktisat alanında çalışan iktisatçılar, uluslararası ekonomik ilişkileri genellikle makro bir perspektiften değerlendirme eğilimindedirler. Fakat özellikle uluslararası iktisadi ilişkilerin açıklanması açısından ülke temelli analizler kadar, diğer iktisadi birimlerarası ilişkilerin de incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda uluslararası iktisadi ilişkilerde (uluslararası ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar vs.) ÇUŞ'lar ile ilgili incelemelere de yer verilmelidir¹³.

ÇUŞ'lar için literatürde tek bir genel tanım bulunmamaktadır. Bunun nedeni çok ulusluluk tanımının birçok farklı boyutunun olmasıdır (iktisadi, siyasi, yasal, yönetsel vb.). ÇUŞ'ların tanımlanmasında birincil olarak öne çıkan unsur sahiplik unsurudur. Bir şirketin ana merkezinde eğer en az iki ülkeden sahipler yer alıyorsa, şirket ÇUŞ olarak tanımlanmaktadır. İkinci tip yaklaşım ise ana şirket yönetiminde bulunan yöneticilerin farklı ülkelerin vatandaşlarından oluşan şirketlerin ÇUŞ olarak

¹³ Franklin R. Root, **International Trade and Investment**, 7. bs., Ohio, International Thompson Publishing, 1994, s. 6.

tanımlanmasıdır. Bu kapsamda, ÇUŞ'lar aşağıda belirtilen üç özelliğe sahip ana şirket ya da şirket merkezine sahip kurumlar olarak nitelendirilir. Bu özellikler;

1. Bağlı şirketler aracılığıyla bir başka ülkede üretim ya da diğer aktivitelere sahip olması,
2. Bağlı şirketler üzerinde doğrudan kontrole sahip olması,
3. Üretim, pazarlama, finansman ve diğer işletme fonksiyonları ile ilgili stratejiler geliştirme ve uygulama yetkisine sahip olmak şeklinde tanımlanmıştır¹⁴.

Küreselleşmenin en temel dinamiklerinden olan mal ve hizmet hareketleri ve sermaye hareketlerinin gelişiminde, sayıları 60.000'in üzerinde olan ve 800.000'e yakın bağlı şirketle faaliyet gösteren ÇUŞ'lar büyük önem taşımaktadır¹⁵. Faal bir işletmenin, faaliyet gösterdiği ülke dışına çıkarak iktisadi faaliyetler içerisinde yer alması ile ilgili olarak literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda klasik uluslararası ticaret kuramlarında benimsenen faktör ve mal piyasalarıyla ilgili varsayımların -örneğin faktör fiyatlarının eşitlenmesi, serbest ticaret vs. gibi- ÇUŞ'ların ulusötesi üretim faaliyetleri içerisine girmelerinde temel etmen olduğu ifade edilmiştir¹⁶.

ÇUŞ'lar bir başka ülkede yapacakları yatırımları farklı biçimlerde gerçekleştirmektedirler. Son yıllarda araştırmacılar tarafından yabancı pazarlara ÇUŞ'ların girişleri ve yöntem tercihleri ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çerçevede genel olarak üç temel yöntemin ÇUŞ'lar tarafından benimsendiği tespit edilmiştir. Bu yöntemler, DYY gerçekleştirecek firmanın, hedef ülkede bir işletme ile satın alma ya da birleşme yoluna gitmesi (mergers&acquisitions) veya hedef ülkede tamamen yeni bir üretim tesisi kurması (greenfield investment) şeklinde yatırımı gerçekleştirmesidir¹⁷. Üçüncü yöntem ise diğerlerine göre daha nadir rastlanan ortak girişimler (joint venture) olarak ortaya çıkmaktadır. ÇUŞ'lar; hedef

¹⁴ A.e., s. 576, 577.

¹⁵ Yadong Luo, **Multinational Enterprises in Emerging Markets**, 1. bs., Copenhagen, Copenhagen Business School Press, 2002, s. 1.

¹⁶ Alan M. Rugman, "Internalization as a General Theory of Foreign Direct Investment: A Re-Appraisal of the Literature", **Review of World Economics**, Vol.116, No:2, 1980, s. 365, 366.

¹⁷ Anne Wil Harzing, "Acquisitions Versus Greenfield Investments: International Strategy and Management of Entry Modes", **Strategic Management Journal**, Vol.23, Issue 3, 2002, s. 211.

pazarın özellikleri, hedef pazardaki firmaların kapasiteleri, firmanın DYY'ye yönelmesindeki temel etkenleri de dikkate alarak, yeni tesis kurma (greenfield investment), satınalma ve birleşme (mergers&acquisitions) veya ortak girişim (joint venture) şeklinde DYY yapmaya karar vermektedirler.

1.2.3. Şube Açma veya Yeni Bir Tesis Kurma (Greenfield Investment)

Şirketler tarafından gerçekleştirilen doğrudan yatırım türleri içinde en fazla rastlanan yatırım biçimi; şube açma şeklinde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlardır. Şirketler, yatırım yaptıkları ülkede; üretim, dağıtım veya diğer işlevleri gören tesisleri kurduklarında literatürde “Greenfield investment” olarak tanımlanan yatırım biçimine yönelmiş olurlar. Bu tip yatırımlar, sonucunda yatırım yapılan hedef ülkede yeni iş yaratılması ve katma değerli üretime geçilmesi nedeniyle hedef ülkeler tarafından en çok arzu edilen doğrudan yabancı yatırım biçimi olarak öne çıkmaktadır¹⁸.

1.2.4. Birleşme ve Satın Almalar (Mergers&Acquisitions)

Satınalma ve Birleşmeler; doğrudan yatırımı gerçekleştirecek bir firmanın, yatırım yapılacak hedef ülkede halihazırda kurulu bulunan bir başka firmayı satın alması veya bir firma ile birleşmesi şeklinde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım biçimidir. Bu tip yatırımların büyük bölümünün birleşmelerden ziyade satınalma biçiminde gerçekleştiği görülmektedir.

Satınalma ve birleşme yoluyla doğrudan yatırımlar, yeni tesis kurma ve şube açma yoluyla doğrudan yatırımlara göre aşağıda sayılan avantajlarından ötürü daha fazla tercih edilmektedir.

- (i) Satın alma ve birleşmeler özellikleri gereği yeni tesis kurma yatırımlarına göre daha az maliyetlidir. Mevcut kurulu tesislerin satın alınması veya bu tip tesislere sahip hedef pazardaki firma ile

¹⁸ Imad A. Moosa, **Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice**, New York, Palgrave Publishers, 2002, s. 13.

birleşilmesi, yeni tesis kuruluşunu öngören yatırımlara göre yatırım yapacak firmaya yatırım maliyeti avantajı sağlamaktadır.

- (ii) Satın alma ve birleşmeler, yatırım yapan firmanın hedef pazara girişini hızlandırmaktadır. Zira kurulu tesislerden yararlanacak olan yatırımcı firmanın yatırım süresi kısalmaktadır¹⁹.

1.2.5. Ortak Girişim (Joint Ventures)

Doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde şirketler tarafından tercih edilen üçüncü yöntem ortak girişimler olarak tanımlanmaktadır. Ortak girişimlerde, yatırım yapacak firma hedef ülkede yer alan bir özel işletme ile ya da yine hedef ülkeye yatırım yapacak bir başka yabancı şirket ile birlikte yatırımı gerçekleştirmektedir. Bu tip yatırımlarda; ortak girişime kalkışan işletmelerden biri teknik uzmanlık ve finansman sağlarken, diğer ortak ise hedef pazarın koşullarına ilişkin bilgi, hukuki düzenlemeler, bürokrasi vs. gibi ortak girişimin başarılı bir şekilde hedef pazarda faaliyet göstermesine ilişkin koşullar hakkında bilgi ve uzmanlık sağlamaktadır²⁰.

Bir başka ülkede faaliyet göstermeye yönelik şirketler, bu üç ana doğrudan yabancı yatırım şeklinden birini tercih ederek yatırımı gerçekleştirmektedir.

1.3. ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİN ENTEGRASYON MODELLERİ

DYY'ler entegrasyon biçimlerine göre yatay DYY, dikey DYY ve küme DYY olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

1.3.1. Yatay Entegrasyon ve Yatay Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yatay entegrasyon, üretim veya dağıtım zincirinin aynı seviyesinde bulunan firmaların diğer bir ifade ile aynı mal ve hizmet piyasasında veya piyasanın aynı

¹⁹ A.e., s. 14.

²⁰ A.e., s. 15.

seviyesinde faaliyet gösteren firmaların entegrasyonudur²¹. Yatay DYY ise, bir başka ülkede üretim veya dağıtım zincirinin aynı seviyesinde bulunan firma ile entegrasyonu ifade etmektedir. Yatay entegrasyonların firmalara sağlayacağı faydalar;

- Üretimde kullanılan araçlarda uzmanlaşarak üretim maliyetlerinde avantaj sağlamak,

- Pazarlama fonksiyonlarının; satış, dağıtım ve tutundurma faaliyetlerinin tek bir elden yapılarak sağlanan maliyet avantajı ve etkinliğinden yararlanmak,

- Karşılıklı teknoloji transferi ile kaynak kullanımında etkinlik sağlamak olarak tanımlanmıştır²².

1.3.2. Dikey Entegrasyon ve Dikey Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Dikey entegrasyon, üretim veya dağıtım zincirinin farklı halkalarında bulunan firmaların entegrasyonudur. Firmalar bu tip entegrasyonda girdi-çıkı ilişkisine sahiptir ve firma üretimde kullandığı girdilerin ya da üretim sonucu meydana gelen ürünlerin alım satımını pazarda yapmak yerine içselleştirerek firma içinde gerçekleştirmeye başlamaktadır. Dikey DYY ise, bir firmanın başka bir ülkede üretim veya dağıtım zincirinin farklı halkalarında yer alan başka bir firma ile üretime geçmesi anlamına gelmektedir.

Dikey entegrasyon iki türlü gerçekleşebilmektedir. Geriye doğru dikey entegrasyon, arz kaynağına doğru, örneğin hammadde tedarikçileri ile yapılan entegrasyonu tanımlamaktadır. İleri doğru dikey entegrasyon ise nihai müşteriye doğru yönelen dikey entegrasyon biçimidir. Dağıtım kanalları ile yapılan birleşmeler ileri doğru dikey entegrasyon örneği olarak değerlendirilmektedir²³. Dikey entegrasyon, tedarikçi veya alıcılarla ilgili piyasa belirsizliklerinin ortadan

²¹ H. Ercüment Erdem, **Türk ve AT Rekabet Hukukunda Birleşme ve Devralmalar**, İstanbul, Beta, 2003, s. 37.

²² Tuğrul Kandemir, “Küresel Rekabet Ortamında İşletme Birleşme ve Satın Almaların İşletmeler Üzerine Finansal Etkisi ve İMKB’deki Birleşmeler Üzerine Bir Araştırma”, Doktora Tezi, Afyon 2003, s. 7, (Çevrimiçi) <http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv>, 18 Ağustos 2011.

²³ **A.e.**, s. 111

kaldırılması ve bu çerçevede maliyetlerin düşürülmesine katkı sağlayacak olmasından ötürü ÇUŞ'lar tarafından tercih edilebilmektedir.

1.3.3. Küme Entegrasyonu ve Küme Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Küme entegrasyonu, farklı pazar ile değişik mal ve hizmet üretim zincirinin değişik kademelerinde faaliyette bulunan şirketlerin entegrasyonudur. Bu tür birleşmeler rakip olmayan firmalar arasında gerçekleşmektedir. Küme DYY ise farklı ülkelerdeki firmaların farklı pazar ile değişik mal ve hizmet üretim zincirinin değişik kademelerinde faaliyette bulunan firmalarla entegrasyonudur. Küme entegrasyonlarında temel motivasyon risk çeşitlendirmesi, ürün ve pazarın geliştirilmesidir²⁴.

1.4. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHİ GELİŞİMİ

Tarihte, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının başladığı ilk ülke İngiltere olarak tahmin edilmektedir. Sanayi devriminin ardından 1800'lü yılların ilk yarısında hızla sanayileşen İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu hammadde, madenler ve petrolün çıkarılması için sömürgelerinde yapmış olduğu yatırımlar, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcı olarak görülmektedir²⁵.

1.4.1. Koloni Dönemi ve Ticari Kapitalizm

Sanayi devrimi öncesinde, sınır ötesi ekonomik faaliyetler; ticaret ve finansal faaliyetlerin geliştirilmesini, yeni bölgeler ve yeni servet üretimini ve yurtiçi tasarrufların yeni kanallar bulmasını sağlamak üzere gelişmiştir. Bu süreçte bugün bilindiği biçimiyle finans ve aramal piyasaları henüz oluşmadığından, DYY'lere de oldukça ilkel biçimlerde rastlanmaktadır. Özellikle 13. ve 18. yy arasında uluslararası ticaret faaliyetlerinin gelişmesi, ilerleyen dönemlerde DYY'nin de gelişimine öncülük etmiştir. Bu süreçte deniz yollarının etkin kullanımının başlaması, büyük

²⁴ Erdem, **a.g.e.**, s. 39.

²⁵ Cem Alpar, **Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, 3. bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 1980, s. 80.

yerleşim alanları ve koloniler arasındaki ticaretin gelişmesi ve köle ticaretinin temel yatırım aracı olması karakteristik özelliklerdir. Özellikle uluslararası ticaretin gelişmeye başlaması ve yeni keşifler, keşiflerin yapıldığı yerlerde keşfe öncülük eden ülkelerin yatırımlar yapmasına neden olmuştur. Yine sömürgeciliğin yaygınlaşması da sömürge olan ülkelerle olan ticareti arttırmış, sömürgeci ülkeler, sömürgelerinde çeşitli yatırımlar yaparak kaynakları kullanmaya çalışmıştır.

Bu dönemde, sayıları oldukça sınırlı olsa da iki tip DYY ile karşılaşmaktadır. Birincisi ticaret aktivitelerinin desteklenmesine yönelik olarak gerçekleştirilen yatırımlar, ikincisi ise kolonileşme ve arazi geliştirmeye yönelik olarak yapılan yatırımlardır. Bu dönemde özellikle İngiltere'nin ve Hollanda'nın DYY'lerde ağırlığı görülmekte, sektörel olarak ise tarımsal ürünler, altyapı, balıkçılık, gemi yapımı gibi o günkü şartlarda faaliyet gösteren imalat sanayi yatırımları öne çıkmaktadır²⁶.

1.4.2. 19. Yüzyılda Doğrudan Yabancı Yatırımlar

19. yy. başı kolonileşme ve sanayi devrimi ile birlikte uluslararası faktör hareketlerinin de hızla artmaya başladığı bir periyot olmuştur. Bu dönemde Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya büyük bir göç hareketi başlamış, bu göç hareketi beraberinde sermaye, teknoloji, yönetim becerilerinin ve girişimciliğin uluslararası dolaşımına öncülük etmiştir. 19. yy. ilk yarısı özellikle sanayi devrimi ile birlikte bugün anladığımız formuyla fabrikalaşma ve yeni yönetim stratejilerinin de doğumunun ilk aşamalarını sunmuştur. Daha önceki dönemde daha bireysel olarak yürütülen, güven ve karşılıklı diyaloga dayalı olan alım-satım ilişkileri de daha kurumsal bir yapı kazanmıştır.

Bu dönemde İngiltere ve ABD'deki bireysel girişimciler öncülüğünde başlayan DYY hareketlerini, finansmana dayalı DYY ilişkilerinin kurulması takip etmiş, 19. yy ilk yarısında "Embriyonik ÇUŞ"lar boy göstermeye başlamıştır. Her ne kadar bireysel girişimler, girişimcilerin göç hareketleri sonucu oluşsa ve bugünkü DYY tanımına tam olarak uymasa da sonuçları itibariyle DYY gibi görülmüştür. Öte

²⁶ John H. Dunning, Sarianna M. Lundan, **Multinational Enterprises and the Global Economy**, Massachusetts, Edward Elgar Publishing, 2008, s. 146-148.

yandan “Embriyonik ÇUŞ” olarak tanımlanan, ilk başta yabancı ülkelere ihracat yaparak uluslararası ekonomik ilişkilerini geliştiren firmalar, sahip oldukları avantajları başka ülkelerde üretim yaparak değerlendirmeye başlamışlardır.

19. yy’ın ikinci yarısı ise sanayi devrimiyle birlikte büyümeye başlayan firmaların ulaştırma, iletişim ve üretim süreçlerinde daha fazla teknolojik gelişmenin kaydedildiği bir döneme işaret etmektedir. Bu dönemde gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileri firmaların başka ülkelerde kurdukları iştirakleri uzaktan yönetme becerilerini arttırmış, üretimde teknolojinin devreye girmesi ile üretim aşamaları ayrıştırılabilir hale gelmiş, aramal piyasaları gelişmeye başlamış, üretimde emeğin baskın rolü, teknoloji ve sermayeye geçmiştir. Bu gelişmeler firmaları kaynak arayan ve pazar arayan DYY yapmaya yöneltmiştir. Bu dönem, yine ABD ve İngiltere’nin dünya ekonomisinde uluslararası ekonomik ilişkilerde öne çıktığı, dolayısıyla da DYY’lerde daha fazla etkin olduğu bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Özellikle 19. yy.’ın sonlarına doğru ülkelerin ithal mallara ilişkin yüksek kota uygulamalarına geçiş yapması, yatırım teşviklerinin gündeme gelmesi firmaların DYY’ye yönelmelerinde bir diğer etken olmuştur. Bu süreçte geriye doğru dikey entegrasyon hareketlerine daha fazla rastlanmaya başlanmıştır. Bu dönemde artan DYY’ler, I. Dünya Savaşı’nın etkisi ile birlikte hızla düşmüştür²⁷.

1.4.3. 20. Yüzyılda Doğrudan Yabancı Yatırımlar

20. yüzyılda Dünya ekonomisi; iki büyük dünya savaşı, dünya tarihinin en büyük ekonomik krizi olan “Büyük Buhran” ve 1970’lerden sonra hızla artan uluslararası ekonomik entegrasyonlar, küreselleşme süreci ile önemli kırılmalar ve değişimlerle karşı karşıya kalmıştır. DYY’de bu dönemde yaşanan iktisadi ve siyasi olaylardan derinden etkilenmiştir.

İki büyük dünya savaşının ve ABD’de başlayan Dünya tarihinin en büyük ekonomik krizinin yaşandığı 20. yüzyılın ilk yarısında, DYY’nin gelişiminde önceki döneme göre farklılaşmalar meydana gelmiştir. Savaşların yaşandığı yıllarda başta Avrupa’da olmak üzere hem dışa doğru hem de içeriye doğru DYY’de hızlı bir

²⁷ A.e., s. 154-171.

daralma yaşanmış, buna karşın ABD’de ÇUŞ’ların gelişimi ve DYY’nin artışı devam etmiştir. Büyük buhran esnasında ise ABD’deki sermaye piyasalarının çöküşü DYY’lerin de hızlı bir şekilde gerilemesine neden olmuştur.

Dunning bu bağlamda; uluslararası iktisadi ve siyasi ortamın uygun olmamasına rağmen özellikle iki dünya savaşının arasında kalan sürecin DYY’nin gelişimi açısından enteresan olduğunu aşağıdaki özelliklerle ifade etmektedir²⁸.

- ABD menşeli DYY’lerin olgunlaşma süreci devam etmiş ve ÇUŞ’ların entegrasyonu ve çeşitlenmesi artmıştır.

- Avrupa’da özellikle savunmacı özellikli piyasa arayan²⁹ DYY’ler gelişmiştir.

- Kaynak arayan DYY’lerde petrol, fosfat ve demir dışı metaller sektörlerine giriş artmıştır.

- Bazı sektörlerde, uluslararası kartellerin yabancı üretimi ikame etmesi durumu görülmüştür.

II. Dünya Savaşı’nın da etkisiyle artan teknoloji yatırımları ve savaş sonrası dönemde uluslararası ekonomik antlaşmaların ve entegrasyonların yoğunlaşması 20. yüzyılın ikinci yarısında DYY’ler açısından da bambaşka bir döneme girilmesini sağlamıştır.

1.4.4. 1970 Sonrasında Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yukarıda da bahsedildiği gibi, II. Dünya Savaşı’na kadar geçen sürede sermaye hareketleri daha sınırlı gerçekleşirken, tüm dünyada daha yaygın bir şekilde özellikle 1970’li yıllarla birlikte; uluslararası ticaretin ve küreselleşmenin de artışıyla birlikte DYY hareketleri de hızlanmıştır.

²⁸ A.e., s. 184.

²⁹ “Savunmacı piyasa arayan” terimi, İngilizce’deki “defensive market seeking” teriminin tercümesi olarak kullanılmıştır.

Tablo 1.1: 1970-2011 Kaynak Ülkelere ve Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarları ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

	Dünya	Gelişen Ülkeler	Geçiş Ülkeleri	Gelişmiş Ülkeler
1970	14.151,42	50,97	0,00	14.100,45
1971	14.440,22	45,04	0,00	14.395,19
1972	15.769,92	113,37	0,00	15.656,55
1973	25.937,90	129,70	0,00	25.808,20
1974	24.474,33	288,96	0,00	24.185,36
1975	28.593,56	536,12	0,00	28.057,43
1976	28.414,11	493,91	0,00	27.920,20
1977	28.740,60	616,39	0,00	28.124,20
1978	39.351,97	773,66	0,00	38.578,32
1979	62.884,35	430,56	0,00	62.453,78
1980	51.589,53	3.192,39	0,00	48.397,14
1981	51.515,73	1.584,13	0,00	49.931,60
1982	27.442,06	2.639,80	0,00	24.802,26
1983	37.393,64	2.020,72	0,00	35.372,92
1984	50.147,38	2.401,36	0,00	47.746,01
1985	62.013,74	3.962,13	0,00	58.051,61
1986	96.799,19	5.125,28	0,00	91.673,91
1987	142.016,12	6.722,56	0,00	135.293,56
1988	182.452,45	12.033,07	0,00	170.419,38
1989	234.059,44	19.762,41	0,00	214.297,03
1990	241.498,48	11.914,02	0,00	229.584,46
1991	198.041,12	13.476,89	0,00	184.564,23
1992	202.634,74	23.156,09	1.566,00	177.912,65
1993	242.553,70	39.319,03	1.041,63	202.193,04
1994	286.887,76	47.529,14	319,95	239.038,67
1995	363.240,96	55.723,59	623,83	306.893,54
1996	397.769,72	65.406,24	947,18	331.416,29
1997	477.506,99	75.218,26	3.425,55	398.863,18
1998	689.700,05	50.294,41	1.411,32	637.994,32
1999	1.088.078,51	67.344,79	2.291,06	1.018.442,66
2000	1.226.632,83	135.116,42	3.195,10	1.088.321,31
2001	747.656,75	83.087,38	2.741,62	661.827,76
2002	528.495,90	47.484,26	4.670,60	476.341,03
2003	570.679,32	46.667,57	10.801,80	513.209,95

2004	925.716,15	122.791,57	14.129,48	788.795,10
2005	888.560,80	132.507,00	14.309,57	741.744,23
2006	1.415.093,92	239.335,99	23.724,31	1.152.033,61
2007	2.198.025,01	316.863,45	51.583,48	1.829.578,07
2008	1.969.336,01	328.120,83	60.462,26	1.580.752,93
2009	1.175.108,42	268.475,98	48.840,40	857.792,04
2010	1.451.364,70	400.144,12	61.644,19	989.576,38
2011	1.694.396,07	383.753,70	73.134,75	1.237.507,62

Kaynak: Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı, Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistikleri, (Çevrimçi)

<http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=88>, 05.05.2012.

UNCTAD tarafından derlenen ve Tablo 1.1.'de gösterilen kaynak ülkelere göre yıllık gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırım miktarlarına bakıldığında 1970'li yıllarda tüm dünyada 14,1 milyar ABD doları olarak belirlenen doğrudan yabancı yatırım miktarı, 2011 yılına gelindiğinde 119 kat artarak 1,69 trilyon ABD dolarının üzerine çıkmıştır. Bu çerçevede doğrudan yabancı sermayenin kaynağı olan ülkelerin kompozisyonu da dünyadaki ekonomik değişime uygun bir şekilde hareket etmiştir.

UNCTAD tarafından yayınlanan verilerin başlangıç yılı olan 1970 yılında yabancı ülkelere yapılan yatırımların %99,6'sının kaynağı gelişmiş ülkeler iken, söz konusu oran verilerde yer alan son tarih olan 2011 yılı için %73'e gerilemiştir. Bu çerçevede dünyada doğrudan yabancı sermayenin kaynağının zaman içerisinde sermaye birikimi yüksek gelişmiş ülkelere; gelişen ülkelere doğru kaydığını da söylemek mümkün olmaktadır. Gelişen ülkeler kaynaklı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına oranı da % 0,04'ten %22,6'ya yükselmiştir.

1.4.4.1. Kaynak Ülkelere Göre Dünyadaki Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı sermaye hareketleri, sermaye birikimi yüksek ülkelerdeki şirketlerin yeni pazarlara erişme, maliyetlerin düşürülmesi, verimliliğin artırılması, doğal kaynaklar ve ucuz hammaddeye erişim gibi nedenlerle gerçekleştirilmektedir. Bu noktada sermaye hareketlerinin kaynağı, 2000'li yılların başına kadar daha çok

gelişmiş ülkeler olmuştur. Ancak 2000’li yıllar itibariyle hızla yatırım çeken, ciddi bir ekonomik büyüme performansı göstermeye başlayan gelişen ülkelerin de sermaye hareketlerindeki payı artmaya başlamış, Çin, Brezilya gibi hızlı gelişen ülkelerdeki şirketler de kurdukları ülkelerin dışında yaptıkları yatırımlarla mal ve hizmet üretimine başlamışlardır.

Sermaye hareketlerinin hızla artmaya başladığı 1970 yılından bu yana, Tablo 1.1.’de de görüleceği gibi gelişmiş ülkeler dünyada gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırım hareketlerinde en yüksek paya sahip ülkeler olarak öne çıkmaktadır. Özellikle 2004 yılında gelişen ülkeler kaynaklı olarak gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar önemli bir sıçrama gerçekleştirmiş ve neredeyse üç kata yakın artmış, daha sonraki yıllarda da gelişen ülkelerden çıkan doğrudan yabancı yatırım miktarları istikrarlı bir şekilde artma eğilimi göstermiştir.

Bu noktada 2008 yılında başlayan küresel ekonomik krizin etkisi, doğrudan yabancı yatırımlarda da etkisini göstermiş, 2007 yılında 2,19 trilyon dolar düzeyinde olan dünyadaki doğrudan yabancı yatırımların miktarı krizin etkilerinin en fazla hissedildiği 2009 yılında 1,17 trilyon dolara gerilemiştir. 2008 yılında başlayan “Küresel Finansal Kriz” bu çerçevede en çok Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği üyesi ülkeleri etkilemiş ve sözkonusu gelişmiş ülkeler kaynaklı doğrudan yabancı sermaye hareketlerinin de hızlı bir şekilde düşmesine neden olmuştur. Bu süreçte kriz öncesinde tüm dünyada 2,19 trilyon dolarlık toplam yatırımın 1,82 trilyon dolarını gerçekleştiren gelişmiş ülkeler, krizin etkisiyle 2009 yılında sadece 857 milyar dolarlık doğrudan yatırım gerçekleştirmiştir.

1.4.4.2. Ev Sahibi Ülkelere Göre Dünyadaki Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımlar; yatırımın yapılmasının ardından gittikleri ülkelerin ekonomisine istihdam, teknoloji transferi, ihracat artışı ve döviz gelirleri artışı gibi olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu olumlu etkilerinden ötürü; sermaye birikimi, teknik ve teknolojik gelişimi yeterli düzeyde olmayan gelişen ülkelerin iktisadi gelişimleri açısından, doğrudan yatırımları ülkelerine çekebilmek büyük

önem taşımakta ve tüm dünyada gelişen ülkeler doğrudan yabancı yatırımları ülkelere çekmek için çaba sarfetmektedirler.

Öte yandan klasik iktisat kuramı; sermayenin azalan getiriler çerçevesinde gelişmiş ülkelere doğru hareket edeceğini öngörmektedir. Ancak Tablo 1.2.'de de görüleceği gibi doğrudan yabancı sermaye hareketlerinde sermaye, gelişmiş ülkelere doğru hareket etmek yerine gelişmiş ülkeler arasında hareket etmiştir. Sermaye hareketinin gelişmiş ülkeler arasında daha yoğun görülmesine ilişkin Robert Lucas tarafından 1990 yılında yayınlanan akademik makale sonrasında; ampirik gözlemlerin kuram ile örtüşmediği ifade edilmiştir. Bu paradoksa “Lucas Paradoksu” adı verilmiştir³⁰.

Tablo 1.2. 1970-2011 Hedef Ülkelere ve Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarları ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

Yıl	Dünya	Gelişen Ülkeler	Geçiş Ülkeleri	Gelişmiş Ülkeler
1970	13.345,59	3.854,36	0,00	9.491,23
1971	14.282,05	3.631,45	0,00	10.650,60
1972	14.932,73	3.423,65	0,00	11.509,08
1973	20.645,96	5.175,58	0,00	15.470,38
1974	24.126,56	2.465,51	0,00	21.661,06
1975	26.567,01	9.709,46	0,00	16.857,55
1976	22.002,32	6.467,17	0,00	15.535,14
1977	27.139,46	6.991,80	0,00	20.147,66
1978	34.358,12	8.990,44	0,00	25.367,68
1979	42.291,97	8.505,34	0,00	33.786,63
1980	54.078,33	7.478,92	23,60	46.575,81
1981	69.570,25	24.045,85	12,60	45.511,80
1982	58.059,25	26.376,83	0,30	31.682,12
1983	50.267,75	17.569,48	18,00	32.680,27
1984	56.838,92	17.609,79	-8,00	39.237,13
1985	55.866,10	14.187,90	15,00	41.663,20
1986	86.378,37	15.778,33	-28,00	70.628,04
1987	136.641,18	21.790,97	7,00	114.843,20
1988	164.023,56	30.420,73	22,40	133.580,43
1989	197.276,78	30.730,05	18,30	166.528,43

³⁰ Robert E. Lucas, “Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries?”, **The American Economic Review**, Vol.80, No:2, 1990, s. 92-96.

1990	207.455,02	34.853,48	75,20	172.526,34
1991	154.072,74	39.833,89	203,52	114.035,33
1992	165.880,81	53.075,52	1.664,08	111.141,21
1993	223.316,26	76.738,41	3.143,09	143.434,76
1994	255.999,94	103.379,48	2.045,33	150.575,13
1995	342.798,55	116.207,68	4.106,71	222.484,17
1996	390.899,53	148.993,42	5.871,13	236.034,97
1997	487.853,50	192.113,34	10.349,27	285.390,89
1998	706.265,93	189.399,44	8.121,76	508.744,73
1999	1.091.438,71	230.710,75	8.607,27	852.120,70
2000	1.400.540,58	255.506,00	7.038,38	1.137.996,20
2001	827.617,35	216.865,15	9.511,13	601.241,07
2002	627.974,80	173.283,02	11.260,08	443.431,70
2003	586.956,35	190.124,81	20.023,94	376.807,61
2004	744.329,18	291.866,01	30.284,11	422.179,06
2005	980.727,12	327.247,76	30.853,96	622.625,41
2006	1.463.351,16	427.163,40	54.318,43	981.869,33
2007	1.975.537,05	574.311,49	90.800,13	1.310.425,43
2008	1.790.705,68	650.016,76	121.040,88	1.019.648,04
2009	1.197.823,67	519.225,02	72.386,38	606.212,26
2010	1.309.001,28	616.660,69	73.754,50	618.586,09
2011	1.524.422,19	684.399,28	92.162,89	747.860,02

Kaynak: Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı, Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistikleri, (Çevrimçi)

<http://unctadstat.unctad.org/TableView/tableView.aspx?ReportId=88>, 05.05.2012.

Tablo 1.2.'de de görüleceği gibi UNCTAD tarafından dünyadaki doğrudan yabancı yatırımlara yönelik yıllık istatistiklerin ilk verildiği yıl olan 1970 yılında tüm dünyada gerçekleştirilen 13,3 milyar dolarlık yatırımın yüzde 70'i gelişmiş ülkelere yapılmıştır. Söz konusu yatırımların kaynağı da Tablo 1.1.'de görüleceği üzere yine gelişmiş ülkelerdir. Gelişmiş ülkelere yapılan doğrudan yatırımların toplam doğrudan yatırımlara oranının en yüksek olduğu yıl ise 1974 yılıdır. 1974 yılında dünyada doğrudan yabancı yatırımların toplam miktarı bir önceki yıla göre yüzde 20 artmasına rağmen gelişen ülkelere yapılan yatırımlar yüzde 60 dolayında daralmıştır. Gelişmiş ülkelere yapılan doğrudan yatırımların toplam doğrudan yatırım miktarına oranı ise yüzde 89'a ulaşmıştır. 1973 yılında yaşanan petrol krizinin söz konusu

sermaye hareketlerinin yönünü neredeyse tamamen gelişmiş ülkelere çevirmesine neden olduğu görülmektedir.

Diğer yandan gelişmiş ülkelere yapılan doğrudan yatırım miktarının toplam doğrudan yatırımlara oranının en düşük olduğu yıl ise 2010 olarak karşımıza çıkmaktadır. 2010 yılında toplam doğrudan yatırım miktarı tüm dünyada 1,3 trilyon dolar düzeyinde iken, gelişmiş ülkelere yapılan doğrudan yatırım miktarı 618 milyar dolar düzeyindedir. Gelişen ülkeler ise 2010 yılında 616 milyar dolar doğrudan yabancı sermaye çekmeyi başarmıştır. Bu çerçevede 2008 yılında yaşanan küresel finans krizinin etkisinin daha derin bir biçimde gelişmiş ülkeleri etkilemiş olması da doğrudan yabancı yatırımların yönünün daha çok gelişen ülkelere doğru olmasına neden olmuştur. Her iki örnek ve tarihsel perspektiften bakıldığında, doğrudan yabancı yatırımların yönünün 2000 yılından bu yana; 2008’de yaşanan krizin de etkisiyle gelişen ülkelere doğru artarak hareket ettiği görülmektedir.

Gelişen ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önündeki engeller ile ulaşım ve iletişim maliyetleri azaldıkça, firmaların neyi, nerede ve nasıl üretecekleri konusundaki tercihleri de genişlemektedir. Böylece, bir yandan firmalar hızla çoğalırken, diğer yandan da bu piyasalardaki rekabet serbestleşmektedir. En önemlisi de bu firmaların ülke dışındaki yatırımları arttıkça, uluslararası üretim de hızla artmaktadır. Bu yatırımlar; yalnızca ulusal piyasaların genişlemesine katkıda bulunmayıp aynı zamanda daha büyük ve geniş ölçekteki bölgesel ve global piyasaları da ortaya çıkarmaktadır.

1.5. ULUSLARARASI TİCARET KURAMLARI

Sermaye, emek gibi faktörlerin uluslararası dolaşımı, bugüne kadar araştırmacılar tarafından uluslararası ticaret kuramları temel alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede doğrudan yabancı sermaye hareketlerinin anlaşılabilmesi için öncelikle uluslararası ticarete ilişkin kuramların incelenmesi gerekmektedir.

1.5.1. Mutlak Üstünlükler Kuramı

Mutlak Üstünlükler Kuramı, Adam Smith’in 1776 yılında yayınlanan ve klasik iktisat öğretisinin de temelini oluşturan “Milletlerin Refahı” adlı kitabında yer

alan ve literatürde uluslararası ticareti açıklamaya yönelik ilk kuramsal yaklaşımlardan biridir. Adam Smith, “Mutlak Üstünlükler Kuramı”nda iki ülkenin arasında neden ticaret yapıldığını açıklamakta ve ticaret yapan ülkelerin ticaret yapmaktan dolayı kazançlı çıkıp çıkmayacaklarını analiz etmektedir³¹.

Adam Smith’e göre iki ülke arasındaki ticaret mutlak üstünlüğe dayanmaktadır. Bir ülke bir malı diğerine göre “mutlak” olarak ucuza üretiyorsa, o malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahiptir. Bu üstünlüğe dayanarak o malın üretiminde uzmanlaşmalı, buna karşılık mutlak üstünlüğe sahip olmadığı malların üretim ve ihracatını üstünlüğe sahip olan ülkelere bırakmalıdır. Böylelikle üretim faktörleri uzmanlaşma sonucunda daha verimli kullanılacak ve ticaret yapan tüm ülkeler, ticaretin yarattığı refahtan yararlanacaktır.

Tablo 1.3. Mutlak Üstünlükler Analizi

	ABD	İngiltere	Uluslararası Ticaret Öncesi	Uluslararası Ticaret Sonrası
Buğday (kg)	6	1	7	12
Kumaş (m)	4	5	9	10

Kaynak: Havva Tunç, Uluslararası Ticaret Para ve Finans, 1. bs., İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 16.

Örneğin, ABD’de emeğin bir saatlik çalışması sonucunda 6 birim buğday ve 4 birim kumaş üretilmektedir. Buna karşılık İngiltere’de emeğin bir saatlik çalışması sonucunda 1 birim buğday ve 5 birim kumaş üretilmektedir. Mutlak üstünlükler kuramına göre uluslararası ticaret başlamadan önce tüm dünyada toplam 7 birim buğday ve 9 birim kumaş üretilmektedir. Ancak uluslararası ticaretin başlaması ile birlikte ABD kaynaklarını, mutlak üstünlüğe sahip olduğu buğday üretimine kaydıracak ve İngiltere’ye buğday satacaktır. Aynı şekilde İngiltere de kaynaklarını mutlak üstünlüğe sahip olduğu kumaş üretiminde kullanacak ve ABD’ye kumaş satacaktır. Tablo 2.1.’de görüldüğü gibi uluslararası ticaretin gerçekleşmesi ile dünya genelinde üretim ve dolayısıyla refah, ticaretin olmadığı döneme göre daha yüksek olacak ve kaynaklar etkili bir biçimde kullanılmış olacaktır³².

³¹ Havva Tunç, **Uluslararası Ticaret Para ve Finans**, 1. bs., İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 11.

³² A.e., s. 16.

Bu kuram, uluslararası ticaretin nedenlerini, sonuçlarını ve serbest ticaretin faydalarını ilk kez ortaya koymakla birlikte, bir çok eksikliğe sahiptir. Mutlak Üstünlükler Kuramı, Adam Smith tarafından ortaya atıldıktan 40 yıl sonra, bu eksiklikleri tamamlamaya çalışan David Ricardo tarafından geliştirilmiş ve “Mukayeseli Üstünlükler Kuramı”, günümüzdeki uluslararası ticaret kuramlarının temelini oluşturmuştur³³.

1.5.2. Mukayeseli Üstünlükler Kuramı

Mukayeseli Üstünlükler Kuramı’na göre, ulusların birbirleri ile ticaret yapmalarının nedeni, bir malın üretiminde sahip oldukları mukayeseli üstünlük olarak tanımlanmaktadır. Bir malın üretiminde mukayeseli üstünlüğe sahip olan ülke, aynı zamanda o malın üretiminde mutlak üstünlüğe de sahip olmaktadır. Ancak mutlak üstünlüğe sahip olunan bir mal için aynı zamanda mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu söylenemez³⁴.

Mukayeseli Üstünlükler Kuramı, Mutlak Üstünlükler Kuramı’nı temel alarak onu geliştiren bir kuram olarak karşımıza çıkmıştır. Zira ülkelerin birbirlerine karşı tek bir mal grubunda mutlak üstünlüğüne sahip olduğu varsayımı geçerli değildir. İki ürünlü ve iki ülkeli bir ortamda, ülkelerden biri ticarete konu olabilecek her iki üründe de mutlak üstünlüğe sahip olabilir. Ancak bu her iki ürünün de üretiminin o ülke tarafından gerçekleştirilmesinin etkin bir sonuç olacağını ifade etmemektedir. Mukayeseli Üstünlükler Kuramı’na göre üretimde kullanılan faktörlerin (örneğin emek) verimliliği temel alınarak ülkelerin birbirlerine karşı mukayeseli üstünlüğe sahip oldukları ürünün üretimine yönelmeleri söz konusu olmaktadır.

Bu durumda her bir ülke mukayeseli üstünlüğe sahip olmadığı ürünler için ticaret yapacaktır. Yani ülkeler görece ucuza ürettikleri malları ihraç, görece pahalıya ürettikleri malları da ithal etmelidirler. Üretimde meydana gelecek böyle bir

³³ Nuri Yavan, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayeli Yatırımları Lokasyon Seçimi Üzerine Bir Araştırma”, Doktora Tezi, Ankara, 2006, s. 62, (Çevrimiçi) <http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv>, 18 Ekim 2011.

³⁴ Tunç, a.g.e., s. 19.

uzmanlaşma ve iş bölümü, verimlilik yoluyla toplam üretimin artmasını temin ederek uluslararası ticaretin ilgili tüm ülke ya da taraflara yarar getirmesini sağlayacaktır.³⁵

1.5.3. Faktör Donanım Kuramı (Heckscher-Ohlin Modeli)

Ricardo'nun Mukayeseli Üstünlük Kuramı'nın eksikliklerini gidermek amacıyla ondan yaklaşık bir asır sonra ortaya atılan bir diğer kuram, Faktör Donanım Kuramı ya da kuramı geliştiren araştırmacıların adıyla Heckscher-Ohlin (H-O) Modeli'dir. Heckscher-Ohlin Modelinde, Ricardo'nun Mukayeseli Üstünlükler Kuramı'nda yer alan iki ülkeli ve iki ürünlü modele üretim faktörleri de eklenmiştir.

Heckscher-Ohlin Modeli'nin Mukayeseli Üstünlükler Kuramı'ndan farklı olarak iki temel dayanağı bulunmaktadır. Birincisi, malların üretiminde kullanılan faktörler farklıdır. İkincisi, ülkelerin sahip oldukları faktör yoğunlukları farklıdır. Örneğin, Kore, Tayvan, Hindistan gibi ülkeler emek faktörüne bol olarak sahiptirler ve bu ülkeler ayakkabı üretiminde, tekstil üretiminde ve diğer emek yoğun malların üretiminde avantajlı olup bu ürünleri ihraç etmektedir. Buna karşın, toprak faktörüne bol sahip olan Arjantin, Kanada ve Avusturya gibi ülkeler buğday, pamuk ve toprağın yoğun olarak kullanıldığı malları üretmekte ve bunları ihraç etmektedir.³⁶

Heckscher-Ohlin Modeli, uluslararası ticaretin incelenmesinde modele üretim faktörlerini de ekleyerek, Ricardo tarafından ortaya atılan mukayeseli üstünlükler kuramının eksikliklerini gidermeye çalışmıştır. Bu modelde, bir ülkenin üretim sahip olduğu faktörlerinin bolluğu veya kıtlığı; o ülkenin ürettiği ürünlerdeki mukayeseli üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Bir ülke daha fazla sahip olduğu üretim faktörüyle ürettiği üründe uzmanlaşmalı ve mukayeseli üstünlüğünü uluslararası ticarete kullanmalıdır. Faktörleri de modele kattığı için Heckscher – Ohlin Modeli, literatürde aynı zamanda “Faktör Donatımı Kuramı” olarak da yer almaktadır.

20. yüzyılın ortalarında ortaya koyulan bu kurama da özellikle endüstri içi yani aynı ürünlerde meydana gelen gelişmiş ülkeler arasındaki iki yönlü ticareti

³⁵ Yavan, a.g.e., s. 63.

³⁶ Tunç, a.g.e., s. 72.

açıklayamamasından ötürü eleştiriler getirilmiştir. Bu çerçevede Heckscher-Ohlin Modeli, farklı zamanlarda çeşitli ülkeler için test edilmiştir. Bazı ülkelerde Heckscher-Ohlin Modeli ile örtüşen sonuçlar alınırken, bazı ülkelerde kuram ile çelişen sonuçlar ortaya çıkmıştır³⁷.

Bu kapsamda yapılan en ünlü çalışma ise Amerika Birleşik Devletleri ile ilgili olarak nobel ödüllü iktisatçı Leontief tarafından yapılan çalışmadır. Leontief, Heckscher-Ohlin Modeli'ni, 1947 yılı ticaret verileri ile Amerika Birleşik Devletleri için test etmiştir. Yaptığı analizde Leontief, kuramın aksine sermaye/emek oranının ihracat yapan endüstrilerde ithalat yapan endüstrilere göre daha düşük olduğu sonucuyla karşılaşmıştır. ABD'nin sermaye bol bir ülke olduğu varsayımından hareketle Leontief, sermaye yoğun malların ihraç edilmesini beklerken tam tersi bir sonuç elde etmiştir. Benzer bir çalışmayı ABD'nin 1951 ticaret verileri için de tekrarlamış ve benzer sonuçlara ulaşmıştır. Söz konusu paradoks ise iktisat literatürüne "Leontief Paradoksu" olarak geçmiştir.

Heckscher-Ohlin tarafından geliştirilen model, doğrudan yabancı yatırımların açıklanması açısından da önemli katkılar sağlamıştır. Modelin varsayımları altında sermayenin azalan getiriler çerçevesinde bol olduğu gelişmiş ülkelere, daha kıt olduğu gelişen ülkelere doğru hareket etmesi beklenmektedir. Ancak Robert Lucas tarafından 1990 yılında yayınlanan makalede yer alan ve Lucas Paradoksu adı verilen tespit ile Heckscher-Ohlin Modeli'nin varsayımlarının doğrudan yabancı yatırımların daha çok gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmesi konusunda açıklayıcı olmaktan uzak olduğu görülmektedir.

1.5.4. Yeni Nesil Kuramlar

Heckscher-Ohlin Modeli'nin endüstri içi ticareti açıklamakta yetersiz kalması, üretim faktörlerini hareketsiz ve ulaşım maliyetlerini sıfır kabul etmesi, teknoloji ve ölçek ekonomilerini göz ardı etmesi, uluslararası ticaretin gelişmiş ülkeler arasındaki yoğunluğunu açıklayamaması ve II. Dünya savaşı sonrası uluslararası ekonomik koşulların değişmesi (dünya ticaretinin büyük kısmını

³⁷ A.e., s. 89.

ÇUŞ'ların yapması vb.) sonucu 1960'lardan sonra uluslararası ticareti açıklamaya yönelik yeni kuramlar gündeme gelmiştir³⁸.

Özellikle Leontief Paradoksu'nun Heckscher-Ohlin Modeli ile ilgili ortaya çıkarttığı eksiklikler daha sonra yapılan çalışmalarla; ABD'deki iç pazarın teknoloji yoğun ürünlere olan talebi, ters faktör yoğunluğu, ABD'nin ithalat kısıtlamaları, ABD'deki doğal kaynakların kısıtlılığı, ABD'nin diğer ülkelere göre daha fazla nitelikli insan kaynağına sahip olması ve ABD'nin teknoloji yoğun endüstrilerdeki mukayeseli üstünlüğü ile açıklanmaya çalışılmıştır³⁹. Bu açıklamalar çerçevesinde uluslararası ticaret ile ilgili yeni nesil kuramlar ortaya atılmıştır.

1.5.4.1. Nitelikli İşgücü Kuramı

Nitelikli İşgücü Kuramı, Leontief Paradoksu'nu bir ülkenin özellikle nitelikli insan kaynağının mukayeseli olarak bolluğu ile açıklamaya çalışmaktadır. Leontief Paradoksu ile ABD'nin uluslararası ticaretinin Heckscher-Ohlin Modeli ile örtüşmüyor olmasını Leontief de özellikle girişimcilik, daha iyi örgüt yapısı ve eğitim ile açıklamaya çalışmıştı⁴⁰. Ancak Leontief'in de öğrencisi olan Donald B. Keesing, 1965 yılında yayınladığı makalede nitelikli işgücünün ayrı bir üretim faktörü olarak ele alınması gerektiğini, mesleki veya niteliği yüksek işgücüyle donatılan ülkelerin nitelikli işgücü yoğun mallarda uzmanlaşıp bu malları ihraç ederken, niteliksiz işgücünün bol bulunduğu ülkelerin ise, niteliksiz işgücünü içeren malların üretiminde uzmanlaşacağını ve söz konusu malların ihracatını yapacağını ifade etmiştir.⁴¹

Keesing, nitelikli işgücünün iki nedenden ötürü bir üretim faktörü olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Birincisi, nitelikli işgücünün ticareti ve endüstrinin

³⁸ Yavan, **a.g.e.**, s. 64.

³⁹ Root, **a.g.e.**, s. 74.

⁴⁰ **A.e.**, s. 73

⁴¹ Donald B. Keesing, "Labor Skills and International Trade: Evaluating Many Trade Flows with a Single Measuring Device", **The Review of Economics and Statistics**, Vol.47, No:3, 1965, s. 287-294.

kuruluş yerini etkileyebilmesi, ikincisi ise ekonomik büyümeyi açıklamada önemli bir rol oynamasıdır⁴².

Nitelikli İşgücü Kuramı bağlamında, işgücünün kalitesinin arttırılmasına yönelik beşeri sermaye yatırımlarının yapılması, işgücünün sermaye ile donatılması, insan gücü ve eğitim planlaması gibi faktörler, ülkelerin nitelikli işgücü yönünden zenginleşmelerine ve bu avantajlı durumu uluslararası ticarete yansıtmalarına yol açabilecektir⁴³.

1.5.4.2. Teknoloji Açığı Kuramı

Yeni nesil uluslararası ticaret kuramları, Faktör Donatımı Kuramı'nın varsayımlarının geçersizliği üzerinden geliştirilmişlerdir. Teknoloji Açığı Kuramı da faktör donatımı kuramının teknolojik değişmeyi sabit kabul etmesinden ötürü, kuramın yetersiz olduğundan hareketle 1961 yılında M.V. Posner tarafından ortaya atılmıştır. Posner yayınladığı makalede benzer iktisadi koşullara sahip gelişmiş ülkeler arasındaki endüstri ürünleri ticaretini açıklamaya çalışmıştır.

Teknoloji açığı kuramında, Heckscher-Ohlin Modeli'nin aksine üretim tekniklerinin her ülkede aynı olmadığı, yeni icatların veya ürünlerin bütün ülkelerde eş zamanlı olarak bulunmadığı ifade edilmektedir. Yine bu kuramda yeni ürünler geliştirilemese dahi üretim teknolojilerinde değişim olacağı ve bu değişimin faktör donatımını değiştirebileceği ifade edilmektedir. Bunun yanısıra yatırım oranı ile yeni know-how⁴⁴ oluşturulması arasında bir korelasyon olduğu ve gelişen tekniklerin ülke içerisindeki endüstrilerde dahi rastgele dağılmadığı ifade edilmektedir⁴⁵.

⁴² Donald B. Keesing, "Labor Skills on the Structure of Trade in Manufactures", **The Open Economy Essays on International Trade and Finance**, Ed. by. Peter B. Kenen ve Roger Lawrence, Columbia University Press, 1968, s. 5,6.

⁴³ Nursen Vatasever Deviren, "Yeni Dış Ticaret Teorileri", **Mevzuat Dergisi**, S.81, 2004, (Çevrimiçi) http://www.basarmevzuat.com/dergi/2004-09/a/05.htm#_ftn5, 10 Mart 2012.

⁴⁴ Know-how terimi günümüzde entelektüel sermaye içerisinde değerlendirilmekte ve teknolojik sistemlerin tasarım, üretim ve kullanımını içermektedir. Raghu Garud, "On the Distinction Between Know-how, Know-why and Know-what In Technological systems", **Advances in Strategic Management**, Ed. by. Anne Huff, James Walsh, Vol.14, Greenwich, 1997, s. 81.

⁴⁵ M.V. Posner, "International Trade and Technical Change", **Oxford Economic Papers**, New Series, Vol.13, No:3, 1961, s. 323-341.

Teknoloji Açığı Kuramı'na göre; endüstrileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin önemli bir bölümü, yeni ürün ve üretim süreçlerinin geliştirilmesine bağlıdır. Yatırım kapasitesi yüksek olan ve yenilik geliştirebilen gelişmiş ülkelerdeki firmalar, söz konusu ürün ve üretim süreçlerindeki yenilik ile dünya piyasalarında geçici monopol gücü elde etmektedir. Monopol güçlerinin teknolojinin taklit edilmesine bağlı olarak ortadan kalkması, gelişmiş ülkelerin bu ürünlerin üretimini ve ihracatını, doğal kaynak yönünden üstünlüklere sahip gelişen ülkelere bırakmasına neden olur. Böylece başlangıçta gelişmiş ülkelerde olan rekabet üstünlüğü, gelişen ülkelere geçerken söz konusu ülkeler yeni ürün ve üretim süreçlerini ihraç etmeye, endüstrileşmiş ülkeler de ithal etmeye başlamaktadırlar.

1.5.4.3. Ürün Dönemleri Kuramı

Teknoloji Açığı Kuramı, ticaretin belirleyicisi olarak teknolojik değişmeyi analize katarak uluslararası ticaret kuramına dinamik bir nitelik kazandırmasına karşın teknoloji açığının ortaya çıkma nedenleri ve büyüklüğünü açıklamada yeterince başarılı olamamıştır.⁴⁶ Bunun üzerine Vernon, "Ürün Dönemleri Kuramı" ile Teknoloji Açığı Kuramı'nın eksikliklerini tamamlamaya çalışmıştır.

Ürün Dönemleri Kuramı, ürünün yaşam çevrimini oluşturan dört aşamadaki ihracat imkanları ile ilgili olarak ortaya atılmıştır. Birinci aşamada inovasyon sonucu üretilen yeni ürün yeniliği yapan ülke pazarında satışa sunulmaktadır. Bu aşamada genellikle yurtdışı piyasada rekabet oldukça düşüktür. İkinci aşamada ürünün gelişimi tamamlanırken, satışlar artma eğilimi içindedir. Bu aşamada rakip firmalar da piyasadaki yerlerini almakta ve ürün satışı ile ilgili rekabet artmaktadır. Ürün ise yine bu aşamada standardize edilmektedir. Ürünün gelişimindeki üçüncü aşama ise olgunluk aşaması olarak tanımlanmıştır. Bu aşamada ürünü geliştiren ana ülkenin uluslararası pazarlardaki rekabetin artışına paralel olarak ihracatı düşmeye başlamaktadır. Üretim de bu aşamada kar maksimizasyonu ve maliyet minimizasyonu gibi gerekçeler nedeniyle daha az maliyetle ürünü üretebilecek ülkelere doğru kaymaya başlamaktadır. Ürün hayat çevriminin son aşamasında ise

⁴⁶ Deviren, a.y.

ürün düşüş sürecine girmeye başlamaktadır. Piyasaya giren yeni rakiplerin üretim miktarları ölçek ekonomisini etkilemektedir⁴⁷.

Kuram, uluslararası ticaretin gelişmiş ülkelerin yeni ve daha ileri teknoloji ürünler ihraç ederken, eski ve daha az ileri teknoloji ürünleri ithal ettiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede gelişmiş ülkelerin ürettiği ileri teknoloji ürünlerin ürün hayat çevrimi ile birlikte başlangıçta ihraç edilen bir ürün olduğu ancak zaman içinde ürünün standardize olması ve daha ucuza gelişen ülkelere üretilebilme olanaklarının oluşması ile ithal edilen bir ürüne dönüşebileceği ifade edilmektedir.

Ürün Dönemleri Kuramı'nın temel aldığı iki hipotez ise son yıllarda yapılan çalışmalarla birlikte daha derinden analiz edilmekte ve özellikle yeniliklerin daima ana şirketin ülkesinde yapıldığına ilişkin hipotezinin; ÇUŞ'ların üretimdeki artan rolü, teknolojiyi küreselleştirmesi ve gelişmekte olan ülkelere taşıması ile birlikte bu kuramın da geçerliliği tartışılmaktadır.

1.5.4.4. Ülke Benzerliği Kuramı

Bu bölüme kadar üzerinde durulan uluslararası ticaret kuramları, mukayeseli üretim faktörleri maliyetleri üzerine kurulan Heckscher-Ohlin Modeli ve bu modelin eksikliklerini temel alan arz yönlü kuramlar olarak öne çıkmaktadır. 1961 yılında Stefan Linder tarafından ortaya atılan “Ülke Benzerliği Kuramı” ise talep yönlü olarak uluslararası ticareti açıklamaya çalışmaktadır.

Ülke Benzerliği Kuramı, Heckscher-Ohlin Modeli'nin uluslararası ticarete birincil ürünlerin ticaretini açıklamakta yeterli olduğunu ortaya koyarken, imalat sanayinde üretilmiş nihai ürünlerin ticaretini açıklama konusunda yetersiz kaldığını iddia etmiştir⁴⁸. Ülke Benzerliği Kuramı, ülkelerin tercihleri birbirlerine ne kadar benzerse ülkeler arasındaki sanayi malları ticaretinin de o ölçüde büyük olacağını ifade etmekte, gelir düzeyleri ile tercihler arasındaki güçlü ilişkiden ötürü de kişi başına düşen milli geliri benzer olan ülkelerin benzer ürünleri talep edeceğini dikkate

⁴⁷ Riad A. Ajami v.d., **International Business: Theory and Practice**, 2. bs., New York, McMillan Publishing Company, 1992, s. 64.

⁴⁸ David Greytak, Richard McHugh, “Linder's Trade Thesis: An Emprical Examination”, **Southern Economic Journal**, Vol.43, No:3, 1977, s. 1386-1389.

almaktadır. Bu görüş, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sanayi malları ticaretindeki hızlı artışın gelişmiş ülkeler arasında olduğu gözlemiyle uyumaktadır ancak yapılan ampirik testlerde Ülke Benzerliği Kuramı'nın genellikle küçük bir iç piyasaya sahip ülkeler için geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ülke Benzerliği Kuramı bu açıdan uluslararası ticarete tam bir açıklama getirememiştir⁴⁹.

Ülke Benzerliği Kuramı, doğrudan yatırımların ülkeler arasındaki hareketlerini de pazar arayan yatırımları açıklama konusunda tek başına yeterli açıklayıcılığa sahip olmamakla birlikte, farklı bir bakış açısı sunabilmektedir. Ana ülkede faaliyet gösteren bir şirket, üretilen ürünün hedef pazarda da talep görebileceğinden hareketle doğrudan yatırım yapma motivasyonuna sahip olabilmektedir. Bu çerçevede ürün ve yatırımın gerçekleştirileceği ülkedeki talebin ürün ile örtüşmesi, daha genel bir ifade ile hedef pazardaki talep koşulları, doğrudan yabancı yatırımların ülke seçimini etkileyebilmektedir.

1.5.4.5. Ölçek Ekonomileri Kuramı

Mukayeseli Üstünlük Kuramı'na dayanan daha önceki kuramsal modeller, ölçeğe göre sabit getiri varsayımıyla geliştirilmiştir. Yani bir endüstride girdilerin miktarı iki kat arttırıldığında aynı şekilde çıktılar da iki kat artacağı varsayılmaktadır. Uygulamada ise birçok endüstride ölçeğe göre artan getiri ya da bir başka deyişle ölçek ekonomileri geçerli olmakta ve üretim miktarı daha yüksek ölçeklerde daha verimli olmaktadır. Dolayısıyla yukarıda verilen örnek çerçevesinde; ölçek ekonomilerinin geçerli olduğu endüstrilerde girdilerin miktarı iki kat arttırıldığında, üretimin iki kattan fazla artması beklenmektedir⁵⁰.

Bazı mallarda ortalama üretim maliyetleri üretim ölçeğine ya da üretim hacmine bağlı olmaktadır. Üretim ölçeği büyürken ortalama maliyetler düşüyorsa, üretimde ölçeğe göre azalan maliyetler veya artan getiri koşulları geçerli olmaktadır. Bu çerçevede uluslararası ticarete ölçek ekonomileri önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası ticaret bu noktada endüstrilerin ve endüstrideki firmaların yeni pazarlara erişimini ve dolayısıyla üretim ölçeklerinin büyümesini,

⁴⁹ Deviren, a.y.

⁵⁰ Krugman, Obstfeld, a.g.e., s. 120.

uluslararası ticaret yapan şirketlerin ölçek ekonomisinin yarattığı maliyet avantajlarından veya getiri artışlarından yararlanmasını sağlamış olmaktadır.

Öte yandan, ölçek ekonomileri bazı endüstrilerde küçük ölçekli firmaların büyük ölçekli firmalarla rekabetini güçleştirmektedir. Bunun sonucunda ölçek ekonomisi içeren mallar, çok sayıda ufak üretici firma yerine az sayıdaki büyük firma tarafından üretilmektedir. Ölçek ekonomilerinin büyük firmalara böyle bir üstünlük sağlayıp sağlamadığı bu ekonomilerin içsel veya dışsal oluşuna bağlıdır⁵¹.

Hem içsel ölçek ekonomileri, hem de dışsal ölçek ekonomileri, uluslararası ticaretin önemli nedenlerindedir. Ölçek ekonomileri uluslararası ticaret açısından değişik sonuçlar doğurmaktadır. Ülkelerin bu tür endüstrilerde uzmanlaşması için güçlü bir teşvik sağlamaktadır. Ülke, iç piyasada tüketicilerin satın alacakları çok sayıda maldan az miktarlarda üretmek yerine, ölçek ekonomisine sahip birkaç endüstri üzerinde uzmanlaşmakta ve ihtiyacı olan diğer malları dışarıdan ithal etmektedir. Ölçek ekonomileri maliyetleri düşürerek üretim ve zevkler yönünden birbirine benzer ülkeler arasında karlı uluslararası ticaret yapma olanağı sağlamaktadır. Uluslararası ticaretin artmasıyla birlikte, her ülkede firmalar halk tarafından en çok tercih edilen ürün üzerinde uzmanlaşmaktadır.

Azınlığın tercihlerini karşılamak için ülke içinde yapılacak ufak ölçekli üretim, Ölçek Ekonomileri Kuramı'na göre, yüksek maliyetli olarak gerçekleştirilebilmektedir. Bu nedenle, azınlığın tercihleri başka ülkelere yapılacak ithalatla karşılanır. Böylece tüketiciler tüm dünya ülkelerindeki firmaların ürettikleri mal çeşitlerine ulaşma olanağı elde etmekte, firmalar da az sayıdaki birkaç çeşit üzerinde uzmanlaşarak bu alanda ölçek ekonomilerinden yararlanmaktadır⁵².

Dışsal ölçek ekonomilerinde ise, genellikle aynı bölgede faaliyet gösteren şirketlerin yer aldığı bir endüstrinin, üretim ölçeğinin bir bütün olarak artmasına paralel olarak daha düşük maliyetler elde etmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Dışsal ölçek ekonomilerinde, endüstrinin gelişimi, uzmanlaşmış girdi tedarikçilerinin

⁵¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 16. bs., İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2007, s. 106.

⁵² Ebru Terazi, "Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 22.

ortaya çıkması, nitelikli emeğe erişimin kolaylaşması ve yeni teknolojilerin firmalar tarafından hızla geliştirilmesini sağlayan bilginin endüstrideki firmalara dışsal dağılımı nedeniyle maliyetlerin düşmesine neden olmaktadır⁵³.

Özellikle yüksek teknoloji kullanan bilgisayar, çip üretimi vs. gibi sektörlerde dışsal ölçek ekonomileri oluşmaktadır. Dışsal ölçek ekonomilerine dayalı uluslararası ticaret modellerinin, içsel ölçek ekonomilerine dayalı modellere göre daha kompleks olması, araştırmacıların uygulamada da daha fazla karşılaşılan içsel ölçek ekonomilerine ilişkin uluslararası ticaret modelleri ile ilgili çalışmalarda yoğunlaşmasına neden olmuştur⁵⁴.

İçsel ölçek ekonomileri, birim maliyetlerin endüstrideki genel üretimden ziyade firmanın kendi üretim hacmine bağlı olduğu durumda ortaya çıkmaktadır. İçsel ölçek ekonomileri, dışsal ölçek ekonomilerinde görülenin aksine piyasada tam rekabet ortamının oluşmasını engellemekte ve eksik rekabet ortamının oluşmasına neden olmaktadır.

Uluslararası ticaret ile ilgili yapılan son yıllardaki kuramsal araştırmalar, içsel ve dışsal ölçek ekonomilerinin uluslararası ticaret üzerindeki etkisini incelemeye yoğunlaşmıştır.

Ölçek Ekonomileri Kuramı, doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili kuramsal çerçeve açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. ÇUŞ'lar ölçek ekonomisinin yaratacağı artan getiri ve/veya azalan maliyetleri dikkate alarak yatırımlarını yönlendirmekte, doğrudan yabancı yatırımlarda ülke ve yer seçimi açısından ölçek ekonomisi avantajlarını dikkate almaktadır.

⁵³ Theo S. Eicher, John Mutti, Michelle H. Turnovsky, **International Economics**, 7. bs., Routledge Publishing, 2009, s. 108.

⁵⁴ Deviren, a.y.

1.5.4.6. Monopolcü Rekabet Kuramı ve Yeni Uluslararası Ticaret Kuramları

Günümüzde uluslararası ticaretin büyük bir bölümü farklılaştırılmış sanayi ürünlerinin alım ve satımını kapsamaktadır. Bunun yanı sıra ulusal ve uluslararası pazarlar açısından tam rekabet koşullarını gösteren herhangi bir mal ve hizmet piyasası da neredeyse bulunmamaktadır. Bu açıdan mukayeseli üstünlüklere dayalı uluslararası ticaret kuramının temel aldığı tam rekabet piyasası ve varsayımlarının, faktör donatımı farklı olan gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki ticareti açıklamak açısından kullanışlı olduğu, ancak dünya ticaretinin büyük bir bölümünün gerçekleştiği gelişmiş ülkeler arasındaki ticareti açıklamakta yetersiz olduğu görülmektedir.

Bu tespitten hareketle 1960'lardan bu yana çok sayıda kuramsal çalışmayı, alternatif yaklaşımı bir araya getiren; eksik rekabet piyasası şartlarını kabul ederek, ticaret ve yatırımın bir taraftan yığılma ekonomilerinden kaynaklanan dışsal ölçek ekonomiler yoluyla, diğer taraftan iç kapasite kaynaklı içsel ölçek ekonomiler yoluyla harekete geçtiğini belirten kuramlar üzerinde çalışılmaktadır.

Monopolcü Rekabet Kuramı da bu kuramlardan biri olarak karşımıza çıkmakta, faktör donatımı kuramından farklı olarak tam rekabet piyasasında alınıp satılan homojen bir ürünün ticareti yerine eksik rekabet koşullarında ticareti yapılan farklılaştırılmış ürün ticaretini inceleyerek, günümüz koşullarına daha yakın bir kuramsal yaklaşım getirmektedir. Monopolcü Rekabet Kuramı, uluslararası ticaret öncesinde aynı endüstride iki farklı ülkedeki belirli sayıdaki firmalar tarafından üretilen farklılaştırılmış ürünlerin, uluslararası ticaret sonrasında pazar büyümesi etkisiyle daha geniş bir ölçekte üretiminin yapılabileceğini, bu ölçek genişlemesinin yaratacağı maliyet düşürücü etki ile ürünün fiyatının düşerek, refah etkisinin artacağını ifade etmektedir⁵⁵.

Bu noktada ortaya çıkan sorun, ticarete hangi ülkenin ithalatçı, hangi ülkenin ihracatçı olacağı ya da bir başka deyişle endüstrideki firmaların hangi ülkede üretime

⁵⁵ Krugman, Obstfeld, **a.g.e.**, s. 136.

devam edeceği sorusudur. Burada ise kuram, ülkelerin üretim faktörlerinin donatımı açısından durumun değerlendirilmesini öngörmektedir. Bu bağlamda önemli olan unsurlar, ülkelerin faktör donanımları, ticaretin endüstriler-arası ya da endüstri-içi ticaret olup olmadığına ilişkin koşullardır. Bu açıdan bakıldığında ölçek ekonomilerini temel alan Monopolcü Rekabet Kuramı, Faktör Donatımı Kuramı'na da atıfta bulunmaktadır.

Uluslararası ticarete birbirine benzer olmayan ya da değişik endüstriler tarafından üretilen malların ticareti, “endüstriler-arası ticaret” (inter-industry trade), günümüzde daha fazla görülen aynı endüstri veya mal grubuna ait farklılaştırılmış malların ticareti ise “endüstri-içi ticaret” (intra-industry trade) olarak tanımlanmaktadır⁵⁶. Örneğin, Türkiye'nin Almanya'ya gıda ihraç ederken, Almanya'dan otomobil ithal etmesi endüstriler-arası ticaret sınıfına dahil olmakta, Almanya'nın ürettiği otomobilleri Fransa'ya ihraç ederken, Fransa'nın ürettiği otomobilleri ithal etmesi endüstri-içi ticaret olarak ifade edilmektedir.

Bu noktada ticaretin şablonu ile ilgili dört hususa dikkat edilmelidir⁵⁷.

- Endüstriler-arası ticaret, faktör donatımlarının, dolayısıyla mukayeseli üstünlüklerin belirleyici unsurlardan olduğu bir ticaret alanıdır.

- Endüstri-içi ticaret, mukayeseli üstünlükleri yansıtmamaktadır. Ticaret yapan ülkeler aynı sermaye/emek oranına sahip olsalar dahi, üretimde uzmanlaşma, farklılaşmış ürünler ve ölçek ekonomisinin etkisiyle endüstri-içi ticaret devam edecektir. Ölçek ekonomisi uluslararası ticaretin bağımsız bir kaynağı olacaktır.

- Endüstri – içi ticarete hangi ülkenin hangi ürünü üreteceği tahmin edilebilir değildir. Ancak hangi ülkenin hangi üründe uzmanlaşma sağlayacağı, tarihi şartlar ve ilk kuruluş ölçek avantajına göre ortaya çıkabilecektir.

- Endüstri-içi ticaret ve endüstriler-arası ticaretin görece önemi ticaret yapan ülkelerin faktör donatımlarına göre değişebilmektedir.

⁵⁶ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 3. bs., Anadolu Üniversitesi, 2007, s. 85.

⁵⁷ Krugman, Obstfeld, **a.g.e.**, s. 138.

1.6. KURAMDA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Uluslararası ticareti açıklamaya yönelik kuramlar, zaman içerisinde DYY'nin de açıklanması için kullanılmıştır. Bu kapsamda iktisat literatüründe DYY ile ilgili olarak ilk akademik çalışma, 1960 yılında Stephen Hymer tarafından yapılmıştır. Stephen Hymer portföy yatırımları ile ilgili olarak yaptığı kuramsal araştırmayı, DYY üzerinde uygulamaya çalışmış, DYY'yi portföy yatırımlarına temel olan faiz oranları ile ilişkilendirmeye çalışmış ancak faiz oranlarının DYY'yi açıklayamadığı tespitinde bulunmuştur. Bunun üzerine Hymer, DYY'yi şirketlerin uluslararası operasyonları olarak tanımlamış ve kuramını firmaların uluslararası operasyonlarını açıklamaya çalışarak tanımlamıştır⁵⁸.

Dünyada DYY'nin artmasına paralel olarak, Hymer tarafından yapılan çalışmayı temel alarak DYY'nin açıklanmasına yönelik olarak yapılan kuramsal çalışmaların sayısı artmış ve DYY'nin gerçekleşme nedenleri ve sonuçlarına ilişkin olarak farklı kuramlar ortaya konulmuştur.

1.6.1. Endüstriyel Organizasyon/Tekelci Avantajlar Kuramı

Endüstriyel Organizasyon Kuramı, ilk olarak Stephen Hymer tarafından ortaya atılmış, ardından Kindelberger ve Caves tarafından genişletilmeye çalışılmıştır.

Endüstriyel Organizasyon Kuramı, firmaların uluslararası faaliyetlere girişimini endüstriyel organizasyon kuramı çerçevesinde; firmaların yatırımları üzerindeki riskleri minimize etmek ve getirileri maksimize etmek için risk ve belirsizlik, bilgi edinme ve işlem maliyetleri, döviz kurundaki istikrarsızlık ve yabancılara olan güvensizlik gibi nedenlerle portföy yatırımı yerine DYY'yi tercih ettiklerini ifade etmektedir. Şirketlerin DYY'ye yönelmelerinin ikinci nedeninin ise firmaların rakipleri üzerinde sahip oldukları tekelci/monopolistik avantajları (ölçek ekonomileri, pazar payı, mal ve fiyat farklılaştırması, yönetim ve pazarlama

⁵⁸ Stephen Hymer, **The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment**, MIT Press, Boston, 1976, s. 28

yeteneği, teknolojik üstünlük, sermayeye erişim vb.) kullanmak olduğu ifade edilmiştir⁵⁹.

Endüstriyel Organizasyon Kuramı, her ne kadar DYY'nin ÇUŞ'lar tarafından gerçekleştirilmesi ile ilgili literatürdeki ilk önemli çalışmaları oluşturmuş olsa da birçok açıdan önemli eksikliklere de sahiptir. Örneğin kuramın temelini oluşturan Hymer'in özellikle yapısal ve işlem maliyetleri temelli eksik piyasa özelliklerini dikkate almaması eleştirilmiştir⁶⁰. Endüstriyel Organizasyon Kuramı, daha çok DYY'nin neden yapıldığını açıklamaya çalışmış, ülke seçimi, firmaya monopolistik rekabet gücünü veren unsurlar ve bunların önem düzeyi ile ilgili yeterli kuramsal derinlik sağlayamamıştır⁶¹.

1.6.2. Ürünün Hayat Çevrimi Kuramı

Uluslararası ticareti açıklamaya yönelik olarak geliştirilen Ürünün Hayat Çevrimi Kuramı, DYY'nin kuramsal açıklanması için de kullanılmıştır. Kurama göre ürünün yaşam çevrimi dört aşamadan oluşmaktadır. Özetle, birinci aşamada teknolojik gelişim ve/veya inovasyon sonucu üretilen yeni ürün yeniliği yapan ülke pazarında satışa sunulmaktadır. Bu aşamada genellikle yurtdışı piyasada rekabet oldukça düşüktür. İkinci aşamada ürünün gelişimi tamamlanır, ürünün uluslararası pazardaki satışları artma eğilimi içindedir. Bu aşamada rakip firmalar da piyasadaki yerlerini almakta ve ürün satışı ile ilgili rekabet artmaktadır. Ürün Hayat Çevrimi Kuramı'na göre ürünü geliştiren şirket bu aşamadan sonra ürünü ihraç etmenin yanı sıra, artan rekabet baskısı nedeniyle başka ülkelerde üretmeye yönelmektedir. Kuram, rekabetin yoğunlaştığı ve üretim maliyetlerinin önem kazandığı, ürünün hayat çevriminin üçüncü aşaması olan olgunluk aşamasında bir başka ülkede üretim yapmaya yöneldiğini ifade ederek DYY'yi açıklamaktadır.

Ürün Hayat Çevrimi Kuramı; üretimin neden, ne zaman ve nerede yapılacağına dair dinamik doğrudan yabancı yatırım sürecine odaklanmaktadır. Yakın geçmişte, kuramın uluslararası ticaret ve üretime uygulanabilirliği azalmıştır.

⁵⁹ Yavan, **a.g.e.**, s. 70, 71.

⁶⁰ John H. Dunning, Alan M. Rugman, "The Influence of Hymer's Dissertation on the Theory of Foreign Direct Investment", **The American Economic Review**, Vol.75, No:2, 1985, s. 228-232.

⁶¹ Yavan, **a.g.e.**, s. 72.

Gelişmiş ülkelerin ulusal gelirlerinin birbirine yakınlaşması ve çokuluslu şirketlerin coğrafi dağılımı kuramın varsayımlarını zayıflatmıştır. Kuram ancak, daha uluslararası bir üretim ağına ve deneyime sahip olmayan yeni çokuluslu şirketlere uygulanabilmektedir⁶².

1.6.3. Oligopolistik Tepki/Lideri İzle Kuramı

DYY ile ilgili araştırmalarda iki temel motivasyona genellikle dikkat çekilmektedir. Bunlar, ÇUŞ'ların DYY yapılacak pazarda daha iyi bir konuma ulaşmak istemesi ve DYY yapılacak pazarın yaratacağı maliyet avantajlarının ÇUŞ'lar tarafından kullanılmak istenmesidir. Frederic Knickerbocker tarafından geliştirilen Oligopolistik Tepki/Lideri İzle Kuramı ise söz konusu iki ana eğilimin dışında bir başka eğilimi incelemekte ve DYY'yi bu üçüncü eğilim ile açıklamaya çalışmaktadır. Frederic Knickerbocker, ABD'deki ÇUŞ'lardan yola çıkarak, oligopolistik endüstrilerde DYY'nin yoğunlaştığını ve oligopol piyasaların özelliği gereği şirketlerin rakiplerinin DYY yatırımlarını izleyerek, DYY'ye yönediklerini iddia etmektedir⁶³.

Kurama göre, bir ÇUŞ tarafından herhangi bir ülkede pazar payını arttırmak için rakip bir firmaca yapılan yatırım, ardından pazar paylarını korumak isteyen oligopol durumdaki diğer firmaları da bu ülkede yatırım yapmaya itmektedir. Kısaca, DYY yapacak firmalar, yatırımlarını genellikle rakip firmaların davranışına göre belirlemektedir⁶⁴. Bu model çerçevesinde yapılan ampirik çalışmalar, kuramın oligopolistik firmalar için geçerli olduğunu ifade etmektedir. Monopolcü rekabet, tam rekabet ve monopol piyasası gibi genel olarak daha sık görülen piyasa yapılarında kuramın açıklama gücünün zayıf ve karmaşık olduğuna yönelik eleştiriler bulunmaktadır⁶⁵.

⁶² E. Yasemin Bozdağlıoğlu, Ömer Özpinar, "Doğrudan Yabancı Yatırımın İhracata Etkisi: Teorik Bir Yaklaşım", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.4, S.2, 2011, s. 11-28.

⁶³ Keith Head, Thierry Mayer, John Ries, "Revisiting Oligopolistic Reaction: Are FDI Decisions Strategic Complements?", **CEPR Discussion Paper**, No:3327, 2002, s. 22 (Çevrimiçi) <http://ssrn.com/abstract=313201>, 11 Eylül 2011

⁶⁴ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Dünyada ve Türkiye'de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü**, Yurt Yayınları, Ankara, 1987, s. 22.

⁶⁵ Yavan, **a.g.e.**, s. 75.

1.6.4. Davranışsal Yaklaşım

Davranışsal Yaklaşım, klasik ve neoklasik uluslararası ticaret kuramlarının varsayımlarının gerçekliğini sorgulamakta ve geçersiz varsayımlarla oluşturulan kuramlarla DYY'nin açıklanmasının başarılı sonuç vermediğini ifade etmektedir. Bunun DYY'nin iktisat kuramının dışında çok disiplinli uluslararası işletme kuramları ile açıklanmaya başlandığını ifade etmekte ve içselleştirme, işlem maliyetleri gibi unsurlarla DYY'nin açıklanmaya çalışıldığını belirtmekte ancak söz konusu kuramların DYY'yi açıklamakta yetersiz kaldığını savunmaktadır⁶⁶.

DYY'nin sadece iktisadi motivasyonlarla gerçekleşmediğini; kültür ve siyasi unsurların da mutlaka dikkate alınması gereken çok daha kompleks ve belirsizlikler içeren bir karar alma sürecine sahip olduğunu ifade eden Davranışsal Yaklaşım, ÇUŞ yöneticilerinin bu noktada sınırlı bilgi ile sınırsız bir belirsizlik alanına girdiğini, bu nedenle söz konusu belirsizliklerin de DYY'nin açıklanması sürecine dahil edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir⁶⁷.

1.6.5. Para Bölgeleri ve Döviz Kuru Oranları Kuramı

Para Bölgeleri ve Döviz Kuru Oranları Kuramı, 1970 yılında Robert Z. Aliber'in DYY'lerin döviz kurları ile olan ilişkisini incelemek üzere yaptığı akademik çalışma ile ortaya çıkmıştır. Söz konusu çalışmada Aliber, firmaların neden DYY yaptıkları sorusuna yanıt aramaktan ziyade, neden ÇUŞ'ların ülke dışında yaptıkları yatırımı kurulu buldukları ana ülkedeki ulusal para birimleri ile finanse ettikleri sorusuna yanıt aramıştır. Bu açıdan DYY kuramının temel sorularına yanıt vermemiş ancak DYY'lerin döviz kurları ile olan ilişkisine yönelik olarak önemli bir kuramsal katkı sağlamıştır.⁶⁸

Para Bölgeleri ve Döviz Kuru Oranları Kuramı, şirketlerin DYY'ye yönelmesine ilişkin iki önemli konuya dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, güçlü bir para birimine sahip ülkede faaliyet gösteren bir firmanın başka ülkelerde üretim

⁶⁶ Hamid Hosseini, "An Economic Theory of FDI: A Behavioral Economics and Historical Approach", *Journal of Socio-Economics*, Vol.34, No:4, 2005, s. 528-541.

⁶⁷ A.e., s.533

⁶⁸ Moosa, a.g.e., s. 45-47.

yapmaya yönelik olarak DYY yapma konusunda daha istekli olacağı, para birimi daha zayıf olan bir ülkenin ise DYY ev sahibi ülke olacağı hususudur. Bu çerçevede döviz kurlarının kısa vadeli değer kazancı ya da kaybından ziyade, öne çıkan husus ülkelerin para birimlerinin birbirlerine karşı değerli olup olmadıklarıdır. Aliber'den sonra yapılan çalışmalarda kısa vadeli döviz kuru değer kazancı ve kaybının da DYY üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Kuramda, DYY için şirketleri motive eden ikinci unsur ise, para birimi daha değerli olan ülkedeki borçlanma maliyetlerinin düşük olmasının getirdiği finansman avantajının, firmaları ulusal sermaye piyasalarında borçlanarak yatırım yapmaya teşvik etmesi ve güçlü para birimi sayesinde de DYY'nin kur riskinin düşük olması şeklinde tanımlamaktır⁶⁹.

1.6.6. Risk Çeşitlendirme Kuramı

Risk Çeşitlendirme Kuramı'nın temeli, tek bir ülkede faaliyet gösteren bir firmanın, o ülke pazarında yaşanan değişimlerden kolaylıkla etkilenmesi riskine dayanmaktadır. Bu noktada firma, ürün çeşitlendirmesi yaparak endüstrideki dalgalanmaların firma üzerindeki etkisini hafifletmeye çalışmakta ancak pazarın yapısında yaşanacak değişimler buna rağmen firmanın genelini etkileyebilmektedir. İlk kez 1974 yılında Lessard tarafından ortaya konulan ve daha sonra Rugman ve Agmon tarafından geliştirilen bu kurama göre, firmalar stratejik olarak DYY yaparak tek bir ülkede faaliyet göstermenin ve o ülke pazarında yaşanacak risklerin firmayı etkilemesinin önüne geçebilmektedir. Öte yandan riski dağıttıkları için, yatırımcılara daha az riskli ve avantajlı bir yatırım imkanı da sunmaktadırlar⁷⁰.

Bu kuramın temeli, yatırımcıların ve hissedarların, portföy yatırımlarının önündeki engellerin maliyetli ve fazla olmasına bağlı olarak ÇUŞ'lara yatırım yapmasına dayanmaktadır. Günümüzde sıcak para olarak da adlandırılan sermaye hareketlerinin önünde çok az engel kalmış ve yatırımcıların risk çeşitlendirmesi ve dolayısıyla getirisi daha garanti olan ÇUŞ'lara yatırım yapması değişen koşullar nedeniyle çok fazla tercih edilmemektedir.

⁶⁹ Dunning, Lundan, **a.g.e.**, s. 90, 91.

⁷⁰ Dunning, Lundan, **a.g.e.**, s. 89.

1.6.7. İçselleştirme Kuramı

İçselleştirme Kuramı, 1937 yılında işlem maliyetleri ile ilgili olarak Coase'nin öne sürdüğü, pazarlama gibi maliyetlerin yeni bir firma kurularak azaltılabileceği temeline dayanan kuramının, DYY çerçevesinde genişletilmesidir. İçselleştirme Kuramı, DYY'nin firmaların piyasadaki işlemleri iç işlemleri haline getirme eforundan doğduğunu ifade etmektedir⁷¹. İçselleştirme Kuramı, ÇUŞ'ların faktör piyasalarında karşı karşıya kaldığı dışsallıkları firma içine alarak ortadan kaldırmaya çalıştıklarını, bu çerçevede de DYY yaparak işlem maliyetlerini düşürmeye çalıştıklarını açıklamaktadır.

İçselleştirme Kuramı, faktörlerin alınıp satıldığı piyasaların doğal ve/veya devlet tarafından yaratılan dışsallıklar nedeniyle etkin çalışmadığını, firma içi operasyonların ve faktörlere ilişkin mal ve hizmet piyasalarının bu alım satım faaliyetlerinde birbirinin alternatifi olduğunu, firmaların piyasadaki işlem maliyetlerinin firma içi işlem maliyetlerini aştığında, faktörlere ilişkin mal ve hizmetlerin alım satım işlemlerini içselleştirdiğini ve ÇUŞ'ların bu şekilde ortaya çıktığını ifade etmektedir⁷².

Firmalar, özellikle uluslararası piyasalarda, üretim için kullandıkları faktörlerin alım-satımında gecikmeler, fiyat oynaklıkları, arz değişimleri ve belirsizlikleri gibi nedenlerle sorun yaşamaktadır. Bu gerekçelerle firmalar, ilgili faktörlere ilişkin mal ve hizmet piyasalarındaki işlem maliyetlerinin, firmanın ilgili faktörlere ilişkin mal ve hizmeti tedarik etme operasyonunu içselleştirmesinin maliyetinden daha yüksek olduğunda içselleştirmeye yönelmektedir. Bu bağlamda firmalar kendilerine has avantajlar geliştirmekte ve bu avantajları ülke temelli avantajlara tercih etmektedirler⁷³.

ÇUŞ'lar tarafından iki türlü içselleştirme yapılmaktadır. Birincisi, çok aşamalı üretim süreçlerinin; sermaye, emek, arazi, vergi ve ulaşım maliyetleri dikkate alınarak, DYY'ler aracılığıyla gerçekleştirildiği dikey entegrasyondur.

⁷¹ Moosa, **a.g.e.**, s. 32.

⁷² Root, **a.g.e.**, s. 618.

⁷³ Rugman, **a.g.e.**, s. 365-379.

İkincisi ise üretim, pazarlama, AR-GE süreçlerinin; iletişim maliyetleri, ucuz ve nitelikli işgücü bolluğu, eğitim ve teknik araştırma olanakları dikkate alınarak yine DYY'ler aracılığıyla gerçekleştirildiği yatay entegrasyondur⁷⁴. Root'a göre, yatay yabancı yatırımlar, bilgi teknolojileri piyasasının etkin olmamasına karşı firmanın verdiği bir tepki iken, dikey bütünleşme firmanın faaliyet gösterdiği pazarın dışındaki pazarların da etkin olmamasına karşı verdiği bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada içselleştirmenin üstünlükleri şu şekilde özetlenmektedir⁷⁵.

- Ara malını kendisi üreten firmalar, değişen pazar koşullarına daha kolay uyum sağlayabilmekte ve rakabet güçlerini arttırmaktadır.

- Firma içi işlemler, işleme taraf olan birimlerin fırsatçı davranış eğilimlerini azaltmaktadır. Çünkü, aynı firma içerisinde çalıştıklarından ortak karı maksimize edici bir davranış içerisinde olacaklardır.

- Üretimin dikey ilişkili aşamaları arasındaki bilgi akışı da; fırsatçı davranışın azalması, aynı firmanın birbiriyle ilişki içerisinde olduğu birimler arasındaki resmi olmayan (informal) iletişimin artması, iç birimlerin performans bilgilerine daha kolay ulaşım ve bilginin iç denetimlerle doğrudan elde edilebilmesi ile gelişecektir.

Kimi iktisatçılar, içselleştirme sürecinin DYY'nin ortaya çıkmasını büyük ölçüde hatta tamamen açıkladığını ileri sürmüşlerdir⁷⁶. Ancak bazı iktisatçılar ise içselleştirmenin tam anlamıyla DYY'lere açıklama getiremediğini ifade etmişlerdir. Özellikle dikey entegrasyonlar, transfer fiyatlaması ve kalite kontrolü gibi alanlarda DYY'nin içselleştirme kuramı ile açıklanmasını kabul eden iktisatçılar, tarifeler, lisans antlaşmaları, ortak girişimler ve ÇUŞ'ların kurduğu şirketlerle olan ilişkilerinin tam olarak içselleştirme kuramının varsayımlarıyla örtüşmediği iddiasıyla, içselleştirmenin DYY'yi açıklayan genel bir kuram olmadığını, ancak

⁷⁴ Yavan, **a.g.e.**, s. 77-78.

⁷⁵ Özkan, **a.g.e.**, s. 85.

⁷⁶ Rugman, **a.g.e.**, s. 376

ÇUŞ'ların bazı DYY hareketleri için açıklayıcı olduğunu belirtmişlerdir⁷⁷. Öte yandan içselleştirme kuramı, çok genel kaldığı ve ampirik olarak test edilmesinin zor olduğu gerekçeleri ile de eleştirilmiştir⁷⁸.

1.6.8. Makroekonomik Kuram

Literatürde DYY'yi açıklamak üzere yapılan araştırmalarda uluslararası işletme kuramı ve mikroekonomik yaklaşım (firma kuramı) daha fazla öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımların ötesinde Kojima, DYY'yi açıklamak için neoklasik faktör donatımlarını esas alan uluslararası ticaret kuramını kullanmaktadır. Söz konusu kuram, DYY'yi kaynak ülkeden ev sahibi ülkeye doğru sermaye, teknoloji ve yönetim becerileri transferi olarak görmekte ve firma tercihlerinden ziyade ülkeler arası faktör farklılıklarını esas alarak hareket etmektedir. Bu nedenle literatürde Makroekonomik Yaklaşım ya da Makroekonomik Kuram olarak tanımlanmaktadır⁷⁹.

Kojima, DYY'nin özellikle aramal ticareti için etkin bir yöntem olduğuna inanmakta, ancak aramal üretimine yönelik DYY'nin gerçekleştirilmesinde zamanlama ve yönün içselleştirme kuramının aksine hiyerarşik bir kontrol ile değil piyasa mekanizması ile belirlendiğini belirtmektedir. Bu perspektiften makroekonomik kuram, neoklasik kuramların açıklamakta yetersiz kaldığı alanlara da tatmin edici bir katkı sağlamaktadır⁸⁰.

Kojima, DYY yatırımlarını ikiye ayırarak analiz etmektedir. Birinci tip DYY, daha çok Japonya kaynaklı DYY'de görülen ve hem yatırımın kaynağı hem de alıcısı olan ülkelere ticareti arttırıcı etkiye sahip olan "ticaret-temelli DYY"dir. Bu tip DYY'de yatırımın kaynağı olan firma, basit teknolojili, emek yoğun sektörlerde rekabet avantajını yitirdiği için, bu sektörde DYY yapmayı diğer alternatiflere tercih etmekte ve bu ürün için daha fazla faktöre sahip olan ülkelere yatırım yapmaktadır. Böylelikle uluslararası ticaret ve DYY tamamlayıcı etkiye sahip olmaktadır.

⁷⁷ Thomas G. Parry, "Internalisation as a General Theory of Foreign Direct Investment: A Critique", **Review of World Economics**, Vol.121, No:3, 1985, s. 564-569

⁷⁸ Moosa, **a.g.e.**, s. 33

⁷⁹ Moosa, **a.g.e.**, s. 49

⁸⁰ Dunning, Lundan, **a.g.e.**, s. 110.

İkinci tip DYY ise Kojima'nın ABD tipi DYY olarak da adlandırdığı "anti-ticaret temelli" DYY'dir. Bu tip DYY, ticaretin üzerinde ters etkiye sahiptir. DYY'nin kaynağı olan ülke mukayeseli üstünlüğü olduğu yüksek teknoloji ve ürün farklılaşmasının bulunduğu endüstrilerde faaliyet göstermekte ve yatırımı gerçekleştirmektedir. Bu da uluslararası ticaret ile DYY arasında ikame etkisi yaratmaktadır⁸¹.

Makroekonomik kuram, neoklasik uluslararası ticaret kuramının tam rekabet piyasası varsayımına bağlı kalmış, aramal piyasasının içselleştirilmesi ve kaynak tahsisinde işlem maliyetlerinin etkisini ihmal etmiştir.

1.6.9. Lokasyon Kuramı

DYY'ye ilişkin yapılan kuramsal çalışmalarda öncelik, araştırmacılar tarafından daha çok sermayenin neden başka ülkelerde yatırım yapma motivasyonuna sahip olduğu iken lokasyona ilişkin çalışmalar son yıllara kadar ikinci planda kalmıştır. Bu çalışmalar içinde, DYY hareketlerinin hangi ülkeler arasında olduğu ya da bir başka deyişle öncelikle makro düzeyde ÇUŞ'ların yatırım yapacakları ülke seçiminde öne çıkan faktörlerin belirlenmesi öne çıkmıştır. Bu çalışmalara daha sonra bölgesel iktisat çalışan araştırmacılar tarafından ülke kararı verildikten sonra, yatırımın yapılacağı ülke içinde DYY'nin yer seçimini hangi kriterlere göre yaptığına ilişkin çalışmalar eklenmiştir.

Lokasyon Kuramı 19. yy sonlarında ortaya çıkmıştır. Öncelikle tarımsal mekan seçiminin analizi üzerinde duran kuramsal çalışmalar, 20. yy ile birlikte endüstriyel lokasyon ve şehir lokasyonu gibi alanlara yönelmiştir. Lokasyon seçiminde; en az maliyet/maliyet minimize etme yaklaşımı, pazar alanı karı/maksimize etme yaklaşımı ya da karma yaklaşımlarla ekonomideki tüm birimlerin (firmalar, hanehalkları, devlet vs.) ekonomik aktivitelerine ilişkin yer seçimleri açıklanmaya çalışılmıştır.

⁸¹ Moosa, a.g.e., s. 49.

Lokasyon kuramının DYY'ye uygulanmasında da öncelikle DYY'yi yapacak firmanın ülke seçimine ilişkin çalışmalar yapmıştır. Sermayenin ülke seçimini açıklayan en temel faktörlerin emek ve doğal kaynaklar gibi hareket kabiliyeti kısıtlı üretim faktörleri olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda ülkeler arası emek maliyeti farklarının önemli bir belirleyici olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra yapılan çalışmalarda emeğin ucuz olması kadar niteliğinin de yüksek olmasına ÇUŞ'ların yatırım yapacakları sektöre göre dikkat ettiği belirtilmiştir⁸².

1.6.10. Dunning'in OLI Paradigması (Eklektik⁸³ Paradigma)

Dunning tarafından 1976 yılında ilk kez ortaya atılan "Eklektik Paradigma", içselleştirme (işlem maliyetleri) ve firmaların piyasa gücü kuramlarının ürün çevrimi kuramı gibi konuyu ülke düzeyinde inceleyen makroekonomik kuramların bir sentezi olarak ortaya atılmıştır. Ancak Dunning tarafından geliştirilen model, bir kuram olarak tanımlanmak yerine, ampirik araştırmalara yol gösteren, kuramların birbirileri ile karşılaştırılmasına olanak sağlayan analitik bir çerçeve, bir paradigma olarak tanımlanmıştır⁸⁴.

Eklektik paradigma üç temel prensip çerçevesinde DYY'leri açıklamakta ve bu koşullar gerçekleştiğinde firmanın DYY yapmaya yöneleceğini ifade etmektedir⁸⁵.

- Firma, sahip olduğu maddi olmayan varlıklarından (belirli bir teknoloji, tekelci güç, firma büyüklüğü, hammaddeye erişim kolaylığı, ucuz finansmana erişim vs.) ötürü, diğer firmalara karşı mukayeseli bir üstünlüğe sahip olmalıdır. Bu avantajı Dunning, "Sahiplik Avantajı", "Ownership-specific advantages" (O) olarak tanımlamıştır.

- Bu sahiplik avantajlarının kendisinin kullanması, başka ülkelerdeki firmalara satmaktan ya da kiralamaktan firma açısından daha karlı olmalıdır.

⁸² Moosa, a.g.e., s. 30.

⁸³ Eklektik: Derleyici, Bütünleştirici

⁸⁴ John Cantwell, Rajneesh Narula, "The Eclectic Paradigm in the Global Economy", **International Journal of the Economics of Business**, Vol.8 No:2, 2001, s. 155-172.

⁸⁵ Moosa, a.g.e., s. 37.

Böylelikle firma, sahip olduğu avantajı içselleştirerek kullanacaktır. Bu avantajı Dunning, “İçselleştirme Avantajı”, “Internalization advantages” (I) olarak tanımlamıştır.

- Yukarıda belirtilen iki koşulun gerçekleşmesi halinde firma bulunduğu ana ülke dışındaki ülkelerde yer alan ucuz faktör girdileri ile kombine bir şekilde bu sahiplik ve içselleştirme avantajlarını kullanmak isteyecektir. Firma için DYY yapmak bu ucuz girdilerin bulunduğu ülkeye ihracat yapmaktan daha fazla getiriye sahip olmalıdır. Bu avantajı da Dunning, “Lokasyon Avantajı”, “Location advantages” (L) olarak tanımlamıştır.

Dunning, DYY'nin meydana gelmesinde birbiriyle de bağlantılı bu üç avantajın önemini vurgulamış ve ortaya attığı iddiayı “OLI (Ownership, Location, Internalisation) Avantajları” olarak tanımlamıştır. Literatürde OLI Paradigması da, Eklektik Paradigma yerine kullanılmaktadır.

1.6.10.1. Sahiplik Avantajları (O)

Dunning, DYY yapan ÇUŞ'ların sahip oldukları maddi olmayan varlıklardan ötürü, başka firmalara karşı mukayeseli üstünlükleri olduğunu ifade etmiştir. Sahiplik avantajları firmanın sahip olduğu bilgi ve firmaya maliyet avantajı ve piyasa üstünlüğü sunan varlıklardan ötürü ortaya çıkmaktadır⁸⁶. Bu tip mukayeseli üstünlüklerin ortaya çıkmasında yapısal ve işlemsel piyasa eksiklikleri önemli bir rol oynamakta ve her birinin etkisi farklı olmaktadır⁸⁷.

Sahiplik avantajları (O) üç başlıkta ele alınmıştır. Bunlar varlık temelli sahiplik avantajları (Oa), işlem maliyetlerini minimize edici sahiplik avantajları (Ot) ve kurumsal sahiplik avantajları (Oi) olarak tanımlanmaktadır.

Varlık temelli sahiplik avantajlarının; firmanın sahip olduğu fikri mülkiyet haklarından kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Ürün yenilikleri, ürün yönetimi,

⁸⁶ Marco Neuhaus, “The Impact of FDI on Economic Growth: An Analysis for Transition Countries of Central and Eastern Europe”, **Physica-Verlag**, 2006, s. 142.

⁸⁷ John H. Dunning, “The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Extensions”, **Journal of International Business Studies**, Vol.19 No:1, 1988, s. 1-31.

pazarlama sistemleri, yenilik yapabilme kapasitesi, finans bilgisi, firma-içi ve firmalarası maliyet azaltma teknikleri bilgisi gibi maddi olmayan, daha çok kurumsal kapasite ve tecrübeye dayanan varlıkların, bu avantajlara sahip olan firmalara diğer firmalara karşı mukayeseli üstünlük sağladığı öngörülmektedir.

Firmaya özgü bir diğer sahiplik avantajı ise işlem maliyetlerini minimize edici sahiplik avantajları ya da bir başka deyişle ortak yönetim avantajlarıdır. Ortak yönetim avantajları, ana firmaya bağlı olarak DYY sonucu ortaya çıkan şubenin, DYY yapılan ülkedeki diğer firmalar karşısında; girdilere erişim önceliği, ölçek ekonomisi avantajları, ana şirket ile işbirliğinin sonucunda kaynaklara marjinal maliyetle erişim avantajı gibi avantajlara sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu çerçevede DYY yapan şirketin ÇUŞ olmasından kaynaklanan uluslararası piyasa bilgisi, risk azaltma ve çeşitlendirme yeteneği, coğrafi farklılıklardan faydalanma yeteneği gibi avantajlar ortaya çıkmaktadır⁸⁸.

1.6.10.2. İçselleştirme Avantajları (I)

İçselleştirme kuramı, ÇUŞ'ların faktör piyasalarında karşı karşıya kaldığı dışsallıkları firma içine alarak ortada kaldırmaya çalıştıklarını, bu çerçevede de DYY yaparak işlem maliyetlerini düşürmeye çalıştıklarını ifade etmektedir. Coase tarafından ortaya atılan ve daha sonra yapılan kuramsal çalışmalarla geliştirilen içselleştirme kuramını Dunning de OLI Paradigması'na dahil etmiş ve DYY'yi açıklayan üç temel etkenden biri olduğunu ifade etmiştir⁸⁹.

Buna göre OLI paradigması, firmaların piyasalardaki rekabet eksikliklerinden kaynaklanan sahiplik avantajlarını, ülkelerinin dışında da kullanmak isteyeceklerini ifade etmektedir. Bu noktada firmalar bu avantajları, yabancı firmalara ya da pazarlara satış ya da kiralama yoluyla kullanmak yerine kendi organizasyonları ile faaliyete geçerek değerlendirebilmektedir. Dunning, firmaların içselleştirme avantajlarını aşağıdaki şekilde sıralamıştır⁹⁰.

⁸⁸ Dunning, Lundan, **a.g.e.**, s. 101.

⁸⁹ **A.e.**, s. 101

⁹⁰ **A.e.**, s. 102

- Araştırma ve müzakere maliyetlerinden kaçınabilme,
- Anlaşmazlıkların maliyetlerinden kaçınabilme,
- Fiyat farklılaştırması yapabilme,
- Alıncıların belirsizliğini önleme,
- Birbirine bağımlı faaliyetlerden yararlanma,
- Hükümet müdahalelerinden kaçınabilme ve yararlanma,
- Gelecek piyasaların ortadan kalkmasını engelleme,
- Girdilerin satış koşullarını ve arzını kontrol edebilme,
- Sübvansiyon, öldürücü fiyatlama, yol gösterici ve gecikmeli fiyatlama, transfer fiyatlandırması gibi rekabetçi/anti-rekabetçi stratejilerle mücadele edebilme.

1.6.10.3. Lokasyon Avantajları (L)

OLI paradigmasında Dunning, sahiplik avantajları ve içselleştirme avantajlarına sahip bir firmanın; bir başka ülkede daha uygun faktör maliyetlerine erişebiliyor olması durumunda DYY yapmayı tercih edeceğini ifade etmiştir. Faktör maliyetlerinin firmanın bulunduğu ana ülkede daha ucuza elde edilebiliyor olması durumunda ise firmanın ihracata yöneleceği ifade edilmiştir.

Dunning firmaların lokasyon avantajlarını aşağıdaki şekilde sıralamıştır⁹¹.

- Doğal ve yaratılmış kaynak donatımlarının ve piyasalarının mekansal dağılımı,
- Uluslararası taşıma ve iletişim maliyetleri avantajları,
- Yatırım teşvikleri,
- Yapay engeller,
- Eğitim, taşıma ve iletişim altyapısı,
- Yığılma ekonomileri,
- Ekonomik sistem, hükümet stratejileri ve kaynak dağıtım sistemi,
- Yasal ve düzenleyici sistem (fikri mülkiyet haklarının korunması vs.)

⁹¹ A.e., s. 102

Dunning, lokasyon avantajlarının, DYY'nin nerede yapılacağı sorusuna yanıt verdiğini belirtmektedir. Moosa, DYY'yi aşağıdaki örnek ve sonuçlarla açıklamaktadır⁹². Moosa'ya göre belirli bir ülkede belirli bir ürün üreten bir firmanın sahiplik avantajlarına sahip olduğu bir ortamda firma;

1. Eğer içselleştirme kazanımı bulunmuyorsa ve özellikle lokasyon faktörleri dış ülkede büyümenin lehine ise, firma başka bir firmaya lisans vererek sahiplik avantajını kullanır.

2. Eğer içselleştirme kazançlı ise ve lokasyon faktörleri firmanın bulunduğu ana ülkenin lehine ise, firma mevcut kurulu bulunduğu ülkede büyümeyi ve ihracata yönelmeyi tercih eder.

3. Eğer içselleştirme kazançlı ise ve lokasyon faktörleri firmanın bulunduğu ana ülkenin aleyhine ise, firma DYY yaparak ÇUŞ haline gelir.

Eklektik paradigmanın bu özellikleri ile uluslararası üretime genel bir açıklama getirdiği görülmektedir. Bu kapsamda Dunning, ÇUŞ'lar tarafından yapılan DYY'nin biçimleri ile OLI avantajlarını Tablo 1.4.'de özetlemiştir.

1.6.10.4. OLI Paradigmasına Yönelik Eleştiriler ve Tespitler

Dunning ve takipçileri tarafından geliştirilen OLI Paradigması, o güne kadar geliştirilen kuramların bir sentezini içermekte ve bu kapsamda araştırmacılara ampirik çalışmaları için bir analitik çerçeve oluşturmuştur. Bu kapsamda model, araştırmacılar tarafından çeşitli açılardan eleştirilmiştir.

OLI Paradigması'na yapılan genel eleştiriler; paradigmadaki değişken sayısının fazlalığı ve bundan kaynaklı olarak paradigmanın test edilmesinin güçlüğü, sahiplik, lokasyon ve içselleştirme değişkenlerinin birbirinden bağımsız olması, paradigmanın statik bir yaklaşıma sahip olması, para bölgeleri ve para birimi farklarını içermemesi ve DYY'ye tümüyle mikroekonomik perspektiften yaklaşmış

⁹² Moosa, **a.g.e.**, s. 37.

olmasıdır⁹³. Öte yandan paradigma, uluslararası rekabet koşulları ve ÇUŞ'ların da küreselleşme ile birlikte değişen yapısı nedeniyle, DYY'leri açıklamak için güncelliğini yitirdiği de iddia edilmektedir⁹⁴.

Dunning, bu çerçevede paradigmadaki sahiplik, lokasyon ve içselleştirme avantajlarının statik bir yapıdan çıkarılarak dinamik bir analize dönüştürülmesi için çaba sarfetmiştir. Öte yandan rekabetin ulusal sınırları aşarak, uluslararası bir seviyeye ulaşmış olmasını da analizine katarak eklemeler yapmaya çalışmıştır.

Bütün bu iddialara rağmen; DYY'lerin neden, nasıl ve nereye yapılacağına ilişkin en kapsamlı açıklama hala Dunning tarafından geliştirilmiş olan OLI Paradigması ya da diğer adıyla Eklektik Paradigma'dır⁹⁵.

⁹³ Yavan, **a.g.e.**, s. 87.

⁹⁴ Philip McCann, Ram Mudambi, "The Location Behavior of the Multinational Enterprise: Some Analytical Issues", **Growth and Change**, 2004, Vol.35, s. 491-524.

⁹⁵ Dunning, Lundan, **a.g.e.**, s. 103

Tablo 1.4. DYY Tiplerine Göre OLI Avantajları ve Uluslararası Üretimi Belirleyen Faktörler (Dunning, Lundan, 2003)

Uluslararası Üretim Tipi	Firmaya Özgü Sahiplik Avantajları (ÇUŞ Faaliyet Nedeni)	Lokasyona Özgü Avantajlar (Üretimin Yeri)	İçselleştirme Avantajları (DYY'nin Şekli)	ÇUŞ'ların Stratejik Amaçları	ÇUŞ'ların Tercih Ettiği Sektörler
Kaynak Arayan DYY	Sermaye, teknoloji, piyasalara erişim, tamamlayıcı varlıklar, büyüklük ve müzakere gücü	Doğal kaynaklara sahiplik, ulaşım ve iletişim altyapısı, vergi ve diğer teşvikler	Doğru fiyatlarla arz istikrarını sağlamak ve pazar kontrolü	Rakipleri karşısında kaynaklara erişime ayrıcalığı elde etmek	(a) Petrol, bakır, boksit, muz, hindistan cevizi, kakao ve oteller (b) İhracata dönük işlemler, emek yoğun mal ve ürün ve süreçler (c) Bazı hizmetlerin maliyetinin düşürülmesine yönelik yatırımlar
Piyasa Arayan DYY	Sermaye, teknoloji, bilgi, yönetim, organizasyon kapasitesi, AR-GE ve diğer kapasiteler, ölçek ekonomileri, marka bağımlılığı sağlama yeteneği	Hammadde ve işgücü maliyetleri, piyasa büyüklüğü ve özellikleri, hükümet politikaları (düzenlemeler, ithalat kontrolleri, yatırım teşvikleri vs.)	İşlem ve bilgi maliyetlerini azaltma isteği, alıcı bilgisizliği veya belirsizlikleri, mülkiyet haklarının korunması	Mevcut pazarlarını korumak, rakiplerinin davranışlarına karşı koymak, rakiplerinin veya potansiyel rakiplerinin yeni pazarlar elde etmesini engellemek	Bilgisayar, ilaç sanayi, otomotiv endüstrisi, sigara, işlenmiş gıdalar, havayolu hizmetleri
Etkinlik Arayan DYY a. ürünler için b. üretim süreçleri için	Yukarıdakilere ek olarak, piyasalara erişim, kapsam ekonomileri, coğrafi çeşitlendirme, girdilerin uluslararası temini	(a) Mal uzmanlaşması ve konsantrasyonundan kaynaklanan ekonomiler (b) Düşük işgücü maliyetleri, ev sahibi ülkenin yerel üretimi teşvik etmesi	(a) Ortak yönetim ekonomilerinden sağlanan kazanımlar, (b) Dikey bütünleşme ve yatay çeşitlendirme	Küresel veya bölgesel mal rasyonalizasyonu, üretim sürecinde uzmanlaşmadan avantaj sağlama	(a) Otomotiv, elektrikli cihazlar, iş hizmetleri, bazı AR-GE hizmetleri (b) Tüketici elektroniği, tekstil ve hazır giyim, ilaç sanayi
Stratejik Varlık Arayan DYY	Sinerji yaratacak yukarıdaki varlıkların tamamı	Firmanın eksik olduğu varlıklarda, piyasalarda ve teknolojide yukarıdaki hususlar	Ortak yönetim ekonomileri, rekabetçi veya stratejik avantajların iyileştirilmesi, riskleri dağıtmak ve azaltmak	Küresel yenilikçiliği veya mal rekabetçiliğini güçlendirmek, yeni üretim ve/veya pazarlara erişmek	Yüksek oranda sabit maliyeti olan ve sinerji ve ölçek ekonomileri sağlayan endüstriler
Ticaret ve Dağıtım (İhracat ve İthalat)	Pazara erişme, malların dağıtımını	Girdi kaynakları ve yerel piyasalar, tüketicilere yakın olma ihtiyacı, satış sonrası hizmetler	Girdi kalitesini koruma ihtiyacı, satış yerleri sağlama ihtiyacı, yabancı acentaların yanlış sunumu ve düşük performansından kaçınmak	Yeni piyasalara girmek, küresel veya bölgesel pazarlama stratejisinin parçası olma	Özellikle taşeron ve tüketici ile temas gerektiren çeşitli mallar

Destek Hizmetleri	Ana ülkedeki müşterilerin deneyimi	Lider müşterilerin olduğu pazarların mevcudiyeti	Yukarıdaki çeşitli kategoriler	Küresel veya bölgesel üretimin parçası olma veya coğrafi çeşitlendirme	(a) Muhasebe, reklam, bankacılık, üretici hizmetleri (b) Havayolu, ulaştırma gibi mekansal bağlantı zorunluluğu olan sektörler
--------------------------	------------------------------------	--	--------------------------------	--	---

Kaynak: John H. Dunning, Sarianna M. Lundan, **Multinational Enterprises and the Global Economy**, Massachusetts, Edward Elgar Publishing, 2008, s. 104-105

1.6.11 Değerlendirme

DYY'yi açıklamaya yönelik geliştirilen kuramlar, genellikle firmaların neden DYY yaptığı sorusuna yanıt aramıştır. Daha sonra literatürde yapılan çalışmalar DYY'nin neden ortaya çıktığı kadar, nasıl ve hangi istikamette hareket ettiği sorularının yanıtlarını bulmaya da yönelmiştir. Bu sorulara yanıt ararken mikroekonomik yaklaşımlar daha ağırlıklı olarak literatürde yer bulmuş, faktör donatımlarını temel alan makroekonomik yaklaşımlar ise daha geri planda kalmıştır. Yapılan araştırmalar, DYY ve ÇUŞ'ların uluslararası üretime yönelmeleri konusunda açıklayıcılık açısından önemli ilerlemeler kaydetse de özellikle küreselleşme ve uluslararası entegrasyonun arttığı günümüzde, DYY kuramlarının eksik kaldığı alanlar hala bulunmaktadır.

Firmaların uluslararası ağlar içerisindeki kısıtlılıkları, kuruluşu itibariyle ÇUŞ olarak faaliyet gösteren firmalar, menkul ve gayri-menkul değerlerin tespiti bağlamında firma içindeki ilişki özellikle içselleştirme kuramı bağlamında incelenmesi gereken hususlar olarak öne çıkmaktadır. Lokasyon kuramı kapsamında ise yüksek teknoloji kümelerinin fırsatları, yerel tedarikçiler ve destekçi firmalara erişim, sosyal sermayenin kalitesi gibi alanlarda da araştırmaların derinleştirilmesi gerekmektedir. Dunning ve Lundan, OLI paradigmasında araştırmaların derinleştirilebileceği alanları; işbirliği ağları, uluslararası mekansal kümeleme ve firma ve ülkelerin sahip oldukları varlıkların nitelik kalitesi olarak üç başlıkta toplamaktadır.⁹⁶

Bu çalışma, özellikle DYY'lerin ülke seçimlerinde belirleyici olan kriterlerin tespit edilmesi ve bu kriterlere ilişkin veri setlerinin belirli yıllar için derlenip analizinin yapılması, bu kriterlerin seçilmiş ülkelere DYY'nin neden daha fazla gittiğini açıklamaya çalışarak, gelecek için öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Bu perspektiften bakıldığında Dunning tarafından geliştirilen; sahiplik, lokasyon ve içselleştirme avantajlarını temel alarak DYY'leri açıklamaya çalışan Eklektik Paradigma'nın oluşturduğu analitik yaklaşım, bu çalışmanın ana kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır.

⁹⁶ A.e., s. 115.

İKİNCİ BÖLÜM: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÜLKE SEÇİMİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

2.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İÇİN EVSAHİBİ ÜLKE SEÇİM KRİTERLERİ

DYY, hem ev sahibi hem de kaynak ülkeler üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler ve artan hacmi nedeniyle küresel ekonomide daha önemli hale gelmiş ve dolayısıyla iktisat literatüründe DYY ile ilgili çalışmalar da artmıştır. Ampirik olarak farklı görüşler bulunmasına rağmen geçmişte yabancı sermaye sadece sermaye açığını kapatmak, üretimi arttırmak, işsizliğe çözüm üretmek, üretim maliyetlerini düşürmek, ucuz işgücünden yararlanmak, taşıma giderlerinden tasarruf sağlamak, düşük vergi avantajlarından faydalanmak, ucuz hammadde kullanmak, döviz rezervlerini genişletmek gibi nedenlerle cazip bulunmakta iken günümüzde bu faktörlere ilave olarak; ülke içinde sağlıklı bir rekabet ortamı yaratmak, ülkeye yeni teknolojiler kazandırmak, know-how getirmek, gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlamak, dışa açılmak, çevreyi korumak ve insan kaynaklarını geliştirmek gibi amaçlar da sözkonusudur⁹⁷.

Bu amaçlar çerçevesinde, özellikle gelişen ülke yönetimlerinin büyük çoğunluğu DYY'yi ülkelere çekmek için farklı politikaları uygulamaya sokmakta, ülkelerindeki yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik adımlar atmaktadır. Ancak DYY'lerin yatırım yapacakları ülkelere karar verirken dikkate aldıkları birçok farklı kriter bulunmakta, birçok mikro ve makro kriter belirleyici olmaktadır.

Bu bağlamda takip eden bölümlerde, DYY'lerin ülke seçiminde dikkate aldıkları kriterler, bu kriterlerle ilgili ampirik bulgular ve kriterlerin bu çalışma çerçevesinde uygulamaya dahil edildiği verilere yer verilmiştir.

⁹⁷ Özkan, a.g.e., s. 31.

2.1.1. Mukayeseli Üstünlüklerin Klasik Kaynakları

DYY'lerin ortaya çıkışını açıklamaya yönelik olarak en geniş analitik çerçeveyi sunan OLI Paradigması, neoklasik mukayeseli avantajlar yaklaşımı ile uluslararası işletme yaklaşımının bir birleşimi olarak ortaya koymaktadır. Yapılan bu çalışma, firmaların DYY'ye karar verdikleri ve DYY'nin gerçekleştirileceği yerin belirlenmesine ilişkin karar alma süreçlerini odak konusu yaptığından ötürü, daha çok mukayeseli üstünlükler ve bu üstünlüklerin analizine odaklanmaktadır. Mukayeseli üstünlüklerin klasik kaynakları, girdi fiyatları, pazar büyüklüğü, pazarın büyüme potansiyeli ve doğal kaynak zenginliğidir⁹⁸.

2.1.1.1. Ev Sahibi Ülke Pazar Büyüklüğü

DYY, kaynak ülkeden ev sahibi ülkeye farklı amaçlarla hareket etmektedir. Bu amaçlar yeni pazarlara erişim, kaynağa erişim, verimlilik artırma ve stratejik varlıklara erişim olarak tanımlanmıştır. Pazar arayan ÇUŞ'lar açısından, ülke seçiminde öne çıkan kriterlerden biri de pazardaki talep durumu ve pazarın büyüklüğüdür. Ev sahibi ülkenin iç pazarının büyüklüğü, yatırımı gerçekleştiren ÇUŞ'un ölçek ekonomisi avantajlarının ortaya çıkarılması ve kaynakların etkin kullanımının sağlanması açısından önem taşımaktadır⁹⁹.

DYY'nin, ev sahibi ülkenin pazar büyüklüğünden olumlu olarak etkilendiğine dair birçok ampirik çalışma literatürde yer almaktadır. Asiedu tarafından Sahara-altı Afrika ülkeleri ile ilgili yapılan bir çalışmada; daha büyük bir iç pazara sahip ülkelerin DYY çekme açısından daha avantajlı olduğu ifade edilmiştir¹⁰⁰. Bevan ve Estrin, 18 kaynak ülkeden Avrupa'da yer alan 11 geçiş ekonomisine yapılan yatırımlarda öne çıkan unsurların başında pazar büyüklüğünün geldiğini ifade etmiştir¹⁰¹.

⁹⁸ Elizabeth Asiedu, "On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different?", **World Development**, Vol.30, No:1, 2002, s. 107-119.

⁹⁹ Avik Chakrabarti, "The Determinants of Foreign Direct Investments: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions", **Kyklos**, Vol.54, Issue 1, 2001, s. 89-114.

¹⁰⁰ Elizabeth Asiedu, "Foreign Direct Investment in Africa: The Role of Natural Resources, Market Size, Government Policy, Institutions and Political Instability", **World Development**, Vol. 29 No:1, 2006, s. 63-77.

¹⁰¹ Alan A. Bevan, Saul Estrin, "The Determinants of Foreign Direct Investment into European Transition Economies", **Journal of Comparative Economics**, No:32, 2004, s. 775-787.

Erdal ve Tatoğlu, zaman serileri analizi kullanarak yaptıkları analizde DYY'nin ülke seçimini etkileyen faktörleri Türkiye rneği üzerinden incelemiş ve ev sahibi ülkenin iç pazar büyüklüğünün, ekonominin uluslararası ticarete açıklığı ve altyapısı ile birlikte pozitif etkiye sahip unsular olduğunu gstermiřlerdir¹⁰². Janicki ve Wunnava (2004) 1997 yılı panel data verileri ile Bulgaristan, ek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'ya yapılan DYY'yi belirleyen faktörleri araştırmışlar ve özellikle ülkelerin pazar büyüklüğünü gösteren milli gelir büyüklüğünün en önemli belirleyicilerden biri olduğunu tespit etmiştir.¹⁰³

Yukarıda bahsi geçen ampirik çalışmalarda örnekleri görüldüğü üzere literatürde pazar büyüklüğünün kurama uygun olarak ev sahibi ülkeye yapılan DYY'yi olumlu etkilediği, daha büyük bir iç pazarın DYY açısından önemli bir çekim unsuru olduğu ortaya koyulmuştur. Pazar büyüklüğünü ifade eden en önemli veri ise yapılan çalışmalarda kişi başi gayrisafi yurtiçi hasıladır. Bu göstergenin kullanılmasının temel nedeni, sadece ev sahibi ülkedeki pazar büyüklüğünü değil aynı zamanda pazardaki tktme kabiliyetini de yansıtıyor olmasıdır.

2.1.1.2. Nitelikli ve/veya Niteliksiz Emeğin Maliyeti

ÇUŞ'ların DYY'ye yönelmesinin temel nedenlerinden biri de girdi maliyetlerinin düşürülmesidir. Özellikle sermaye yoğun üretim yapan firmalar, emeğin bol, nitelikli ve ucuz olduğu ülkelerde üretimi yaygınlaştırarak, girdi maliyetlerini düşürmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla ÇUŞ'ların DYY için ülke seçiminde emeğin maliyeti de önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dunning'in OLI Paradigması da emeğin maliyetini DYY'lerin ülke seçimi açısından önemli bir belirleyici unsur olarak tanımlamıştır. Emeğin maliyeti ile DYY arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Yani tüm diğer koşullar eşitken; emeğin maliyeti yüksek olan lkeler DYY açısından daha az cazip, emeğin maliyetinin daha düşük olduğu ev sahibi ülkeler ise DYY açısından daha cazip olmaktadır. DYY'nin

¹⁰² Fuat Erdal, Ekrem Tatoğlu, "Locational Determinants of Foreign Direct Investment in an Emerging Market Economy: Evidence from Turkey", **Multinational Business Review**, Vol.10 No:1, 2002, (evrimii) <http://www.econturk.org/TurkishEconomy/fuatekrem.pdf>, 17 Haziran 2012.

¹⁰³ Hubert P. Janicki, Phanindra V. Wunnava, "Determinants of Foreign Direct Investment: Empirical Evidence From EU Accession Candidates", **Applied Economics**, Vol.36 No:5, 2004, s. 505-509.

coğrafi dağılımında emek maliyetinin önemi ile ilgili farklı ampirik bulgular bulunmasına rağmen özellikle verimlilik arayan DYY için emek maliyetleri büyük önem taşımaktadır¹⁰⁴. Resmini tarafından yapılan çalışmada; 12 Avrupa ülkesindeki 3000 yatırımdan imalat sanayinde gerçekleştirilen DYY'nin (toplam yatırımın %65'i) ülke seçiminde etkili olan kriterler tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan ekonometrik analiz sonucunda ev sahibi ülkelerdeki emek maliyetlerinde %1'lik farkın, yatırım miktarlarında önemli bir etki yarattığı sonucu ortaya çıkmıştır¹⁰⁵.

Love ve Hidalgo tarafından, DYY'yi etkileyen ülke temelli faktörlerle ilgili ampirik çalışmada ise 1967 – 1994 yılları arasında Meksika'daki ABD yatırımları incelenmiştir. Bu araştırmada oluşturulan model sonucu elde edilen veriler, ABD ile Meksika arasındaki görece emek maliyeti farkların yatırımın gerçekleşmesinde önemli bir kriter olduğunu ortaya koymuştur¹⁰⁶.

Öte yandan DYY yapan ÇUŞ'ların sermaye yoğun yatırımlarını, başka ülkelerde üretim yapmak üzere gerçekleştirdiği kuramsal olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda emeğin görece ucuzluğu kadar niteliği de ÇUŞ'lar tarafından DYY için ülke seçiminden önemli bir kriter olarak öne çıkmaktadır. Daha iyi eğitilmiş bir emek altyapısına sahip ev sahibi ülke, ÇUŞ tarafından getirilen yeni teknolojiye daha hızlı adapte olabilecek böylelikle yatırımın verimliliği artarken, insan kaynaklarının eğitimi ile ilgili maliyetlerde daha düşük olacaktır. Bu açıdan özellikle son yıllarda hacmi artan teknolojik ürünleri ve/veya teknolojik üretim aşamalarını temel alan DYY için emeğin maliyeti kadar niteliği de öne çıkmaktadır¹⁰⁷.

2.1.1.3. Doğal Kaynaklara ve Enerji Kaynaklarına Erişim Maliyeti

Firmaların üretimlerini buldukları kaynak ülkeden, ev sahibi ülkelere doğru yönlendirmesinde ucuz girdiye erişim önemli bir amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında ülke seçiminde de doğal kaynakların bolluğu, bu

¹⁰⁴ Carlo Altomonte, "Economic Determinants and Institutional Frameworks: FDI in Economies in Transition", **Transnational Corporations**, Vol.9 No:2, 2000, s. 83.

¹⁰⁵ Laura Resmini, "The Determinants of Foreign Direct Investment in CEECs: New Evidence from Sectoral Patterns", **Economics of Transition**, Vol.8 No:3, 2000, s. 665-689.

¹⁰⁶ James H. Love, Francisco Lage-Hidalgo, "Analysing the determinants of US direct investment in Mexico", **Applied Economics**, Vol.32 No:10, 2010, s. 1259-1267.

¹⁰⁷ Asiedu, **a.g.e.**, s. 8.

kaynaklara sürdürülebilir ve hızlı erişim önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan üretim süreçlerindeki teknolojik gelişim, üretimde enerji kullanımını yoğunlaştırmış, günümüzde enerji üretimdeki en önemli girdilerden biri haline gelmiştir. Özellikle kaynak arayan DYY'ler için petrol, doğalgaz gibi enerji kaynaklarının ucuz olduğu dolayısıyla bu noktada kaynak teşkil eden ülkelere yatırım yapmak daha cazip olmaktadır¹⁰⁸.

2.1.1.4. Ülkelerarası Mesafe, Ulaştırma ve İletişim Altyapısı

DYY'nin küresel bir olgu haline gelmeye başladığı 20. yy ortalarından bu yana, ÇUŞ'ların ülke seçiminde öne çıkan belirleyicilerden biri de yatırım yapılacak ev sahibi ülkenin, kaynak ülkeye uzaklığı olmuştur. Ulaştırma ve iletişim olanaklarının sınırlı olduğu dönemlerde, ÇUŞ'ların iştiraklerini kontrol altında tutabilmeleri açısından daha yakın ülkeleri tercih ettikleri tespit edilmiştir. Ancak özellikle 20. yy sonlarına doğru gelişen iletişim teknolojileri ve ulaştırma olanakları ile birlikte coğrafi uzaklığın etkisi de görece olarak azalmıştır.

Bu çerçevede çalışmanın temelini oluşturan Dunning'in OLI paradigması da DYY'nin lokasyon seçimi ile ilgili temel kriterlerden birinin kaynak ülke ile ev sahibi ülke arasındaki mesafe olduğuna dikkat çekmiştir. ÇUŞ'lar bütün koşullar eşit iken iştiraklerini yakından daha rahat kontrol edebilmelerinden ötürü kaynak ülkeye daha yakın ülkeyi yatırım için tercih etmektedir. Ampirik gözlemlerde de genellikle kuramı doğrular sonuçlara rastlanırken, diğer koşullarla birlikte ancak coğrafi mesafenin önemli olduğu bulgusuna rastlanmıştır.

Razin, Rubinstein ve Sadka tarafından 24 OECD üye ülkesinde 1981-1998 yılları arasında DYY'nin yapısının incelendiği çalışmada yerçekimi modelleri¹⁰⁹

¹⁰⁸ Kinoshita, Campos, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁰⁹ Dış ticaret akımlarının analizinde kullanılan temel ekonometrik model çekim modeli olarak adlandırılan modeldir. Model iktisat biliminde ilk kez 1962 yılında J. Tinbergen ve 1963 yılında P. Pöyhönen tarafından kullanılmıştır. Fizikçi Newton tarafından ortaya konulan yer çekim kanunundan esinlenilerek oluşturulmuştur. Yer çekim kanununa göre, her bir noktasal kütle diğer noktasal kütleyle, ikisini birleştiren bir çizgi doğrultusundaki bir kuvvet ile çeker. Bu kuvvet bu iki kütlelerin çarpımıyla doğru orantılı, aralarındaki mesafenin karesi ile ise ters orantılıdır şeklinde açıklanmaktadır. Model dış ticaret akımlarının analizi için düzenlendiğinde, cisimlerin kütleleri yerine ülkelerin ekonomik büyüklüklerini temsil edebilen ülkelerin gayri safi yurt içi hâsılları, ülkelerin nüfusu, ülkelerin yüzölçümleri; cisimler arasındaki mesafe yerine ise ülkeler arasındaki coğrafi uzaklıklar

uygulanmış ve kurama uygun olarak mesafenin daha fazla olmasının DYY üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır¹¹⁰. Davies ve Kristjánsdóttir tarafından DYY'nin üzerindeki sabit maliyetlerin belirleyiciliğine ilişkin yapılan araştırmada ise ev sahibi ülke ve kaynak ülke arasındaki mesafenin DYY'nin miktarını değil ancak DYY'nin gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceğini etkilediği tespit edilmiştir¹¹¹. Borrmann, Jungnickel ve Keller ise coğrafi mesafenin DYY için önemli bir belirleyici olduğunu ifade ederken, mesafenin aynı zamanda DYY için hem bir teşvik unsuru hem de engel olarak görülebileceğini ifade etmiştir. Almanya kaynaklı ÇUŞ'ların Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde gerçekleştirdiği DYY'yi inceleyen çalışma, coğrafi mesafenin önemli belirleyicilerden biri olduğunu tespit etmiştir¹¹². Modi, Sadka ve Razin tarafından 2002 yılında yapılan bir ampirik gözlem sonucunda ise ülkeler arasındaki mesafenin uluslararası ticarete, DYY'ye göre daha anlamlı bir etkisi olduğu, özellikle iyileşen iletişim teknolojileri ile birlikte mesafenin etkisinin azaldığını savunmuşlardır¹¹³.

Yapılan ampirik gözlemler ve kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ev sahibi ülke ve kaynak ülke arasındaki mesafenin DYY'nin türüne göre önem kazandığı ortaya çıkmaktadır. Pazar arayan DYY için coğrafi mesafenin uzak olması DYY'yi arttırıcı bir etki yaratmaktadır. Zira DYY'nin ikamesi olarak bu ülke ile uluslararası ticaret yapmak daha maliyetli olmaktadır. Öte yandan eğer DYY'nin türü, verimlilik arayan DYY ise bu kez mesafenin artması DYY üzerinde negatif etki yaratmaktadır. Zira aramal girdilerinin ve taşıma maliyetinin yüksek olması, kaynak ülkedeki ÇUŞ'u DYY yapma konusunda caydırıcı olabilecektir. Günümüzde başta UNCTAD olmak üzere DYY ile ilgili veri toplayan kurumlar, DYY'yi biçimine göre ayırt

kullanılmaktadır. Özetle, iki ülke arasındaki toplam dış ticaret hacmi ülkelerin ekonomik büyüklükleriyle doğru, aralarındaki coğrafi uzaklıkla ise ters orantılı bir yapıya sahiptir.

Ali Rıza Sandalcılar, "Türkiye'nin BRIC Ülkeleriyle Ticari Potansiyeli: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı", **Journal of Yasar University**, Vol.25 No:7, 2012, s. 4167-4168

¹¹⁰ Assaf Razin, Yona Rubinstein, Efraim Sadka, "Fixed Costs and FDI: The Conflicting Effects of Productivity Shocks", **NBER Working Papers**, No:10864, 2004, s. 20.

¹¹¹ Ronald B. Davies, Helga Kristjánsdóttir, "Fixed Costs, Foreign Direct Investment, and Gravity with Zeros", **Review of International Economics**, Vol.18 No:1, 2010, s. 47-62.

¹¹² Christine Borrmann, Rolf Jungnickel, Dietmar Keller, "What Gravity Models can Tell us About the Position of German FDI in Central and Eastern Europe", **Hamburg Institute of International Economics Discussion Paper**, No:328, 2005, s. 16.

¹¹³ Ashoka Mody, Assaf Razin, Efraim Sadka, "The Role of Information in Driving FDI: Theory and Evidence", **NBER Working Papers**, No:9255, 2002, s. 11.

etmekte güçlük çekmekte ve dolayısıyla gerçekleştirilen DYY'lerin türünün gözlemlenmesi mümkün olamamaktadır.

Öte yandan kaynak ülkelerdeki iletişim ve ulaştırma başta olmak üzere fiziksel altyapısının gelişmiş olması DYY'nin ülke seçiminde, mesafe ile ilgili engellerin aşılması ve ulaştırma maliyetlerinin düşmesi açısından önem taşımaktadır. Yapılan ampirik gözlemler de sadece DYY için değil, yurtiçi yatırımlar için de firmaların yer seçimi ile altyapı imkanları arasında doğrudan bağlantı olduğunu göstermektedir. Altyapısı hazır, yeterli ve iyi derecede gelişmiş olan alanlar firmaların üzerindeki, mesafenin yarattığı dezavantajları azaltmaktadır. Bu bakımdan altyapı ve erişilebilirlik ile ilgili göstergeler firmaların lokasyon seçiminde daima belirleyici faktörler arasında bulunmaktadır¹¹⁴.

Ulaştırma altyapısında ev sahibi ülkenin kara, deniz, demir ve havayolu taşımacılığına ilişkin sağladığı olanaklar, ÇUŞ'ların ülke tercihini etkileyen önemli kriterlerden biridir. Firmalar açısından aramal üretimi ya da nihai mal üretimi farkı olmaksızın, üretilen ürünü zamanında ana firmaya ya da müşterilere ulaştırabilmek en az üretim kadar önemli bir durumdur. Bu açıdan ÇUŞ'lar gelişmiş bir ulaştırma altyapısına sahip olan ülkelere yatırım yapmayı tercih etmektedirler.

Bu çerçevede fiziksel altyapının DYY'nin ülke seçimindeki belirleyiciliği birçok ampirik çalışmada incelenmiştir. Al Nasser'in 1979-1999 yılları arasında Latin Amerika ve Asya ülkelerindeki ABD kaynaklı DYY'yi incelediği çalışmada bir yıl gecikmeli olarak 1000 kişiye düşen telefon hattı sayısı altyapı göstergesi olarak ele alınmış, yapılan analiz sonucunda etkin bir altyapının DYY'nin ülke tercihinde pozitif etkisi olduğu gösterilmiştir¹¹⁵. Yine Li ve Liu tarafından yapılan bir başka çalışmada da altyapı değişkeninin DYY üzerindeki belirleyiciliğinin her zaman pozitif ve istatistiki olarak önemli olduğu ifade edilmiştir¹¹⁶.

¹¹⁴ Yavan, **a.g.e.**, s. 152.

¹¹⁵ Omer M. Al Nasser, "The Determinants of the U.S. Foreign Direct Investment: Does the Region Matter?", **Global Economic Review: Perspectives on East Asian Economies and Industries**, Vol. 36 No:1, 2007, s. 37-51.

¹¹⁶ Li, Liu, **a.g.e.**, s. 401.

Ulaştırma ve iletişim altyapısı, ÇUŞ'ların yerel iştirakini kontrol edebilmeleri, üretilen aramal ve nihai malların ana firmaya ya da müşterilere zamanında teslim edilebilmeleri gibi hayati öneme sahip unsurlara etki etmektedir. Bu çerçevede DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde belirleyici ve önemli bir unsur olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede yapılan ampirik uygulamalarda karşılaşılan temel problem; söz konusu altyapının nitel bir yapıya sahip olması ve bu çerçevede bu nitel unsurları ölçen kantitatif verilerin eksikliğidir. Daha önce yapılan ampirik çalışmalarda, ulaştırma altyapısına ilişkin olarak deniz, kara, demir ve havayolu ulaştırma altyapısına ilişkin olarak karayolu uzunlukları, liman ve havalimanı sayıları, demiryolu uzunluğu gibi veriler kullanılırken, iletişim altyapısının tanımlanmasına ilişkin olarak ise 1000 kişiye düşen telefon hattı sayısı gibi veriler kullanılmıştır. Son yıllarda özellikle internetin firma içi ve firmalararası iletişimde kilit bir iletişim aracı haline gelmesi ve mobil teknolojilerdeki hızlı gelişme nedeniyle bu çalışmada; veri kısıtı çerçevesinde internet ve mobil teknolojilere ilişkin verilerin kullanımına özen gösterilmiştir.

2.1.1.5. AR-GE Altyapısı ve Fikri Mülkiyet Hakları

Artan küresel rekabet, pazardaki talebe bağlı olarak farklı pazarlarda ürün farklılaştırılmasına gidilmesi ihtiyacının yanı sıra ÇUŞ'ların teknolojik yayılma etkisi ile iştiraklerin teknolojik gelişme ve yeniliğe daha fazla önem vermesi sonucunu da ortaya çıkarmaktadır.

Dunning, DYY'nin 2000 yılına kadar daha çok gelişmiş ülkelere doğru hareket ettiğini, ancak artık Brezilya, Hindistan, Çin, Güney Kore gibi teknolojik gelişim potansiyeli yüksek ülkelere doğru hareketinin arttığını ifade etmekte, bu sonucu teknolojik ürünlerin ve üretim teknolojilerinin geliştirilmesinde bu ülkelerin yerinin artmasına bağlamaktadır¹¹⁷. Teknoloji üretiminin ve teknolojik ürünlerin geliştirilebilmesi ise bu ülkelerdeki araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin hacminin ve niteliğinin artması ile yakından ilişkilidir. Bu çerçevede ülkelerin araştırma ve

¹¹⁷ John H. Dunning, "Determinants of Foreign Direct Investment: Globalized-Induced Changes and Role of Policies", **Toward Pro-Poor Policies: Aid, Institutions and Globalization**, Ed. by. Bertil Tungodden, Nicholas Stern, Ivar Kolstad, New York, Worldbank ve Oxford University Press, 2003, s. 285.

geliştirme altyapısının gelişmiş olması, DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde belirleyici unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Literatürde ev sahibi ülkedeki AR-GE altyapısının (araştırma-geliştirme yapan personel sayısı, laboratuvar sayısı, ülkelerin GSYİH'dan ayırdıkları pay vs.) ÇUŞ'ların DYY'yi gerçekleştirecekleri ülke seçimine ilişkin belirleyiciliğine yönelik az sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda daha çok ülke seçiminin ardından ülke içi lokasyon seçiminde AR-GE altyapısı gelişmiş olan bölgelerin öne çıktığı tespit edilmiştir¹¹⁸.

Ev sahibi ülkelerde AR-GE ile ilgili bir diğer önemli düzenleme ise fikri mülkiyet haklarıdır. Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, DYY yapılan ev sahibi ülkede bir süre sonra kaynak ülkedeki ana şirket, ev sahibi ülkedeki AR-GE avantajlarına bağlı olarak inovasyon ve yeniliğe yönelebilmektedir. Günümüzde teknolojik üretim süreçlerinin gelişmesi ve teknolojinin geliştirilmesi firmalar açısından oldukça önemlidir. Bu kapsamda fikri mülkiyet haklarının korunması DYY gerçekleştirilecek ev sahibi ülkenin tespitinde de önem taşımaktadır. Fikri mülkiyet hakları ile DYY arasında karmaşık bir ilişki bulunmaktadır. Zayıf bir fikri mülkiyet korumasına sahip ev sahibi ülkelerde, DYY sonucu gerçekleştirilecek teknoloji yayılması ile taklit ürünlerin üretilmesi olasılığı yüksek olmakta, fikri mülkiyet korumasına ilişkin güçlü bir sistem bulunması halinde ise ÇUŞ'lar lisans vererek üretimi lokalize edebilmekte ve ticareti bir araç olarak kullanabilmekte ve dolayısıyla DYY'yi tercih etmeyebilmektedir.

DYY'nin ev sahibi ülkelerde fikri mülkiyet haklarının gelişimine olumlu etki yaptığını ilişkin ampirik gözlemler literatürde yer almaktadır. Ancak fikri mülkiyet haklarının korunması ile DYY'nin lokasyonunun belirlenmesi arasındaki ilişki üzerine yapılmış ampirik çalışma sayısı literatürde sınırlı sayıdadır. Javorcik'in ABD'li firmalar ile firma düzeyinde yaptığı çalışma, zayıf bir fikri mülkiyet koruma

¹¹⁸ Chien-Hsun Chen, "Regional Determinants of Foreign Direct Investment in Mainland China", *Journal of Economic Studies*, Vol.23 No:2, s. 18-30.

sisteminin ÇUŞ'ları ev sahibi ülkede yatırım yapmaktan vazgeçirdiğine işaret etmektedir¹¹⁹.

2.1.2. Genel Ekonomik İklim

ÇUŞ'ların, ana faaliyet yerleri olan kaynak ülkeden, ev sahibi ülkeye yatırım yapmaları aynı zamanda bir dizi ekonomik ve siyasi riski de göze almalarını gerektirmektedir. Bu bağlamda ÇUŞ'ların DYY gerçekleştirecekleri ülkeler açısından belirleyici olan önemli bir kriter de makroekonomik istikrardır. Makroekonomik istikrarın sağlanmadığı bir ülke ÇUŞ'lar açısından birçok riski de beraberinde getirmekte dolayısıyla istikrarın sağlanmadığı ülkelerdeki DYY miktarı da istenen düzeye ulaşamamaktadır.

Makroekonomik istikrarın bir ülkede var olabildiğini söyleyebilmek için;

1. Fiyat istikrarı sağlanmış olmalı,
2. Reel büyüme istikrarlı bir şekilde gerçekleşmeli,
3. Emek piyasasında istikrarlı bir gelişme sağlanmış olmalı,
4. Ödemeler dengesi sürdürülebilir bir seviyede olmalı,
5. Kısa vade ve uzun vade faiz oranlarında sürdürülebilirlik sağlanabilmiş olmalı,
6. Döviz kuru istikrarı sağlanmış olmalıdır.

Bu çerçevede makroekonomik istikrar ile DYY arasındaki ilişkiyi araştıran ampirik gözlemlere ve sonuçlarına takip eden bölümlerde yer verilmiştir.

2.1.2.1. Fiyat İstikrarı

Fiyat istikrarı, bir ülkede makroekonomik istikrarın en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yüksek enflasyon ortamı, ülke ekonomisindeki büyümeyi olumsuz etkilediği ve ülke içerisindeki gelir dağılımı ve

¹¹⁹ Beata Smarzynska Javorcik, "The Composition of Foreign Direct Investment and Protection of Intellectual Property Rights: Evidence from Transition Economies", **European Economic Review**, Vol.48, No:1, 2004, s. 39-62.

servet dağılımını olumsuz etkilediği için makroekonomik istikrarı bozmaktadır. Öte yandan enflasyon bağıl fiyatlar üzerinde dalgalanmalara neden olmakta ve bu çerçevede ülkelerde gerçekleştirilen yatırımlar üzerindeki riski arttırmaktadır. Pazar arayan DYY'ler açısından; ev sahibi ülkedeki pazar koşullarının sürekli bozulmasına ve sürdürülebilir bir büyüme ortamı yaratılmasına izin vermeyen yüksek enflasyon ortamı, verimlilik ve kaynak arayan DYY'ler açısından da girdi fiyatlarının sürekli değişimine neden olmakta ve bu bağlamda DYY'yi olumsuz etkilemektedir. Nitekim makroekonomik istikrar ve DYY üzerindeki belirleyiciliği üzerine yapılan birçok çalışmada temel göstergelerin başında ev sahibi ülkenin enflasyon oranı gelmektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi yüksek enflasyon ortamına sahip ve fiyat istikrarını sağlayamamış bir ülke DYY açısından cazip görülmemektedir. Enflasyon oranı, bir ülkenin etkin bir para politikası uygulamasına sahip olup olmadığının da en temel göstergesidir. Bu açıdan istikrarlı, öngörülebilir ve başarılı bir para politikası, ÇUŞ'lar açısından belirsizlikleri azaltmakta ve ev sahibi ülkeyi daha cazip kılmaktadır.

Tobin ve Ackerman tarafından DYY'nin belirleyicilerini tespit etmek üzere yapılan bir ampirik çalışmada ev sahibi ülkedeki enflasyonun ülkedeki yatırım ve tasarruf ortamını etkileyeceği ve dolayısıyla DYY üzerinde de belirleyici olacağı iddia edilmiştir. Yapılan gözlem sonucunda, enflasyon oranlarının yüksek olmasının DYY üzerinde; önemli ve negatif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir¹²⁰.

Trevino ve Mixon Jr. ülkeler arasındaki makroekonomik ve kurumsal iklim farklılıklarının ÇUŞ'ların karar süreçleri için büyük önem taşıdığını ifade etmiştir. Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Meksika, Peru ve Venezuela'nın çektiği DYY miktarını inceledikleri çalışmada, daha yüksek bir enflasyon oranına sahip bir ülkenin iç ekonomik istikrarı sağlayamadığı ve daha fazla belirsiz bir ekonomik ortam oluşturduğunun kabul edildiğini ifade etmişlerdir¹²¹.

¹²⁰ Jennifer Tobin, Susan Rose-Ackerman, "Foreign Direct Investment and the Business Environment in Developing Countries: the Impact of Bilateral Investment Treaties", **YALE University Center for Law Economics and Public Policy Research Paper**, No:293, 2005, s. 18.

¹²¹ Len J. Trevino, Franklin G. Mixon Jr., "Strategic factors affecting foreign direct investment decisions by multi-national enterprises in Latin America", **Journal of World Business**, Vol.39, 2004, s. 233-243.

2.1.2.2. İktisadi Büyüme

DYY en basit ifadeyle sermaye birikimi yüksek kaynak ülkedeki sermayenin bir başka ülkede (ev sahibi) üretim için değerlendirilmesi ile gerçekleşirken, ev sahibi ülkenin iktisadi büyümesine de olumlu katkı sağlamaktadır. Neoklasik büyüme modelleri ve içsel büyüme modelleri DYY ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkide dört alana odaklanmıştır. Bu alanlar büyümenin belirleyicileri, DYY'nin belirleyicileri, ÇUŞ'ların ev sahibi ülkelere etkileri ve DYY ile iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönüdür¹²². DYY ve iktisadi büyüme arasındaki iki yönlü nedensellik ilişkisi, DYY'lerle ilgili çalışmalarda en önemli araştırma alanlarından biri olmuştur.

DYY ile ilgili çalışmalarda DYY'nin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin dışında; ülkelerdeki iktisadi büyümenin DYY'nin lokasyonunun belirlenmesi konusundaki etkisi ile ilgili de çalışmalar yapılmış ve böyle bir nedensellik ilişkisi olduğu çeşitli çalışmalarda öne sürülmüştür. Bu çalışmalarda özellikle pazar arayan ÇUŞ'lar için yüksek ve sürdürülebilir bir iktisadi büyüme ortamına sahip ülkelerin DYY açısından daha cazip olabileceğine ilişkin tespitlerde bulunulmuştur. Gelişen ülkelerde sürdürülebilir ve yüksek düzeyde bir iktisadi büyüme, vatandaşların gelir ve refah seviyesini arttırmakta, bu da o ülkedeki iç talebin canlanmasına neden olmaktadır. Pazar arayan DYY için, talebi güçlenen ülkeler her zaman daha cazip ülkeler olarak öne çıkmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, DYY için sürdürülebilir yüksek bir büyüme ortamının da lokasyon seçimi açısından etkili bir unsur olduğu ortaya çıkmaktadır.

Konuyla ilgili çalışmalara literatürde sıkça rastlanmaktadır. Chowdhury ve Mavrotas'ın iktisadi büyüme ve DYY arasındaki nedensellik ilişkisini incelediği ampirik gözlemde 1969-2000 yılları arasında dünyada DYY çekme açısından en başarılı ülkelerin başında gelen Şili, Malezya ve Tayland'daki göstergeler incelenmiştir. Araştırma sonucunda iktisadi büyüme ve DYY arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir¹²³.

¹²² Abdur Chowdhury, George Mavrotas, "FDI and Growth: What Causes What?", **The World Economy**, Vol.29 No:1, 2006, s. 9-19.

¹²³ Abdur Chowdhury, George Mavrotas, **a.g.e.**, s. 13.

Demirhan ve Masca ise gelişen ülkelerde DYY yatırımlarının belirleyicilerini araştırmak üzere yaptıkları çalışmada 2000-2004 yılları arasında 38 ülkede gerçekleşen DYY'yi incelemiştir. Yapılan ekonometrik inceleme sonucunda, ev sahibi ülkenin reel GSYİH'sındaki büyüme hızının DYY'yi olumlu yönde etkilediği, ÇUŞ'ların büyük ekonomilerden ziyade büyüyen ekonomileri tercih ettikleri öne sürülmüştür¹²⁴. Casi ve Resmini ise AB ütesi 25 ülkede 100.000'in üzerinde DYY ile ilgili verilerin yer aldığı AB tarafından hazırlanan bir veri seti ile ÇUŞ'ların AB içindeki lokasyon seçimini belirleyen faktörleri incelemiştir. 2005-2007 yılları arasındaki verilerle yapılan çalışmada, DYY'nin başta iktisadi büyüme olmak üzere geleneksel lokasyon belirleyicilerinin hala DYY'nin lokasyon seçiminde önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır¹²⁵.

Kısaca BRIC ülkeleri olarak adlandırılan Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan ve Çin'deki DYY'lerin Ranjan ve Agrawal tarafından incelendiği bir başka ampirik çalışmada; bu ülkelerde 1979'dan 2009'a kadar gerçekleşen DYY'lerin belirleyicileri araştırılmıştır. Ampirik sonuçlar makroekonomik istikrar ve iktisadi büyümenin BRIC ülkelerine DYY hareketlerinde önemli ancak emek piyasası, sermaye dönüşümü gibi diğer unsurlara göre daha sınırlı etkisi olduğunu göstermiştir¹²⁶. Bu perspektiften bakıldığında farklı etki düzeylerinde olsa da iktisadi büyüme ve makroekonomik istikrarın DYY'nin lokasyon belirleyicilerinden biri olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada GSYİH büyüme hızı, ülkedeki pazarın istikrarlı bir büyümesinin göstergesi olarak değerlendirildiğinden DYY'nin lokasyon belirleyicilerinden biri olarak kullanılmaktadır.

¹²⁴ Erdal Demirhan, Mahmut Masca, "Determinants Of Foreign Direct Investment Flows To Developing Countries: A Cross-Sectional Analysis", **Prague Economic Papers**, No:4, 2008, s. 356-369.

¹²⁵ Laura Casi, Laura Resmini, "Evidence On The Determinants Of Foreign Direct Investment: The Case Of EU Regions", **Eastern Journal of European Studies**, Vol.1 No:2, 2010, s. 93-118.

¹²⁶ Vinit Ranjan, Gaurav Agrawal, "FDI Inflow Determinants in BRIC countries: A Panel Data Analysis", **International Business Research**, Vol.4, No:4, 2011, s. 255-263.

2.1.2.3. Döviz Kurları

DYY, kaynak ülkedeki sermayenin bir başka ülkedeki (ev sahibi ülke) mal ve hizmet üretimindeki avantajların kullanılması ve böylelikle yatırımı gerçekleştiren firmanın karının arttırılması amacıyla gerçekleştirilmektedir. DYY, bu uluslararası özelliği nedeniyle para birimlerinin birbirlerine karşı değerlerinden ve bu değerlerin zaman içerisindeki değişimlerinden de etkilenmektedir. Öte yandan döviz kurları bir ülkenin para biriminin başka ülkelerin para birimlerine karşı değerini ifade etmekte ve bu noktada ekonomik istikrar açısından da önemli bir gösterge olabilmektedir. DYY gerçekleştiren firma, ev sahibi ülkeye yatırım yaparken çeşitli riskleri üstlenmekte, bu çerçevede yatırım ve sonrasında karşılaşılabileceği belirsizlikleri dikkate alarak ülke seçimine karar vermektedir.

Döviz kurları, firmanın yatırım bedeli, giderleri ve gelirleri açısından önemli bir belirleyici olduğundan, ÇUŞ'lar bu çerçevede ev sahibi ülkenin öngörülebilir bir para biriminin olmasını ya da başta kaynak ülkeninki olmak üzere diğer para birimleri karşısında hızlı dalgalanmalara maruz kalmamasını önemsemektedirler. Döviz kuru riski olarak da tanımlayabileceğimiz faktör, DYYnin ülke seçimi açısından önem taşımaktadır. Kaynak ülkenin para biriminin ev sahibi ülkenin para birimi karşısında değerli olması veya değer kazanmasının, DYY yapılması konusunda ÇUŞ'ları motive eden unsurlardan biri olarak görülebilmektedir.

Literatürde döviz kurları ve DYY arasındaki ilişki daha fazla incelenmiş, döviz kuru volatilitésinin DYY üzerindeki etkisi ile ilgili ise çok az çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri olan Japonya'daki firmaların sektörler bazından başka ülkelerde yaptığı DYY'ler ile döviz kuru volatilitésini arasındaki ilişki incelenmiş ve sonuçta ev sahibi ülkenin para biriminin değerindeki düşüşün DYY için çekim unsuru olduğu tespit edilirken, reel döviz kurlarındaki yüksek volatilitenin DYY üzerinde caydırıcı bir etkisi olduğu ifade edilmiştir¹²⁷.

¹²⁷ Kozo Kiyota, Shujiro Urata, "Exchange Rate, Exchange Rate Volatility and Foreign Direct Investment", **World Economy**, Vol.27, 2004, s. 1501-1536.

2.1.2.4. Maliye Politikası ve Sürdürülebilirliği

Ekonomik istikrar açısından özellikle 2008 Küresel Finansal Krizi ile birlikte bilhassa daha fazla ön plana çıkan önemli bir başka gösterge ise maliye politikalarının etkinliği ve bu çerçevede merkezi hükümetin bütçe açığı ya da fazlasıdır. Söz konusu gösterge, ülkelerin makroekonomik istikrarının bir işareti olarak değerlendirilmekte ve aynı zamanda ülke içerisindeki faiz oranları, döviz kurları vs. gibi DYY için önemli olabilecek başka göstergelerle olan ilişkisiyle de önem kazanmaktadır.

Ev sahibi ülkedeki ekonomik istikrarın DYY'nin yer seçimine etkisi ile ilgili yapılan ampirik gözlemlerde özellikle bütçe açığı ya da fazlası enflasyon oranları gibi sık kullanılan bir gösterge olarak kullanılmaktadır. Bütçe açıkları ekonomik istikrarı olumsuz etkilemesinden ötürü ve ekonomide bir dengesizlik işareti olarak görülmesinden ötürü ev sahibi ülkeye gelen DYY için caydırıcı bir etken olacaktır.

Coughlin, Terza ve Arromdee, Asiedu, Pantelidis ve Nikolopoulos, Groh ve Wich çalışmalarında kamu harcamalarının ve bütçe açığının ekonomik istikrar açısından önemli bir gösterge olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle bütçe açığının daha sonraki dönemlerde vergi artışları yaratabileceği beklentisi de ÇUŞ'ların giderleri üzerindeki arttırıcı etkisi nedeniyle DYY'nin olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir¹²⁸.

2.1.3. Ekonominin Dışa Açıklığı

Ekonomilerin dışa açıklığına ilişkin olarak günümüzde iktisatçıların üzerinde anlaşmış olduğu tam bir tanım bulunmamaktadır. Bu nedenle ülke ekonomilerinin

¹²⁸ Cletus C. Coughlin, Joseph V. Terza, Vachira Arromdee, "State Characteristics and the Location of Foreign Direct Investment within the United States", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 73 No:4, 1991, s. 675-683.

Asiedu, **a.g.e.**, s. 2002.

Pantelis Pantelidis ve Efthymios Nikolopoulos, "FDI Attractiveness in Greece", **International Advances in Economic Research**, Vol.14 No:1, 2008, s. 90-100.

Alexander Peter Groh, Matthias Wich, "A Composite Measure to Determine a Host Country's Attractiveness for Foreign Direct Investment", **IESE Business School University of Navarra Working Paper**, No:833, 2009, s. 7.

dışa açıklığı, farklı faktörlerin uluslararası hareketlerine ülkenin verdiği müsaade boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bunlardan ilki uluslararası ticarete açıklıktır. Uluslararası ticarete açıklık, bir ülkenin uluslararası ticaretin önündeki engellerin olmaması olarak tanımlanmaktadır. İkincisi emek hareketlerine açıklıktır. Emek hareketlerinin açıklığına ilişkin göstergeler ve kayıt gücü zayıftır. Üçüncüsü ise kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerine açıklıktır. Doğrudan yabancı sermaye hareketleri ve portföy yatırımlarının, ev sahibi ülke tarafından engellenmemesi mali açıklık olarak tanımlanmaktadır. Dördüncüsü ise döviz kurları serbestleşmesidir.

Uluslararası ticarete açıklık, ÇUŞ'ların tarife engellerine bağlı olarak ortaya çıkan üretim maliyetlerinin azalmasını sağlamakta ve doğal olarak yatırımın karlılığını arttırmaktadır. Bu çerçevede tarifelerin DYY üzerinde iki farklı durumda farklı etkisi olduğu dikkate alınmalıdır. Eğer ev sahibi ülke ithal ikameci bir uluslararası ticaret politikası izliyorsa, DYY tarifelerin aşılması için önemli bir strateji olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum, özellikle son yıllarda DTÖ'nün çabaları ile oldukça nadiren karşılaşılan bir duruma dönüşmeye başlamıştır. Eğer ev sahibi ülke ihracatı ve uluslararası ticareti arttırmayı amaçlayan bir strateji izliyorsa, tarifeler ev sahibi ülkede yapılan DYY'yi azaltıcı etkiye sahip olmaktadır. Öte yandan uluslararası ticarete açıklık bu çerçevede pazar genişlemesini sağlayacak ve DYY'nin artışına da neden olabilmektedir¹²⁹.

Ev sahibi ülkenin daha serbest bir mali sisteme sahip olması da DYY akımını olumlu etkilemektedir. Ev sahibi ülkeye yatırım yapan ÇUŞ'lar, bu ülkedeki iştiraklerinden elde ettikleri karları transfer ederken karşılaştıkları güçlüklerin daha az olmasını tercih ettikleri gibi, bu tip işlemlerde çıkan zaman kaybı ve maliyetlerin de az olmasını tercih etmektedirler. Bu nedenle ev sahibi ülkenin uluslararası finansal sisteme entegrasyonu ÇUŞ'ların yatırım yeri tercihinde belirleyici unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ev sahibi ülkelerin ekonomilerinin dışa açıklığının, DYY'nin lokasyon seçimi üzerindeki etkilerine ilişkin ampirik çalışmalarda farklı göstergeler

¹²⁹ Saeed Rasekhi, Zeinab Seyedi, "An Examination of Economic Liberalization Impact on Foreign Direct Investment in Selected Developing Countries", **International Conference on Business and Economics Research Conference Paper**, Kuala Lumpur-Malaysia, 2010, s. 39-44.

kullanılmakta ve bu göstergelerle birlikte genellikle olumlu olmak üzere farklı önem derecesine sahip sonuçlar elde edilmektedir. Çalışmalar genellikle ticaretin dışa açıklığı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin Chakrabarti tarafından yapılan ampirik çalışmada ekonominin dışa açıklığı; uluslararası ticaret hacminin GSYİH'ya oranı olarak tanımlanmış ve çalışma bu veriler ile yapılmıştır. Araştırma sonucunda Chakrabarti, DYY'nin lokasyon seçiminde ekonominin dışa açıklığına “duyarlı” olduğunu ifade etmiştir¹³⁰. Malezya'ya yapılan DYY'nin belirleyicilerinin etkisini tespit etmeye yönelik olarak Ang tarafından yapılan ampirik çalışmada uluslararası ticarete açıklığın, DYY yatırımlarına pozitif etkisi olduğu ifade edilmiştir. Çalışma sonucunda uluslararası ticarete açıklıktaki yüzde birlik değişimin yüzde 1.094-1.323 arasında DYY yatırımlarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır¹³¹.

Fedderka ve Romm'un Güney Afrika'daki DYY'lerin belirleyicilerine ilişkin ampirik çalışmada da ülkenin uluslararası ticarete açıklığının DYY'nin ülkeye gelişine etkisi incelenmiştir. İthalat ve ihracat göstergeleri ile modele dahil edilen uluslararası ticaret açıklığının DYY üzerinde güçlü bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılrken, ihracatın ev sahibi ülkeye yapılan DYY'yi arttırdığı, artan ithalatın ise tam tersine azalttığı ifade edilmiştir¹³².

Ev sahibi ülkelerin dışa açıklığının DYY'nin lokasyon seçimine etkisine ilişkin farklı sonuçlara da ulaşılmaktadır. Özellikle hizmet sektöründe yapılan DYY'lerde, hizmet konusu olan ürünlerin ticaret yapılmayan ürünlerden oluşması nedeniyle DYY'nin lokasyon seçiminde uluslararası ticarete açıklığın etkisinin olmadığı da ifade edilmiştir. 1989-2000 yılları arasında 57 ülkeden verilen incelendiği ve hizmet sektöründeki DYY'lerin yer seçim belirleyicilerinin araştırıldığı ampirik çalışma sonucunda uluslararası ticarete açıklığın etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır¹³³.

¹³⁰ Chakrabarti, **a.g.e.**, s. 99

¹³¹ James B. Ang, “Determinants of Foreign Direct Investment in Malaysia”, **Journal of Policy Modeling**, Vol.30, No:1, 2008, s. 185-189.

¹³² J.W. Fedderkea, A.T. Romm, “Growth Impact and Determinants of Foreign Direct Investment into South Africa, 1956-2003”, **Economic Modelling**, Vol.23 No:5, 2006, s. 738-760.

¹³³ Ivar Kolstad, Espen Villanger, “Determinants of Foreign Direct Investment in Services”, **European Journal of Political Economy**, Vol.24, No:1, 2008, s. 518-533.

Uluslararası ticarete açıklık ve mali açıklık ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda, ülkelerin dışa açıklığına ilişkin farklı veriler, göstergeler kullanılmıştır. Bu çalışmalarda uluslararası ticaret açıklığına ilişkin göstergeler genellikle uluslararası ticaret hacmi, ihracat ve/veya ithalatın GSYİH'ya oranı, tarifeler gibi göstergeler kullanılırken, mali dışa açıklığa ilişkin olarak da sermaye hareketleri üzerindeki kontrollere ilişkin IMF başta olmak üzere farklı kuruluşlar tarafından endeksler geliştirilmiştir.

Ekonominin dışa açıklığı ile ilgili bir diğer önemli gösterge ise ülkelerin başka ülkelerle gerçekleştirdikleri Serbest Ticaret Antlaşmaları (STA) olmaktadır. 1990'lı yıllarda gelişen ülkeler arasında sayıları artan STA'lar, antlaşmaya taraf olan ülkelere birbirleri ile serbest ticaret yapabilme avantajları sağlamaları nedeniyle büyük önem kazanmıştır. STA'lar ile firmalar daha geniş pazarlara girebilme imkanı bulmakta ve dolayısıyla ölçek ekonomilerinin getireceği avantajlara sahip olabilmektedir. Tarifeler ve tarife dışı engellerin ortadan kalkması ve STA'ya üye olmayan ülkelere karşı ortak bir koruma politikası uygulanabilmesi nedeni ile STA'lar DYY'leri farklı kanallarla etkilemektedir. Bu çerçevede hem STA'ya taraf ülkelerin üye olan diğer ülkelerdeki yatırımları artmakta, hem de bu tip tarife ve tarife dışı engelleri aşmaya çalışan bölge dışındaki firmaların da yatırımları artmaktadır.

Yapılan gözlemler, STA'lara katılan ülkelerin DYY çekme konusunda daha başarılı olduklarını ortaya koymaktadır. Bütche ve Milner tarafından 122 gelişen ülkede 1970-2000 yılları arasındaki DYY verileri ve belirleyicilerine ilişkin yapılan çalışmada Dünya Ticaret Örgütü'ne kayıtlı ve/veya STA yapmış ülkelere yapılan DYY'lerin daha fazla olduğu tespit edilmiştir¹³⁴. Bir diğer çalışmada Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nın (NAFTA) DYY üzerindeki etkisi üzerine MacDermott tarafından yapılmıştır. Sabit etkiler yerçekimi modeli ile 1982-1997 verileri ile yapılan çalışmada, ticari bütünleşmelerin DYY artışını teşvik ettiği tespit edilmiştir¹³⁵.

¹³⁴ Tim Bütche, Helen V. Milner, "The Politics of Foreign Direct Investment into Developing Countries: Increasing FDI through International Trade Agreements?", **American Journal of Political Science**, Vol.52, No:4, 2008, s. 741-762.

¹³⁵ Raymond MacDermott, "Regional Trade Agreement and Foreign Direct Investment", **The North American Journal of Economics and Finance**, Vol.18, No. 1, 2007, s. 107-116.

2.1.4. Vergi Oranları ve Yasal Kısıtlamalar

ÇUŞ'lar tarafından kaynak ülkenin dışında yapılan DYY'ler sonucu ortaya çıkan iştiraklerin kazançları ev sahibi ülkeler tarafından vergilendirilmektedir. Aynı gelirler, kaynak ülkedeki ana şirkete aktarıldığında, bu gelirler üzerinde ikinci kez kaynak ülkenin vergilendirmesi söz konusu olmaktadır. Ortaya çıkan bu duruma “çifte vergilendirme” denilmektedir. Çifte vergilendirme, şirketlerin uluslararası faaliyetlere girişmesini engelleyici bir role sahiptir. Bu nedenle uluslararası kurumlar ve devletler çifte vergilendirmenin önlenmesine ilişkin anlaşmalar imzalamakta ve yürürlüğe koymaktadır. Bu antlaşmalarla sadece ev sahibi ülkede vergilendirme yapılması genellikle öngörülmektedir¹³⁶.

Hem çifte vergilendirme ile ilgili antlaşmalar, hem de ev sahibi ülkelerdeki vergi oranlarının durumu ÇUŞ'ların DYY için lokasyon seçiminde doğrudan belirleyici bir role sahiptir. Bu kapsamda son yıllarda DYY'nin ülke içindeki miktarını ve faydalarını arttırmak isteyen ülkeler, daha fazla DYY'yi ülkelerine çekebilmek için vergi oranlarında çeşitli avantajlar sağlayarak firmaları ülkelerine çekmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede yapılan ampirik gözlemler daha yüksek vergi oranına sahip ülkelerin DYY'lerden daha az pay aldığını göstermektedir. Cassou'nun ABD'li şirketlerin 1970-1989 yılları arasında Japonya, İtalya, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya ve İsveç'te gerçekleştirdikleri yatırımları inceleyen çalışmasında hem ev sahibi hem de kaynak ülkenin şirketlere uyguladığı kurumlar vergisinin DYY'nin ülke seçiminde belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır¹³⁷.

Bir başka çalışmada Carstensen ve Toubal, OECD ülkelerinden Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru hareket eden DYY'yi belirleyen unsurları incelemiştir. Yapılan inceleme sonucunda kurumlar vergisinin DYY'nin lokasyon seçiminde etkisinin az olduğunu tespit etmiştir. Ancak özellikle Avrupa ve ABD'de federal vergi uygulamalarının dışında eyaletlerin uyguladıkları özel vergi

¹³⁶ Ruud A. de Mooij, Sjef Ederveen, “Taxation and Foreign Direct Investment: A Synthesis of Empirical Research”, **International Tax and Public Finance**, Vol.10, No:6, 2003, s. 673-693.

¹³⁷ Steven P. Cassou, “The Link between Tax Rates and Foreign Direct Investment”, **Applied Economics**, Vol.29, No:10, 1997, s. 1295-1301.

rejimlerinin de olması toplulaştırılmış analizlerde genel vergi oranlarının DYY üzerindeki çekim etkisinin tespit edilmesinin güçleşmesine neden olmaktadır¹³⁸.

Literatürde vergi oranlarının, DYY üzerine etkisi daha çok ev sahibi ülke içindeki DYY'nin dağılımı açısından incelenmiştir. Bu kapsamda ülke yönetimleri DYY'yi çekebilmek için farklı yönetim bölgelerinde farklı vergi oranları uygulamakta ve bu şekilde DYY'yi, kendi ekonomi politikalarını da dikkate alarak bölgelere yönlendirmeye çalışmaktadır.

DYY açısından lokasyon seçiminde öne çıkan belirleyici unsurlardan biri de ev sahibi ülkede DYY ile ilgili zorlaştırıcı uygulamaların var olup olmadığıdır. OECD tarafından hazırlanan DYY Endeksi'nde ülkelerin DYY'yi kabul etme açısından sağladıkları kolaylıklar ve zorluklara ilişkin unsurlar dört başlıkta ele alınmaktadır. Bunlar yabancı sahipliğin zorlaştırılması, onay zorlukları, anahtar personele yönelik zorluklar ve diğer zorluklar olarak tanımlanmaktadır.

Yabancı sahipliğinin güçleştirilmesi, ÇUŞ'un bir ülkede bir üretim veya hizmet sunumu işine girişmesi durumunda, kurulacak şirketin hisse payında belli bir oranının üzerine çıkamamasını içermektedir. Türkiye'de de bu oran tam serbestlik sağlanmadan önce %49 olarak belirlenmiştir. ÇUŞ'ların iştirakleri üzerindeki kontrol isteği de dikkate alındığında bu husus DYY için ÇUŞ'lara zorluk çıkaran ülkelere gitmekten vazgeçiren temel sebeplerden biri olarak öne çıkmaktadır.

İkinci güçlük ise başta bürokrasi olmak üzere, şirket kuruluşu, tesis kuruluşu, gerekli izinlerin alınması gibi unsurları içermekte ve bu noktada DYY için zaman kaybı yaratılmaktadır. Yabancı personele yönelik güçlükler ise yine ana şirketin iştiraki olan şirketi kontrolü için atama yoluyla DYY yapılan ev sahibi ülkeye yönetici göndermesini güçleştirmekte, oturma ve çalışma izinlerinin alınmasındaki zorlukları içermektedir. Diğer güçlükler ise şube kuruluşundaki güçlükler, mülk satın alımı yerine kiralamaya yönlendirilme gibi unsurları içermektedir¹³⁹.

¹³⁸ Kai Carstensen, Farid Toubal, "Foreign Direct Investment in Central and Eastern European Countries: a Dynamic Panel Analysis", **Journal of Comparative Economics**, Vol.32, 2004, s. 3-22.

¹³⁹ Kalinova, B., A. Palerm, S. Thomsen (2010), "OECD's FDI Restrictiveness Index: 2010 Update", **OECD Working Papers on International Investment**, No:2010/03, OECD Publishing, 2010 (Çevrimiçi) <http://dx.doi.org/10.1787/5km91p02zj7g-en>, 5 Mayıs 2012.

Bütün bu unsurlar DYY'nin yapılması açısından temel unsurlar olmamakla birlikte, özellikle ÇUŞ'ların DYY'yi gerçekleştirecekleri ülkeyi belirlemelerinde önemli bir belirleyici olabilmektedir. Bu kapsamda ülke yönetimleri vergileri azaltarak, zorlaştırıcı engelleri ortadan kaldırarak DYY'yi ülkelerine çekmek için politikalar uygulayabilmektedir.

2.1.5. Yığılma Ekonomileri

Yığılma ekonomileri, bir endüstrideki firmaların coğrafi olarak benzer bir alanda kümelenmesi sonucu ortaya çıkan pozitif dışsallıklardır. Firmaların belirli bir coğrafi bölgede yatırımlarını yoğunlaştırması ile birlikte, bu firmalar arasındaki karşılıklı etkileşim ortaya çıkmakta, bu etkileşim ise firmaların teknolojik öğrenme, nitelikli insan kaynağına erişim gibi unsurlarda daha fazla olanak sahibi olmalarına neden olabilmektedir. Bu şekilde bir yığılma, firmalara daha çeşitli, güvenli, üstün ve ucuz bir altyapıya erişim imkanı tanımaktadır. Yine nitelikli işgücüne erişim kolaylaşmakta, böylelikle firmalar diğer firmaların yarattığı pozitif dışsallıklardan yararlanabilmektedir¹⁴⁰. Yığılma ekonomilerinin bir diğer önemli etkisi de firmaların ülke dışında yatırım yapma sürecinde karşı karşıya oldukları bilgi yoksunluğunu da bölgedeki başka firmaların varlığı çerçevesinde azaltmasıdır. Günümüzde bilginin artan önemi ile birlikte emek maliyeti, pazar büyüklüğü gibi klasik lokasyon unsurlarının yanısıra bilgiye erişim ve yığılma ekonomileri de öne çıkan bir lokasyon belirleyicisi haline gelmektedir.

Wheeler ve Mody'nin ABD'li şirketlerin ülke lokasyonu tercihini belirleyen kirterlere ilişkin yaptığı ampirik gözlemde 1982-1988 yılları arasında 42 ülkeye imalat ve elektronik sektörlerinde yapılan yatırımlar incelenmiştir. Wheeler ve Mody çalışma sonucunda; yığılma ekonomilerinin ABD'li ÇUŞ'ların ülke seçiminde en önemli belirleyicilerden biri olduğunu tespit etmiştir. Yığılma ekonomilerinin alt bileşenlerinde gelişen ülkeler için altyapı kalitesinin en öne çıkan faktör olduğu,

¹⁴⁰ Yavan, **a.g.e.**, s. 135.

gelişmiş ülkeler için destek hizmetlerinin sunulmasının öne çıkan faktör olduğu olduğu tespit edilmiştir¹⁴¹.

Head, Ries ve Swenson'un Japonya menşeli 750 firmanın 1980'lerde ABD'deki yatırımlarını incelediği çalışmada, Japon firmaların yatırımlarının coğrafi dağılımında yığılma ekonomilerinin önemli bir rolü olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada yapılan tahmin ile yığılma ekonomilerine ilişkin göstergelerdeki yüzde 10'luk bir artışın, gelecekte bölgenin yatırım için seçilme olasılığını yüzde 5-7 artmasına neden olacağı ifade edilmiştir¹⁴². Shaver ve Flyer ise yığılma ekonomilerinin, küçük firmalara daha fazla katkı sağladığını ancak teknolojik açıdan gelişmiş büyük firmalara teknolojik gelişim ve büyüme açısından katkısının çok daha az olduğunu, bu nedenle büyük firmaların yığılma ekonomilerine uygun coğrafi seçimlerden uzak durabileceğini ifade etmiştir¹⁴³.

Yığılma ekonomileri çerçevesinde firmaların lokasyon belirlemede öne çıkan unsurlar genellikle ülke içinde dağılım açısından önem taşımaktadır. Firmaların ülkelerarası seçim yapmalarında da yığılma ekonomileri geçerlidir. Bu çerçevede firmalar, hem rekabet hem de bilgiye daha kolay erişebilme unsurlarından ötürü daha önce aynı endüstride başka firmaların yatırım gerçekleştirdikleri ülkeleri tercih edebilmektedir¹⁴⁴.

2.1.6. Diğer Faktörler

DYY'nin ülke seçiminde etkili olan ana iktisadi unsurlar, bu çalışmada beş başlıkta ele alınmıştır. Bu unsurların dışında; DYY'nin ülke seçiminde etkili olabilen sosyal, kültürel, politik unsurlar da bulunmaktadır. Ancak söz konusu unsurların etkisi bu çalışmanın konusu olmadığı için çalışmada yer verilmemiştir.

¹⁴¹ David Wheeler, Ashoka Mody, "International Investment Location Decisions: The Case of U.S. Firms", **Journal of International Economics**, Vol.33, Issues 1,2, 1992, s. 57-76.

¹⁴² Keith Head, John Riesa, Deborah Swenson, "Agglomeration benefits and location choice: Evidence from Japanese manufacturing investments in the United States", **Journal of International Economics**, Vol.38, 1995, s. 223-247.

¹⁴³ J. Myles Shaver, Fredrick Flyer, "Agglomeration economies, firm heterogeneity, and foreign direct investment in the United States", **Strategic Management Journal**, Vol.21, No:12, 2000, s. 1175-1193.

¹⁴⁴ Kinoshita, Campos, **a.g.e.**, s. 7.

2.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİYE ETKİSİ

DYY, bir ülkedeki bir firmanın, başka bir ülkede yeni bir üretim tesisi kurması, başka bir ülkedeki bir firmayı satın alması veya firmayla birleşmesi, ortak girişimde bulunması ile uluslararası üretime entegre olmasıdır. Bu çerçevede DYY, finansal sermaye transferi, teknoloji transferi, yönetim becerileri, pazarlama becerileri gibi fiziksel olmayan varlıkların transferini de beraberinde getirmektedir. Bu işlemlerin sonuçları ise ev sahibi ve gönderici ülkeler açısından; ekonomik, sosyal ve siyasal olarak götürüleri ve de getirileri olabilen bir süreçtir.

Özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren birçok gelişen ve gelişmiş ülke, bu getirilerden yararlanabilmek amacıyla kendi ülkelerine doğru DYY'nin gerçekleştirilmesine yönelik olarak politika geliştirmekte, bu politikalar çerçevesinde yatırımcı ÇUŞ'lara avantajlar sağlayarak ülkelerinde yatırım yapmayı cazip hale getirmeye çalışmaktadır. Ülkeleri DYY'yi daha fazla çekmeye yönelten unsurlar ışığında çalışmanın bu bölümünde, DYY'nin yatırım yapılan ev sahibi ülkelerdeki ekonomik etkileri, literatürde yapılan ampirik çalışmalara da atıfta bulunularak incelenmektedir.

2.2.1. Tasarruf ve Yatırımlar Üzerine Etkileri

Gelişen ülkelerin en temel makroiktisadi problemleri olan tasarruf açığı ve döviz kuru açığı, bu tip ülkelerin gelişiminin önündeki temel engeller olarak kabul edilmektedir. Tasarruf açığı, bir ülkedeki tasarrufların, o ülkenin gelişimi için gerekli olan yatırımları karşılayamamasından dolayı ortaya çıkarken, döviz kuru açığı ise ihracat ile ithalat arasındaki ithalat lehine farktan kaynaklanmaktadır¹⁴⁵. Gelişen bir ülkeye yapılan DYY'nin ise her iki açığın da azalmasına katkıda bulunacağı iktisatçılar tarafından öne sürülmektedir. Bu yaklaşım, ÇUŞ'ların finans piyasalarına etkili erişimi, başka ÇUŞ'ların da yatırım projesine katılabilme etkisi yaratılması, yatırımın kaynağı olan ülkeden, ev sahibi ülkeye dış yardım programlarının

¹⁴⁵ Benjamin I. Cohen, "Foreign-Exchange Constraints in Economic Development and Efficient Aid Allocation: Comment", *The Economic Journal*, Vol.76, No:301, 1966, s. 168-170.

başlatılmasına neden olabilmesi ve daha iyi yatırım olanaklarının oluşmasına bağlı olarak yerel tasarrufun artmasını sağlaması ile gerçekleşmektedir¹⁴⁶.

Ancak DYY'nin iktisadi açıdan ülkeler üzerindeki etkisi, yatırım yapan ve yatırımı alan ülkedeki makroiktisadi ve mikroiktisadi koşullara göre olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. Bu noktada DYY'nin, yatırım-tasarruf dengesi üzerine olan etkisi de; yatırımı alan ülkenin iç sermaye birikimi yeterli olmayan gelişen ülke veya iç sermaye birikimi yeterli olan gelişmiş bir ülke olmasına göre değişiklik göstermektedir.

Yatırımı alacak ülkenin, yurtiçi tasarrufların yurtiçi yatırımlara dönüştürülmesinde etkin bir şekilde aracılık edebilen bir kredi piyasasına sahip olmaması durumunda DYY, yurtiçi menkul kıymetler piyasasının canlanmasına ve yurtiçi tasarrufların yurtiçi yatırımlara yönlendirilmesinde ve yabancı tasarrufların sermaye birikimi gelişmemiş bir ülkede yatırıma dönüştürülmesinde önemli bir araç haline gelmektedir. Aksi durumda, yani yatırım alacak ülkede gelişmiş bir kredi piyasasının varlığı durumunda; DYY'nin etkisi yaratacağı yanlış sinyal etkisi ve yurtiçi tasarruflarla yatırımın finanse edilecek olmasından ötürü net refah kaybına neden olmaktadır¹⁴⁷.

Laura Alfaro ve diğerleri tarafından yapılan bir başka çalışmada da DYY'lerin ülke ekonomilerinin büyümesine olan etkisinde finansal piyasaların etkisi incelenmiştir. 20 OECD ülkesi ve 51 OECD üyesi olmayan ülkeden veri setleri ile yapılan çalışmanın sonucunda, ülkelerin DYY'nin büyümeye olan etkilerinden daha fazla yararlanabilmeleri için iyi çalışan bir finans piyasasına sahip olmalarının önemli olduğu sonucuna varılmıştır¹⁴⁸.

Bu çerçevede sermaye birikimi yeterli düzeyde olmayan gelişen ülkelerde DYY'ler sermaye piyasalarının gelişimine ve yurtiçi yatırımların finansmanında yurtiçi tasarrufların daha etkili bir şekilde değerlendirilebilmesine neden olurken,

¹⁴⁶ Moosa, **a.g.e.**, s. 72.

¹⁴⁷ Assaf Razin, Efraim Sadka, Chi-Wa Yuen, "An Information-Based Model of Foreign Direct Investment: The Gains from Trade Revisited", **International Tax and Public Finance**, Vol.6, No:4, 1999, s. 579-596.

¹⁴⁸ Laura Alfaro, "FDI and Economic Growth: The Role of Local Financial Markets", **Journal of International Economics**, Vol.64, 2004, s. 89-112.

gelişmiş ülkelerde DYY'lerin yaratabileceği yanlış sinyallerin düzenleyici otoriteler (kamu vs.) tarafından izlenmemesi ve gerekli düzenlemelerin yapılmaması negatif refah etkisi yaratabilmektedir.

2.2.2. Ödemeler Dengesine Etkileri

DYY'nin döviz açığı yaşayan ve bu nedenle büyüme hızları düşük kalan gelişen ülkelerin ödemeler dengesi üzerindeki etkisi, gelişmiş ülkelerdeki etkisine nazaran daha fazla önem taşımaktadır. DYY, yatırımın kaynağı olan ülkenin ödemeler dengesinde bir açığa neden olurken, yatırımı alan ülkenin ise ödemeler dengesinde bir fazla olarak görülmektedir.

DYY'nin ödemeler dengesi üzerindeki etkisini üç özellikle ele almak mümkündür. DYY'nin ödemeler dengesi üzerinde doğrudan ve dolaylı etkileri bulunmaktadır. Birinci özellik, DYY'nin döviz kuru açığı üzerinde yatırımın gelmesinden kaynaklı olarak doğrudan bir etkisinin bulunduğudur. Bu etki, yatırım alan ev sahibi ülkenin ihracatının artışı ve özkaynak girişi ile birlikte yurtdışından kredi girişi gerçekleşmesi ve yatırım için ithal edilen sermaye malları, üretim için ithal edilen hammadde ve aramalarla ülkeden dışarıya döviz çıkışlarını içermektedir.

İkinci özellik ise dolaylı etkidir. Bu etki iki türlü oluşmaktadır. Birincisi yatırımın gerçekleşmesi ile birlikte meydana gelmekte ve ülkenin sermaye hesaplarındaki iyileşme ile ithal edilen sermaye mallarının arasındaki farka işaret etmektedir. Dolaylı etkinin ikinci özelliği ise DYY'nin ev sahibi ülkedeki süregiden etkileridir. Bunlar ülkedeki ihracatın artışına bağlı olarak ihracat etkisi, ithal ürünlerin yurt içinde üretilmesine bağlı olarak ithal ikameci etkisi, üretimde kullanılacak hammadde ve aramaların yatırımı yapan firmanın ana ülkesinden ya da bir başka ülkeden gelmesi halinde ortaya çıkacak ithalat etkisi ve hasılat etkisidir¹⁴⁹.

DYY'nin ödemeler dengesi üzerindeki etkisini, uluslararası ticaret üzerindeki etkisini değerlendirerek daha net açıklamak mümkün olabilmektedir.

¹⁴⁹ Moosa, a.g.e., s. 82.

2.2.3. Uluslararası Ticarete Etkileri

DYY'nin ülkelerin uluslararası ticaretine olan etkileri ile ilgili araştırmalar, DYY'nin uluslararası ticaretin ikamesi mi yoksa tamamlayıcısı mı olduğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda, DYY'yi açıklamaya yönelik olarak yapılan nc kuramsal çalışmalarda DYY ile uluslararası ticaretin birbirinin ikamesi olduğu ifade edilirken, son yıllarda yapılan kuramsal çalışmalar ve ampirik gözlemlerde DYY ile uluslararası ticaretin tamamlayıcı etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Hem DYY'nin hem de uluslararası ticaretin, yeni pazara giriş modelleri olarak tanımlanması, DYY ile uluslararası ticaretin birbirinin ikamesi olduğu konusundaki açıklamaların temelini oluştururken, DYY'nin firmalara yeni pazarlar açıyor olması, kurulan yavru şirketlerin yerel şirketlere göre daha fazla ihracat eğilimli olması DYY'nin aynı zamanda ticaret yaratıcı, tamamlayıcı etkiye sahip olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır.

DYY ile uluslararası ticaret arasında ikame mi yoksa tamamlayıcı mı bir etki olduğuna ilişkin araştırmalarda özellikle DYY'nin yapısının yani dikey DYY ya da yatay DYY olmasının büyük önemli olduğu ifade edilmektedir. Yatay DYY'ye yönelik kuramlarda ticaret ile DYY arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya koyulurken, dikey DYY'de ticaret ile DYY arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır¹⁵⁰. DYY ile ilgili ülke verilerinin toplulaştırılmış olmasından ve bu verilerin dikey ya da yatay DYY olarak ayrılaştırılamamasından ötürü ülke bazında bir tahmin yapılması güçleşmektedir.

Tablo 2.1. DYY'nin Ticarete Olası Etkileri

DYY Hareketi	Ev sahibi ülkenin İhracatına Etkileri	Ev sahibi ülkenin İthalatına Etkileri
Yavru şirket, ana şirketten sermaye mallarına ihtiyaç duymaktadır.		Arttırıcı
Yavru şirket, ana şirketten aramal ve girdiye ihtiyaç duymaktadır.		Arttırıcı
Ev sahibi ülke düşük maliyetli üretim yapılarak, ev sahibi ülkede üretilen malın satışının gerçekleştirilebileceği bir ülkedir		Azaltıcı
Ev sahibi ülke düşük maliyetli üretim yapılarak, üretilen ürünün satışının kaynak ülkede gerçekleştirilebileceği bir ülkedir	Arttırıcı	
Ana firmanın ihraç edilemez firma bazlı avantajları vardır. (DYY ana		Arttırıcı

¹⁵⁰ Moosa, a.g.e., s. 85.

firma ürünlerine olan talebi arttırıcı özelliكتedir)		
Ev sahibi ülkedeki iştirakin üretiminin artması, ana ülkeden nihai ürünlerin talebini arttırmaktadır.		Arttırıcı
Ev sahibi ülkenin ağı genişledikçe, ana firmadan tedarik edilen girdiler azalmaktadır.		Azaltıcı
Ev sahibi ülkedeki firmanın rekabetçiliği teknoloji transferi ve yönetim kapasitesinin artışı ile birlikte artmaktadır.	Arttırıcı	Azaltıcı
DYY, ev sahibi ülkenin büyüme oranını arttırmaktadır.		Arttırıcı

Kaynak: Imad A. Moosa, Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice'den alınarak değiştirilmiştir.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi, DYY'nin yatay ve dikey olması ve bu özelliğın ana şirket, kaynak ülke, yavru şirket ve ev sahibi ülkede yaratacağı etkilere bağılı olarak, ev sahibi ülkenin ihracat ve ithalatı etkilenebilmektedir.

Ampirik çalışmalara bakıldığında da DYY'nin ülkeler tarafından uygulanan ticaret rejimlerine göre farklı bir etki yarattığı ortaya çıkmaktadır. Aizenman ve Noy, 2006 yılında yayınladıkları bir makalede DYY ve uluslararası ticaret ilişkisini incelemiştir. Bu çalışmada DYY'nin özellikle imalat sanayi ürünlerindeki ticaret ile daha fazla ilişkili olduğu kaydedilmiştir¹⁵¹.

Chunlai tarafından yapılan bir çalışmada ise, Çin'in 1980-1995 yılları arasında uluslararası ticaret hacminin artışında DYY'nin etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda DYY'nin artışının, Çin'in uluslararası ticaretinin artışına olumlu bir katkı yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak çalışmada Çin'in karakteristik özellikleri nedeniyle genelleme yapılmaktan kaçılmıştır¹⁵². Bir başka çalışmada ise Endonezya'da DYY ile uluslararası ticaret ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 1990-2004 yılları arasında gerçekleşen DYY, büyüme ve ticaret istatistikleri ile yapılan analizin sonucunda DYY'nin uluslararası ticaret üzerine etkisi olduğu ve bu etkilerin iktisadi büyüme üzerinde duyarlılık yarattığı tespit edilmiştir¹⁵³.

¹⁵¹ Joshua Aizenman, Ilan Noy, "FDI and trade-Two-way linkages?", **The Quarterly Review of Economics and Finance**, Vol.46, 2006, s. 317-337.

¹⁵² Chen Chunlai, "Foreign Direct Investment and Trade: An Empirical Investigation of the Evidence from China", **Chinese Economics Research Center Working Papers**, No:97/11, 1997, s. 37.

¹⁵³ Mayang Pramadhani, Rakesh Bissoondeal ve Nigel Driffield, "FDI, Trade and Growth, A Casual Link?" (Çevrimiçi), <http://sites.uom.ac.mu/WTOChair/Conference%20Proceedings/27.pdf>, 03 Haziran 2012.

DYY'yi alan ülkede düşük maliyetli üretimin yapılarak, üretilen ürünün satışının kaynak ülkede gerçekleştirilebilmesi ve ev sahibi ülkedeki firmanın rekabetçiliğinin teknoloji transferi ve yönetim kapasitesinin artışı ile birlikte artması, DYY'yi alan ülkenin ihracatında arttırıcı bir etki yapmaktadır. Öte yandan yavru şirketin girdilerinin ana şirkete bağlılığının yüksek olması ve üretimin ev sahibi ülkede arttırılması gibi unsurlar sonucunda ev sahibi ülkedeki ithalat artmakta, girdilerin yerelleşmesi ile birlikte de ithalatın üzerinde azaltıcı bir etki oluşmaktadır.

2.2.4. Teknolojik Gelişim ve Üretkenliğe Etkileri

DYY'nin ev sahibi ülkelerdeki lokal firmaların teknolojik gelişimine ve üretkenliğine olumlu bir etkisi olduğuna ilişkin kuramsal çalışmalara literatürde sıkça rastlanmaktadır. Bu noktada öncelikle araştırılması gereken nokta, ÇUŞ'lar tarafından kurulan iştiraklerin yerel şirketlere göre daha verimli olup olmadığının araştırılmasıdır.

Gelişen ve gelişmiş ülkelerdeki DYY'ye yönelik olarak yapılan ampirik çalışmalarda; yabancılar tarafından ev sahibi ülkelerde kurulan iştiraklerin yerel şirketlere göre daha verimli çalıştığı tespit edilmiştir. Bu tespit, ÇUŞ'ların satın alma yoluyla yaptıkları DYY'lerde daha verimli çalışan firmaları satın almalarına yönelmesi ya da ana şirketin sahip olduğu teknoloji geliştirme avantajlarına dayanmaktadır. ÇUŞ'ların sahip olduğu yüksek üretkenlik düzeyi ve verimlilik, bu firmalarla rekabet etmeye çalışan aynı endüstrideki yerel firmaların da verimlilik ve üretkenliklerini arttırmaya zorlamakta, böylelikle DYY'nin yapıldığı ev sahibi ülkedeki lokal firmaları olumlu yönde etkilemektedir¹⁵⁴.

Üretkenliğin; ÇUŞ'ların yerel iştiraklerinden, ev sahibi ülkedeki yerel firmalara geçişinin kaynağı ise teknoloji transferidir. DYY'nin ev sahibi ülke ekonomilerinin büyümesine temelde teknolojinin yayılması aracılığıyla sağladığı katkı, günümüzde DYY ile ilgili tartışmalarda odak noktası durumundadır. Yeni büyüme modellerinde teknolojinin ekonomik büyüme, sermaye birikimi, ticaret ve

¹⁵⁴ Robert E. Lipsey, "Home and Host Country Effects of Foreign Direct Investment", **Challenges to Globalization: Analyzing the Economics**, Ed. by. Robert E. Baldwin and L. Alan Winters, Chicago, University of Chicago Press, 2004, s. 354-255.

endüstriyel ilişkilerin en hayati kaynağı olması ve DYY'lerin teknolojinin ev sahibi ülkede yayılması açısından önem taşıması; ev sahibi ülkeleri DYY çekme açısından motive etmektedir¹⁵⁵.

Gelişmiş ve gelişen ülkelerde DYY aracılığıyla teknolojinin yayılma etkisi, farklı ülkelerde farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Lipsey yaptığı araştırmada; ÇUŞ'ların yerel iştiraklerinin lokal şirketlere göre daha gelişmiş teknolojilere sahip olduğunun ampirik çalışmalar tarafından doğrulandığını ifade ederken, teknolojik yayılmanın etkisini yatırımın kaynağı olan ülke ile yatırımı alan ülke arasındaki teknolojik gelişmişlik farkının fazla olmasının, yatırım yapılan ülkedek emek niteliğinin yüksek olmasının ve ev sahibi ülkenin adaptasyon kapasitesinin yüksek olmasının yayılma etkisini arttırdığını ifade etmiştir¹⁵⁶. Moosa'nın yaptığı DYY'lerin etkilerine ilişkin ampirik çalışmaları içeren tabloya göre ise, yapılan ampirik çalışmaların büyük bölümünde; DYY'nin ev sahibi ülkelerde teknolojik yayılma etkisi olduğu görülmektedir.

Literatürde; DYY'nin teknolojiyi yayma etkisinin bulunmadığı ya da önemsiz olduğuna ilişkin ampirik çalışmalar da bulunmaktadır. Aitken ve Harrison, Venezuela'da 1976-1989 arasında 4000 tesisi dikkate alarak yaptıkları panel data analizinin sonucunda, DYY'nin yerel şirketlerde iki etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu etkiler, yabancı ortaklığı bulunan işletmelerde, 50'den az çalışanın olduğu tesislerde üretkenliğe DYY'nin olumlu katkıda bulunması şeklinde ifade edilmiştir¹⁵⁷.

Bir başka çalışmada; Borensztein, Gregorio ve Lee, 69 gelişen ülke ekonomisinde sanayileşmiş ülkelerden yapılan DYY yatırımları incelemiştir. Çalışmanın sonucunda DYY'nin teknoloji transferi açısından ev sahibi ülke ekonomileri için büyük önem taşıdığını ve ÇUŞ'ların iştiraklerinin ev sahibi ülkedeki ekonomik büyümeye yerel şirketlerden daha fazla katkı sağladığını tespit etmiştir.

¹⁵⁵ Moosa, **a.g.e.**, s. 86.

¹⁵⁶ Lipsey, **a.g.e.**, s. 365.

¹⁵⁷ Brian J. Aitken, Ann E. Harrison, "Do Domestic Firms Benefit from Direct Foreign Investment? Evidence from Venezuela", **The American Economic Review**, Vol.89, No:3, 1999, s. 605-618.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus ise ev sahibi ülkedeki emeğin niteliğinin belli bir eşğin üzerinde olması gerektiği tespitidir¹⁵⁸.

DYY'nin ev sahibi ülkelerdeki teknolojik gelişime sağladığı olumlu katkıda dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta AR-GE çalışmalarıdır. DYY yapan firmaların sahip oldukları teknoloji üstünlüğünü korumak ve geliştirmek amacıyla AR-GE çalışmalarını DYY'nin kaynağı olan ülkede merkezi bir şekilde yürütmesi başlangıçta DYY'lerin ev sahibi ülkenin teknolojik gelişimine katkı sağlamasını sınırlandırmıştır. Ancak yatırımı takip eden zaman içerisinde ÇUŞ'ların ev sahibi ülkelerde yüksek nitelikli insan kaynaklarına erişebiliyor olması, bu çerçevede AR-GE çalışmalarının da adem-i merkeziyetçi bir yapıda hareket etmesine, yenilik ve teknoloji geliştirme faaliyetlerinin ana şirket dışında yavru şirkette de devam ettirilmesine neden olmaktadır. Bu tip ÇUŞ'larda AR-GE konusunda bilgi ve kapasitesi artan insan kaynaklarının ev sahibi ülkede ÇUŞ'lardan ayrılarak yerel firmalarda çalışması, hem mevcut teknolojinin hem de AR-GE bilgisinin lokal firmalara da yayılmasına katkı sağlamaktadır¹⁵⁹.

2.2.5. Emek Piyasasına Etkileri

DYY'nin gelişen ülkelere doğru hareket etmesinin temel nedenlerinden biri üretim faktörlerinin özellikle de emeğin maliyetinin daha düşük olmasıdır. Bu kuramsal yaklaşım ışığında, DYY'lerin ev sahibi ülkedeki emek piyasası üzerine farklı etkileri olabilmektedir. Bu etkileri istihdam üzerindeki etki, ücretler üzerindeki etki ve emeğin verimliliği ve niteliği üzerindeki etki olarak sınıflandırmak mümkündür.

¹⁵⁸ E. Borensztein, J. De Gregorio, J-W. Lee, "How does foreign direct investment affect economic growth?", **Journal of International Economics**, Vol.45, Issue 1, 1998, s. 115-135.

¹⁵⁹ Magnus Blomström, Steven Globerman, Ari Kokko, "The Determinants of Host Country Spillovers from Foreign Direct Investment: Review and Synthesis of the Literature", **European Institute of Japanese Studies**, Working Paper No:76, 1999, s. 12.

Huilin Lin, Ryh-Song Yeh, "The Interdependence Between FDI and R&D: An Application of An Endogenous Switching Model to Taiwan's Electronics Industry", **Applied Economics**, Vol. 37, 2005, s. 1796

2.2.5.1. İstihdama Etkileri

DYY'nin gelişen ülkelerde ticaret arttırıcı, verimlilik arttırıcı, teknolojik gelişimi destekleyici bir yapıya kavuşabileceği ampirik çalışmalar sonucunda ifade edilmiştir. Tüm bu etkileri çerçevesinde DYY, özellikle gelişen ülkelere doğru kanalize olduğunda bu ülkelerdeki iktisadi büyüme sürecini destekleyici, dolayısıyla da istihdamı arttırıcı bir rol üstlenebilmektedir.

Bu noktada öne çıkan husus DYY'nin yapılış biçimi olmaktadır. Özellikle yeni tesis kuruluşunu içeren DYY'lerin ev sahibi ülkelere teşvik edilmesinin temel nedenlerinden biri bu tip yeni yatırımların istihdam yaratabilme etkisidir. Diğer yandan satın alma ve birleşmelerde DYY'yi gerçekleştiren firma, halihazırda faaliyet gösteren bir firma ve tesisi aldığı için genellikle yeni istihdam yaratma konusunda bekleneni ev sahibi ülkeye sağlamamakta, aksine zaman zaman firma verimliliğinin arttırılması amacıyla işten çıkarmalarla karşılaşılabilir. Bu tip yatırımlarda DYY'nin pazar arayan bir özelliğe sahip olması ise istihdam açısından orta ve uzun vadede üretimde ev sahibi ülkedeki iştirakini daha fazla kullanabilme potansiyeline sahip olmasından ötürü önem taşımaktadır.

2.2.5.2. Ücretlere Etkileri

DYY ile ev sahibi ülkedeki ücret ilişkisine dair yapılan çalışmalarda, genellikle ÇUŞ'ların ev sahibi ülkedeki iştiraklerinin, ülkede faaliyet gösteren yerel firmalara göre gelişmiş ya da gelişen ülke olmasından bağımsız olarak daha yüksek ücret ödediği görülmektedir.

Yapılan ampirik çalışmalarda genellikle sermaye yoğun, nitelikli emek gerektiren sektörlerde yapılan DYY'de ev sahibi ülkedeki ücretlerin yükseldiği tespit edilmiştir. Onaran ve Stockhammer tarafından yayınlanan bir makalede DYY ve uluslararası ticaretin, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya ve Slovenya için 2000-2004 yılları arasında ücretler üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda özellikle imalat sektöründe DYY'nin ücretleri arttırıcı pozitif bir

etkisi olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁰ Bir başka çalışmada ise Çin'deki ücret eşitsizliği üzerinde DYY'nin etkisi araştırılmıştır. Chen, Ge ve Lai mikro bazda yaptıkları araştırma sonucunda DYY ile ücret eşitsizliği arasında yakın bir ilişki tespit etmişlerdir. Özellikle firmalar arasındaki ücret eşitsizliğinin, DYY ile birlikte arttığı iddia edilmiştir¹⁶¹.

Bir başka çalışma ise anahtar-endüstri hipotezi çerçevesindeki ampirik uygulamalarla Endonezya üzerinde yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ÇUŞ'ların iştiraklerinin varlığının, yurtiçinde faaliyet gösteren firmalardaki ücretler seviyesini arttırdığı görülmüştür¹⁶². ÇUŞ'ların yatırımı gerçekleştirdiği ülkenin emek piyasası koşulları, yatırım yapılan sektör ve bölgenin yanısıra emeğin niteliğine bağlı olarak ücretler seviyesini yükseltici etkide bulunduğu görülmektedir.

2.2.6. İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri

DYY'nin ev sahibi ülkede teknolojik gelişim, emeğin niteliği ve üretkenlik üzerindeki etkisinin anlaşılması, iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin anlaşılması açısından da önem taşımaktadır. İktisat kuramında son yıllarda DYY'lerin genel olarak ülkedeki genel üretim seviyesine ve iktisadi büyümeye olumlu katkı yapacağına ilişkin bir görüş hakim olmaktadır. Nitekim bu etkisinden dolayı özellikle gelişen ülkeler, ÇUŞ'ların ülkelerinde yatırım yapmasına yönelik olarak teşvik edici politikaları arttırmışlardır. Bu görüşe paralel olarak Lipsey yaptığı incelemede, DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin genellikle olumlu olduğunu ancak bu etkinin her zaman ortaya çıkmayabileceğini, ancak destekleyici koşulları oluşturabilmiş ülkelerde dönemsel olarak ortaya çıktığının gözlemlendiğini ifade etmiştir¹⁶³.

Yapılan ampirik çalışmalara bakıldığında da DYY ile ev sahibi ülkenin iktisadi büyümesine ilişkin farklı ilişkiler gözlenmektedir. Örneğin V. N.

¹⁶⁰ Özlem Onaran, Engelbert Stockhammer, "The Effect of FDI and Foreign Trade on Wages in the Central and Eastern European Countries in the Post-transition Era: A Sectoral Analysis for the Manufacturing Industry", **Structural Change and Economic Dynamics**, Vol.19, 2008, s. 66-80.

¹⁶¹ Zhihong Chen, Ying Ge, Huiwen Lai, "Foreign Direct Investment and Wage Inequality: Evidence from China", **World Development**, Vol.39, No:8, 2010, s. 1322-1332.

¹⁶² Akinori Tomohara, Sadayuki Takii, "Foreign Direct Investment and Wage Spillovers in Indonesian Manufacturing Industry", **Journal of Policy Modeling**, Vol.33, 2011, s. 511-521.

¹⁶³ Lipsey, **a.g.e.**, s. 369.

Balasubramanyam, Salisu ve Sapsfor, yeni büyüme kuramı ve farklı ticaret politikaları uygulamaları çerçevesinde DYY'lerin gelişen ülkelerde iktisadi büyümeye olan katkısını araştırmış, çalışmanın sonucunda daha açık bir ticaret politikası takip eden ülkelerde DYY'nin büyümeye daha fazla katkısı olduğunu tespit etmiştir¹⁶⁴.

Bir diğer çalışmada Pan-Long Tsai, 62 ülkeyi 1975- 1978 yılları arasındaki verilerle ve 51 ülkeyi 1983-1986 yılları arasındaki verilerle analiz etmiştir. Araştırma sonuçlarına göre DYY'nin iktisadi büyüme etkisinin farklı coğrafyalarda farklı biçimde ortaya çıktığı ifade edilmiştir¹⁶⁵. Li ve Liu da 84 ülkede 1970-1999 arasındaki göstergeler ışığında DYY ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki araştırmış ve 1980'den bu yana DYY'nin büyüme üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkileri olduğu tespit etmiştir¹⁶⁶.

Blomström, Lipsey ve Zejan tarafından 1992 yılında gelişen ülkelerdeki iktisadi büyümeyi açıklamaya yönelik olarak yapılan çalışmada ise yüksek gelir düzeyine sahip gelişen ülkelerde DYY'nin iktisadi büyümeye olan katkısının düşük gelir düzeyine sahip ülkelere göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır¹⁶⁷. Bir diğer ampirik çalışmada ise 1981-1999 arasında DYY'nin sektörel bir bakış açısı ile iktisadi büyümeye katkısı incelenmiştir. Bu çalışma sonucunda özellikle birincil sektörde büyümeye negatif bir etkisi olduğu ifade edilirken, imalat sanayinde pozitif bir etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir¹⁶⁸.

DYY ile büyüme arasında her zaman ampirik olarak pozitif bir ilişki görülmediğine ilişkin yapılmış akademik çalışmalar da bulunmaktadır. Avrupa Birliği'ne 1994-2001 yılları arasında yeni üye olma sürecindeki 8 ülkenin göstergeleri dikkate alınarak yapılan bir çalışmada, DYY ile büyüme arasında negatif

¹⁶⁴ V. N. Balasubramanyam, M. Salisu, David Sapsford, "Foreign Direct Investment and Growth in EP and is Countries", **The Economic Journal**, Vol.106, No:434, 1996, s. 92-105.

¹⁶⁵ Pan-Long Tsai, "Determinants of Foreign Direct Investment and Its Impact on Economic Growth", **Journal of Economic Development**, Vol.19 No.1, 1994, s. 137-163.

¹⁶⁶ Xiaoying Li, Xiaming Liu, "Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship", **World Development**, Vol.33, No:3, 2005, s. 393-07.

¹⁶⁷ Magnus Blomström, Robert E. Lipsey, Mario Zejan, "What Explains Developing Country Growth?", **NBER Working Paper**, No:4132, 1992, s. 24.

¹⁶⁸ Laura Alfaro, "Foreign Direct Investment and Growth: Does the Sector Matter?", **Harvard Business School**, 2003, s. 13.

bir nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Söz konusu sonuç ise geçiş ülkelerindeki DYY'lerin daha çok satın alma ve birleşme şeklinde olmasından kaynaklanmaktadır¹⁶⁹. Zhang da Batı Asya ve Latin Amerika'daki 11 ülkede DYY ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın sonucunda DYY'nin büyümeyi güçlendirici etkisi ülke koşullarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Zhang'a göre DYY'lerin büyümeyi güçlendirici etkisi; serbest ticaret rejimi uygulayan, eğitimi ve ihracat odaklı DYY'yi teşvik eden ve istikrarlı bir makroekonomik ortamda daha belirgin olarak hissedilmektedir¹⁷⁰.

Bu bağlamda özellikle Türkiye, Brezilya, Meksika gibi yüksek gelir düzeyine sahip gelişen ülkelerde DYY'lerin iktisadi büyümeye; teknoloji transferi, üretkenlik artışı ve insan kaynakları dönüşümü aracılığıyla önemli bir katkı sağladığı görülürken, Lipsey'in de ifade ettiği gibi DYY ve iktisadi büyüme arasında evrensel bir nedensellik ilişkisi kurmak mümkün olamamaktadır.

¹⁶⁹ Joz'e Mencinger, "Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth?", **Kyklos**, Vol.56, No:4, 2003, s. 491-508.

¹⁷⁰ Kevin Honglin Zhang, "Does Foreign Direct Investment Promote Economic Growth? Evidence From East Asia and Latin America", **Contemporary Economic Policy**, Vol.19, No:2, s. 175-185.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ENDEKSİ

DYY'nin artan önemi ve ülke ekonomilerine sağladığı faydalar nedeniyle ülke yönetimleri; ülkelerinde yatırım ortamının iyileştirilmesi başta olmak üzere ÇUŞ'ları etkilemek ve DYY'yi ülkelere çekmek için çeşitli politikalar ve araçlar geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu açıdan DYY'nin ev sahibi ülke seçimini etkileyen unsurların incelenmesi de öne çıkan araştırma alanlarından.

Tüm bu farklı etkenleri, görece olarak etkin bir şekilde bulduran gelişmiş ülkeler, geçmişten bugüne gelişen ülkelere nazaran çok daha fazla miktarda DYY'yi ülkelere çekmeyi başarmıştır. Gelişen ülkeler ise 2008 yılında başlayan küresel finansal krizin ardından dünya ekonomisinde daha istikrarlı ve çekim etkisi artan ülkeler olarak görülmeye başlanmış ve sermaye görece olarak avantajları artan bu ülkelere doğru geçmişe nazaran daha fazla hareket etmeye başlamıştır. Hem gelişen ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasında, hem de bu ülke gruplarının kendi içinde DYY'yi ülkelere çekmeye yönelik rekabet ise her geçen gün artmaktadır. Bu kapsamda ülkeler için DYY'nin ev sahibi ülke seçimini belirleyen faktörleri araştıran bir çok akademik çalışma bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda farklı göstergelerin, ev sahibi ülkelere gelen DYY üzerindeki etkisi incelenmiş ancak bu verilere bağlı olarak bir bileşik gösterge çalışması literatürde, bu araştırma düzeyinde henüz yapılmamıştır.

Çalışmanın bu bölümünde, ev sahibi ülkenin DYY açısından çekim etkisinin ne düzeyde olduğunu araştıran geçmiş yıllarda yapılan endeks çalışmaları incelenecek, bu çalışma kapsamındaki kuramsal çerçeveye bağlı olarak veriler ışığında sayısal analiz yapılacak ve analiz sonuçları ülkeler bazında değerlendirilerek ülkelerin 2008 ve 2011 yıllarında DYY çekim gücü açısından durumları incelenecektir. Bu bölümün sonunda DYY çekimine ilişkin ev sahibi ülke koşullarının ve bu koşulları tanımlayan göstergelerin etkisi tespit edilerek ülkelerin DYY'yi etkileyebilmeleri açısından birbirleri ile kıyaslanmasına ilişkin bir bileşik gösterge sunulacaktır.

3.1. ANALİZ YÖNTEMİ

3.1.1. Bileşik Endeks Hazırlanması

Literatürde bileşik endekslerin hazırlanması ile ilgili farklı farklı yöntemler bulunmaktadır. OECD için hazırlanan Bileşik Endeks Hazırlama El Kitabı'nda bileşik endeksin yedi aşamada hazırlanabileceği ve her aşamada farklı yöntemlerin kullanılabilmesi ifade edilmektedir. Bu aşamalar; kuramsal çerçevenin oluşturulması, veri seçimi, eksik verilerin hesaplanması, çok değişkenli analiz, veri normalleştirme, ağırlıkların hesaplanması ve toplanması ve son olarak belirsizlik ve duyarlılık analizleri olarak ifade edilmiştir¹⁷¹.

Bileşik endeksler, farklı göstergelerin biraraya gelerek ülkelerin, şehirlerin, firmaların vs. tek bir gösterge çerçevesinde sıralanabilmesi ve buna uygun değerlendirme yapılabilmesi için son yıllarda başta uluslararası kuruluşlar olmak üzere araştırmacılar ve politika yapıcılar tarafından sıkça kullanılan göstergelerdir¹⁷².

Bileşik endekslerin temel avantajları ve dezavantajları Tablo 3.1.'deki gibi ifade edilmektedir. Bileşik endeksler, özellikle daha karmaşık ve çok sayıda veri ile yapılan analizleri, tek boyuta indirgeyerek üzerinde çalışılan araştırma sorusunun daha kolay açıklanabilmesi başta olmak üzere birçok akademik avatanji beraberinde getirmektedir.

Tablo 3.1. Bileşik Göstergelerin Avantaj ve Dezavantajları

Avantajlar	Dezavantajlar
<ul style="list-style-type: none">- Çok boyutlu verilerin analizinin kolaylaşması,- Sonuçlarının daha kolay anlaşılabilir olması,- Zaman içerisinde kıyaslaması yapılan birimlerin ilerlemesinin değerlendirilebilmesi,	<ul style="list-style-type: none">- Doğru hazırlanmadığında yanlış mesajlar verebilmesi,- Sonuçların basite indirgenmesine neden olabilmesi,- Taraflı bir şekilde manipüle edilebilir olması,- Gösterge ve ağırlıkları, tartışmaya açık

¹⁷¹ Nardo, Michela, Saisana, Michaela; Saltelli, Andrea Tarantola, Stefano Hoffman, Anders; Giovannini, Enrico, "Handbook On Constructing Composite Indicators: Methodology and User Guide", **OECD Statistics Working Paper**, Paris, 2005, s. 21.

¹⁷² Michael Freudenberg, "Composite Indicators Of Country Performance: A Critical Assessment", **OECD Science, Technology and Industry Working Papers No: 2003/16**, OECD Publishing, 2003, s.5, Çevrimiçi: <http://dx.doi.org/10.1787/405566708255> ,14 Haziran 2012.

<ul style="list-style-type: none"> - Temel bilgiler kaybedilmeden göstergenin sonuçlarının ortaya koyulabilmesi, - İncelenen birimlerin performansını etkileyen kriterlerin etkisinin analiz edilebilmesi, - Hesapverilebilirliği ve halkla iletişimi kolaylaştırması, - Karmaşık boyutların analizinin kolaylaştırılabilmesi. 	olabilmesi,
--	-------------

Kaynak: Nardo, Michela, Saisana, Michaela; Saltelli, Andrea Tarantola, Stefano Hoffman, Anders; Giovannini, Enrico, “Handbook On Constructing Composite Indicators: Methodology and User Guide”, **OECD Statistics Working Paper**, Paris, 2005, s. 8.

Bu çalışmada, değerlendirme için kullanılacak olan endeks ve alt endekslerin hesaplanmasında “Temel Bileşenler Analizi” (TBA) kullanılırken, analiz sonuçlarının sınıflandırılmasında ise “Kümeleme Analizi” kullanılmıştır.

3.1.1.1. Temel Bileşenler Analizi

TBA, çok sayıda değişkenin yer aldığı bir analizde değişkenlerin varyanslarının linear kombinasyonlarının kullanılması temeline dayanmaktadır.¹⁷³ Kullanılan yöntem çerçevesinde hesaplamada yer alan gösterge sayısı, hesaplamayı kolaylaştıracak şekilde daha az sayıda temel bileşene indirgenmektedir. Böylelikle çok sayıda değişkenden, açıklanan varyans ile açıklama gücü yüksek daha az sayıda değişken oluşturularak analiz gerçekleştirilebilmektedir.

Temel bileşenler analizi, değişkenler arasındaki kantitatif ilişkileri tanımlamaya yarayan bir tekniktir. Temel bileşenler analizinde değişkenlere keyfi ağırlık verilmesi sorunu ortadan kalkarken; çok sayıda değişkenden bu değişkenlerin sahip oldukları bilginin büyük bir kısmını taşıyan daha az sayıda yeni değişkenler elde edilerek, değişkenler arası bağımlılık yapısı ortadan kaldırılmaktadır¹⁷⁴.

¹⁷³ Parimal Mukhopadhyay, **Multivariate Statistical Analysis**, World Scientific Publishing, Singapore, 2009, s. 297

¹⁷⁴ Bülent Dinçer, Metin Özasan, Taner Kavasoglu, **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, DPT, No:2671, 2003, s. 63.

Analiz ile ulaşılması istenilen ilk sonuç; değişkenleri (X_1, X_2, \dots, X_p gibi p tane değişkeni), önemli bir bilgi kaybına neden olmaksızın, bu değişkenleri temsil edebilen daha az sayıda değişkene indirgemek ve değişkenlere etki eden genel nedensel faktörleri elde etmektir. Daha sonra indirgenmiş yeni değişkenler ile çalışmanın amacı doğrultusunda çeşitli sonuçlara ulaşılabilmektedir.

X_1, X_2, \dots, X_p vektörlerinin standartlaştırılmış hali olan Z_1, Z_2, \dots, Z_p vektörlerinin p tane doğrusal birleşimi, ya da temel bileşeni;

$$Y_1 = (a_1)t Z = a_{11} Z_1 + a_{21} Z_2 + \dots + a_{p1} Z_p$$

$$Y_2 = (a_2)t Z = a_{12} Z_1 + a_{22} Z_2 + \dots + a_{p2} Z_p$$

... ..

$$Y_p = (a_p)t Z = a_{1p} Z_1 + a_{2p} Z_2 + \dots + a_{pp} Z_p$$

Burada; Z_1, Z_2, \dots, Z_p 'ler standartlaştırılmış veri matrisinin satır vektörleri (p değişkene ait p tane satır vektör), Y_1, Y_2, \dots, Y_p 'ler temel bileşenler, a_{ij} 'ler ise her bir temel bileşenin hangi değişkenle, hangi oranda ilişkilendirildiğini gösteren sabit sayılardır. a_{ij} sabit sayıları temel bileşen yükleridir. Temel bileşen yükleri, temel bileşenlerin değişkenlere varyans katkısını gösteren ağırlıklardır ve temel bileşenleri, değişkenlerin hangi ağırlıklarla tanımladıklarını göstermektedir. Temel bileşenler birbirine dikey seçileceğinden, a_{ij} ağırlıkları değişkenler ile temel bileşenler arasındaki korelasyon katsayısıyla orantılıdır. $a_{ij} = i$ 'inci değişkenin j 'inci temel bileşenindeki aęırlıęıdır¹⁷⁵.

Standartlaştırılmış veri matrisinin kovaryans matrisi ile standartlaştırılmış veri matrisinin korelasyon matrisi aynıdır. Y_1, Y_2, \dots, Y_p temel bileşenleri, birbirinden bağımsız ve varyansları toplam sistem varyansını en fazla açıklayan doğrusal birleşimler olacaktır. Birinci temel bileşen (Y_1), toplam varyansa katkısı maksimum olacak şekilde, ikinci temel bileşen (Y_2) ise birinci temel bileşeninden bağımsız olarak birinci temel bileşenin açıkladığı varyanstan sonra geriye kalan toplam varyansa katkısı maksimum olacak şekilde belirlenir. Daha sonraki temel bileşenler de her birinin toplam varyansa katkısı maksimum olacak şekilde ve birbirinden bağımsız

¹⁷⁵ Bülent Dinçer, Metin Özarlan, **İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması**, DPT, 2004, s. 36, (evrimii) <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2004/ilce.pdf>, 04 Haziran 2012.

olarak saptanır. Böylece toplam varyansa katkısı en fazla olan birinci temel bileşen, $Y_1 = a_{11}Z_1 + a_{21}Z_2 + \dots + a_{p1}Z_p$ şeklinde hesaplanmaktadır.

Yöntemi kısaca özetlemek gerekirse; başlangıçta elde edilen değişkenlere ait veri matrisi standartlaştırılmakta, standartlaştırılmış veri matrisinin korelasyon matrisi bulunmakta, korelasyon matrisinin özdeğerleri ve standartlaştırılmış vektörleri hesaplanmakta, özdeğerden temel bileşenlerin toplam varyansı açıklama oranları elde edilmekte, her bir özvektörün devrik vektörü ile standartlaştırılmış veri matrisi çarpılarak temel bileşen değerleri bulunmaktadır.¹⁷⁶

Temel Bileşenler Analizi, başta Kalkınma Bakanlığı olmak üzere ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından bileşik göstergelerin oluşturulmasında sık kullanılan istatistiki yöntemlerden biri olarak görülmektedir. Bu çalışmada TBA için Stata SE 12.0 kullanılmıştır.

3.1.1.2. Kümeleme Analizi

Kümeleme analizi son yıllarda en sık kullanılan çok değişkenli istatistiksel analiz tekniklerinden biridir. Büyük veri setlerinin özetlenmesi ve tanımlanmasında yol gösterici bir istatistiksel yöntemi olan kümeleme analizinde temel amaç veride analiz edilen birimlerin temel özelliklerini dikkate alarak birbirleri ile benzerlikleri doğrultusunda gruplandırma yapabilmektir¹⁷⁷.

Bu araştırmada hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden k-ortalama tekniği kullanılmıştır. Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinde amaç, birimlerin kendi içinde homojen ve kendi aralarında heterojen olan kümelere ayrılmasıdır. Yani, birimlerin uygun oldukları kümelerde toplanmalarını ve n birimin k kümeye parçalanmasını sağlamaktadır. K-ortalamlar tekniği çok sayıda birimden elde edilmiş sürekli p değişkenli verileri küme içi kareler toplamlarını minimize edecek biçimde “k” adet kümeye ayırır. Birimlerin az sayıda kümeye yerleştirilmesi

¹⁷⁶ Nurettin Tüysüz, Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması, T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları, No:2827, Ankara, 2011, s. 100.

¹⁷⁷ Şeref Kalaycı, **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Asil Yayın, 3. bs., Ankara, 2008, s.349

sırasında birimler farklı kümelerle atanarak en uygun çözüm permutasyonel sınıflandırma gerçekleştirilmektedir¹⁷⁸.

Bu istatistikî yöntem, ana endeks ve alt endekslerde ülkelerin beş farklı grupta sınıflandırılması ve değerlendirmenin ülke bazından çok ülke grupları bazında yapılması amacıyla kullanılmıştır. Böylelikle analiz, kolaylaştırılmış ve gelişmiş ve gelişen ülkelerin alt kümelerdeki konumu da incelenebilmiştir.

3.2. VERİLERİN TANIMLANMASI

Endeks oluşturulması sürecinde veriler, analiz edilen konunun kuramsal çerçevesi dahilinde belirlenen alt boyutları tanımlayabilecek göstergeler arasından, ifade gücüne sahip olan, ölçülebilir ve erişilebilir unsurlardan seçilmelidir.¹⁷⁹

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye başta olmak üzere önde gelen gelişen ülkeler ve gelişmiş ülkelerin, DYY çekme açısından çeşitli göstergeler ışığında incelenmesi ve ülkelerin DYY performanslarının açıklanmasına çalışılmasıdır. Bu kapsamda incelenecek ülkeler ve analizde kullanılacak göstergeler ve seçim kriterleri de analize uygun olarak belirlenmiştir.

3.2.1. Analizde Yer Alan Ülkeler

Küresel ekonomik düzlemde, tüm ülkeler DYY'yi kendi ülkelerine çekmek için çaba sarfetmektedir. Gelişen ülkeler, sahip oldukları faktörlerin mukayeseli üstünlüğünü bu süreçte öne çıkarırken, gelişmiş ülkeler ise üstün teknolojik ve fiziksel altyapıyı daha çok öne çıkarmaktadır. Öte yandan DYY hareketlerinin arttığı 1970'li yıllardan bu yana küresel ekonomide sermaye hareketlerinin daha çok gelişmiş ülkelere doğru hareket etmiş olması, son yıllarda ise "öne çıkan gelişen ülkeler" olarak tanımlanan ülkelerin de DYY hareketlerinden daha fazla pay almaya başlaması, analizi gelişmiş ülkeler ve öne çıkan gelişen ülkeleri temel alarak gerçekleştirme gerekliliğini ortaya koymuştur.

¹⁷⁸ Kazım Özdamar, **Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi (Çok Değişkenli Analizler) 2**, 5. bs., Kaan Kitabevi, Eskişehir, 2004, s. 324-325

¹⁷⁹ Tüysüz, **a.g.e.**, s.102

Analizde farklı alanlardan birçok farklı verinin kullanılması ve bu verilerin farklı zaman dilimleri için elde edilebilirliği de ülkelerin seçimi için önemli bir kriter olmuştur. Bu bağlamda 97 farklı ülkenin araştırmada yer alması uygun görülmüştür¹⁸⁰.

Araştırmaya konu olan ülkeler dünya gayri safi hasılasının %98'ini temsil etmektedir. Bu açıdan küresel ekonomide önde gelen tüm ülkeler araştırmaya dahil edilmiştir.

TABLO 3.2. Analize Dahil Edilen Ülkeler Listesi

1. Azerbaycan	34. Hırvatistan	67. Pakistan
2. ABD	35. Hollanda	68. Panama
3. Almanya	36. İran	69. Paraguay
4. Amman	37. İrlanda	70. Peru
5. Arjantin	38. İspanya	71. Polonya
6. Avustralya	39. İsrail	72. Portekiz
7. Avusturya	40. İsveç	73. Romanya
8. Belçika	41. İsviçre	74. Rusya
9. Birleşik Krallık	42. İtalya	75. Senegal
10. Bolivya	43. İzlanda	76. Şili
11. Bosna-Hersek	44. Japonya	77. Singapur
12. Brezilya	45. Kamboçya	78. Sırbistan
13. Brunei Darussalam	46. Kanada	79. Slovakya
14. Bulgaristan	47. Kazakistan	80. Slovenya
15. Çek Cumhuriyeti	48. Kenya	81. Sri Lanka
16. Cezayir	49. Kırgızistan	82. Suriye
17. Çin	50. Kolombiya	83. S. Arabistan
18. Danimarka	51. Kosta Rika	84. Tacikistan
19. Ekvador	52. Kuveyt	85. Tanzanya
20. Endonezya	53. Letonya	86. Tayland
21. Estonya	54. Litvanya	87. Trinidad-Tobago
22. Etiyopya	55. Lüksemburg	88. Tunus
23. Fas	56. Macaristan	89. Türkiye
24. Filipinler	57. Makedonya	90. Ukrayna
25. Finlandiya	58. Malezya	91. Ürdün
26. Fransa	59. Meksika	92. Uruguay
27. Gana	60. Mısır	93. Venezuela
28. Guatemala	61. Moldova	94. Vietnam
29. Güney Afrika	62. Mozambik	95. Yeni Zelanda
30. Güney Kıbrıs	63. Nepal	96. Yunanistan
31. Güney Kore	64. Nijerya	97. Zambiya
32. Gürcistan	65. Nikaragua	
33. Hindistan	66. Norveç	

¹⁸⁰ 2008 yılı için yapılan analizden veri eksikliğinin kritik eşiği aşması ve veri kalitesinin düşük olmasından ötürü İran çıkarılmış, dolayısıyla 2008 yılı DYY Endeksi'nde 96 ülke incelenmiştir.

3.2.2. Gösterge ve Veriler

Bileşik endeks, farklı verilerin ve değişkenlerin bir araya getirilmesinin sonucunda ortaya çıkan yeni bir gösterge olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada kullanılan göstergelerin tümü kantitatif veriler arasından, ülkelerin DYY çekebilmesi açısından öne çıkan etkili unsurların ve bu unsurların DYY çekme etkisinin belirlenmesi amacı çerçevesinde seçilmiştir. DYY Endeksi'nde kullanılacak verilere uluslararası ya da ulusal kaynaklardan ulaşıp ulaşılamayacağı da bir diğer önemli seçim kriteri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Veri setinin hazırlanmasında çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu verilerin büyük çoğunluğu; Dünya Bankası tarafından hazırlanan Dünya Kalkınma Göstergeleri içerisinde derlenmiş, yine bir kısım veri Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan Küresel Rekabetçilik Endeksi'nden alınmış, son olarak DYY ve ekonomik açıklık ile ilgili veriler UNCTAD tarafından hazırlanan UNCTAD Stat internet sitesinden temin edilmiştir¹⁸¹.

Tablo 3.3. Veriler ve Kaynakları

Veri	Kaynaklar
1. Mukayeseli Üstünlükleri Tanımlayan Göstergeler	
1.1. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Cari ABD Doları)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
1.2. Dış Pazar Büyüklüğü (İhracat Miktarı) (Cari ABD Doları)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
1.3. Üretkenlik ve Ödeme Dengesi	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu
1.4. Emek Vergisi (Yüzde, Sadece 2011 Endeksi için)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
1.5. Çalışan Başına GSYİH (ABD Doları)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
1.6. Yüksek Öğrenime Katılım (Yüzde)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
1.7. Eğitim Kalitesi (Puan)	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu
1.8. Enerji İthalatının Enerji Kullanımına Oranı (%)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
1.9. AR-GE Harcamalarının GSYİH'ya Oranı	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri

¹⁸¹ Bkz. Tablo 3.3. Veriler ve Kaynakları Tablosu

2. Makroekonomik Etkiyi Tanımlayan Göstergeler	
2.1. Tüketici Fiyat Endeksi Yıllık Değişim ¹⁸² (Yüzde)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
2.2. İktisadi Büyüme Oranı ¹⁸³ (Yüzde)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
2.3. Kamu Borç Stokunun GSYİH'ya Oranı (Yüzde)	IMF Dünya Ekonomik Görünüm Veritabanı
2.4. Cari İşlemler Dengesi / GSYİH	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
2.5. Bütçe Dengesi (Yüzde)	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu
2.6. Ekonomik Açıklık ¹⁸⁴	UNCTAD Stat Uluslararası Ticaret İstatistikleri
3. İş Ortamı ve Hukuk Sistemini Tanımlayan Göstergeler	
3.1. Toplam Vergi (Ticari Karların Yüzdesi)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
3.2. Gümrük Etkinliği (Puan)	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu
3.3. Fikri Mülkiyet Hakkının Korunması (Puan)	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu
3.4. Yatırımcının Korunması Endeks Değeri (Puan)	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu
3.5. Anlaşmazlıkların Çözümünde Hukuk Sistemini Etkinliği ¹⁸⁵	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu
3.6. Şirket Kuruluşu Gün Sayısı	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
4. Yığılma Ekonomisi Etkisini Tanımlayan Göstergeler	
4.1. 1000 Kişiye Düşen Kişi Başı İnternet Kullanıcı Sayısı	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
4.2. Son Teknolojiye Erişim Kolaylığı (Puan)	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu
4.3. Elektrik Arz Kalitesi (Puan)	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu
4.4. Yol Altyapısının Kalitesi (Puan)	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu
4.5. Demiryolu Altyapısının Kalitesi (Puan)	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu
4.6. Liman Altyapısının Kalitesi (Puan)	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu
4.7. Havayolu Altyapısının Kalitesi (Puan)	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Raporu
4.8. Lojistik Performans Endeksi Değeri ¹⁸⁶	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
4.9. Son 3 Yıl DYY Girdisi (Milyon ABD Doları)	UNCTAD Stat DYY İstatistikleri

¹⁸² Üç yıllık aritmetik ortalama kullanılmıştır. 2008 yılı endeks çalışmasında 2006, 2007 ve 2008 yılı enflasyonunun aritmetik ortalaması, 2011 yılı endeks çalışmasında ise 2009, 2010 ve 2011 yılları aritmetik ortalaması kullanılmıştır.

¹⁸³ Üç yıllık aritmetik ortalama kullanılmıştır. 2008 yılı endeks çalışmasında 2006, 2007 ve 2008 yılı iktisadi büyüme aritmetik ortalaması, 2011 yılı endeks çalışmasında ise 2009, 2010 ve 2011 yılları aritmetik ortalaması kullanılmıştır.

¹⁸⁴ Ekonomik açıklık göstergesi olarak ihracatın GSYİH'ya oranı ile ithalatın GSYİH'ya oranı toplanmıştır.

¹⁸⁵ 2008 yılında aynı veri derlenmediği için hukuk sisteminin etkinliği kullanılmıştır.

¹⁸⁶ 2008 yılında aynı veri derlenmediği için 2008 yılı endeksinde değerlendirmeye alınmamıştır.

Araştırma çalışmasında kullanılan veriler, kuramsal çalışmalar ve ampirik gözlemlere uygun olarak; veri erişilebilirliği çerçevesinde belirlenmiştir. Bu kapsamda kuramda ve ampirik çalışmalarda DYY'nin ülke seçiminde etkili olduğu belirtilen dört ana başlıkta 2008 DYY Endeksi için yirmi sekiz farklı gösterge ve 2011 DYY Çekme Endeksi için ise otuz farklı gösterge ile analizler yapılmıştır.

3.2.2.1. Mukayeseli Üstünlükleri Tanımlayan Göstergeler

Kuramsal çerçevede de ifade edildiği gibi DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde öne çıkan unsurlardan biri ülkenin faktör elde edilebilirliği ve fiyatları açısından mukayeseli üstünlüğe sahip olabilmesidir. Bu doğrultuda DYY Endeksi'nin hesaplanmasında kullanılan dört alt endeksten biri mukayeseli üstünlüklere dayalı göstergeler kullanılarak oluşturulan Mukayeseli Üstünlükler Alt Endeksi'dir.

Endeksin hesaplanmasında kullanılan mukayeseli üstünlükleri tanımlayan göstergeler ve bu göstergelere ilişkin bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

1. Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına GSYİH (ABD Doları):

Bir ülkede yerel pazarın talep durumunun en önemli göstergelerinden biri kişi başına GSYİH'dır. 2008 ve 2011 yılı DYY Endeksi analizinde; satınalma gücüne göre hesaplanan kişi başı GSYİH rakamları kullanılmıştır. Tüm veriler, ABD Doları cinsinden Dünya Bankası DKG veritabanından alınmıştır. Veri kaynağında Yeni Zelanda'nın 2011 yılı verisine ulaşamadığı için 2011 DYY Endeksi hesaplamasında 2010 yılı göstergesi kullanılmıştır. Satınalma gücüne göre hesaplanmış kişi başına GSYİH'nın diğer talep göstergelerine göre daha fazla pazardaki alım gücünü ifade ettiği düşünüldüğünden; bu gösterge tercih edilmiştir. Satın alma gücü paritesine göre kişi başı GSYİH'nın bir ülkede yüksek olmasının o ülkeye gerçekleştirilen DYY'ye olumlu etki eden bir gösterge olması beklenmektedir.

2. Üretkenlik ve Ödeme Dengesi:

DYY'nin bir başka ülkede yatırım tercihi yapmasındaki en temel nedenlerden biri ev sahibi ülkedeki faktörlerin daha ucuz ve verimli olmasıdır. Bu çerçevede en önemli

göstergelerden biri emeğin maliyetidir. Ancak emeğin ülkelerdeki dağılımının homojen olmaması ve bu noktada emek maliyetlerine ilişkin uluslararası verilerin çok kısıtlı ülkeyi kapsayacak şekilde hazırlanmasından ötürü, emek ve verimliliği bir arada değerlendiren Dünya Ekonomi Forumu tarafından hazırlanan “üretkenlik ve ödeme dengesi”ne yönelik olarak hazırlanan gösterge kullanılmıştır. Bu göstergede daha yüksek puan sahibi olan ülkelerin DYY için daha çekici ülkeler olması beklenmektedir.

3. İşgücü Vergileri ve Diğer İşveren Yükleri Oranı (%): Emeğin ÇUŞ'lara ev sahibi ülkelerdeki maliyeti sadece çalışanlara ödenen ücret değildir. Aynı zamanda işgücü için ödenen vergiler ve diğer yükler de işverenler için önemli bir gider olarak öne çıkmaktadır. ÇUŞ'lar DYY yapacağı ev sahibi ülkeye karar verirken emeğin brüt maliyeti üzerinden hareket etmektedir. Bu kapsamda endeks hesaplamasında işgücü vergileri ve diğer işveren yükleri oranı da bir gösterge olarak kullanılmıştır. Dünya Bankası DKG veritabanında sadece 2011 yılı için derleme yapılmış olup gösterge, karın yüzdesi olarak ifade edilmiştir. İlgili veri 2008 yılı için bulunmamaktadır. Bu nedenle 2011 yılı hesaplamasında verinin etkisi incelenmiş ve ülkelerin sıralamasında istatistiksel olarak anlamlı sapmalara neden olmadığı tespit edilmiştir. Ev sahibi ülkeye gerçekleştirilecek DYY'yi olumsuz etkileyen bir gösterge olması beklenmektedir.

4. Çalışan Başına GSYİH (ABD Doları): Artan teknoloji ve DYY'nin gittiği ülkede sahip olduğu teknolojiyi kullanabilecek bir emek arzının olması en az emeğin maliyeti kadar önemlidir. Bu çerçevede ülkelerdeki emeğin niteliğinin ve verimliliğinin de endekste yer alması büyük önem taşımaktadır. Birçok ampirik araştırmada emek verimliliği için temel gösterge olarak çalışan başına GSYİH göstergesinin kullanıldığı görülmektedir.¹⁸⁷ Dünya Bankası DKG veritabanından elde edilen veriler

¹⁸⁷ Stephen N. Broadberry, “Manufacturing and the Convergence Hypothesis: What the Long-Run Data Show”, *The Journal of Economic History*, Vol.53 No:4, 1993, s. 772-776.

ABD doları cinsinden elde edilmiştir. Ev sahibi ülkeye gerçekleştirilecek DYY'yi olumlu etkileyecek bir gösterge olması beklenmektedir.

5. Enerji İthalatı / Enerji Kullanımı (%): Günümüzde gerek ulusal gerek uluslararası üretimin en önemli girdilerinden biri de enerjidir. Enerji, doğal kaynaklara çok bağımlı bir girdi kalemi olmakta ve bu çerçevede uluslararası fiyat hareketlerinden fazlasıyla etkilenmektedir. Veri setinde enerji maliyetlerinin göstergesi olarak bir ülkedeki enerji ithalatının toplam enerji kullanımına oranı kullanılmıştır. Zira, enerji ithalatı yapan ülkelerde enerji doğal olarak daha maliyetli olmakta, daha fazla enerjiyi yerel kaynaklardan üreten ülkelerde ise fiyat daha düşük olmaktadır. Doğrudan ülkeler bazında enerji maliyetlerini ifade eden bir veri kaynağı bulunamadığından bu şekilde bir yaklaşım kullanılmıştır. Dünya Bankası DKG veritabanından elde edilen göstergelerde 2011 yılı endeks hesaplamasında ülkelerin en son yayınlanan verileri ışığında 2009 ve 2010 yılı verileri kullanılmıştır. Ev sahibi ülkeye gerçekleştirilecek DYY'yi olumsuz yönde etkileyen bir gösterge olması beklenmektedir.

6. AR-GE/GSYİH Oranı: DYY açısından bir diğer önemli husus ise ülkelerin teknolojiyi absorbe edebilme kapasitesidir. Bu çerçevede karşılaştırmanın yapılabilmesine olanak sağlayan, erişilebilir tek veri ülkelerin teknoloji konusuna eğilimini de gösteren AR-GE harcamalarının GSYİH'ya oranıdır. OECD, Eurostat ve Dünya Bankası DKG veritabanlarından hazırlanan veri setinde, 2011 yılı endeks hesaplamasında ülkelerin en son yayınlanan verileri ışığında 2009 ve 2010 yılı verileri kullanılmıştır. Ev sahibi ülkeye gerçekleştirilecek DYY'yi olumlu yönde etkileyen bir gösterge olması beklenmektedir.

3.2.2.2. Makroekonomik Koşulları Tanımlayan Göstergeler

Kuramsal çerçevede de ifade edildiği gibi DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde öne çıkan unsurlardan bir diğeri ülkenin makroekonomik açıdan güçlü bir yapıya sahip olabilmesidir. Böylelikle DYY yapan ÇUŞ'lar açısından birçok makro belirsizlik ortadan kalmakta, yatırım istikrarlı olan ülkelere doğru yönelmektedir.

Endeksin hesaplanmasında kullanılan makroekonomik etkiyi tanımlayan göstergeler ve bu göstergelere ilişkin bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

- 1. Enflasyon (%):** Bir ülkede makroekonomik istikrarın en önemli göstergelerinin başında fiyat istikrarı gelmektedir. Fiyat istikrarının en önemli göstergesi ise enflasyon oranlarıdır. Endeks hesaplamasında tüketici fiyat endekslerindeki yüzde değişim bu noktadan hareketle dahil edilmiştir. Tek yıllık bir göstergenin yeterli işareti taşımayacağı düşünüldüğünden 2008 yılı endeks hesaplamasında 2006-2008 yılları arasındaki enflasyon oranlarının aritmetik ortalaması, 2011 yılı endeks hesaplamasında ise 2009-2011 yılları enflasyon oranlarının aritmetik ortalaması gösterge olarak kullanılmıştır. Veriler, Dünya Bankası DKG veritabanından derlenmiştir. Şili'nin 2004-2009 yılları arasında enflasyon oranları veri kaynağında bulunmadığından 2011 yılı endeksinde 2010-2011 iki yıllık ortalama gösterge olarak alınmıştır. Daha düşük bir enflasyon oranının DYY çekme açısından evsahibi ülkeye daha fazla avantaj sağlaması beklenmektedir.
- 2. İktisadi Büyüme (%):** İktisadi büyüme, bir ülke ekonomisinin kaynaklarını etkili bir şekilde kullanarak bir önceki döneme göre daha fazla değer üretebilmesidir. Bu açıdan makroekonomik istikrar için en temel göstergelerden biridir. İstikrarlı bir büyüme performansı gösteren ülkeler, DYY açısından birçok belirsizliğin ortadan kalktığı, öngörülebilir ülkeler olarak DYY'yi olumlu etkilemektedir. Bu çerçevede endeks hesaplamasında ülkelerin endeks baz yılı ve önceki üç sene için yıllık iktisadi büyüme rakamlarının aritmetik ortalaması yer almaktadır. Veri kaynağı Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleridir.
- 3. Kamu Borç Stoku/GSYİH (%):** Kamunun borç stokunun bir ülkede yüksek olması, o ülkenin kaynaklarının üretimin motoru olan reel sektörden kamuya aktarılmasına neden olmakta ve tasarrufların etkinliğini azaltmaktadır. Öte yandan iç tasarrufun yeterli olmadığı durumlarda ise dış borçların artışına neden olmaktadır. Kamu borç stokunun yüksek

olması, ülke ekonomilerinin krizlere karşı dayanıklılığını azaltmaktadır. Bu durumun en somut örneği ise 2008 yılında başlayan küresel finansal krizdir. Bu bağlamda endeks hesaplamasında kamu borç stokunun GSYİH'ya oranı DYY'nin makroekonomik belirleyicileri arasında değerlendirilmiştir. Endeks hesaplamalarında kullanılan veriler IMF tarafından yayınlanan Dünya Ekonomik Görünüm veritabanından alınmıştır.

- 4. Cari İşlemler Dengesi/GSYİH (%):** Ülke ekonomilerinin istikrarlı bir seyir gösterip göstermediğini ortaya koyan bir gösterge de cari işlemler dengesidir. Cari işlemler dengesinin pozitif olması bir ülkenin dış dünyaya karşı rekabet gücünün olduğunu da ifade etmesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede endekse dahil olan tüm ülkeler için 2007 yılı endeksi için 2003-2007 ve 2011 yılı endeksi için 2007-2011 yılı ortalama cari işlemler açığının GSYİH'ya oranı endeks hesaplamasına dahil edilmiştir. Veriler, ülkelerin merkez bankalarının göstergelerinden derlenmiştir. Pozitif ve yüksek bir cari işlemler dengesi GSYİH oranının DYY çekme açısından daha fazla avantaj sağlaması beklenmektedir.
- 5. Bütçe Dengesi/GSYİH (%):** Ekonomilerde olumsuzluk göstergesi olarak tanımlanan ikiz açıklardan biri cari işlemler açığı diğeri ise bütçe açığıdır. Bu açıdan bütçenin açık vermemesi ülkenin istikrarlı bir ekonomi yönetimine sahip olduğunu ifade edebilmektedir. Endekse dahil olan tüm ülkeler için 2008 yılı hesaplamaları için 2006-2008 ve 2011 yılı hesaplamaları için 2009-2011 yılları için ortalama bütçe dengesinin GSYİH'ya oranı bu gerekçe ışığında endeks hesaplamasına dahil edilmiştir. Veriler ülkelerin merkez bankalarının göstergelerinden derlenmiştir. Ülkelerin bütçe fazlası vermesinin, makroekonomik koşulların olumlu olduğunu ifade etmekte ve DYY çekme açısından ev sahibi ülkeye avantaj sağlaması beklenmektedir.
- 6. Mal ve Hizmet Ticareti Açıklık Oranı (%):** DYY'nin tarihi gelişiminde ev sahibi ülkelerin uyguladığı tarife ve tarife dışı engellerin ÇUŞ'lar tarafından aşılabilmesi önemli bir motivasyon olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak küreselleşme ile birlikte tarife ve tarife dışı engellerin düşmesi ve neredeyse sifıra yaklaşması DYY'nin küresel anlamda bu motivasyonunu ortadan kaldırmış veya çok azaltmıştır. Bunun yerine daha ucuz üretim ve ihracat odaklı DYY yaklaşımı daha öne çıkmaktadır. Mal ve hizmet ticareti açıklık oranı bu anlamda ülkelerin ekonomik anlamda açıklığını, küreselleşmesini dolayısıyla da daha istikrarlı bir uluslararası ticaret seyrini ifade etmektedir. Mal ve hizmet ticareti açıklık oranı için ihracatın GSYİH'ya oranı veya uluslararası ticaret hacminin GSYİH'ya oranı gösterge olarak kullanılabilir. Bu çalışmada gösterge olarak uluslararası ticaret hacminin (ihracat ve ithalat) GSYİH'ya oranı gösterge olarak alınmıştır. Pozitif ve yüksek bir dışa açıklığın DYY çekme açısından ülkelere avantaj yaratması beklenmektedir.

3.2.2.3. İş Ortamını Tanımlayan Göstergeler

DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde yatırım ve ticarete ilişkin iş ortamı ve teknolojik gelişime yönelik ülkenin hukuki uygulamaları öne çıkan ana unsurlardır. Söz konusu unsurlar, ev sahibi ülkelerin günümüzde DYY çekimi için de kullandıkları önemli politika araçları olarak öne çıkmaktadır.

Endeksin hesaplanmasında kullanılan iş ortamını tanımlayan göstergeler ve bu göstergelere ilişkin bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

- 1. Toplam Vergi Oranı (%):** Ev sahibi ülkede, ülkeye gelen DYY açısından vergi oranları en önemli unsurların başında gelmektedir. Özellikle son yıllarda ülkeler arasında yapılan çifte vergilendirmenin önlenmesine ilişkin antlaşmalar ile ÇUŞ'ların vergilerini yatırım yaptıkları ev sahibi ülkede ödemeleri temel prensip olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede vergi oranlarının düşük olması ülkeye gelen DYY miktarını olumlu etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Endeks hesaplamasında Dünya Bankası DKG veritabanında ülkelerin ticari karlarının yüzdesi olarak vergi oranlarını içeren veriler yer almaktadır. Bu veri, izin verilen indirimler ve muafiyetlerin ardından

firmaların ödemekle yükümlü olduğu vergi ve zorunlu katkıların ticari karlara oranını ifade etmektedir.

- 2. Gümrük Prosedürleri Etkinliği:** Bir ülkede iş ortamının en önemli özelliklerinden biri uluslararası ticaret işlemlerindeki bürokratik yükün, işi aksatmayacak şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Bu kapsamda Dünya Ekonomi Forumu tarafından hazırlanan Küresel Rekabet Raporu çerçevesinde tüm ülkelerden iş insanlarına yapılan anketlerle o ülkedeki gümrüklerin etkinliği ölçülmeye çalışılmaktadır. Endeks hesaplanmasında da bu kaynaktaki göstergeler kullanılmaktadır. Gümrük prosedürleri daha etkin olan bir ev sahibi ülkenin DYY'yi daha fazla çekme potansiyelinin olması beklenmektedir.
- 3. Fikri Mülkiyetin Korunması:** Teknolojinin firmaların rekabetçiliği açısından önemi sürekli artmakta ve teknoloji geliştirmeye yönelik çalışmalar, sadece ÇUŞ'ların ana merkezlerinde değil aynı zamanda ev sahibi ülkedeki iştiraklerinde de gerçekleştirilmektedir. Bu noktada teknolojik yayılma da artmaktadır. Diğer yandan geliştirilen üretim süreci ve ürünlerin daha fazla teknoloji içermesi, DYY yapılacak ev sahibi ülkedeki fikri mülkiyete ilişkin düzenlemelerin de öne çıkan bir unsur olmasına neden olmaktadır. Fikri mülkiyet haklarının daha iyi korunduğu ülkeler, ÇUŞ'lar tarafından daha fazla tercih edilmektedir. Endeks hesaplamasında yer alan ülkeler için Dünya Ekonomi Forumu tarafından Küresel Rekabet Raporu için tüm ülkelerin fikri mülkiyetin korunmasına ilişkin anket sonuçları ile derecelendirilmesine ilişkin veri üretmektedir. Endekste bu veriler kullanılmıştır. Puanı daha yüksek olan ülkenin, fikri mülkiyetin korunması açısından daha iyi bir konumda olduğu puanlamada yüksek puana sahip ülkelerin DYY çekme açısından daha fazla avantajlı olması beklenmektedir.
- 4. Yatırımcının Korunması Endeksi:** ÇUŞ'ların DYY yapmaktaki temel amacı, rekabet gücünü, satışlarını ve en nihayetinde karlılığını bir başka ülkede yatırım yaparak arttırabilmektir. ÇUŞ'ların bu temel amaç çerçevesinde ev sahibi ülkedeki iştirakinin mülkiyeti, finansal transferler

açısından serbestliği gibi konular büyük önem taşımakta ve yatırımcı açısından elverişli bir ortama sahip olan ülkelerin DYY'yi daha fazla çekmesi beklenmektedir. Endeks hesaplamasında yer alan ülkeler, Dünya Ekonomi Forumu tarafından Küresel Rekabet Raporu için yaptığı çalışma kapsamında puanlarla değerlendirilmektedir. Puanı daha yüksek olan ülkenin, yatırımcıya daha elverişli koşullar sağlaması söz konusu olmakta ve daha fazla DYY çekme potansiyeli olması beklenmektedir.

5. Anlaşmazlıkların Çözümünde Hukuk Sisteminin Etkinliği: DYY açısından yatırım yapılan ülkede işleyen bir hukuk sisteminin varlığı, DYY'yi yapan ÇUŞ'un anlaşmazlıklar ya da yasal hakların ihlali durumunda başvurabilecekleri etkin bir sistemin oluşu DYY'nin ev sahibi ülke tercihinde önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak Dünya Ekonomi Forumu tarafından Küresel Rekabet Raporu'nda yer alan veriler endeks hesaplanmasında kullanılmıştır. Daha yüksek puana sahip ülkelerin daha yüksek DYY çekim etkisine sahip olması beklenmektedir.

6. Şirket Kuruluş Gün Sayısı: ÇUŞ'ların DYY yaparken karşı karşıya kaldığı önemli problemlerden biri de ev sahibi ülkeye ilişkin sahip oldukları asimetrik bilgidir. Bu nedenle birçok noktada ev sahibi ülke bürokrasiyle sorunlar yaşamakta ve bu sorunlar zaman ve gelir kaybına neden olmaktadır. Bunun sonucunda ÇUŞ'lar yatırım yapacakları ülkeler ve bu ülkelerdeki bürokratik yüklerden olumsuz etkilenmekte ve tercih yaparken ev sahibi ülkedeki bürokratik yükleri de yakından takip etmektedirler. Dünya Bankası DKG içerisinde; ev sahibi ülkelerin bürokratik yüklerinin göstergesi olarak şirket kuruluş gün sayısı da endeks hesaplamasına dahil edilmiştir. Bürokratik yükler arttıkça, ev sahibi ülkenin DYY çekim etkisinin azalması beklenmektedir.

3.2.2.4. Yığılma Ekonomileri Etkisini Tanımlayan Göstergeler

Yığılma ekonomileri, bir endüstrideki firmaların coğrafi olarak benzer bir alanda kümelenmesi sonucu ortaya çıkan pozitif dışsallıklardır. Firmaların belirli bir

coğrafi bölgede yatırımlarını yoğunlaştırması ile birlikte, bu firmalar arasındaki karşılıklı etkileşim ortaya çıkmakta, bu etkileşim ise firmaların teknolojik öğrenme, nitelikli insan kaynağına erişim gibi unsurlarda daha fazla olanak sahibi olmalarına neden olabilmektedir. Bu açıdan DYY'nin bir ülkeye gitmesinin nedeni, daha önce bu ülkede gerçekleştirilen diğer DYY yatırımları ve yine bu ülkedeki yatırımların sonucunda ortaya çıkması olası altyapının gelişimidir. Yığılma ekonomileri bu özellikleri ile DYY'nin ev sahibi ülke seçimini etkileyen ana unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Endeksin hesaplanmasında kullanılan, yığılma ekonomisi etkisini tanımlayan göstergeler ve bu göstergelere ilişkin bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

- 1. İnternet Kullanıcısı (Her 100 kişi için):** ÇUŞ'lar açısından ev sahibi ülkelerde yaptıkları yatırımlar ve iştiraklerin kontrol edilmesi önemli bir unsur olarak görülmektedir. Gelişen iletişim teknolojileri uzaktan kontrolü de kolaylaştırmıştır. Ancak iletişim teknolojileri ve bu teknolojinin kullanımına ilişkin altyapı gelişimi ülkelerde homojen bir şekilde dağılmamaktadır. Bu çerçevede ev sahibi ülkelerde iletişim teknolojilerinin gelişmesi, yığılma ekonomileri etkisinin de önemli bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İletişim teknolojileri içerisinde günümüzde internet kullanımı en önemli araç olarak görülmektedir. Endeks hesaplamasında bu çerçevede Dünya Bankası DKG göstergeleri içerisinde yer alan her yüz kişi için internet kullanıcı sayısı kullanılmaktadır. Göstergedeki puan değeri arttıkça ev sahibi ülkenin DYY çekim etkisinin artması beklenmektedir.
- 2. Son Teknolojiye Erişim Kolaylığı:** Sürekli gelişen teknolojik altyapının erişilebilir olması ve dolayısıyla işlem maliyetlerinin düşürülebilme olasılığı ÇUŞ'ların ev sahibi ülke tercihlerinde önemli bir yığılma etkisi unsurudur. Bu nedenle endeks hesaplamasında ev sahibi ülkelerin son teknolojiye erişim kolaylığı da kullanılmıştır. Veri olarak Dünya Ekonomi Forumu tarafından Küresel Rekabet Raporu'nda yer alan ülke puanları kullanılmıştır. Daha yüksek puana sahip ülkelerin daha yüksek DYY çekim etkisine sahip olması beklenmektedir.

- 3. Elektrik Arz Kalitesi:** Günümüzde özellikle üretim için en önemli girdi elektrik enerjisidir. Enerjinin ucuz olması kadar, arz kalitesi de DYY açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde yığılma ekonomilerinin etkisini gösteren bir alt gösterge olarak ülkelerin elektrik arz kalitesi de değerlendirmeye alınmıştır. Veri olarak Dünya Ekonomi Forumu tarafından Küresel Rekabet Raporu'nda yer alan ülke puanları kullanılmıştır. Enerji arz kalitesi daha yüksek sahip ülkelerin daha yüksek DYY çekim etkisine sahip olması beklenmektedir.
- 4. Ulaştırma Altyapısının Kalitesi:** Günümüz ekonomik koşullarında ticaretin ve ekonomilerin gelişmesinin temel unsurlarından biri de gelişmiş bir ulaştırma altyapısına sahip olunmasıdır. Ulaştırma altyapısının gelişmiş olması hem zaman tasarrufu hem de işlem maliyetlerinin düşmesi anlamına gelmekte ve bu açıdan DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde etkili olmaktadır. Bu kapsamda ev sahibi ülkelerde kara, demir, deniz ve havayolu taşımacılığına ilişkin altyapı göstergeleri de endekse dahil edilmiştir. Dünya Ekonomi Forumu tarafından Küresel Rekabet Raporu'nda yer alan; yol altyapısının kalitesi, demiryolu altyapısının kalitesi, liman altyapısının kalitesi ve havayolu altyapısının kalitesi endeks hesaplanmasında kullanılmıştır. Daha yüksek puana sahip ülkelerin daha yüksek DYY çekim etkisine sahip olması beklenmektedir.
- 5. Lojistik Performans Endeksi Değeri:** Lojistik performans endeksi Dünya Bankası tarafından ülkelerin sahip oldukları lojistik altyapısının değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan bir veridir. Lojistik Performans Endeksi özel sektör, akademisyenler ve üniversitelerin katıldığı bir anketle Dünya Bankası tarafından hesaplanmakta ve bir ülkenin gümrükleri, ticaret ve taşımacılık altyapısının kalitesi, uygun fiyata taşımacılık gerçekleştirilebilmesi, gibi alt unsurları içermektedir. Daha yüksek bir lojistik performans değerine sahip bir ülkenin DYY çekme açısından daha fazla çekim etkisine sahip olması beklenmektedir.

6. Geçmiş Yıllar Alınan DYY Stoku (Milyon ABD Doları): Yığılma ekonomilerinin bir diğer önemli unsuru geçmiş yıllarda ülkeye yapılan DYY miktarıdır. Endeks hesaplamasında bütün tarihi içeren DYY çekim stoku 2008 yılı endeksi hesaplamasında 2006-2008 yılları arasındaki DYY Stoku ve 2011 yılı endeks hesaplamasında 2009-2011 yılları arasındaki DYY stoku değerlendirmeye dahil edilmiştir. UNCTAD tarafından derlenen veriler kaynak olarak kullanılmıştır. Geçmiş yıllar DYY stokunun ev sahibi ülkede fazla olmasının ülkeyi yeni DYY yatırımları açısından daha cazip bir duruma getirdiği kuram çerçevesinde beklenmektedir.

DYY Endeksi'nin hazırlanmasında kullanılan ham verilere ilişkin hesaplamalarda kullanılan kısaltmaların listesi aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3.4. Verilerin Kısaltmaları

Veri	Kısaltma
1. Mukayeseli Üstünlükleri Tanımlayan Göstergeler	
1.1. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Cari ABD Doları)	gdp_ppp
1.2. Dış Pazar Büyüklüğü (İhracat Miktarı) (Cari ABD Doları)	foreign_market
1.3. Üretkenlik ve Ödeme Dengesi	pay&productivity
1.4. Emek Vergisi (Yüzde, Sadece 2011 Endeksi için)	labor_tax
1.5. Çalışan Başına GSYİH (ABD Doları)	gdp_employee
1.6. Yüksek Öğrenime Katılım (Yüzde)	tertiary_enrollment
1.7. Eğitim Kalitesi (Puan)	quality_education
1.8. Enerji İthalatının Enerji Kullanımına Oranı (%)	energy_import_use
1.9. AR-GE Harcamalarının GSYİH'ya Oranı	research_development_gdp
2. Makroekonomik Etkiyi Tanımlayan Göstergeler	
2.1. Tüketici Fiyat Endeksi Yıllık Değişim (Yüzde)	inflation_2009-2011
2.2. İktisadi Büyüme Oranı (Yüzde)	growth_average_2009_2011
2.3. Kamu Borç Stokunun GSYİH'ya Oranı (Yüzde)	govt_debt-2010
2.4. Cari İşlemler Açığı	current_account_balance
2.5. Bütçe Dengesi (Yüzde)	budget_balance
2.6. Ekonomik Açıklık	openness_exp_imp_gdp
3. İş Ortamı ve Hukuk Sistemini Tanımlayan Göstergeler	

3.1. Toplam Vergi (Ticari Karların Yüzdesi)	total_tax
3.2. Gümrük Etkinliği (Puan)	customs_efficiency
3.3. Fikri Mülkiyet Hakkının Korunması (Puan)	property
3.4. Yatırımcının Korunması Endeks Değeri (Puan)	protection_investor
3.5. Anlaşmazlıkların Çözümünde Hukuk Sistemini Etkinliği	legal_efficiency_disputes
3.6. Şirket Kuruluşu Gün Sayısı	time_register
4. Yığılma Ekonomisi Etkisini Tanımlayan Göstergeler	
4.1. 1000 Kişiye Düşen Kişi Başı İnternet Kullanıcı Sayısı	internet_user
4.2. Son Teknolojiye Erişim Kolaylığı (Puan)	latest_tech_availability
4.3. Elektrik Arz Kalitesi (Puan)	quality_electricity_supply
4.4. Yol Altyapısının Kalitesi (Puan)	quality_roads
4.5. Demiryolu Altyapısının Kalitesi (Puan)	quality_railroad
4.6. Liman Altyapısının Kalitesi (Puan)	quality_port
4.7. Havayolu Altyapısının Kalitesi (Puan)	quality_air_transport
4.8. Lojistik Performans Endeksi Değeri	logistics_performance
4.9. Son 3 Yıl DYY Girdisi (Milyon ABD Doları)	fdi_past

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.3. Eksik Verilerin Hesaplanması

Özellikle belirli konularda ülkelerin birbirleriyle kıyaslanmasına ilişkin yapılan bileşik endeks çalışmalarında; bazı verilere ulaşılmada güçlükler yaşanabilmektedir. Eksik verilerle yapılan çalışmalarda genellikle üç farklı yöntem izlenmektedir. Bu yöntemler eksik olan veri setinin analizden çıkarılması, tekli hesaplama ve çoklu hesaplama. Öte yandan veri setinde eksik olan verilerin oranının %40'ın üzerine çıkması durumunda analizin sağlıklı sonuç vermesi mümkün olmamaktadır.

Tekil hesaplama yönteminde, eksik olan veriler ortalama yöntemi, regresyon hesaplama yöntemi ve hot-deck, cold-deck tamamlama yöntemi, beklenti maksimizasyonu yöntemi gibi yöntemlerle tamamlanmaktadır. Çoklu hesaplama yöntemlerinde ise zaman serilerinde eksik verinin komşulara göre yarı ortalamalar yöntemi veya trend denklemi yardımı ile interpolasyon yöntemi ile eksik verilerin

tamamlanması mümkün olmaktadır¹⁸⁸. DYY Endeksi'ni oluşturan veri setlerinde eksik veri sayısı hem 2008 yılı endeks hesaplaması hem de 2011 yılı endeks hesaplaması için de oldukça azdır ve oransal olarak %1'in altında kalmaktadır.

Bu çalışmada veri setinde eksik verilerin tamamlanmasında hot-deck hesaplama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde benimsenen yaklaşımlardan biri; eksik olan verinin, eksik veriye sahip ülkeye coğrafi olarak en yakın ve en benzer şartları taşıyan ülkenin verisinin kullanılarak tamamlanmasıdır.

Bu çerçevede 2008 ve 2011 yılı endeks hesaplanmasında demiryolu altyapı kalitesi verileri, bu ülkelerde demiryolu olmaması nedeniyle hesaplanmayan; Kuveyt ve Amman ülkeleri için S. Arabistan'ın verisi kullanılarak, Güney Kıbrıs Rum Kesimi için Yunanistan'ın verisi kullanılarak, İzlanda için Birleşik Krallık ve Trinidad Tobago için Venezuela'nın verisi kullanılarak tamamlanmıştır. Diğer yandan yine 2011 yılı hesaplamasında lojistik performans değeri verilerinde eksik olan Trinidad Tobago'nun verisi için Venezuela, Brunei Darusselam için Malezya ve Fas için Tunus'un verileri kullanılarak eksik veriler tamamlanmıştır. Yine Amman için erişilemeyen araştırma geliştirme harcamalarının GSYİH'ya oranı göstergesi de S.Arabistan göstergesi ile tamamlanmıştır.

2008 yılı endeks hesaplamasında ise veri tamamlama yöntemlerinde hot-deck tamamlama dışında regresyon hesaplaması da kullanılmıştır. Çalışan Başına GSYİH verilerine erişilemeyen Brunei Darusselam, Panama ve Sırbistan'ın ilgili verileri veri setinin en fazla korelasyona sahip olduğu ($R=0,85$) Kişi Başı GSYİH ile doğrusal regresyon ile hesaplanmıştır. Suriye'nin 2008 yılı için araştırma geliştirme harcamalarının GSYİH'ya oranı göstergesi de Türkiye göstergesi ile tamamlanmıştır. Eksik olan Moldova'nın cari işlemler açığının GSYİH'ya oranı için ise Romanya'nın göstergesi kullanılmış ve veri seti eksik veri kalmayacak şekilde tamamlanmıştır.

¹⁸⁸ Mete Çilingirtürk, Dilek Altaş, "Makro İktisat Verilerinde Kayıp Verilerin Regresyona Dayalı En Yakın Komşu 'Hot Deck' Yöntemi İle Tamamlanması", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.25, S.2, 2010, s. 73-83.

3.2.4. Veri Setinin Analize Uygunluğunun Test Edilmesi

Tüm sayısal analizlerde; veri setinin yapılacak analize uygun olup olmadığı; analizin sağlıklı sonuçlar vermesi açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda DYY Endeksi hesaplamasında oluşturulan 2008 yılı veri seti ve 2011 yılı veri setinin, analizde kullanılacak Temel Bileşenler Analizi yöntemine uygun veri seti olup olmadığının test edilmesi için üç farklı yöntem izlenmiştir.

3.2.4.1. Tanımlayıcı İstatistiklerin İncelenmesi ve Uç Değerlerin Düzenlenmesi

Endeks hesaplanmasında kullanılan 2008 yılı ve 2011 yılı veri setlerinin, TBA için uygun olup olmadığının test edilmesi için öncelikle minimum, maksimum, ortalama, standart sapma, eğiklik ve basıklık tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmıştır. TBA'nın etkili bir sonuç verebilmesi için her bir göstergedeki verilerin eğiklik değerinin 2 ve basıklık değerinin 3,5'un üzerinde olmaması; bir başka deyişle uç (aykırı) değerlere sahip olmaması gerekmektedir. Yapılan analiz sonucunda aşağıdaki tabloda belirtilen düzeltmelerle veri setindeki uç değerler sorunu ortadan kaldırılmıştır.

Tablo 3.5.a. Uç Değerler ve Düzenleme İşlemi – 2008 Yılı

Gösterge	Uç Değere Sahip Ülke(ler)	Gösterge Ülke
Dış Pazar Büyüklüğü	ABD, Almanya, Çin	Japonya
Enerji İthalatı / Enerji Kullanım	Brunei Darusselam, Kuveyt, Norveç	Azerbaycan
İktisadi Büyüme	Azerbaycan	Çin
Bütçe Dengesi / GSYİH	Azerbaycan, Brunei Darusselam, Kuveyt, Norveç, S. Arabistan	Cezayir
İktisadi Açıklık	Lüksemburg, Singapur	Malezya
Şirket Kuruluş Gün Sayısı	Brezilya, Venezuela	Brunei
DYY Stoğu	Çin, Kanada, Fransa, Birleşik Krallık, ABD	Belçika

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.5.b. Uç Değerler ve Düzenleme İşlemi – 2011 Yılı

Gösterge	Uç Değere Sahip Ülke(ler)	Gösterge Ülke
Dış Pazar Büyüklüğü	ABD, Almanya, Çin	Japonya
Enerji İthalatı / Enerji Kullanım	Azerbaycan, Brunei Darusselam, Norveç,	Amman
Enflasyon	Venezuela	Etiyopya
Kamu Borç Stoku / GSYİH	Japonya	Yunanistan
İktisadi Açıklık	Singapur	Lüksemburg
Şirket Kuruluş Gün Sayısı	Brezilya, Brunei Darüsselam, Venezuela	Kamboçya
DYY Stoğu	Belçika, Çin, Birleşik Krallık, ABD	Rusya

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.4.2. Korelasyonların İncelenmesi

Temel bileşenler analizinde seçilen göstergeler arasındaki korelasyonun çok yüksek ve çok düşük olması, analiz sonuçlarını etkilemektedir. Göstergelerin bu çerçevede birbirleriyle korelasyonunun derecesi analizin sağlıklı olabilmesi için önem taşımaktadır. Değişkenler arası yüksek ilişki, çoklu bağıntı sorununa yol açmakta ve bu da analizin sonuçlarının etkinliğini azaltmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için verilerin birbirleri ile olan korelasyonlarının incelenmesi gerekmekte ve özellikle korelasyonu 0,92'nin üzerinde olan, yani neredeyse birbiriyle aynı düzeyde ifade gücüne sahip olan göstergelerle ilgili düzenlemeler yapılmalıdır¹⁸⁹.

2008 yılı ve 2011 yılı göstergelerine ilişkin korelasyonların hesaplamalarına bakıldığında her iki veri setinde de göstergeler arasındaki ilişki sıfırdan farklı ve 0,92'den küçüktür. Bu açıdan veri setlerinin TBA için uygun olduğu görülmektedir.

3.2.4.3. Faktör Testleri

Veri setindeki göstergelerin birbirleri ile olan korelasyonlarının çok yüksek ve çok düşük olması veri bazında incelendikten sonra faktör testleri ile veri setinin genel uyumluluğu incelenmektedir. Faktör testleri kapsamında iki test sonucu önem taşımaktadır. Bunlardan ilki olan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçüsü, kısmi korelasyon katsayılarının büyüklükleri ile gözlenen korelasyon

¹⁸⁹ Nardo v.d., a.g.e., s.32

katsayıları büyüklükleri karşılaştırmak için kullanılan bir tekniktir. KMO testi sonucu ulaşılan değer, veri kümesinin analize uygunluk derecesini ölçmektedir. KMO testi değerlerinin $1,00 \leq KMO \leq 0,90$ aralığında olması verilerin “mükemmel” derecede, $0,90 \leq KMO \leq 0,80$ aralığında olması “iyi” derecede, $0,80 \leq KMO \leq 0,70$ aralığında olması “orta düzeyde”, $0,70 \leq KMO \leq 0,60$ aralığında olması zayıf ve $0,6$ ‘dan küçük olması veri setinin uygun olmadığını göstermektedir. KMO faktör testi, bu çerçevede hem genel olarak tüm veri setine hem de tüm alt veri setlerine uygulanmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir¹⁹⁰.

İkinci test ise Bartlett Testi’dir. Veri setinin temel bileşenler analizine uygun olabilmesi için “korelasyon matrisi birim matrise eşittir” yokluk hipotezinin “korelasyon matrisi birim matrise eşit değildir” alternatif hipotezine karşı reddedilmesi gerekir. Bu ise küresellik adı verilen Bartlett testi ile kontrol edilir.

Tablo 3.6. KMO Test Sonuçları

	2008 Endeks				
	Genel	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3	Boyut 4
KMO Test Değeri	0,900	0,808	0,550	0,770	0,917
Bartlett Test Chi-Kare	2608,583	398,701	127,338	342,521	741,866
Df.	378	28	15	15	28
Sig.	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
	2011 Endeks				
	Genel	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3	Boyut 4
KMO Test Değeri	0,872	0,782	0,595	0,755	0,893
Bartlett Test Chi-Kare	2748,654	396,243	114,604	300,294	818,776
Df.	435	36	15	15	36
Sig.	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Veri setinde yapılan analizler neticesinde genel olarak KMO Test değerinin hem 2008 hem de 2011 yılı için mükemmel yakın olduğu görülmektedir. Yapılan korelasyon testi ve faktör testleri sonucunda 2008 DYY Endeksi ve 2011 DYY Endeksi veri setlerinin ve alt veri setlerinin analiz için oldukça uygun olduğu ortaya çıkmaktadır.

¹⁹⁰ Tüysüz, a.g.e., s.102

3.2.5. Verilerin Normalize Edilmesi

Veri analizinin kolaylaştırılması ve verilerin aynı ölçekte analiz edilebilmesi için verilerin normalize edilmesi gerekmektedir. İstatistiksel olarak verilerin normalize edilmesinde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Endeks hazırlanmasında veri normalizasyonu için en çok kullanılan yöntemler ise “z-değerleri” ve “minmaks normalizasyonu”dur.

Z-değerleri normalizasyonunda veriler aşağıdaki formül kullanılarak normalleştirilmektedir;

$$z = \frac{x - \mu}{\sigma}$$

z: z değeri

x: gösterge değeri

μ : serinin ortalaması

σ : serinin standart sapması

Minmaks normalizasyonu ise aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır.

$$m m = \frac{x - m}{(m - k * y + 0.5 * (n - y)) c}$$

minmax: normalize edilmiş değer

x: gösterge değeri

maks: serideki en yüksek değer

min: serideki en düşük değer

yön: serinin analiz edilen ana göstergeye olan etkisinin beklenen yönü

DYY Endeksi hesaplaması sürecinde verilerin normalize edilmesi için “**minmaks normalizasyonu**” kullanılmıştır. Veri setinde negatif değerlerin yer almasının analizi zorlaştırması ve minmaks normalizasyonunda tüm veri değerlerinin pozitif olarak normalize edilmesinden ötürü DYY Endeksi hesaplamasında minmaks normalizasyon metodu tercih edilmiştir.

3.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA İLİŞKİN KANTİTATİF ENDEKS ÇALIŞMALARI

Ülkelerin DYY çekimine ilişkin yapılan en önemli endeks çalışmaların başında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından yapılan DYY Potansiyel Endeksi gelmektedir. DYY Potansiyel Endeksi UNCTAD tarafından 141 ülke için aşağıda belirtilen verilerin, eşit ağırlıklı olarak değerlendirilmesi ile birlikte yıllık olarak oluşturulmaktadır.

- Kişi başı GSYİH (Talep faktörü)
- 10 yıllık GSYİH ortalaması (Büyüme potansiyeli)
- İhracatın GSYİH'ya oranı (Ekonomik açıklık)
- 1000 kişiye düşen telefon hattı ve mobil telefon hattı sayısı (iletişim altyapısı)
- Kişi başı ticari enerji kullanımı (geleneksel altyapı)
- AR-GE harcamalarının GSYİH'ya oranı (yerel teknolojik beceri)
- Yüksek öğrenimdeki öğrenci sayısının toplam nüfusa oranı (nitelikli emek)
- Ülke riski, (makroekonomik istikrar)
- Doğal kaynakların ihracatının dünya pazar payı (doğal kaynak erişimi)
- Otomobil ve elektronik ürünlerinin bileşenleri ve parçalarının ithalatının dünya pazarına oranı
- Hizmet ihracatının dünya pazar payı
- Dünya DYY stoklarındaki ülke payı (yatırım ortamı)

Bu endekse ek olarak UNCTAD, ülkelerin yıllar bazında çektiği DYY miktarı ile GSYİH'ları oranlayarak DYY Performans Endeksi'ni de oluşturmaktadır. Ancak söz konusu endeks, ülkelerin birbirleri ile gerçekleşen DYY miktarları açısından kıyaslanmasına izin vermekte, DYY'nin ev sahibi ülke seçimini belirleyen unsurları kapsamamaktadır.

Literatürde yer alan konuya ilişkin bir diğer endeks çalışması ise Groh ve Wich tarafından 2009 yılında yapılmıştır. Groh ve Wich, 127 ülkeyi 2008 yılı verileri ile analiz etmiştir. Analizde 4 altbaşlıkta (iktisadi kriterler, yasal ve politik kriterler, iş ortamı, altyapı) 20 kesit veri kullanılmıştır. Endeks hesaplamasında

normalleştirme, ağırlıklandırma ve toplamlama işlemleri gerçekleştirilmiştir. Normalleştirme de z-değerleri kullanılmış, ağırlıklandırma da ise alt endeksler eşit ağırlıkla ev sahibi ülkelerin DYY açısından çekim gücünü etkilediği varsayılmış, kendi içlerinde faktör analizi ile ağırlıklandırılmıştır. Toplamlama da ise doğrusal toplamlamanın veri seti için daha etkili sonuçlar verdiği tespit edildiğinden toplamlamada doğrusal toplamlama yöntemi kullanılmıştır¹⁹¹. Bileşik endeks çalışması tek yıl için yapılmış ve zaman karşılaştırmasına yer verilmemiştir.

YASED ve TÜSİAD tarafından yapılan endeks çalışmasında ise Türkiye'nin diğer ülkelerle DYY çekim gücü açısından karşılaştırılması amaçlanmıştır. Hazırlanan raporda Türkiye, 2000-2002 yılları arasındaki veriler ışığında 15 ülke ile karşılaştırılmış ve ülkeler hazırlanan endekse göre sıralanmıştır. Çalışmada yabancı yatırımcıların ülke seçiminde öne çıkan 31 veri ele alınmış ve böylelikle ülkelerin hangi alanlarda iyileştirme yapmaları gerektiğine ilişkin sonuçlar ortaya koyulmuştur¹⁹². Pantelidis ve Nikopoulos aynı yöntem ile Yunanistan'ın DYY çekiciliğini, diğer 20 Avrupa Birliği üyesi ülke ile mukayeseli olarak analiz etmeye çalışmıştır¹⁹³. Her iki endekste de verilerin ağırlıkları, Ayalp v.d. tarafından yapılan çalışmadaki metodoloji ile hesaplanmıştır. Ayalp v.d. endekste ki veri ağırlıklarını, YASED üyeleri ile yapılan anket sonucu belirlemiştir.

UNCTAD, Ayalp v.d. ve Pantelidis ve Nikopoulos tarafından yapılan çalışmalarda; göstergelerin endeks değerleri üzerindeki etkisinin belirlenmesinde sayısal analiz teknikleri yerine eşit ağırlıklandırma ve anket yoluyla ağırlıklandırma kullanılmıştır. İstatistiksel hesaplama yöntemleri ile ilgili literatürde, gösterge ağırlıklarının anket ve eşit ağırlıklandırma ile yapılması da uygun bir yöntem olarak tanımlanmaktadır¹⁹⁴. Bu çalışmada ise DYY Endeksi hesaplanması, literatürde bulunan DYY ile ilgili endekslerden farklı olarak temel bileşenler analizi ile hesaplanmakta ve bu yöntemlerin etkinliği çerçevesinde ülkelerin DYY çekimi konusunda öne çıkan yönleri araştırılmaktadır.

¹⁹¹ Wich, Gröh, **a.g.e.**, s.13

¹⁹² Ayalp, T., v.d., **FDI Attractiveness of Turkey. A Comparative Analysis**, The Turkish Industrialists and Businessmen's Association (TÜSİAD) and the Foreign Investors Association of Turkey (YASED), İstanbul, 2004, s. 1-11

¹⁹³ Pantelidis, Nikolopoulos, **a.g.e.**, s. 90-100

¹⁹⁴ Nardo v.d., **a.g.e.**, s.31.

3.4. ALT ENDEKSLER VE GÖSTERGE AĞIRLIKLARININ HESAPLANMASI

3.4.1. 2008 Doğrudan Yabancı Yatırımlar Endeksi ve Alt Endeks Ağırlıkları

DYY kuramı ve bu kapsamda yapılan ampirik çalışmalar çerçevesinde; DYY Endeksi dört alt endeksten oluşturulmuştur. Bu alt endeksler “Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi” (MUE), “Makroekonomik Etki Alt Endeksi” (MaE), “İş Ortamı ve Hukuk Sistemi Etkisi Alt Endeksi” (IOE) ve “Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi” (YEE) olarak belirlenmiştir. 2008 ve 2011 yılları için oluşturulan DYY Endeksleri’nde genel endeks puanlarının hesaplanması için öncelikle alt endeks puanları hesaplanmış ve ardından tekrar TBA bu dört gösterge üzerinde uygulanarak nihai endeks puanları hesaplanmıştır.

3.4.1.1. 2008 Yılı Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi

Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi, DYY Endeksi’nin dört ana boyutundan biri olarak hesaplanmıştır. 2008 yılı için yapılan Mukayeseli Üstünlükler Alt Endeksi hesaplamasında 96 ülke hesaplamada yer almıştır.¹⁹⁵ Hesaplamada Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Cari ABD Doları), Dış Pazar Büyüklüğü (İhracat Miktarı) (Cari ABD Doları), Üretkenlik ve Ödeme Dengesi, Çalışan Başına GSYİH (ABD Doları), Yüksek Öğrenime Katılım (Yüzde), Eğitim Kalitesi (Puan), Enerji İthalatının Enerji Kullanımına Oranı (%) ve AR-GE Harcamalarının GSYİH’ya Oranı verilerine TBA uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda özdeğerler, varyans açıklama oranı ve kümülatif varyans oranı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Özdeğerleri 1,0’dan büyük olan 2 temel bileşen (TB) olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu özdeğerleri 1,0’dan büyük olan TB’ler için TB yükleri döndürülerek göstergelerin katsayıları hesaplanmıştır. Özdeğerler ve göstergelerin endekste ki katsayıları Tablo 3.7.a ve 3.7.b.’de verilmektedir.

¹⁹⁵ İran, 2008 DYY Endeksi’nden eksik veri fazlalığı ve veri kalitesinin düşük olması nedeniyle çıkarılmıştır.

Tablo 3.7.a. Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi TBA Analiz

Sonuçları

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Varyans Oran	Kümülatif
TB1	4,124	0,516	0,516
TB2	1,120	0,140	0,656
TB3	0,843	0,105	0,761
TB4	0,680	0,085	0,846
TB5	0,528	0,066	0,912
TB6	0,344	0,043	0,955
TB7	0,258	0,032	0,987
TB9	0,103	0,013	1,000

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.7.b. Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi Gösterge

Ağırlıkları

Değişken	TB1	TB2
gdp_ppp	0,452	0,2926
foreign_market	0,3197	-0,0346
payproductivity	0,1972	-0,2858
gdp_employee	0,4693	0,1644
tertiary_education	0,3426	-0,1288
quality_education	0,3959	-0,087
energy_import_use	0,02	0,8601
r_d	0,3998	-0,2016

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablolardan da görüldüğü üzere 2008 yılı Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi'nin hesaplanmasında en fazla ağırlığa sahip olan göstergelerin satın alma gücü paritesine göre belirlenmiş kişi başı GSYİH ve çalışan başına GSYİH olduğu görülmektedir. Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi'nde ülke puanlarının hesaplanmasında aşağıdaki denklem kullanılmıştır.

$$MUE = \alpha_1 * TB1 + \alpha_2 * TB2$$

α_1 : Açıklanan toplam varyansta TB1'in açıklama oranı

α_2 : Açıklanan toplam varyansta TB2'nin açıklama oranı

TB1: Göstergelerin TB1 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

TB2: Göstergelerin TB2 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

$$\alpha_1 = \frac{\text{TB1 Açıklanan Varyans}}{\text{Toplam Açıklanan Varyans}} = \frac{0,516}{0,656} = 0,786$$

$$\alpha_2 = \frac{\text{TB2 Açıklanan Varyans}}{\text{Toplam Açıklanan Varyans}} = \frac{0,140}{0,656} = 0,214$$

Bu çerçevede Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi için ülkelerin alacakları puanlar;

$$MUE = 0,786 * TB1 + 0,214 * TB2 \quad \text{denklemine göre hesaplanmaktadır.}$$

Katsayıların ülkelerin normalize edilen değerleri ve TB ağırlıkları ile çarpımı sonucu Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi endeks puanları ve sıralamaları Tablo 3.8.'de verilmiştir. Tablodan da görüleceği gibi 2008 yılı Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi'nde en yüksek endeks puanına sahip ülke ABD'dir. ABD'yi Norveç ve Finlandiya takip ederken, en düşük puanı alan ülkeler sırasıyla Etiyopya, Mozambik ve Kamboçya'dır. Bu çerçevede ülkeler, aldıkları puanlara göre Stata/SE 12.0 programı ile kümeleme analizine tabi tutulmuş ve mukayeseli üstünlükler etkisi çok yüksek (sarı), mukayeseli üstünlükler etkisi yüksek (koyu sarı), mukayeseli üstünlükler etkisi ortalama (açık turuncu), mukayeseli üstünlükler etkisi düşük (turuncu), mukayeseli üstünlükler etkisi çok düşük (kahverengi) olmak üzere K-ortalama ve Öklit Kare uzaklık yöntemi ile beş kümede sınıflandırılmıştır. 2008 yılı DYY Endeksi'nde analiz edilen ülkelere; dokuz ülke mukayeseli üstünlükler etkisi çok yüksek, oniki ülke yüksek, yirmibir ülke ortalama, yirmialtı ülke düşük ve yirmialtı ülke ise çok düşük mukayeseli üstünlüğe sahip olarak tanımlanmıştır.

Tablo 3.8. 2008 Yılı Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi

Sıralaması

Sıralama	Ülkeler	Endeks
1	ABD	1,56
2	Norveç	1,42
3	Finlandiya	1,34
4	Singapur	1,29
5	Danimarka	1,28
6	Avustralya	1,28
7	Kanada	1,27

8	Japonya	1,27
9	İsveç	1,27
10	Fransa	1,24
11	Hollanda	1,24
12	Birleşik Krallık	1,23
13	İsviçre	1,23
14	Belçika	1,23
15	Almanya	1,23

16	Güney Kore	1,22
17	İzlanda	1,18
18	İrlanda	1,14
19	Avusturya	1,12
20	Lüksemburg	1,10
21	İsrail	1,03
22	Brunei	1,01
23	İtalya	0,96
24	İspanya	0,94
25	Slovenya	0,93
26	Yeni Zelanda	0,93
27	Rusya	0,91
28	Estonya	0,89
29	Çek Cumh.	0,83
30	Yunanistan	0,77
31	Suudi Arabistan	0,77
32	Kuveyt	0,76
33	Malezya	0,74
34	Trinidad- Tobago	0,74
35	Güney Kıbrıs	0,73
36	Portekiz	0,72
37	Amman	0,71
38	Çin	0,71
39	Litvanya	0,70
40	Venezuela	0,69
41	Polonya	0,69
42	Slovakya	0,68
43	Letonya	0,66
44	Macaristan	0,62
45	Ukrayna	0,61
46	Kazakistan	0,60
47	Hırvatistan	0,59
48	Tunus	0,59
49	Arjantin	0,59
50	Şili	0,58
51	Türkiye	0,57
52	Uruguay	0,55
53	Azerbaycan	0,54
54	Kolombiya	0,54
55	Romanya	0,54
56	Meksika	0,52
57	Tayland	0,51
58	Kosta Rika	0,50
59	Bulgaristan	0,49

60	Sırbistan	0,49
61	Ürdün	0,48
62	Brezilya	0,47
63	Endonezya	0,46
64	Hindistan	0,46
65	Makedonya	0,44
66	Suriye	0,42
67	Ekvador	0,41
68	Panama	0,41
69	Bosna-Hersek	0,41
70	Cezayir	0,40
71	Güney Afrika	0,38
72	Gürcistan	0,38
73	Sri Lanka	0,37
74	Filipinler	0,36
75	Moldova	0,36
76	Kırgızistan	0,36
77	Nijerya	0,34
78	Bolivya	0,33
79	Kenya	0,30
80	Peru	0,30
81	Mısır	0,30
82	Guatemala	0,27
83	Paraguay	0,26
84	Fas	0,26
85	Pakistan	0,25
86	Vietnam	0,25
87	Tacikistan	0,25
88	Senegal	0,23
89	Gana	0,19
90	Nepal	0,19
91	Zambiya	0,18
92	Nikaragua	0,18
93	Tanzanya	0,18
94	Kamboçya	0,17
95	Mozambik	0,17
96	Etiyopya	0,16

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.4.1.2. 2008 Yılı Makroekonomik Etki Alt Endeksi

2008 yılı için yapılan Makroekonomik Etki Alt Endeksi hesaplamasında 96 ülke yer almıştır¹⁹⁶. Hesaplama 2006-2008 yılları arasında ortalama enflasyon, aynı yıllar arasında iktisadi büyüme, 2008 yılı borç stoku/GSYİH, cari işlemler dengesi/GSYİH ve bütçe dengesi/GSYİH oranı ile ekonomik açıklık göstergesi olarak uluslararası ticaret hacminin GSYİH'ya oranı verilerine TBA uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda özdeğerler, varyans açıklama oranı ve kümülatif varyans oranı ile göstergelerin TB'lere olan etkisini gösteren katsayılar Tablo 3.9.a ve Tablo 3.9.b.'de gösterilmektedir. Hesaplama sonucunda özdeğeri 1,0'dan büyük olan 3 TB olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu özdeğeri 1,0'dan büyük olan TB'ler için TB yükleri döndürülerek göstergelerin katsayıları hesaplanmıştır.

Tablo 3.9.a. Makroekonomik Etki Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Varyans Oran	Kümülatif
TB1	1,877	0,313	0,313
TB2	1,787	0,298	0,611
TB3	1,031	0,172	0,783
TB4	0,617	0,103	0,885
TB5	0,370	0,062	0,947
TB6	0,318	0,053	1,000

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.9.b. Makroekonomik Etki Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları

Değişken	TB1	TB2	TB3
Inflation	0,1598	-0,6125	0,1818
Growth	-0,0099	0,6442	0,0753
govt_debt	0,3657	0,4523	0,1363
current_account	0,6324	-0,0653	-0,1663
budget_balance	0,6637	-0,0302	0,0651
Openness	-0,017	-0,0081	0,9544

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablolardan da görüldüğü üzere Makroekonomik Etki Alt Endeksi'nin oluşturulması sürecinde iktisadi açıklık dışındaki tüm göstergeler ilk iki temel bileşende yüksek katsayılara sahiptir. İktisadi açıklık ise varyans açıklama oranı

¹⁹⁶ İran, 2008 DYY Endeksi'nden eksik veri fazlalığı ve veri kalitesinin düşük olması nedeniyle çıkarılmıştır.

görece daha düşük olan ve dolayısıyla katsayı ağırlığı düşen üçüncü bileşene yüklenmiş durumdadır. Makroekonomik Etki Alt Endeksi, endekse dahil olan ülkeler için endeks puanları aşağıdaki denklemlerle hesaplanmaktadır.

$$MaE = \alpha_1 * TB1 + \alpha_2 * TB2 + \alpha_3 * TB3$$

α_1 : Açıklanan toplam varyansta TB1'in açıklama oranı

α_2 : Açıklanan toplam varyansta TB2'in açıklama oranı

α_3 : Açıklanan toplam varyansta TB3'ün açıklama oranı

TB1: Göstergelerin TB1 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

TB2: Göstergelerin TB2 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

TB3: Göstergelerin TB3 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

$$\alpha_1 = \frac{TB1 \text{ Açıklanan Varyans}}{Toplam \text{ Açıklanan Varyans}} = \frac{0,313}{0,783} = 0,399$$

$$\alpha_2 = \frac{TB2 \text{ Açıklanan Varyans}}{Toplam \text{ Açıklanan Varyans}} = \frac{0,298}{0,783} = 0,380$$

$$\alpha_3 = \frac{TB3 \text{ Açıklanan Varyans}}{Toplam \text{ Açıklanan Varyans}} = \frac{0,172}{0,783} = 0,219$$

Bu çerçevede Makroekonomik Etki Alt Endeksi için ülkelerin alacakları puanlar;

$MaE = 0,399 * TB1 + 0,388 * TB2 + 0,219 * TB3$ denkleminde göre hesaplanmaktadır.

Katsayıların ülkelerin normalize edilen değerleri ve TB ağırlıkları ile çarpımı sonucu hesaplanan Makroekonomik Etki Alt Endeksi endeks puanları ve sıralamaları Tablo 3.10'da verilmiştir. Tablodan da görüleceği gibi 2008 yılı Makroekonomik

Etki Alt Endeksi'nde en yüksek endeks puanına sahip ülke Azerbaycan'dır. 2008 yılında yakaladığı yüksek büyüme oranı, cari fazla ve bütçe fazlasının yanısıra görece düşük enflasyon oranı ile kesit veride Azerbaycan en yüksek endeks puanına sahip ülke olmaktadır. Azerbaycan'ı yine enerji ihraç eden Trinidad Tobago ve Kuveyt takip etmiştir. En düşük puanı alan ülkeler ise sırasıyla Japonya, ABD ve İtalya'dır. Bu ülkelerdeki cari açık makroekonomik etkinin düşük kalmasına neden olmuştur. Makroekonomik Etki Alt Endeksi sonuçlarına ülkelerin gruplandırılması için Stata/SE 12.0 programı ile kümeleme analizi uygulanmış ve DYY üzerinde çok yüksek makroekonomik etkiye sahip ülkeler (sarı), DYY üzerinde yüksek makroekonomik etkiye sahip ülkeler (koyu sarı), DYY üzerinde ortalama makroekonomik etkiye sahip ülkeler (açık turuncu), DYY üzerinde düşük makroekonomik etkiye sahip ülkeler (turuncu) ve DYY üzerinde çok düşük makroekonomik etkiye sahip ülkeler (kahverengi) olmak üzere K-ortalama ve Öklit Kare uzaklık yöntemi ile ülkeler beş kümede sınıflandırılmıştır. 2008 yılı DYY Endeksi'nde analiz edilen ülkelere sekiz ülke Makroekonomik Etki Alt Endeksi'nde çok yüksek, yirmibeş ülke yüksek, yirmisekiz ülke ortalama, yirmialtı tanesi düşük ve yedi ülke ise çok düşük makroekonomik etkiye sahip ülke olarak tanımlanmıştır.

Tablo 3.10. 2008 Yılı Makroekonomik Etki Alt Endeksi Sıralaması

Sıralama	Ülkeler	Endeks
1	Azerbaycan	1,04
2	Trinidad-Tobago	0,86
3	Kuveyt	0,86
4	Amman	0,82
5	Brunei	0,79
6	Suudi Arabistan	0,77
7	Rusya	0,77
8	Kazakistan	0,77
9	Çin	0,75
10	Lüksemburg	0,75
11	Kamboçya	0,74
12	Singapur	0,74
13	Panama	0,73
14	Venezuela	0,72
15	Bulgaristan	0,72
16	Slovakya	0,71
17	Şili	0,71
18	Cezayir	0,70
19	Etiyopya	0,70
20	Nijerya	0,69
21	Kırgızistan	0,69
22	Malezya	0,67
23	Vietnam	0,67
24	Peru	0,66
25	Ukrayna	0,66
26	Bolivya	0,66
27	Paraguay	0,66
28	Tayland	0,65
29	Tacikistan	0,64
30	Estonya	0,64
31	Litvanya	0,64
32	Slovenya	0,64
33	Kosta Rika	0,63
34	Arjantin	0,62
35	Güney Kore	0,61
36	Makedonya	0,61
37	Çek Cumhuriyeti	0,60
38	Tanzanya	0,60
39	Finlandiya	0,60

40	Moldova	0,60
41	Norveç	0,60
42	Ürdün	0,59
43	Letonya	0,58
44	Bosna-Hersek	0,57
45	Zambiya	0,57
46	Ekvador	0,57
47	Endonezya	0,57
48	İsveç	0,56
49	Mozambik	0,56
50	Hollanda	0,56
51	Guatemala	0,56
52	Danimarka	0,56
53	Suriye	0,55
54	Romanya	0,55
55	Güney Afrika	0,55
56	Uruguay	0,54
57	Tunus	0,54
58	Gürcistan	0,54
59	İsviçre	0,54
60	Fas	0,54
61	Filipinler	0,53
62	Güney Kıbrıs	0,53
63	Meksika	0,51
64	Avustralya	0,51
65	Hırvatistan	0,51
66	Avusturya	0,50
67	Sırbistan	0,50
68	Türkiye	0,49
69	Belçika	0,48
70	Kolombiya	0,48
71	Polonya	0,47

72	Almanya	0,47
73	İrlanda	0,47
74	Brezilya	0,47
75	Kenya	0,47
76	Senegal	0,46
77	Macaristan	0,46
78	Nikaragua	0,46
79	Hindistan	0,45
80	İsrail	0,44
81	Mısır	0,44
82	Yeni Zelanda	0,44
83	Sri Lanka	0,44
84	Nepal	0,44
85	Kanada	0,43
86	Gana	0,43
87	Pakistan	0,41
88	İzlanda	0,39
89	İspanya	0,38
90	Birleşik Krallık	0,34
91	Fransa	0,33
92	Portekiz	0,32
93	Yunanistan	0,28
94	İtalya	0,26
95	ABD	0,25
96	Japonya	0,03

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.4.1.3. 2008 Yılı İş Ortamı Alt Endeksi

2008 DYY Endeksi'nin dört önemli alt endeksinden üçüncüsü İş Ortamı Alt Endeksi'dir. İş Ortamı Alt Endeksi'nin hesaplanmasında toplam vergi, gümrüklerin etkinliği, fikri mülkiyet hakkının korunması, yatırımcının korunması endeksi, anlaşmazlıkların çözümünde hukuk sisteminin etkinliği ve şirket kuruluşu ortalama gün sayısı verileri hesaplamaya dahil edilmiş ve TBA ile verilerin analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda özdeğerler, varyans açıklama oranı ve kümülatif varyans oranı ile göstergelerin TB'lere olan etkisini gösteren katsayılar, Tablo 3.11.a ve Tablo 3.11.b.'de gösterilmektedir. Özdeğeri 1,0'dan büyük olan 1 TB olduğu tespit

edilmiştir. Bu çerçevede tek temel bileşen için yük dağılımları da hesaplanarak verilerin endeksteki katsayıları hesaplanmıştır.

Tablo 3.11.a. İş Ortamı Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Varyans Oran	Kümülatif
TB1	3,230	0,550	0,550
TB2	0,991	0,165	0,715
TB3	0,776	0,129	0,844
TB4	0,651	0,108	0,953
TB5	0,214	0,036	0,988
TB6	0,069	0,012	1,000

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.11.b. İş Ortamı Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları

Değişken	TB1
total_tax	-0,0619
customs_efficiency	0,522
Property	0,5636
protection_investor	0,118
legal_efficiency	0,5343
time_register	0,3264

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablolardan da görüldüğü üzere İş Ortamı Alt Endeksi'nin oluşturulmasında fikri mülkiyet hakkı, anlaşmazlıkların çözümünde hukuk sisteminin etkinliği ve gümrüklerin etkinliği en etkili üç faktör olarak karşımıza çıkmakta ve endeksteki ağırlıkları 0,5'in üzerinde hesaplanmaktadır. Diğer göstergelerin etkisi ise görece olarak sınırlı kalmaktadır. İş Ortamı Alt Endeksi'nde ülkelerin puanları aşağıdaki denklemlerle hesaplanmaktadır.

$$IOE = \alpha 1 * TB1$$

$\alpha 1$: Açıklanan toplam varyansta TB1'in açıklama oranı

TB1: Göstergelerin TB1 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

Tek temel bileşen olduğu için $\alpha 1$ değeri 1'e eşittir. Bu çerçevede İş Ortamı Alt Endeksi için ülkelerin alacakları değerler;

$$IOE = 1,00 * TB1$$

olarak tespit edilmektedir.

Katsayıların ülkelerin normalize edilen değerleri ve TB ağırlıkları ile çarpımı sonucu İş Ortamı Alt Endeksi endeks puanları ve sıralamaları Tablo 3.12.'de verilmiştir. Tablodan da görüleceği gibi 2008 yılı İş Ortamı Alt Endeksi'nde en yüksek endeks puanına sahip ülke Singapur'dur. Singapur, uyguladığı liberal politikalar ile birlikte son 10-15 yıllık süreçte tüm dünya için önemli bir merkez olarak öne çıkmakta ve bu gelişme İş Ortamı Alt Endeksi tarafından da teyit edilmektedir. Singapur'u özellikle gelişmiş bir hukuk sistemine sahip olan Finlandiya ve Danimarka takip etmektedir. En düşük puanı alan ülkeler ise sırasıyla Venezuela, Ekvator ve Bolivya'dır. Bu ülkelerde yaşanan siyasi güvensizlik ortamının da etkisiyle hukuk sisteminin iş ortamını iyileştirecek şekilde etkin düzeyde çalışmadığı da endeks tarafından teyit edilmektedir. İş Ortamı Alt Endeksi'ne, ülkelerin gruplandırılması için Stata/SE 12.0 programı ile kümeleme analizi uygulanmış ve çok iyi iş ortamı sunan ülkeler (sarı), iyi iş ortamı sunan ülkeler (koyu sarı), ortalama iş ortamı sunan ülkeler (açık turuncu), kötü iş ortamı sunan ülkeler (turuncu) ve çok kötü iş ortamı sunan ülkeler (kahverengi) olmak üzere K-ortalama ve Öklit Kare uzaklık yöntemi ile beş kümede sınıflandırılmıştır. 2008 yılı DYY Endeksi'nde analiz edilen ülkelere onaltı ülke çok iyi iş ortamı sunan ülke, onsekiz ülke iyi iş ortamı sunan ülke, yirmiiki ülke orta düzeyde iş ortamı sunan ülke, yirmibir ülke kötü iş ortamı sunan ülke ve ondokuz ülke de çok kötü iş ortamı sunan ülke olarak analiz sonucunda sınıflandırılmıştır.

Tablo 3.12. 2008 Yılı İş Ortamı Alt Endeksi Sıralaması

Sıralama	Ülkeler	Endeks
1	Singapur	1,985
2	Danimarka	1,862
3	Finlandiya	1,796
4	İsveç	1,796
5	Yeni Zelanda	1,781
6	Norveç	1,719
7	İzlanda	1,696
8	Avusturya	1,675
9	Almanya	1,657
10	Avustralya	1,656
11	Hollanda	1,650
12	İsviçre	1,649

13	Kanada	1,636
14	Fransa	1,613
15	İrlanda	1,568
16	Lüksemburg	1,555
17	ABD	1,510
18	Birleşik Krallık	1,496
19	Japonya	1,481
20	Estonya	1,457
21	Malezya	1,434
22	Güney Afrika	1,388
23	Belçika	1,386
24	Güney Kıbrıs	1,378
25	Amman	1,375

26	Güney Kore	1,359
27	Ürdün	1,288
28	Tunus	1,277
29	Suudi Arabistan	1,265
30	Portekiz	1,260
31	Şili	1,260
32	Slovenya	1,256
33	İsrail	1,203
34	İspanya	1,179
35	Macaristan	1,062
36	Tayland	1,052
37	Çin	1,051
38	Litvanya	1,039
39	Hindistan	1,028
40	Çek Cumhuriyeti	1,012
41	İtalya	1,005
42	Slovakya	0,999
43	Panama	0,997
44	Yunanistan	0,988
45	Mısır	0,974
46	Letonya	0,965
47	Kuveyt	0,957
48	Gana	0,955
49	Fas	0,949
50	Romanya	0,948
51	Uruguay	0,936
52	Sri Lanka	0,922
53	Hırvatistan	0,885
54	Kolombiya	0,882
55	Azerbaycan	0,881
56	Suriye	0,876
57	Türkiye	0,840
58	Zambiya	0,840
59	Senegal	0,834
60	Kosta Rika	0,826
61	Gürcistan	0,825
62	Kazakistan	0,821
63	Brunei	0,821

64	Polonya	0,817
65	Etiyopya	0,806
66	Moldova	0,805
67	Pakistan	0,780
68	Meksika	0,779
69	Makedonya	0,761
70	Guatemala	0,752
71	Kenya	0,719
72	Vietnam	0,697
73	Sırbistan	0,696
74	Kırgızistan	0,682
75	Nijerya	0,677
76	Tanzanya	0,669
77	Trinidad-Tobago	0,664
78	Bulgaristan	0,636
79	Endonezya	0,634
80	Tacikistan	0,630
81	Cezayir	0,621
82	Filipinler	0,615
83	Nikaragua	0,610
84	Rusya	0,608
85	Mozambik	0,602
86	Ukrayna	0,593
87	Nepal	0,579
88	Arjantin	0,551
89	Peru	0,543
90	Paraguay	0,516
91	Kamboçya	0,453
92	Brezilya	0,426
93	Bosna-Hersek	0,403
94	Bolivya	0,344
95	Ekvador	0,301
96	Venezuela	-0,021

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.4.1.4. 2008 Yılı Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi

2008 DYY Endeksi için hesaplanan alt endekslerden dördüncüsü Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi'dir. Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi'nin hesaplanmasında her bin kişiye düşen internet kullanıcı sayısı, son teknolojiye erişilebilirlik, elektrik arz kalitesi, yol altyapısı kalitesi, demiryolu altyapısı kalitesi, liman altyapısı kalitesi, havayolu altyapısı kalitesi ve son üç yıllık DYY stoku

hesaplamaya dahil edilmiş ve TBA ile verilerin analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda özdeğerler, varyans açıklama oranı ve kümülatif varyans oranı ile göstergelerin TB'lere olan etkisini gösteren katsayılar Tablo 3.13.a ve Tablo 3.13.b.'de gösterilmektedir. Özdeğeri 1,0'dan büyük olan 1 TB olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede tek temel bileşen için yük dağılımları da hesaplanarak verilerin endekste ki katsayıları hesaplanmıştır.

Tablo 3.13.a. Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Varyans Oran	Kümülatif
TB1	5,882	0,735	0,735
TB2	0,723	0,090	0,826
TB3	0,500	0,063	0,888
TB4	0,282	0,035	0,923
TB5	0,198	0,025	0,948
TB6	0,168	0,021	0,969
TB7	0,137	0,017	0,986
TB8	0,110	0,014	1,000

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.13.b. Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları

Değişken	TB1
internet_users	0,35
latest_tech	0,3825
quality_electricity	0,3615
quality_road	0,3719
quality_railroad	0,3589
quality_port	0,377
quality_airport	0,3627
fdi_stock	0,2444

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.13.a. ve 3.13.b.'de sunulan hesaplama sonuçları çerçevesinde Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi'nin oluşturulmasında son üç yıllık DYY stoku diğer verilere göre daha az etkili iken, altyapı ve teknolojik gelişimi ifade eden göstergelerin temel bileşen üzerinde birbirine yakın katsayılara sahip olmaktadır. Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi'nde endekse dahil olan ülkelerin puanları, aşağıdaki denklem ile hesaplanmaktadır.

$$YEE = \alpha 1 * TB1$$

$\alpha 1$: Açıklanan toplam varyansta TB1'in açıklama oranı

TB1: Göstergelerin TB1 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

Tek temel bileşen olduğu için $\alpha 1$ değeri 1'e eşittir. Bu çerçevede İş Ortamı Alt Endeksi için ülkelerin alacakları puanlar;

$$YEE = 1,00 * TB1 \quad \text{olarak tespit edilmektedir.}$$

Katsayıların ülkelerin normalize edilen değerleri ve TB ağırlıkları ile çarpımı sonucu hesaplanan Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi endeks puanları ve sıralamaları Tablo 3.14.'de verilmiştir. Tablodan da görüleceği gibi 2008 yılı Yığılma Ekonomileri Alt Endeksi'nde en yüksek endeks puanına sahip ülke Almanya'dır. Almanya'yı Fransa ve Hollanda takip etmektedir. Söz konusu ülkeler özellikle ulaştırma ve teknolojik altyapıya önemli yatırımlar yapmış ve tüm göstergelerde en yüksek değerlere sahip ülkeler olarak öne çıkmıştır. En düşük puanı alan ülkeler ise sırasıyla Nepal, Paraguay ve Nikaragua'dır. Bu ülkeler ise küresel sisteme entegre olmakta gecikmiş, az gelişmiş ülkeler sınıfında yer alan, sık sık da siyasi problemlerle gündeme gelen ülkeler olarak öne çıkmakta ve söz konusu altyapı yatırımlarını yapmakta diğer ülkelerin gerisinde kalmaktadırlar. Yığılma Ekonomileri Alt Endeksi ülke puanlarına, ülkelerin gruplandırılması için Stata/SE 12.0 programı ile kümeleme analizi yapılmış ve yığılma ekonomileri etkisi çok yüksek olan ülkeler (sarı), yüksek olan ülkeler (koyu sarı), orta düzeyde olan ülkeler (açık turuncu), düşük olan ülkeler (turuncu) ve çok düşük olan ülkeler (kahverengi) olmak üzere K-ortalama ve Öklit Kare uzaklık yöntemi ile beş kümede sınıflandırılmıştır. 2008 yılı DYY Endeksi'nde analiz edilen ülkelere onyediyi ülke çok yüksek yığılma ekonomileri etkisine sahip ülke, onüç ülke yüksek yığılma ekonomileri etkisine sahip ülke, yirmi ülke orta düzeyde yığılma ekonomileri etkisine sahip ülke, yirmisekiz ülke düşük yığılma ekonomileri etkisine sahip ülke ve onaltı ülke de çok düşük yığılma ekonomileri etkisine sahip ülke olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 3.14. 2008 Yılı Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi Sıralaması

Sıralama	Ülkeler	Endeks
1	Almanya	2,612
2	Fransa	2,559
3	Hollanda	2,475
4	Singapur	2,474
5	İsviçre	2,473
6	ABD	2,453
7	Kanada	2,416
8	Belçika	2,416
9	Danimarka	2,388
10	Finlandiya	2,365
11	İsveç	2,337
12	Birleşik Krallık	2,234
13	Avusturya	2,226
14	İzlanda	2,191
15	Japonya	2,128
16	Güney Kore	2,100
17	Norveç	2,080
18	Lüksemburg	1,978
19	Malezya	1,955
20	Avustralya	1,950
21	İspanya	1,897
22	Portekiz	1,777
23	Estonya	1,717
24	İsrail	1,704
25	Yeni Zelanda	1,700
26	Güney Kıbrıs	1,699
27	Brunei	1,667
28	Tunus	1,635
29	Çek Cumh.	1,585
30	Litvanya	1,580
31	Şili	1,563
32	Slovenya	1,561
33	S. Arabistan	1,547
34	İrlanda	1,488
35	Tayland	1,477
36	Amman	1,464
37	Letonya	1,452
38	Slovakya	1,435
39	Ürdün	1,431
40	Çin	1,428
41	Panama	1,407
42	Kuveyt	1,354
43	Hırvatistan	1,351
44	Macaristan	1,347
45	İtalya	1,346
46	Yunanistan	1,342
47	Güney Afrika	1,322
48	Fas	1,271
49	Azerbaycan	1,215
50	Mısır	1,212
51	Türkiye	1,211
52	Sri Lanka	1,149
53	Rusya	1,133
54	Uruguay	1,095
55	Hindistan	1,071
56	Trinidad-Tobago	1,043
57	Meksika	1,030
58	Guatemala	1,020
59	Polonya	1,009
60	Gürcistan	0,990
61	Brezilya	0,963
62	Ukrayna	0,943
63	Suriye	0,938
64	Kolombiya	0,905
65	Senegal	0,890
66	Kosta Rika	0,884
67	Bulgaristan	0,878
68	Endonezya	0,871
69	Makedonya	0,866
70	Pakistan	0,858
71	Kazakistan	0,852
72	Filipinler	0,839
73	Kenya	0,838
74	Romanya	0,824
75	Sırbistan	0,796
76	Vietnam	0,785
77	Cezayir	0,760
78	Peru	0,748
79	Arjantin	0,735
80	Gana	0,695
81	Etiyopya	0,686
82	Venezuela	0,648
83	Moldova	0,645
84	Zambiya	0,639
85	Kamboçya	0,611
86	Ekvador	0,557
87	Mozambik	0,550
88	Nijerya	0,546
89	Tanzanya	0,527
90	Kırgızistan	0,502
91	Bosna-Hersek	0,496
92	Bolivya	0,442
93	Tacikistan	0,426
94	Nikaragua	0,378
95	Paraguay	0,375

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.4.1.5. 2008 Yılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Endeksi

Araştırma çerçevesinde 2008 yılı DYY Endeksi'nin oluşturulabilmesi için Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi, Makroekonomik Etki Alt Endeksi, İş Ortamı Alt Endeksi ve Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi oluşturulmuştur. Hesaplanan alt endeks puanlarına tekrar TBA uygulanarak, bu alt endekslerin DYY Endeksi içerisindeki ağırlıkları ve katsayılarının hesaplanması ile birlikte 2008 DYY Endeksi oluşturulmaktadır.

Dört alt endekse TBA uygulanabilmesi için öncelikle korelasyon testi ve faktör testleri yapılmış ve alt endeks veri setinin TBA için uygun olup olmadığı incelenmiştir. Alt endekslerin birbirleri ile korelasyonuna ilişkin hesaplamalar, Tablo 3.15'te gösterilmektedir. Tablodan da görüleceği gibi endeksler arasındaki korelasyonların hiçbiri eşik değer olan 0,92'yi geçmemektedir.

Tablo 3.15. 2008 Yılı DYY Endeksi Alt Endeksleri Korelasyon Tablosu

KORELASYON	MUE	MaE	IOE	YEE
MUE	1,00	-0,22	0,79	0,90
MaE		1,00	-0,25	-0,25
IOE			1,00	0,90
YEE				1,00

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Alt endekslerin puanlarından oluşan veri setine faktör testleri uygulanarak KMO test değeri ve Bartlett test sonuçları da incelenmiştir. Veri setinin KMO test değeri ise yapılan hesaplama sonucunda 0,700 çıkmıştır. Bu değer veri setinin TBA için uygun olduğunu ifade etmektedir.

Yapılan temel bileşenler analizi sonucunda özdeğerler, varyans açıklama oranı ve kümülatif varyans oranı ile göstergelerin TB'lere olan etkisini gösteren katsayılar Tablo 3.16.a ve Tablo 3.16.b.'de gösterilmektedir. DYY Endeksinde alt endekslerin ağırlıklarının hesaplanmasında özdeğeri 0,9'dan büyük olan 2 TB olduğu

tespit edilmiştir. Alt endekslerin varyansının iki TB’de %93,3’ünün açıklanabilmesinden ötürü eşik özdeğeri bu analizde 0,9 olarak alınmıştır.

Tablo 3.16.a. DYY Endeksi TBA Analiz Sonuçları

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Varyans Oran	Kümülatif
TB1	2,826	0,707	0,707
TB2	0,907	0,227	0,933
TB3	0,208	0,052	0,985
TB4	0,590	0,015	1,000

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.16.b. DYY Endeksi Alt Endeks Ağırlıkları

	TB1	TB2
MUE	0,5728	0,0237
MaE	0,0001	0,9994
IOE	0,5656	-0,0241
YEE	0,5933	0

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Katsayılar dikkat ile bakıldığında Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi, İş Ortamı Alt Endeksi ve Yığılma Ekonomileri Alt Endeksi’nin, DYY Endeksi’nde daha fazla belirleyici olan TB1’de hemen hemen benzer düzeyde etkiye sahip olduğu, Makroekonomik Etki Alt Endeksi’nin ise daha az etkili olan TB2’de yüklü olduğu görülmektedir. Katsayıların hesaplanmasının ardından DYY Endeksi’nde ülkelerin endeks puanlarının hesaplanmasında aşağıdaki denklem kullanılmıştır.

$$\text{DYY Endeks} = \alpha 1 * TB1 + \alpha 2 * TB2$$

$\alpha 1$: Açıklanan toplam varyansta TB1’in açıklama oranı

$\alpha 2$: Açıklanan toplam varyansta TB2’in açıklama oranı

TB1: Göstergelerin TB1 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

TB2: Göstergelerin TB2 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

$$\alpha_1 = \frac{\text{TB1 Açıklanan Varyans}}{\text{Toplam Açıklanan Varyans}} = \frac{0,707}{0,933} = 0,758$$

$$\alpha_2 = \frac{\text{TB2 Açıklanan Varyans}}{\text{Toplam Açıklanan Varyans}} = \frac{0,227}{0,933} = 0,242$$

Bu çerçevede 2008 yılı DYY Endeksi için ülkelerin endeks puanları;

$DYY \text{ Endeks} = 0,758 * TB1 + 0,242 * TB2$ şeklinde hesaplanmaktadır.

Katsayıların ülkelerin normalize edilen değerleri ve TB ağırlıkları ile çarpımı sonucu 2008 DYY Endeksi endeks puanları ve sıralamaları Tablo 3.17.'de verilmiştir. DYY Endeksi, ülkelerin gruplandırılması için Stata/SE 12.0 programı ile kümeleme analizine tutulmuş ve çok yüksek çekim etkisine sahip ülkeler (sarı), yüksek çekim etkisine sahip ülkeler (koyu sarı), orta düzeyde çekim etkisine sahip ülkeler (açık turuncu), düşük çekim etkisine sahip ülkeler (turuncu) ve çok düşük çekim etkisine sahip ülkeler (kahverengi) olmak üzere K-ortalama ve Öklit Kare uzaklık yöntemi ile beş kümede sınıflandırılmıştır. 2008 yılı DYY Endeksi'nde analiz edilen ülkelerden onbir ülke çok yüksek çekim etkisine, oniki ülke yüksek çekim etkisine, yirmiiki ülke orta düzeyde çekim etkisine, ondokuz ülke düşük çekim etkisine ve yirmisekiz ülke ise çok düşük çekim etkisine sahip ülke olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 3.17. 2008 Yılı DYY Endeksi Sıralaması

Sıralama	Ülkeler	Endeks
1	Singapur	2,70
2	Finlandiya	2,56
3	Danimarka	2,56
4	Almanya	2,53
5	İsveç	2,50
6	Hollanda	2,49
7	ABD	2,48
8	İsviçre	2,48
9	Fransa	2,46
10	Kanada	2,44
11	Norveç	2,43
12	Belçika	2,33
13	Avusturya	2,32
14	İzlanda	2,31
15	Birleşik Krallık	2,26
16	Avustralya	2,26
17	Lüksemburg	2,21
18	Güney Kore	2,20
19	Japonya	2,15
20	Yeni Zelanda	2,03
21	Malezya	1,97
22	İrlanda	1,95
23	Estonya	1,93
24	İspanya	1,86
25	İsrail	1,83
26	Slovenya	1,80
27	Güney Kıbrıs R.Y.	1,79
28	Suudi Arabistan	1,76
29	Amman	1,75

30	Brunei Darussalam	1,73
31	Portekiz	1,72
32	Tunus	1,67
33	Şili	1,66
34	Çek Cumhuriyeti	1,65
35	Litvanya	1,61
36	Çin	1,58
37	Kuveyt	1,55
38	Ürdün	1,54
39	Slovakya	1,54
40	İtalya	1,51
41	Letonya	1,49
42	Tayland	1,49
43	Güney Afrika	1,48
44	Macaristan	1,44
45	Yunanistan	1,43
46	Panama	1,41
47	Azerbaycan	1,41
48	Hırvatistan	1,36
49	Rusya	1,36
50	Trinidad-Tobago	1,28
51	Türkiye	1,27
52	Uruguay	1,26
53	Hindistan	1,22
54	Polonya	1,22
55	Fas	1,21
56	Mısır	1,19
57	Kazakistan	1,18
58	Sri Lanka	1,18
59	Meksika	1,14
60	Romanya	1,14
61	Kolombiya	1,13
62	Kosta Rika	1,12
63	Suriye	1,11
64	Ukrayna	1,10
65	Gürcistan	1,09

66	Bulgaristan	1,05
67	Makedonya	1,05
68	Guatemala	1,03
69	Endonezya	1,00
70	Sırbistan	0,99
71	Arjantin	0,97
72	Senegal	0,96
73	Cezayir	0,95
74	Moldova	0,93
75	Brezilya	0,93
76	Kenya	0,93
77	Pakistan	0,93
78	Filipinler	0,93
79	Vietnam	0,92
80	Gana	0,90
81	Etiyopya	0,89
82	Zambiya	0,86
83	Peru	0,86
84	Nijerya	0,85
85	Kırgızistan	0,84
86	Venezuela	0,76
87	Tanzanya	0,74
88	Tacikistan	0,72
89	Kamboçya	0,72
90	Mozambik	0,71
91	Bosna-Hersek	0,71
92	Ekvador	0,70
93	Paraguay	0,66
94	Bolivya	0,65
95	Nikaragua	0,62
96	Nepal	0,58

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.4.2. 2011 Yılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Endeksi ve Alt Endeks Ağırlıkları

3.4.2.1. 2011 Yılı Mukayeseli Üstünlük Etkisi Alt Endeksi

2011 yılı için yapılan Mukayeseli Üstünlükler Alt Endeksi hesaplamasında 2008 yılı Endeks hesaplamasında kullanılan verilere ek olarak Emek Üzerindeki Vergiler verisi de eklenmiş ve TBA uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda özdeğerler, varyans açıklama oranı ve kümülatif varyans oranı aşağıdaki tabloda

gösterilmektedir. Özdeğeri 1,0'dan büyük olan 3 TB olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu özdeğeri 1,0'dan büyük olan TB'ler için TB yükleri döndürülerek göstergelerin katsayıları hesaplanmıştır. Özdeğerler ve göstergelerin endekste ki katsayıları Tablo 3.18.a ve 3.18.b.'de verilmektedir.

Tablo 3.18.a. Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Varyans Oran	Kümülatif
TB1	4,017	0,446	0,446
TB2	1,345	0,150	0,596
TB3	1,069	0,119	0,715
TB4	0,823	0,091	0,806
TB5	0,578	0,064	0,870
TB6	0,458	0,051	0,921
TB7	0,353	0,039	0,960
TB8	0,214	0,024	0,984
TB9	0,143	0,016	1,000

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.18.b. Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları

Değişken	TB1	TB2	TB3
gdp_ppp	0,4599	0,0575	-0,2609
foreign_market	0,3122	0,0308	0,2044
Payproductivity	0,1058	0,5855	0,2636
gdp_employee	0,4721	-0,007	-0,236
labor_tax	0,1818	-0,5936	0,2633
tertiary_education	0,4059	-0,3236	0,0652
quality_education	0,2974	0,4414	0,0519
energy_import_use	-0,0373	0,0012	0,8068
r_d	0,4115	0,0324	0,1945

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablolardan da görüldüğü üzere Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi'nin oluşturulması sürecinde TB1'in oluşumunda en fazla ağırlığa sahip göstergelerin 2008 yılındaki gösterge hesaplamasına da uyumlu olarak “satın alma gücü paritesine göre kişi başı GSYİH”, “çalışan başına GSYİH”nin yanısıra “yüksek öğrenime katılım” olduğu görülmektedir. TB2'nin oluşumunda ise öne çıkan göstergeler “ödeme ve verimlilik puanlaması”, “emeğin üzerindeki vergiler” ve “eğitim sisteminin kalitesi”dir. TB3'te ise “enerji ithalatının toplam enerji

kullanımına oranı” öne çıkan gösterge olarak tespit edilmektedir. Mukayeseli Üstünlükler Etkisi’nde ülkelerin aldıkları puanların hesaplanması için aşağıdaki denklem kullanılmaktadır.

$$MUE = \alpha 1 * TB 1 + \alpha 2 * TB 2 + \alpha 3 * TB 3$$

$\alpha 1$: Açıklanan toplam varyansta TB1’in açıklama oranı

$\alpha 2$: Açıklanan toplam varyansta TB2’nin açıklama oranı

$\alpha 3$: Açıklanan toplam varyansta TB3’nin açıklama oranı

TB1: Göstergelerin TB1 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

TB2: Göstergelerin TB2 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

TB3: Göstergelerin TB3 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

$$\alpha 1 = \frac{TB 1 \text{ Açıklanan Varyans}}{Toplam \text{ Açıklanan Varyans}} = \frac{0,446}{0,715} = 0,625$$

$$\alpha 2 = \frac{TB 2 \text{ Açıklanan Varyans}}{Toplam \text{ Açıklanan Varyans}} = \frac{0,150}{0,715} = 0,209$$

$$\alpha 3 = \frac{TB 3 \text{ Açıklanan Varyans}}{Toplam \text{ Açıklanan Varyans}} = \frac{0,119}{0,715} = 0,166$$

Bu çerçevede Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi için ülkelerin alacakları puan;

$ME = 0,625 * TB 1 + 0,209 * TB 2 + 0,166 * TB 3$ denklemine göre hesaplanmaktadır.

Katsayıların ülkelerin normalize edilen değerleri ve TB ağırlıkları ile çarpımı sonucu Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi endeks puanları ve sıralamaları

Tablo 3.19.'da verilmiştir. Tablodan da görüleceği gibi 2011 yılı Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi'nde en yüksek endeks puanına sahip ülke 2008 yılında da olduğu gibi ABD'dir. ABD'yi 2008 yılı alt endeksinde Norveç ve Finlandiya takip ederken, 2011 yılında ise Singapur ve İsviçre gelmektedir. En düşük puanı alan ülkeler sırasıyla Nepal, Niakaragua ve Mozambik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede ülkeler yine Stata/SE 12.0 programı ile kümeleme analizine tabi tutulmuş ve mukayeseli üstünlükler etkisi çok yüksek (sarı), mukayeseli üstünlükler etkisi yüksek (altın sarısı), mukayeseli üstünlükler etkisi ortalama (açık turuncu), mukayeseli üstünlükler etkisi düşük (turuncu), mukayeseli üstünlükler etkisi çok düşük (kahverengi) olmak üzere K-ortalama ve Öklit Kare uzaklık yöntemi ile beş kümede sınıflandırılmıştır.

Tablo 3.19. 2011 Yılı Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi Sıralaması

Sıralama	Ülke	Endeks
1	ABD	1,29
2	Singapur	1,24
3	İsviçre	1,16
4	Japonya	1,14
5	Finlandiya	1,11
6	Almanya	1,11
7	Güney Kore	1,06
8	Kanada	1,06
9	Birleşik Krallık	1,04
10	Avustralya	1,04
11	İsveç	1,03
12	Norveç	1,02
13	Hollanda	1,01
14	Danimarka	1,00
15	Fransa	0,98
16	İzlanda	0,95
17	İrlanda	0,95
18	Belçika	0,93
19	İsrail	0,93
20	Brunei	0,92
21	Avusturya	0,90
22	Lüksemburg	0,88
23	Yeni Zelanda	0,82
24	Suudi Arabistan	0,78
25	Estonya	0,76
26	Malezya	0,76
27	Çin	0,75
28	Rusya	0,71

29	İtalya	0,69
30	Çek Cumhuriyeti	0,68
31	Slovenya	0,66
32	İspanya	0,65
33	Amman	0,63
34	Polonya	0,60
35	Litvanya	0,60
36	Güney Kıbrıs	0,57
37	Kuveyt	0,56
38	Hindistan	0,56
39	Portekiz	0,55
40	Macaristan	0,55
41	Letonya	0,55
42	Trinidad-Tobago	0,53
43	Slovakya	0,53
44	Şili	0,52
45	Ukrayna	0,51
46	Tayland	0,51
47	Endonezya	0,51
48	Kazakistan	0,49
49	Tunus	0,49
50	Türkiye	0,49
51	Kosta Rika	0,49
52	Yunanistan	0,47
53	Azerbaycan	0,46
54	Meksika	0,46
55	Romanya	0,45
56	Brezilya	0,44
57	Bulgaristan	0,44

58	Hırvatistan	0,44
59	Kolombiya	0,44
60	Sri Lanka	0,43
61	Arjantin	0,42
62	Venezuela	0,42
63	Makedonya	0,42
64	Ürdün	0,42
65	Sırbistan	0,41
66	Vietnam	0,41
67	Kenya	0,40
68	Kırgızistan	0,39
69	İran	0,38
70	Nijerya	0,37
71	Uruguay	0,37
72	Filipinler	0,35
73	Kamboçya	0,35
74	Fas	0,35
75	Ekvador	0,35
76	Moldova	0,34
77	Bosna-Hersek	0,34
78	Suriye	0,33
79	Tacikistan	0,32

80	Gürcistan	0,32
81	Pakistan	0,31
82	Bolivya	0,30
83	Peru	0,30
84	Etüpya	0,29
85	Zambiya	0,29
86	Senegal	0,29
87	Panama	0,28
88	Cezayir	0,28
89	Güney Afrika	0,28
90	Gana	0,26
91	Guatemala	0,25
92	Mısır	0,24
93	Tanzanya	0,22
94	Paraguay	0,20
95	Mozambik	0,20
96	Nepal	0,20
97	Nikaragua	0,15

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.4.2.2. 2011 Yılı Makroekonomik Etki Alt Endeksi

2011 yılı Makroekonomik Etki Alt Endeksi için yapılan analiz sonucunda özdeğerler, varyans açıklama oranı ve kümülatif varyans oranı ile göstergelerin TB'lere olan etkisini gösteren katsayılar Tablo 3.20.a ve Tablo 3.20.b.'de gösterilmektedir. Özdeğeri 1,0'dan büyük olan 2 TB olduğu tespit edilmiştir. Bu TB'ler için TB yükleri döndürülerek göstergelerin katsayıları hesaplanmıştır.

Tablo 3.20.a. Makroekonomik Etki Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Varyans Oran	Kümülatif
TB1	2,059	0,343	0,343
TB2	1,675	0,279	0,622
TB3	0,784	0,131	0,753
TB4	0,603	0,101	0,854
TB5	0,557	0,093	0,946
TB6	0,322	0,054	1,000

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.20.b. Makroekonomik Etki Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları

Değişken	TB1	TB2
inflation	-0,0459	0,6033
Growth	0,1326	0,5647
govt_debt	-0,4731	-0,2408
current_account	0,5855	-0,2
budget_balance	0,619	0,06
openness	0,1748	-0,4642

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablolardan da görüldüğü üzere Makroekonomik Etki Alt Endeksi'nin oluşturulması sürecinde göstergeler iki TB'ye dağıtılmıştır. TB1'de cari işlemler dengesi/GSYİH, kamu borç stoku/GSYİH ve bütçe dengesi/GSYİH verileri yüksek katsayılara dolayısıyla ağırlığa sahiptir. TB2'de ise enflasyon, iktisadi büyüme ve iktisadi açıklık görece daha fazla yüklenmiş durumdadır. Makroekonomik Etki Alt Endeksi ülke puanları, aşağıdaki denklemle hesaplanmaktadır.

$$MaE = \alpha_1 * TB1 + \alpha_2 * TB2$$

α_1 : Açıklanan toplam varyansta TB1'in açıklama oranı

α_2 : Açıklanan toplam varyansta TB2'in açıklama oranı

TB1: Göstergelerin TB1 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

TB2: Göstergelerin TB2 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

$$\alpha_1 = \frac{\sum T_i B_i}{\sum T_i B_i + \sum T_j B_j} = \frac{0,3}{0,6} = 0,5$$

$$\alpha_2 = \frac{\sum T_j B_j}{\sum T_i B_i + \sum T_j B_j} = \frac{0,2}{0,6} = 0,33$$

Bu çerçevede Makroekonomik Etki Alt Endeksi için ülkelerin alacakları değerler;

$$MaE = 0,55 * TB1 + 0,449 * TB2 \text{ denkleminde hesaplanmaktadır.}$$

Katsayıların ülkelerin normalize edilen değerleri ve TB ağırlıkları ile çarpımı sonucu Makroekonomik Etki Alt Endeksi endeks puanları ve sıralamaları Tablo 3.21.'de verilmiştir. 2011 yılı için hazırlanan Makroekonomik Etki Alt Endeksi'nde en yüksek endeks puanına sahip ülke Singapur'dur. Singapur'u Japonya ve Azerbaycan takip etmektedir. En düşük değeri alan ülkeler ise sırasıyla Ukrayna, Venezuela ve Letonya olarak hesaplanmaktadır. Makroekonomik Etki Alt Endeksi, ülkelerin gruplandırılması için Stata/SE 12.0 programı ile kümeleme analizine tabi tutulmuş ve DYY üzerinde çok yüksek makroekonomik etkiye sahip ülkeler (sarı), DYY üzerinde yüksek makroekonomik etkiye sahip ülkeler (koyu sarı), DYY üzerinde ortalama makroekonomik etkiye sahip ülkeler (açık turuncu), DYY üzerinde düşük makroekonomik etkiye sahip ülkeler (turuncu) ve DYY üzerinde çok düşük makroekonomik etkiye sahip ülkeler (kahverengi) olmak üzere K-ortalama ve Öklit Kare uzaklık yöntemi ile beş kümede sınıflandırılmıştır.

Tablo 3.21. 2011 Yılı Makroekonomik Etki Alt Endeksi Sıralaması

Sıralama	Ülke	Endeks
1	Singapur	0,67
2	Japonya	0,59
3	Azerbaycan	0,55
4	Kuveyt	0,53
5	Norveç	0,51
6	Çin	0,50
7	Sri Lanka	0,48
8	İtalya	0,48
9	S.Arabistan	0,47
10	İsrail	0,47
11	İsviçre	0,47
12	Almanya	0,46
13	Brunei	0,44
14	Uruguay	0,43
15	Kanada	0,43
16	Malezya	0,43
17	Fas	0,43
18	Belçika	0,42
19	Brezilya	0,42
20	Bolivya	0,42
21	ABD	0,42
22	Amman	0,42
23	Peru	0,42
24	Filipinler	0,41
25	Hindistan	0,41
26	Arjantin	0,41
27	İsveç	0,41
28	Fransa	0,41
29	Endonezya	0,40
30	Panama	0,40
31	Avusturya	0,39
32	Güney Kore	0,39
33	Kolombiya	0,38
34	Ürdün	0,38
35	Yunanistan	0,38
36	Hollanda	0,37
37	Nikaragua	0,36
38	Tayland	0,36
39	Kazakistan	0,36
40	Portekiz	0,35
41	Kamboçya	0,35
42	Polonya	0,35
43	Senegal	0,35
44	Suriye	0,35
45	Şili	0,34
46	Paraguay	0,34
47	Mısır	0,33
48	Finlandiya	0,33
49	Tacikistan	0,33
50	Etiyopya	0,32
51	Birleşik Krallık	0,32

52	Türkiye	0,32
53	Nepal	0,32
54	Macaristan	0,32
55	Meksika	0,31
56	Zambiya	0,31
57	Cezayir	0,31
58	Güney Kıbrıs	0,31
59	Tunus	0,30
60	Ekvador	0,30
61	Danimarka	0,30
62	Mozambik	0,30
63	Gana	0,30
64	İspanya	0,30
65	Tanzanya	0,29
66	Avustralya	0,29
67	Guatemala	0,29
68	Kenya	0,29
69	Makedonya	0,29
70	Pakistan	0,28
71	Vietnam	0,27
72	Kosta Rika	0,27
73	Trinidad-Tobago	0,27
74	Güney Afrika	0,27
75	Çek Cumhuriyeti	0,26
76	Gürcistan	0,26

77	İzlanda	0,26
78	Nijerya	0,26
79	Kırgızistan	0,26
80	Yeni Zelanda	0,25
81	Bosna-Hersek	0,25
82	Slovakya	0,25
83	Hırvatistan	0,24
84	Moldova	0,24
85	İran	0,24
86	Slovenya	0,21
87	Bulgaristan	0,20
88	Lüksemburg	0,19
89	Sırbistan	0,18
90	Estonya	0,18
91	İrlanda	0,18
92	Rusya	0,18
93	Litvanya	0,16
94	Romanya	0,15
95	Letonya	0,15
96	Venezuela	0,13
97	Ukrayna	0,09

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.4.2.3. 2011 Yılı İş Ortamı Alt Endeksi

2011 İş Ortamı Alt Endeksi'nin hesaplanmasında 2008 IOE'de olduğu gibi toplam vergi, gümrüklerin etkinliği, fikri mülkiyet hakkının korunması, yatırımcının korunması endeksi, anlaşmazlıkların çözümünde hukuk sisteminin etkinliği ve şirket kuruluşu ortalama gün sayısı verileri hesaplamaya dahil edilmiş ve TBA ile verilerin analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda özdeğerler, varyans açıklama oranı ve kümülatif varyans oranı ile göstergelerin TB'lere olan etkisini gösteren katsayılar Tablo 34.22.a ve Tablo 3.22.b.'de gösterilmektedir. TB1'in tek başına varyans açıklama oranı 0,53 gibi görece düşük bir değer çıktığı için, özdeğeri 0,9'dan büyük olan TB2'de hesaplamaya dahil edilmiştir.

Tablo 3.22.a. İş Ortamı Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Varyans Oran	Kümülatif
TB1	3,197	0,533	0,533
TB2	0,931	0,155	0,688
TB3	0,887	0,148	0,836
TB4	0,677	0,113	0,949
TB5	0,190	0,032	0,980
TB6	0,117	0,020	1,000

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.22.b. İş Ortamı Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları

Değişken	TB1	TB2
total_tax	-0,1097	0,7028
customs_efficiency	0,5195	0,108
property	0,6003	0,0755
protection_investor	0,0806	0,5292
legal_efficiency	0,5767	-0,0658
time_register	0,1364	0,452

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablolardan da görüldüğü üzere İş Ortamı Alt Endeksi'nin oluşturulması için hesaplanan TB1 içinde gümrüklerin etkinliği, fikri mülkiyet haklarının korunması ve sorunların çözümünde hukuk sisteminin etkinliği öne çıkarken, TB2'nin hesaplanmasında toplam vergi oranı ve yatırımcının korunması öne çıkan iki faktör olmaktadır. İş Ortamı Alt Endeksi'nde endekse dahil olan ülkelerin puanlarının hesaplanması için aşağıdaki denklem kullanılmaktadır.

$$IOE = \alpha 1 * TB 1 + \alpha 2 * TB 2$$

$\alpha 1$: Açıklanan toplam varyansta TB1'in açıklama oranı

$\alpha 2$: Açıklanan toplam varyansta TB2'in açıklama oranı

TB1: Göstergelerin TB1 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

TB2: Göstergelerin TB2 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

$$\alpha_1 = \frac{\text{T B 1 A  D k l a n 10,5 3 Y}}{\text{T o p l A  m D k l a n 10,6 8 8 V a}} = 0,774$$

$$\alpha_2 = \frac{\text{T B 2 A  D k l a n 10,5 5 V}}{\text{T o p l A  m D k l a n 10,6 8 8 V a}} = 0,226$$

Bu ereve de Makroekonomik Etki Alt Endeksi için ülke puanları;

$MaE = 0,774 * TB1 + 0,226 * TB2$ denklemin e göre hesaplanmaktadır.

Katsayıların ülkelerin normalize edilen değerleri ve TB ağırlıkları ile çarpımı sonucu İş Ortamı Alt Endeksi endeks puanları ve sıralamaları Tablo 3.23.'de verilmiştir. Tablodan da görüleceği gibi 2008 yılı İş Ortamı Alt Endeksi'nde en yüksek endeks puanına sahip lke Singapur'dur. Singapur, 2008 yılı İş Ortamı Alt Endeksi'nde olduğu gibi 2011 yılı alt endeksinde de birinci sırada yer almaktadır. En düşük puanı alan ülkeler ise sırasıyla Kırgızistan, Arjantin ve Bolivya'dır. Bu ülkelerde yaşanan siyasi güvensizlik ortamının da etkisiyle hukuk sisteminin iş ortamını iyileştirecek şekilde etkin düzeyde çalışmadığı da endeks tarafından teyit edilmektedir. İş Ortamı Alt Endeksi, ülkelerin gruplandırılması için Stata/SE 12.0 programı ile kümeleme analizine tutulmuş ve çok iyi iş ortamı sunan ülkeler (sarı), iyi iş ortamı sunan ülkeler (koyu sarı), orta düzeyde iş ortamı sunan ülkeler (açık turuncu), kötü iş ortamı sunan ülkeler (turuncu) ve çok kötü iş ortamı sunan ülkeler (kahverengi) olmak üzere K-ortalama ve klit Kare uzaklık yöntemi ile beş kümede sınıflandırılmıştır.

Tablo 3.23. 2011 Yılı İş Ortamı Alt Endeksi Sıralaması

Sıralama	lke	Endeks
1	Singapur	1,76
2	Yeni Zelanda	1,65
3	Finlandiya	1,58
4	İsveç	1,56
5	Danimarka	1,53
6	Norveç	1,45
7	Kanada	1,43
8	Birleşik Krallık	1,42
9	Lüksemburg	1,41
10	Hollanda	1,41
11	İrlanda	1,39
12	İsviçre	1,37
13	Malezya	1,35
14	Avustralya	1,34
15	İzlanda	1,33
16	Suudi Arabistan	1,32
17	Fransa	1,32
18	Amman	1,30
19	Almanya	1,26
20	Japonya	1,24
21	Avusturya	1,23
22	Güney Afrika	1,22
23	ABD	1,21
24	Estonya	1,19
25	Güney Kıbrıs	1,19
26	şili	1,18

27	Belçika	1,18
28	İsrail	1,14
29	Tunus	1,06
30	Slovenya	1,01
31	Ürdün	1,00
32	Uruguay	0,96
33	Güney Kore	0,95
34	Sri Lanka	0,95
35	Panama	0,95
36	Kuveyt	0,95
37	Portekiz	0,94
38	Gürcistan	0,93
39	Zambiya	0,93
40	Çin	0,92
41	Macaristan	0,92
42	İspanya	0,91
43	Fas	0,90
44	Mısır	0,87
45	Litvanya	0,86
46	Makedonya	0,86
47	Tayland	0,85
48	Gana	0,84
49	Polonya	0,84
50	Azerbaycan	0,83
51	Senegal	0,83
52	Kolombiya	0,82
53	Letonya	0,82
54	Brunei	0,81
55	Etiyopya	0,81
56	Çek Cumh.	0,81
57	Endonezya	0,79
58	Hindistan	0,79
59	Meksika	0,79
60	İtalya	0,77
61	Tacikistan	0,77
62	Türkiye	0,76
63	Tanzanya	0,75
64	Hırvatistan	0,75
65	Yunanistan	0,75

66	Slovakya	0,74
67	Kazakistan	0,73
68	Peru	0,73
69	Pakistan	0,71
70	Nijerya	0,70
71	Trinidad-Tobago	0,70
72	Mozambik	0,69
73	Suriye	0,66
74	Kosta Rika	0,66
75	İran	0,65
76	Bulgaristan	0,65
77	Romanya	0,64
78	Moldova	0,64
79	Kamboçya	0,63
80	Kenya	0,63
81	Sırbistan	0,62
82	Guatemala	0,59
83	Nepal	0,58
84	Paraguay	0,57
85	Vietnam	0,54
86	Bosna-Hersek	0,54
87	Brezilya	0,50
88	Filipinler	0,50
89	Kırgızistan	0,49
90	Rusya	0,46
91	Ekvador	0,46
92	Nikaragua	0,46
93	Cezayir	0,46
94	Ukrayna	0,43
95	Bolivya	0,41
96	Arjantin	0,40
97	Venezuela	0,03

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.4.2.4. 2011 Yılı Yiğilma Ekonomisi Etkisi Alt Endeksi

Yiğilma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi'nin hesaplanmasında her bin kişiye düşen internet kullanıcı sayısı, son teknolojiye erişilebilirlik, elektrik arz kalitesi, yol altyapısı kalitesi, demiryolu altyapısı kalitesi, liman altyapısı kalitesi, havayolu altyapısı kalitesi ve son üç yıllık DYY stoku verilerine TBA uygulanmış ve analiz yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda özdeğerler, varyans açıklama oranı ve

kümülatif varyans oranı ile göstergelerin TB'lere olan etkisini gösteren katsayılar Tablo 3.24.a ve Tablo 3.24.b.'de gösterilmektedir. Özdeğeri 1,0'dan büyük olan 1 TB olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede tek temel bileşen için yük dağılımları da hesaplanarak verilerin endeksteki katsayıları hesaplanmıştır.

Tablo 3.24.a. Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi TBA Analiz Sonuçları

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Varyans Oran	Kümülatif
TB1	6,262	0,696	0,696
TB2	0,884	0,098	0,794
TB3	0,629	0,070	0,864
TB4	0,363	0,040	0,904
TB5	0,264	0,029	0,934
TB6	0,208	0,023	0,957
TB7	0,173	0,019	0,976
TB8	0,125	0,014	0,990
TB9	0,092	0,010	1,000

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.24.b. Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi Gösterge Ağırlıkları

Değişken	TB1
internet_users	0,336
latest_tech	0,3682
quality_electricity	0,3433
quality_road	0,3395
quality_railroad	0,3301
quality_port	0,3544
quality_airport	0,3406
logistics_performance	0,3591
fdi_stock	0,1971

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablolardan da görüldüğü üzere, 2008 yılı hesaplamalarına paralel olarak Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi'nin oluşturulmasında son üç yıllık DYY stoku diğer verilere göre daha az etkili iken, altyapı ve teknolojik gelişimi ifade eden göstergelerin temel bileşen üzerinde birbirine yakın değerlere sahip bir ağırlık katsayıları bulunmaktadır. Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi'nde ülke puanları aşağıdaki denklemle hesaplanmaktadır.

α_1 : Açıklanan toplam varyansta TB1'in açıklama oranı

TB1: Göstergelerin TB1 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

Tek temel bileşen olduğu için α_1 değeri 1'e eşittir. Bu çerçevede İş Ortamı Alt Endeksi'ndeki ülke puanları hesaplamasında kullanılacak denklem

olarak tespit edilmektedir.

Katsayıların ülkelerin normalize edilen değerleri ve TB ağırlıkları ile çarpımı sonucu Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi endeks puanları ve sıralamaları Tablo 3.25.'de verilmiştir. Tablodan da görüleceği gibi 2011 yılı Yığılma Ekonomileri Alt Endeksi'nde en yüksek endeks puanına sahip ülke Singapur'dur. Singapur'u Fransa ve Almanya takip etmektedir. En düşük puanı alan ülkeler ise sırasıyla Nepal, Kırgızistan ve Paraguay'dır. Yığılma Ekonomileri Alt Endeksi, ülkelerin gruplandırılması için Stata/SE 12.0 programı ile kümeleme analizine tutulmuş ve yığılma ekonomileri etkisi çok yüksek olan ülkeler (sarı), yüksek olan ülkeler (koyu sarı), orta düzeyde olan ülkeler (açık turuncu), düşük olan ülkeler (turuncu) ve çok düşük olan ülkeler (kahverengi) olmak üzere K-ortalama ve Öklit Kare uzaklık yöntemi ile beş kümede sınıflandırılmıştır.

Tablo 3.25. 2011 Yılı Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi Sıralaması

Sıra	Ülke	Endeks
1	Singapur	2,68
2	Fransa	2,59
3	Almanya	2,58
4	İsviçre	2,58
5	Belçika	2,57
6	Hollanda	2,57
7	İsveç	2,53
8	Birleşik Krallık	2,51
9	Danimarka	2,49
10	Kanada	2,45
11	Finlandiya	2,45
12	ABD	2,37
13	Lüksemburg	2,35
14	Japonya	2,32
15	İspanya	2,31
16	İzlanda	2,28
17	Avusturya	2,27
18	Güney Kore	2,27
19	Avustralya	2,22
20	Norveç	2,17
21	İrlanda	2,06
22	Malezya	2,05
23	Yeni Zelanda	2,00
24	Portekiz	1,99
25	Suudi Arabistan	1,96
26	Çek Cumh.	1,88
27	Amman	1,86

28	İsrail	1,82
29	Şili	1,77
30	Panama	1,76
31	Estonya	1,74
32	Güney Kıbrıs	1,73
33	Çin	1,69
34	Litvanya	1,67
35	Slovenya	1,61
36	İtalya	1,59
37	Slovakya	1,56
38	Macaristan	1,55
39	Letonya	1,54
40	Güney Afrika	1,54
41	Türkiye	1,53
42	Brunei	1,52
43	Tunus	1,51
44	Tayland	1,50
45	Kuveyt	1,48
46	Hırvatistan	1,48
47	Ürdün	1,40
48	Yunanistan	1,40
49	Uruguay	1,38
50	Fas	1,35
51	Meksika	1,34
52	Hindistan	1,31
53	Azerbaycan	1,26
54	Trinidad-Tobago	1,24
55	Sri Lanka	1,24
56	Polonya	1,23
57	Brezilya	1,23
58	Gürcistan	1,19
59	Rusya	1,17
60	Guatemala	1,16
61	Peru	1,12
62	Mısır	1,12
63	Ukrayna	1,06
64	Kolombiya	1,04
65	Makedonya	1,03

66	Kosta Rika	1,03
67	Kazakistan	1,03
68	Kenya	1,03
69	Endonezya	1,03
70	Arjantin	1,02
71	Bulgaristan	0,99
72	Ekvador	0,98
73	Filipinler	0,92
74	Senegal	0,91
75	İran	0,89
76	Pakistan	0,87
77	Suriye	0,86
78	Romanya	0,86
79	Vietnam	0,84
80	Kamboçya	0,80
81	Cezayir	0,79
82	Gana	0,78
83	Etiyopya	0,76
84	Zambiya	0,76
85	Moldova	0,74
86	Sırbistan	0,73
87	Bosna-Hersek	0,72
88	Bolivya	0,72
89	Nijerya	0,66
90	Tacikistan	0,66
91	Nikaragua	0,64
92	Venezuela	0,64
93	Mozambik	0,63
94	Tanzanya	0,61
95	Paraguay	0,55
96	Kırgızistan	0,49
97	Nepal	0,33

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.4.2.5. 2011 Yılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Endeksi

Araştırma çerçevesinde 2011 yılı DYY Endeksi'nin oluşturulmasında 2008 yılıyla aynı metodolojik çerçevede; veri setinin analize uygunluğunu gösteren testler ve TBA analizi dört alt endeks tarafından oluşturulan veri setine uygulanmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda endekslerin birbirleri ile korelasyon hesaplamaları

Tablo 3.26’da gösterilmektedir. Tablodan da görüleceği gibi endeksler arasındaki korelasyonların hiçbirisi kritik değer olan 0,92’yi geçmemektedir.

Tablo 3.26. 2011 Yılı DYY Endeksi Alt Endeksleri Korelasyon Tablosu

KORELASYON	MUE	MaE	IOE	YEE
MUE	1,00	0,32	0,76	0,90
MaE		1,00	0,35	0,34
IOE			1,00	0,85
YEE				1,00

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Alt endekslerin puanlarından oluşan veri setine faktör testleri uygulanarak KMO test değeri ve Bartlett test sonuçları da incelenmiştir. Veri setinin KMO test değeri ise yapılan hesaplama sonucunda 0,736 çıkmıştır. Bu değer veri setinin TBA için uygun olduğunu ifade etmektedir.

Yapılan analiz sonucunda özdeğerler, varyans açıklama oranı ve kümülatif varyans oranı ile göstergelerin TB’lere olan etkisini gösteren katsayılar Tablo 3.27.a ve Tablo 3.27.b.’de gösterilmektedir. DYY Endeksinde alt endekslerin ağırlıklarının hesaplanmasında kullanılacak TB’lerin belirlenmesi için özdeğerler incelenmiş ve özdeğeri 1’den büyük olan, varyansın %71,4’ünü açıklayabilen tek TB dikkate alınmıştır.

Tablo 3.27.a. DYY Endeksi TBA Analiz Sonuçları

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Varyans Oran	Kümülatif
TB1	2,859	0,715	0,715
TB2	0,817	0,204	0,919
TB3	0,241	0,060	0,979
TB4	0,083	0,021	1,000

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.27.b. DYY Endeksi Alt Endeks Ağırlıkları

	TB1
MUE	0,546
MaE	0,300
IOE	0,539
YEE	0,566

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Katsayılara bakıldığında Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi, İş Ortamı Alt Endeksi ve Yığılma Ekonomileri Alt Endeksi'nin, DYY Endeksi'nde hemen hemen benzer düzeyde etkiye sahip iken, Makroekonomik Etki Alt Endeksi'nin ise etkisinin diğer alt endekslere göre yarı yarıya daha az olduğu görülmektedir. Katsayıların hesaplanmasının ardından DYY Endeksi'nde ülkelerin sıralanması için hesaplanan puan değerlerinin tespitinde aşağıdaki denklem kullanılmaktadır.

$$DYYEndeks = \alpha_1 * TB1$$

α_1 : Açıklanan toplam varyansta TB1'in açıklama oranı (Tek TB olduğu için 1'e eşittir)

TB1: Göstergelerin TB1 üzerindeki ağırlıkları ve gösterge değerlerinin çarpımı ile hesaplanan yeni gösterge

Bu çerçevede 2008 yılı DYY Endeksi için ülkelerin alacakları puanlar;

$$DYYEndeks = 1 * TB1 \text{ olarak tespit edilmektedir.}$$

Katsayıların ülkelerin normalize edilen değerleri ve TB ağırlıkları ile çarpımı sonucu 2008 DYY Endeksi endeks puanları ve sıralamaları Tablo 3.28.'de verilmiştir. DYY Endeksi, ülkelerin gruplandırılması için Stata/SE 12.0 programı ile kümeleme analizine tutulmuş ve DYY açısından çok yüksek çekim etkisine sahip ülkeler (sarı), yüksek çekim etkisine sahip ülkeler (koyu sarı), orta düzeyde çekim etkisine sahip ülkeler (açık turuncu), düşük çekim etkisine sahip ülkeler (turuncu) ve çok düşük çekim etkisine sahip ülkeler (kahverengi) olmak üzere K-ortalama ve Öklit Kare uzaklık yöntemi ile beş kümede sınıflandırılmıştır. 2011 yılı DYY Endeksi'nde analiz edilen ülkelere dört ülke çok yüksek çekim etkisine sahip, oniki ülke yüksek çekim etkisine sahip, onbeş ülke orta düzeyde çekim etkisine sahip, yirmibeş ülke düşük çekim etkisine sahip ve otuzbir ülke ise çok düşük çekim etkisine sahip ülke olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 3.28. 2011 Yılı DYY Endeksi Sıralaması

Sıra	Ülke	Endeks
1	Singapur	3,35
2	İsviçre	2,98
3	İsveç	2,96
4	Finlandiya	2,94
5	Almanya	2,88
6	Hollanda	2,88
7	Danimarka	2,87
8	Kanada	2,87
9	Birleşik Krallık	2,85
10	Fransa	2,83
11	ABD	2,83
12	Japonya	2,78
13	Belçika	2,73
14	Norveç	2,72
15	Avustralya	2,64
16	Lüksemburg	2,63
17	İzlanda	2,61
18	Avusturya	2,56
19	Yeni Zelanda	2,54
20	Güney Kore	2,50
21	İrlanda	2,48
22	Malezya	2,43
23	Suudi Arabistan	2,39
24	İsrail	2,29
25	İspanya	2,24
26	Amman	2,23
27	Estonya	2,10
28	Portekiz	2,04
29	Şili	2,03
30	Güney Kıbrıs	2,02
31	Çin	2,02
32	Çek Cumhuriyeti	1,95
33	Brunei	1,93
34	Slovenya	1,89
35	İtalya	1,83
36	Kuveyt	1,82
37	Litvanya	1,79
38	Panama	1,79
39	Tunus	1,78
40	Macaristan	1,77
41	Güney Afrika	1,76
42	Tayland	1,69
43	Ürdün	1,67
44	Letonya	1,66
45	Slovakya	1,64
46	Uruguay	1,64
47	Türkiye	1,63
48	Hindistan	1,60
49	Sri Lanka	1,59
50	Polonya	1,59
51	Azerbaycan	1,57
52	Fas	1,57
53	Yunanistan	1,56
54	Hırvatistan	1,56
55	Meksika	1,53
56	Trinidad-Tobago	1,45
57	Gürcistan	1,43
58	Endonezya	1,41
59	Kolombiya	1,39
60	Makedonya	1,36
61	Kazakistan	1,35
62	Rusya	1,35
63	Brezilya	1,34
64	Mısır	1,34
65	Peru	1,32
66	Kosta Rika	1,29
67	Senegal	1,22
68	Kenya	1,22
69	Bulgaristan	1,21
70	Guatemala	1,20
71	Zambiya	1,18
72	Arjantin	1,15
73	Ukrayna	1,14
74	İran	1,13
75	Pakistan	1,13
76	Suriye	1,12
77	Etiyopya	1,12
78	Gana	1,12
79	Romanya	1,12
80	Filipinler	1,11
81	Kamboçya	1,09
82	Ekvador	1,08
83	Vietnam	1,08
84	Tacikistan	1,06
85	Nijerya	1,03
86	Sırbistan	1,03
87	Moldova	1,02
88	Tanzanya	0,96
89	Bosna-Hersek	0,96
90	Cezayir	0,94
91	Mozambik	0,93
92	Bolivya	0,92
93	Paraguay	0,83
94	Kırgızistan	0,83
95	Nikaragua	0,80

96	Nepal	0,70
----	-------	------

97	Venezuela	0,65
----	-----------	------

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.4.3. Endeks Sonuçlarının Test Edilmesi

Bu bölümde 2008 yılı ve 2011 yılı için hazırlanan DYY Endeksi'nin, araştırılan konuyu açıklama konusundaki güvenilirliği test edilmektedir. Bu noktada ülkelerin aldığı endeks puanları ile DYY çekimine ilişkin göstergeler arasında test için korelasyonlar incelenmektedir. Test kapsamında ülkelerin aldıkları endeks puanları ve DYY ile ilgili “Endeks Yılı DYY İtibariyle Toplam DYY Stoku”, “Endeks Yılı DYY Miktarı” ve “Endeks Yılı DYY Miktarı / Dünya DYY Yatırımları Miktarı” göstergelerinin korelasyonu araştırılmıştır. Korelasyon testi sonuçları Tablo 3.29’da sunulmaktadır.

Tablo 3.29. Endeks Değerlerinin DYY Göstergeleri ile Korelasyonu

KORELASYON	DYY Stok 2008	DYY 2008	Kişi Başı DYY 2008
2008 Endeks	0,51	0,36	0,37
KORELASYON	DYY Stok 2011	DYY 2011	Kişi Başı DYY 2011
2011 Endeks	0,39	0,38	0,32

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablodan da görüleceği gibi 2008 yılı DYY Endeksi, 2008 yılına kadar ev sahibi ülkelere gelen DYY Stoku'nun açıklanmasında $r=0,51$ gibi bir değere ulaşmaktadır. 2008 yılı DYY miktarı için korelasyon 0,36 olurken kişi başı DYY için korelasyon 0,37 olarak hesaplanmaktadır. 2011 yılı DYY Endeksi, 2011 yılına kadar ev sahibi ülkelere gelen DYY Stoku'nun açıklanmasında $r=0,39$ gibi bir değere ulaşmaktadır. 2008 yılı DYY miktarı için korelasyon 0,38 olurken kişi başı DYY için korelasyon 0,32 olarak hesaplanmaktadır.

Bu çerçevede DYY Endeksi, hem UNCTAD Potansiyel DYY Endeksi ($r=0,310$) hem de Küresel Rekabet Endeksi'nin DYY ilişkin korelasyon katsayısının ($r=0,215$) üstünde bir etkinliğe sahip bulunmaktadır.¹⁹⁷ Bu çerçevede 2008 ve 2011

¹⁹⁷ Groh, Wich, a.g.e., s. 21.

yılları için hazırlanan DYY Endeksi'nde analiz edilen göstergelerin ve ülkelerin sayısına bağlı olarak çalışmanın göreceli daha etkin bir sonuç verdiği ifade edilebilmektedir.

3.5. GÖSTERGE KATSAYILARI AÇISINDAN SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma kapsamında DYY'nin ülke seçiminde öne çıkan göstergeler dört alt başlıkta sınıflandırılmış ve bu kapsamda her bir alt başlık için TBA ile bir alt endeks hazırlanmıştır. Alt endeksler ise yine aynı yöntem ile biraraya getirilmiş ve DYY Endeksi'nin son hali oluşturulmuştur. Bu çerçevede her bir gösterge öncelikle dahil olduğu alt endeksin oluşturulması sürecine dahil edilmekte, alt endeksler ise DYY Endeksi'ni oluşturan temel bileşenler üzerindeki ağırlıkları ile DYY Endeksine dahil olmaktadır.

3.5.1. Mukayeseli Üstünlükler Alt Endeksi ve Belirleyici Göstergeler

Araştırma çerçevesinde analiz edilen hipotezlerden biri de DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde belirleyici dört ana başlıktan birinin ev sahibi ülkenin üretim koşulları açısından emek maliyeti, emek kalitesi, iç ve dış pazar büyüklüğü ve teknolojik gelişiminden oluşan mukayeseli üstünlüklerinin olduğudur. Bu faktörlerin analiz edilebilmesi için DYY Endeksi'nde yer alan Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi'nde 2008 yılı için sekiz ve 2011 yılı için dokuz gösterge belirleyici olarak tanımlanarak analize dahil edilmiştir. Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi'nin oluşturulması için yapılan temel bileşenler analizi sonucunda, 2008 yılı için göstergeler iki temel bileşene ve 2011 yılı için göstergeler üç temel bileşene yüklenmiştir. Göstergelerin temel bileşenleri açıklama yüzdelere ilişkin göstergeler Tablo 3.30'da sunulmaktadır.

Tablo 3.30. Göstergelerin MUE Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış)

	2008 Yılı MUE Alt Endeksi			2011 Yılı MUE Alt Endeksi			
	TB1 (%)	TB2 (%)	Toplam Etki (%)	TB1 (%)	TB2 (%)	TB3 (%)	Toplam Etki (%)
gdp_ppp	13,68	10,81	24,49	11,02	5,35	-3,20	13,17
foreign_market	9,68	-1,28	8,40	7,48	2,87	2,51	12,85
payproductivity	5,97	-10,56	-4,59	2,53	54,48	3,23	60,25

gdp_employee	14,21	6,07	20,28	11,31	-0,65	-2,90	7,76
labor_tax	Dahil Edilmemiştir			4,35	-55,24	3,23	-47,65
tertiary_education	10,37	-4,76	5,61	9,72	-30,11	0,80	-19,59
quality_education	11,98	-3,21	8,77	7,12	41,07	0,64	48,83
energy_import_us_e	0,61	31,77	32,38	-0,89	0,11	9,90	9,12
r_d	12,10	-7,45	4,66	9,86	3,01	2,39	15,26

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2008 yılı Mukayeseli Üstünlükler Alt Endeksi'nde en etkin olan göstergeler enerji ithalatının enerji kullanımına oranı, satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başı GSYİH ve çalışan başına GSYİH'dır. Söz konusu göstergelerin ağırlığının yüksek olması, 2008 yılında mukayeseli üstünlükler açısından pazar koşulları, emek verimliliği ve temel girdi maliyeti olan enerjinin DYY'nin ülke seçiminde öne çıkan faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. 2011 yılı Mukayeseli Üstünlükler Alt Endeksi'nde ise Dünya Ekonomi Forumu tarafından hazırlanan emeğin verimliliğine kıyasla maliyetine ilişkin gösterge, eğitim sisteminin kalitesi ile emek vergisi öne çıkan göstergeler olmaktadır. Özellikle artan rekabet ortamıyla birlikte 2011 yılında ev sahibi ülkenin emek piyasası koşullarının mukayeseli üstünlükler açısından daha fazla öne çıktığı görülmektedir. Diğer yandan küresel kriz ile birlikte enerji maliyetlerindeki dalgalanmaların azalması ile birlikte DYY'nin ülke seçimindeki etkisinin görece azaldığı tahmin edilmektedir. 2011 yılında önemi artan bir diğer gösterge ise ülkelerin araştırma ve geliştirme harcamalarının GSYİH'ya oranıdır. Ev sahibi ülkelerdeki teknolojik gelişimin DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde etkisinin arttığı görülmektedir.

Göstergelerin alt endeks üzerindeki etkilerine ek olarak araştırmada, alt endekslerin DYY Endeksi'ndeki ağırlığına paralel olarak ana endekse etkilerinin katsayılarını gösteren veriler ise Tablo 3.31'de sunulmuştur.

Tablo 3.31. Göstergelerin DYY Endeksi Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış)

	2008 Yılı DYY Endeksi			2011 Yılı DYY Endeksi	
	TB1 (%)	TB2 (%)	Toplam Etki (%)	TB1 (%)	Toplam Etki (%)
gdp_ppp	6,16	0,14	6,30	3,68	3,68
foreign_market	2,11	0,05	2,16	3,60	3,60
payproductivity	-1,15	-0,03	-1,18	16,85	16,85

gdp_employee	5,11	0,11	5,22	2,17	2,17
labor_tax	Dahil Edilememiştir			-13,33	-13,33
tertiary_education	1,41	0,03	1,44	-5,48	-5,48
quality_education	2,20	0,05	2,25	13,67	13,67
energy_import_use	8,14	0,18	8,32	2,55	2,55
r_d	1,17	0,03	1,20	4,27	4,27

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Araştırmanın giriş bölümünde ortaya koyulan hipotezler ışığında verilerin beklenen etkileri ve TBA sonucunda ortaya çıkan etkileri Tablo 3.32’de verilmektedir. Ampirik gözlemde minmaks yöntemi ile normalizasyon yapıldıktan sonra TBA uygulandığı için gösterge sonuçlarının kurama uygun olması için pozitif sonuçlar vermesi beklenmektedir. Negatif çıkan sonuçlar ortaya koyulan hipotezlerin doğrulanmadığını ifade etmektedir. Bu kapsamda 2008 Yılı DYY Endeksinde emeğin ücretine göre verimliliği negatif bir katsayı alırken, 2011 DYY Endeksi’nde yükseköğrenime katılım oranı negatif bir katsayı almakta ve doğrulanmamaktadır. Bu iki durum dışındaki tüm hipotezler ampirik gözlemde doğrulanmıştır.

Tablo 3.32. Göstergelerin DYY Endeksi’nde Beklenen Etkisi ve Ampirik Gözlem Sonuçları

Gösterge	Beklenen Etki	2008 Endeksi	2011 Endeksi
gdp_ppp	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
foreign_market	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
Payproductivity	Doğru Orantı	Hipoteze Aykırı	Hipoteze Uygun
gdp_employee	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
labor_tax	Ters Oranı	Dahil Edilememiştir.	Hipoteze Uygun
tertiary_education	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Aykırı
quality_education	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
energy_import_use	Ters Oranı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
r_d	Pozitif Etki	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.5.2. Makroekonomik Etki Alt Endeksi ve Belirleyici Göstergeler

Makroekonomik koşulların DYY’nin ev sahibi ülke seçiminde belirleyici dört ana unsurdan biri olduğu araştırmada ortaya koyulan hipotezlerden biridir. Bu kapsamda makroekonomik etki; fiyat değişimleri ve istikrarı, büyümede istikrar,

kamunun ekonomideki etkisi ve uluslararası entegrasyon açısından ele alınmıştır. Bu faktörlerin analiz edilebilmesi için DYY Endeksi'nde yer alan Makroekonomik Etki Alt Endeksi'nde altı gösterge belirleyici olarak tanımlanarak analize dahil edilmiştir. Makroekonomik Etki Alt Endeksi'nin oluşturulması için yapılan temel bileşenler analizi sonucunda, 2008 yılı için göstergeler üç temel bileşene ve 2011 yılı için göstergeler iki temel bileşene yüklenmiştir. Göstergelerin temel bileşenleri açıklama yüzdelere ilişkin göstergeler Tablo 3.33'de sunulmaktadır.

Tablo 3.33. Göstergelerin MaE Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış)

	2008 Yılı MaE Alt Endeksi				2011 Yılı MaE Alt Endeksi		
	TB1 (%)	TB2 (%)	TB3 (%)	Toplam Etki	TB1 (%)	TB2 (%)	Toplam Etki
Inflation	3,56	-61,28	3,20	-54,52	-2,55	83,77	81,22
Growth	-0,22	64,45	1,33	65,56	7,37	78,41	85,78
govt_debt	8,15	45,25	2,40	55,80	-26,28	-33,44	-59,71
current_account	14,09	-6,53	-2,93	4,62	32,52	-27,77	4,75
budget_balance	14,78	-3,02	1,15	12,91	34,38	8,33	42,71
Openness	-0,38	-0,81	16,82	15,63	9,71	-64,46	-54,75

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2008 yılı DYY Endeksi'nde iktisadi büyüme ve kamu borç stoku; hipoteze uygun bir şekilde ev sahibi ülkelerin DYY çekiciliği konusunda olumlu etki sağlayan başlıca göstergeler olarak öne çıkmaktadır. Enflasyon ise ortaya koyulan hipoteze 2008 yılı için aykırı sonuç vermektedir. Bu noktada, küresel krizlerin DYY üzerinde etkisini enflasyon ile de gösterdiği görülmektedir. 2011 yılında göstergenin hipoteze uygun sonuç vermesi; krizin olmadığı ortamlarda fiyatlar genel düzeyinde belli bir seviyeyi aşmayan artış hızının DYY'yi olumlu etkileyebileceği görülmektedir. 2011 yılı DYY Endeksinde ise enflasyon ve büyüme hipotezlere uygun bir şekilde test sonucu verirken; kamu borç stoku ve iktisadi açıklık ise hipoteze ters düşmektedir. 2011 yılı DYY Endeksi'nde daha düşük bir enflasyona sahip ve daha yüksek bir büyüme sergileyen ev sahibi ülkeler, ülkeye gelen DYY'yi daha fazla olumlu yönde etkilemektedir. Bu noktada 2008 yılında başlayan küresel krizin sonuçlarının en çok makroekonomik etki ile gösterdiği görülmektedir. Bir borç krizine dönüşen 2008 finansal krizi, daha yüksek borçlu ülkelerin krizden daha fazla etkilenmesine neden olmuştur.

Tablo 3.34. Göstergelerin DYY Endeksi Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış)

	2008 Yılı DYY Endeksi			2011 Yılı DYY Endeksi	
	TB1 (%)	TB2 (%)	Toplam Etki	TB1 (%)	Toplam Etki
inflation	0,00	-13,08	-13,08	12,51	12,51
growth	0,00	15,74	15,74	13,21	13,21
Govt_debt	0,00	13,39	13,39	-9,20	-9,20
current_account	0,00	1,11	1,11	0,73	0,73
budget_balance	0,00	3,10	3,10	6,58	6,58
openness	0,00	3,75	3,75	-8,43	-8,43

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.35. Göstergelerin DYY Endeksi'nde Beklenen Etkisi ve Ampirik Gözlem Sonuçları

Gösterge	Beklenen Etki	2008 Endeksi	2011 Endeksi
Inflation	Ters Orantı	Hipoteze Aykırı	Hipoteze Uygun
Growth	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
govt_debt	Ters Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Aykırı
current_account	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
budget_balance	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
Openness	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Aykırı

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.5.3. İş Ortamı Alt Endeksi ve Belirleyici Göstergeler

Araştırmada ev sahibi ülkedeki iş ortamının DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde belirleyici dört ana boyutundan biri olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda iş ortamını tanımlayan göstergeler; ülkedeki vergi uygulamaları, hukuki sistemin etkinliği ve yatırımcının karşılaştığı bürokratik uygulamalardan seçilmiştir. Bu faktörlerin analiz edilebilmesi için DYY Endeksi'nde yer alan İş Ortamı Alt Endeksi'nde altı gösterge belirleyici olarak tanımlanarak analize dahil edilmiştir. İş Ortamı Alt Endeksi'nin oluşturulması için yapılan temel bileşenler analizi sonucunda, 2008 yılı için göstergeler bir temel bileşene ve 2011 yılı için göstergeler iki temel bileşene yüklenmiştir. Göstergelerin temel bileşenleri açıklama yüzdelerine ilişkin göstergeler Tablo 3.36'de sunulmaktadır.

Tablo 3.36. Göstergelerin IOE Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış)

	2008 IOE Etki		2011 IOE Etki		
	TB1 (%)	Toplam Etki	TB1 (%)	TB2 (%)	Toplam Etki
total_tax	-3,09	-3,09	-4,71	8,82	4,11
customs_efficiency	26,07	26,07	22,29	1,35	23,65
Property	28,15	28,15	25,76	0,95	26,71
protection_investor	5,89	5,89	3,46	6,64	10,10
legal_efficiency	26,68	26,68	24,75	-0,83	23,92
time_register	16,30	16,30	5,85	5,67	11,52

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2008 yılı İş Ortamı Alt Endeksi'nin oluşumunda katsayısı en yüksek olan ve DYY'nin ev sahibi ülke çekiminde etkili olan göstergeler fikri mülkiyet hakkının ev sahibi ülkede korunması, ev sahibi ülkede anlaşmazlıkların çözümünde hukuk sisteminin etkinliği ve gümrüklerin etkinliğidir. Bu noktada 2008 yılı verileri çerçevesinde yapılan analiz sonucunda ev sahibi ülkedeki hukuki sistemin etkin çalışması ve uluslararası ticaret açısından gümrüklerin etkin çalışması DYY için önemli göstergeler olmaktadır. Benzer şekilde 2011 yılı için de aynı göstergeler öne çıkmaktadır. Bu veri setinde beklentinin aksine ev sahibi ülkenin vergi oranlarının DYY üzerindeki etkisi beklendiği kadar yüksek değildir.

Tablo 3.37. Göstergelerin DYY Endeksi Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış)

	2008 Yılı DYY Endeksi			2011 Yılı DYY Endeksi	
	TB1 (%)	TB2 (%)	Toplam Etki	TB1 (%)	Toplam Etki
total_tax	-0,77	0,02	-0,75	1,13	1,14
customs_efficiency	6,47	-0,15	6,32	6,53	6,53
property	6,99	-0,16	6,83	7,37	7,37
protection_investor	1,46	-0,03	1,43	2,79	2,79
legal_efficiency	6,62	-0,15	6,47	6,60	6,60
time_register	4,05	-0,09	3,95	3,18	3,18

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

İş ortamını belirleyen göstergelerin DYY üzerindeki dolaylı etkisi de Tablo 3.37'de sunulmuştur. İş Ortamı Alt Endeksi'nde ağırlığı daha yüksek olan fikri mülkiyet hakları, anlaşmazlıkların çözümünde hukuk sisteminin etkinliği ve

gümrüklerin etkinliği öne çıkan göstergelerdir. Vergi oranları ise 2008 yılı için çok düşük de olsa hipoteze aykırı bir etki gösterirken, 2011 yılı için de yine etkisi düşük ancak hipoteze uygun bir etkiye sahiptir. Göstergelerin DYY Endeksi üzerindeki etkini tanımlayan hipotezler ve ampirik gözlem sonuçları Tablo 3.38’de sunulmuştur. Buna göre toplam vergi oranının 2009 yılı DYY Endeksi’ndeki etkisi dışında tüm göstergeler hipotezleri doğrulamaktadır.

Tablo 3.38. Göstergelerin DYY Endeksi’nde Beklenen Etkisi ve Ampirik Gözlem Sonuçları

Gösterge	Beklenen Etki	2008 Endeksi	2011 Endeksi
total_tax	Ters Orantı	Hipoteze Aykırı	Hipoteze Uygun
customs_efficiency	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
Property	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
protection_investor	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
legal_efficiency	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
time_register	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.5.4. Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi ve Belirleyici Göstergeler

Yığılma ekonomilerinin ev sahibi ülkelerin DYY çekimine etkisi, yapılan araştırmalar çerçevesinde artma eğiliminde ve öncelikli unsurların başında gelmektedir. Araştırmada ev sahibi ülkedeki ortaya çıkan yığılma ekonomileri etkisinin DYY’nin ev sahibi ülke seçiminde belirleyici dört ana boyutundan biri olduğu hipotezi sunulmaktadır. Bu kapsamda yığılma ekonomileri etkisini tanımlayan göstergeler olarak teknolojik altyapı, ulaştırma ve iletişim altyapısı, lojistik altyapı ve geçmiş yıllarda ülkeye gelen DYY miktarı kullanılmıştır.

Tablo 3.39. Göstergelerin YEE Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış)

	2008 YEE Alt Endeksi		2011 YEE Alt Endeksi	
	TB1 (%)	Toplam Etki	TB1 (%)	Toplam Etki
internet_users	12,46	12,46	11,32	11,32
latest_tech	13,62	13,62	12,40	12,40
quality_electricity	12,87	12,87	11,57	11,57

quality_road	13,24	13,24	11,44	11,44
quality_railroad	12,78	12,78	11,12	11,12
quality_port	13,42	13,42	11,94	11,94
quality_airport	12,91	12,91	11,47	11,47
logistics_performance	0,00	0,00	12,10	12,10
fdi_stock	8,70	8,70	6,64	6,64

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Bu faktörlerle oluşturulan Yığılma Ekonomileri Alt Endeksi de DYY Endeksi'nin oluşturulmasında kullanılan dört ana boyuttan biri olarak ele alınmıştır. Yapılan temel bileşenler analizi sonucunda, DYY'nin stok etkisi dışında tüm göstergelerin her iki analiz yılı için de Yığılma Ekonomileri Alt Endeksi'nde ve DYY Endeksi'nde benzer ölçekte katsayı ve etkiye sahip olduğu görülmektedir. Çok küçük farklarla olsa da son teknolojiye erişim ve liman hizmet kalitesi öne çıkan göstergeler olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçta özellikle deniz taşımacılığının etkisi ve DYY'nin yapısında teknolojiyi temel alan yatırımların payının artması etken olmaktadır.

Tablo 3.40. Göstergelerin DYY Endeksi Üzerinde Belirleyiciliği (Ağırlıklandırılmış)

	2008 DYY Endeksi		2011 DYY Endeksi	
	TB1 (%)	Toplam Etki	TB1 (%)	Toplam Etki
internet_users	3,24	3,24	3,28	3,28
latest_tech	3,54	3,54	3,60	3,60
quality_electricity	3,35	3,35	3,35	3,35
quality_road	3,45	3,45	3,32	3,32
quality_railroad	3,33	3,33	3,23	3,23
quality_port	3,49	3,49	3,46	3,46
quality_airport	3,36	3,36	3,33	3,33
logistics_performance	Dahil Edilememiştir.		3,51	3,51
fdi_stock	2,26	2,26	1,94	1,94

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Öte yandan yığılma ekonomileri etkisini belirleyen tüm göstergelerin, DYY Endeksi'nde ülkenin DYY açısından çekiciliği göstergenin artışıyla doğru orantılı olarak katkı sağlamakta olduğu araştırmanın hipotezlerinden biri olarak ortaya koyulmaktadır. Yapılan ampirik gözlem bu hipotezi doğrular şekilde sonuç vermektedir.

Tablo 3.41. Göstergelerin DYY Endeksi'nde Beklenen Etkisi ve Ampirik Gözlem Sonuçları

Gösterge	Beklenen Etki	2008 Endeksi	2011 Endeksi
internet_users	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
latest_tech	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
quality_electricity	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
quality_road	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
quality_railroad	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
quality_port	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
quality_airport	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
logistics_performance	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun
fdi_stock	Doğru Orantı	Hipoteze Uygun	Hipoteze Uygun

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.5.5. Doğrudan Yabancı Yatırım Endeksi'nin Alt Endekslerin Etkisi Açısından Değerlendirilmesi

DYY Endeksi, Mukayeseli Üstünlükler Alt Endeksi, Makroekonomik Etki Alt Endeksi, İş Ortamı Alt Endeksi ve Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi olmak üzere dört alt bileşenden oluşturulmuş ve bu çerçevede ev sahibi ülkelerin DYY'yi etkilemek adına hangi göstergelerin öne çıktığına ilişkin hipotezlerin test edilmesi ve ülkelerin bu noktadaki avantajlarına göre sınıflandırılması için hazırlanmıştır. Her bir alt endeksin DYY Endeksi üzerindeki katsayısı, söz konusu alt endeksin ana endeksteeki belirleyiciliğini de ifade etmekte ve Tablo 3.42'de bu katsayılar sunulmaktadır.

Tablodan da görüleceği gibi 2008 yılında DYY Endeksi'nde ev sahibi ülkelerin değerlendirilmesi için kullanılan tüm alt göstergelerin etkisi birbirine paralel olarak neredeyse eşit dağılmaktadır. Bu çerçevede 2008 yılında tüm alt endekslerin ana endeks üzerinde birbirine yakın etkiler oluşturduğu ifade edilebilmektedir. 2011 yılı DYY Endeksi'nde ise makroekonomik etkilere ilişkin göstergelerin belirleyiciliği neredeyse yarı yarıya azalmış, yığılma ekonomileri etkisine ilişkin göstergelerde daha fazla olmak üzere mukayeseli üstünlüklere ilişkin göstergelerin ve iş ortamına ilişkin göstergelerin belirleyiciliği artmıştır.

Bu sonucun ortaya çıkmasında en belirleyici hususun 2008 yılında başlayan Küresel Finansal Kriz olduğu, bu süreçte birçok ülkenin makroekonomik dengelerinde yaşanan olumsuzluklar nedeniyle, DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde ülkenin makroekonomik istikrardan ziyade diğer değişkenleri daha fazla dikkate aldığı sonucu ifade edilebilmektedir.

Tablo 3.42. Alt Endekslerin DYY Endeksine Etkileri (Ağırlıklandırılmış)

	2008 DYY Endeksi			2011 DYY Endeksi	
	TB1	TB2	Toplam	TB1	Toplam
MUE	25,14	0,57	25,71	27,97	27,97
MaE	0,00	24,01	24,01	15,37	15,37
IOE	24,82	-0,58	24,24	27,64	27,64
YEE	26,04	0,00	26,04	29,01	29,01

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

3.6. ALT ENDEKSLER AÇISINDAN ÜLKE SIRALAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmada, DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde etkili olan etmenler, alt boyutlar altında sınıflandırılmış, temel bileşenler analizi ile göstergelerin alt endeksler üzerindeki etkisini belirleyen katsayılar hesaplanmıştır. Ülkelerin gösterge değerleri ve katsayıları kullanılarak ülkelerin alt endeksler için aldıkları puanlar hesaplanmış ve bu puanlar ışığında ev sahibi ülkelerin alt endeksler açısından sıralamaları yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar kümeleme analizi kullanılarak, ülkelerin alt endeks puanlarına göre gruplandırılması için kullanılmış ve her bir alt endekste ülkeler beş farklı grupta değerlendirilmiştir.

3.6.1. Mukayeseli Üstünlükler Alt Endeksi

Mukayeseli Üstünlükler Alt Endeksi, DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde etkili olabilecek iç ve dış pazar büyüklüğü, emeğin piyasasının yapısı, enerji maliyetleri ve teknolojik altyapı gibi ülkelerin mukayeseli üstünlüklerini belirleyen göstergelerle oluşturulmuştur. Ev sahibi ülkelerin DYY'yi kendi ülkelerine çekebilmeleri açısından bu başlıklarda daha yüksek endeks puanları almaları, DYY

için daha cazip oldukları anlamına gelmektedir. Bu çerçevede ülkeler beş grupta sınıflandırılmaktadır.

Mukayeseli üstünlükler etkisi çok yüksek olan ülkeler Tablo 3.43'de sunulmaktadır.

Tablo 3.43. Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Çok Yüksek Olan Ülkeler

2008 MUE		2011 MUE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülke
1	ABD	1	ABD
2	Norveç	2	Singapur
3	Finlandiya	3	İsviçre
4	Singapur	4	Japonya
5	Danimarka	5	Finlandiya
6	Avustralya	6	Almanya
7	Kanada	7	Güney Kore
8	Japonya	8	Kanada
9	İsveç	9	Birleşik Krallık
		10	Avustralya
		11	İsveç
		12	Norveç
		13	Hollanda
		14	Danimarka

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2011 yılı MUE'de DYY Endeksi'nde çok yüksek derecede mukayeseli üstünlük etkisine sahip ülkelerin sayısı 2008 yılına göre artmıştır. 2011 yılı MUE'de İsviçre, Almanya, Güney Kore, Birleşik Krallık ve Hollanda'nın da etki derecesi 2008 yılında yüksek iken 2011 yılında çok yükseğe çıkmıştır. 2011 yılı endeksinde ülkelerin ücrete göre verimlilik puan değerinin ve eğitim sistemi kalitesinin ağırlığının etkisinin artması ve bahsi geçen ülkelerin bu veri değerlerinin oldukça yüksek düzeyde olması nedeniyle etki düzeyleri yüksekten çok yükseğe çıkmıştır. Sıralamada ise en fazla yer değiştiren ülke Norveç olmuştur. 2008 yılı MUE'ye göre 2. sırada yer alan Norveç, 2011 yılında 12. Sıraya gerilemiştir. Bunun temel nedeni ise genel olarak kriz ile birlikte enerji fiyatlarının çok yüksek etkiye sahip ülkeler arasında birbirine yakın bir düzeye gerilemiş olması olarak görülmektedir.

MUE'de mukayeseli üstünlükler etkisi yüksek olan ülkeler Tablo 3.44'de sunulmaktadır.

Tablo 3.44. Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Yüksek Olan Ülkeler

2008 MUE		2011 MUE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülke
10	Fransa	15	Fransa
11	Hollanda	16	İzlanda
12	Birleşik Krallık	17	İrlanda
13	İsviçre	18	Belçika
14	Belçika	19	İsrail
15	Almanya	20	Brunei
16	Güney Kore	21	Avusturya
17	İzlanda	22	Lüksemburg
18	İrlanda	23	Yeni Zelanda
19	Avusturya	24	S. Arabistan
20	Lüksemburg	25	Estonya
21	İsrail	26	Malezya
		27	Çin

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2008 yılı MUE’de yüksek mukayeseli üstünlükler etkisine sahip ülkelerden beşi 2011 yılı MUE’de çok yüksek etkisi olan gruba yükselmiştir. Öte yandan 2008 yılı hesaplamalarında ortalama mukayeseli üstünlükler etkisine sahip ülkelerden Yeni Zelanda, Brunei, S. Arabistan, Estonya, Malezya ve Çin 2011 yılı MUE’de mukayeseli üstünlükler etkisi yüksek ülkeler olarak görülmektedir. 2011 yılı endeksinde ülkelerin ücrete göre verimlilik puan değerinin ve eğitim sistemi kalitesinin ağırlığının etkisinin artması ve bahsi geçen ülkelerin bu veri değerlerinin yüksek olması nedeniyle etki düzeyleri ortalamadan, yüksek düzeye çıkmıştır. Yine bu ülkelerdeki iç pazarda satın alma gücünün artması ve Çin gibi dış pazarda da hızlı büyüme yakalanmış olması bu ülkeleri yüksek mukayeseli üstünlükler etkisine sahip olarak sıralamada yükseltmiştir. Sıralamada en fazla yer değiştiren ülke ise Çin olmuştur. 2008 yılı MUE’ye göre 38. sırada yer alan Çin, 2011 yılında 27. sıraya yükselmiştir. Yüksek iktisadi büyümesi ve artan satın alma gücü kadar, ülkede iyileşen eğitim sistemi ve verimlilik Çin’in MUE’de yükselmesindeki temel etmenler olarak karışımıza çıkmaktadır.

MUE’de mukayeseli üstünlükler etkisi ortalama olan ülkeler Tablo 3.45’de sunulmaktadır.

Tablo 3.45. Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Ortalama Olan Ülkeler

2008 MUE		2011 MUE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
22	Brunei	28	Rusya
23	İtalya	29	İtalya
24	İspanya	30	Çek Cumhuriyeti
25	Slovenya	31	Slovenya
26	Yeni Zelanda	32	İspanya
27	Rusya	33	Amman
28	Estonya	34	Polonya
29	Çek Cumhuriyeti	35	Litvanya
30	Yunanistan	36	Güney Kıbrıs
31	Suudi Arabistan	37	Kuveyt
32	Kuveyt	38	Hindistan
33	Malezya	39	Portekiz
34	Trinidad-Tobago	40	Macaristan
35	Güney Kıbrıs	41	Letonya
36	Portekiz	42	Trinidad-Tobago
37	Amman	43	Slovakya
38	Çin	44	Şili
39	Litvanya		
40	Venezuela		
41	Polonya		
42	Slovakya		
43	Letonya		

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2008 yılı MUE’de ortalama mukayeseli üstünlükler etkisine sahip ülkelerden altısı 2011 yılı MUE’de yüksek etkisi olan ülkeler grubuna yükselmiştir. 2008 yılı hesaplamalarında düşük mukayeseli üstünlükler etkisine sahip ülkelerden Şili ve Macaristan 2011 yılı MUE’de mukayeseli üstünlükler etkisi ortalama olan ülkeler sınıfına yükselmiş, Yunanistan ve Venezuela ise düşük etkiye sahip ülkeler sınıfına gerilemiştir. Küresel finansal krizin etkilerinin en fazla hissedildiği Yunanistan, MUE’de sıralamada 22 sıra birden gerilemiştir. Gelişmekte olan ülkeler arasında öne çıkan Şili ise Macaristan ile birlikte bir üst sınıfa yükselmiştir.

MUE’de mukayeseli üstünlükler etkisi düşük olan ülkeler Tablo 3.46.’da sunulmaktadır.

Tablo 3.46. Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Düşük Olan Ülkeler

2008 MUE		2011 MUE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
44	Macaristan	45	Ukrayna
45	Ukrayna	46	Tayland
46	Kazakistan	47	Endonezya
47	Hırvatistan	48	Kazakistan
48	Tunus	49	Tunus
49	Arjantin	50	Türkiye
50	Şili	51	Kosta Rika
51	Türkiye	52	Yunanistan
52	Uruguay	53	Azerbaycan
53	Azerbaycan	54	Meksika
54	Kolombiya	55	Romanya
55	Romanya	56	Brezilya
56	Meksika	57	Bulgaristan
57	Tayland	58	Hırvatistan
58	Kosta Rika	59	Kolombiya
59	Bulgaristan	60	Sri Lanka
60	Sırbistan	61	Arjantin
61	Ürdün	62	Venezuela
62	Brezilya	63	Makedonya
63	Endonezya	64	Ürdün
64	Hindistan	65	Sırbistan
65	Makedonya	66	Vietnam
66	Suriye	67	Kenya
67	Ekvador	68	Kırgızistan
68	Panama	69	İran
69	Bosna-Hersek	70	Nijerya
70	Cezayir	71	Uruguay

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2008 yılı MUE’de düşük mukayeseli üstünlükler etkisine sahip ülkelerden Cezayir, Suriye, Ekvador, Bosna-Hersek ve Panama çok düşük mukayeseli üstünlükler etkisine sahip ülkeye gerilemiştir. Sri Lanka, Kırgızistan, Vietnam ve Afrika’dan Nijerya ve Kenya ise düşük mukayeseli üstünlükler etkisine sahip ülkelere yükselmiştir.

MUE’de mukayeseli üstünlükler etkisi çok düşük olan ülkeler Tablo 3.47.’de sunulmaktadır.

Tablo 3.47. Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Çok Düşük Olan Ülkeler

2008 MUE		2011 MUE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
71	Güney Afrika	72	Filipinler
72	Gürcistan	73	Kamboçya
73	Sri Lanka	74	Fas

74	Filipinler	75	Ekvador
75	Moldova	76	Moldova
76	Kırgızistan	77	Bosna-Hersek
77	Nijerya	78	Suriye
78	Bolivya	79	Tacikistan
79	Kenya	80	Gürcistan
80	Peru	81	Pakistan
81	Mısır	82	Bolivya
82	Guatemala	83	Peru
83	Paraguay	84	Etiyopya
84	Fas	85	Zambiya
85	Pakistan	86	Senegal
86	Vietnam	87	Panama
87	Tacikistan	88	Cezayir
88	Senegal	89	Güney Afrika
89	Gana	90	Gana
90	Nepal	91	Guatemala
91	Zambiya	92	Mısır
92	Nikaragua	93	Tanzanya
93	Tanzanya	94	Paraguay
94	Kamboçya	95	Mozambik
95	Mozambik	96	Nepal
96	Etiyopya	97	Nikaragua

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

MUE’de genel olarak gelişmiş ülkelerin mukayeseli üstünlükler etkisi çok yüksek ve yüksek ülkeler sınıfında sıralandığı görülürken, gelişen ülkelerin ise MUE’de gerilerde yer aldığı görülmektedir. Öte yandan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin gibi öne çıkan gelişen ülkelerin ise konumlarının 2011’de 2008 yılına göre iyileştiği görülmektedir. Türkiye de öne çıkan gelişen ülkelere benzer bir şekilde MUE’de her iki endeks hesaplama yılında mukayeseli üstünlükler etkisi ortalama olmasına rağmen iki basamak daha iyi konuma yükselmiştir.

3.6.2. Makroekonomik Etki Alt Endeksi

Makroekonomik Etki Alt Endeksi, DYY’nin ev sahibi ülke seçiminde etkili olan ve ülkenin genel olarak makroekonomik istikrarını ve potansiyelini gösteren göstergelerden oluşturulmuştur. Alt endeksin oluşturulmasında iktisadi büyüme, enflasyon, bütçe dengesi, cari denge, iktisadi açıklık gibi unsurlar hesaplama dahil edilmiştir. Tüm bu unsurlar, ülkenin gelişme potansiyelini ve performansını değerlendirmek açısından önemli bilgiler sunarken, sonuçları itibariyle de gelişen ülkelerin daha öne çıktığı bir alt endeks olarak sonuçlanmıştır. Öte yandan alt endekslere uygulanan TBA’da en düşük ağırlığa ve etkiye sahip alt endeks de

Makroekonomik Etki Alt Endeksi olmuştur. 2008 yılı MaE hesaplamasında tespit edilen göstergelerin ağırlıkları ile 2011 yılı MaE hesaplamasında tespit edilen göstergelerin ağırlıkları arasında ciddi bir değişim de göze çarpmaktadır. Yüksek enflasyona ve yüksek kamu borç stokuna sahip ülkeler 2008 yılında daha avantajlı ağırlıklara sahip iken özellikle krizin yüksek borç stokuna sahip ülkeleri etkilemesi ve fiyat istikrarının önemli bir endişe konusu haline gelmesi, 2011 yılı hesaplamasında da sonuçlarını ortaya koymuştur. Mutlak değer olarak yüksek katsayılara sahip olan bu iki göstergenin tam tersi etkiye sahip olması 2008 ve 2011 yılı alt endeks sıralamalarında da ciddi bir değişime neden olmuştur. Ülkeler endeks puanları çerçevesinde kümeleme analizi ile beş grupta sınıflandırılmıştır.

Bu gruplardan ilki olan ve ev sahibi ülkenin DYY çekimine ilişkin makroekonomik etkisi çok yüksek olan ülkeler Tablo 3.48.'de sunulmaktadır.

Tablo 3.48. Çok Yüksek Makroekonomik Etkiye Sahip Ülkeler

2008 MaE		2011 MaE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
1	Azerbaycan	1	Singapur
2	Trinidad-Tobago	2	Japonya
3	Kuveyt	3	Azerbaycan
4	Amman	4	Kuveyt
5	Brunei	5	Norveç
6	Suudi Arabistan	6	Çin
7	Rusya	7	Sri Lanka
8	Kazakistan	8	İtalya
		9	Suudi Arabistan
		10	İsrail
		11	İsviçre

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2008 yılı MaE'de en etkin skorlara sahip ülkeler Azerbaycan, Trinidad-Tobago, Kuveyt, Amman, Brunei, S. Arabistan, Rusya ve Kazakistan'dır. Söz konusu ülkelerin en önemli özelliği sahip oldukları doğal kaynakların, endeks yılındaki yüksek fiyatlarından ötürü ülkelerin yüksek büyüme, cari fazla, bütçe fazlası gibi 2008 yılı endeksinde olumlu etki yaratan göstergelerde diğer ülkelere oranla çok daha iyi performans sergilemiş olmalarıdır. Öte yandan 2011 yılı MaE'de bu ülkelerde sadece Azerbaycan, S.Arabistan ve Kuveyt çok yüksek olumlu etkiye sahip ülkeler olarak belirlenmiştir. 2011 yılında ise 2008 yılında başlayan kriz ile

birlikte gelişen ülkeler ve gelişmiş ülkelerde karşılaşılan dengesizlikler ile katsayılardaki değişim Çin, Singapur gibi ülkeleri yüksek etkili ülkeler sıralmasına yükseltmiştir. Alt endeks hesaplamasında bu grupta İtalya'nın yer alması ise şaşırtıcı bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

İkinci grupta yer alan ve MaE'de makroekonomik etkisi yüksek olan ülkeler Tablo 3.49'da sunulmaktadır.

Tablo 3.49. Yüksek Makroekonomik Etkiye Sahip Ülkeler

2008 MaE		2011 MaE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
9	Çin	12	Almanya
10	Lüksemburg	13	Brunei
11	Kamboçya	14	Uruguay
12	Singapur	15	Kanada
13	Panama	16	Malezya
14	Venezuela	17	Fas
15	Bulgaristan	18	Belçika
16	Slovakya	19	Brezilya
17	Şili	20	Bolivya
18	Cezayir	21	ABD
19	Etiyopya	22	Amman
20	Nijerya	23	Peru
21	Kırgızistan	24	Filipinler
22	Malezya	25	Hindistan
23	Vietnam	26	Arjantin
24	Peru	27	İsveç
25	Ukrayna	28	Fransa
26	Bolivya	29	Endonezya
27	Paraguay	30	Panama
28	Tayland	31	Avusturya
29	Tacikistan	32	Güney Kore
30	Estonya	33	Kolombiya
31	Litvanya	34	Ürdün
32	Slovenya	35	Yunanistan
33	Kosta Rika		

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2008 yılı MaE'de yüksek derecede makroekonomik etkiye sahip ülkelerde yine gelişen ülkeler öne çıkmaktadır. 2011 yılı MaE'de ise gelişmiş ülkelerin daha fazla endeks sıralamasında üst sıralara çıktığı görülmektedir. Bu sonuç, gelişmiş

Ülkelerin krize rağmen göstergelerinin hala DYY açısından daha cazip olduğunu ifade etmektedir.

Alt endeks sıralamasında ortalama ve daha düşük makroekonomik etkiye sahip olan ülkelerin listesi ise Tablo 3.50., 3.51. ve 3.52.'de sunulmaktadır.

Tablo 3.50. Ortalama Makroekonomik Etkiye Sahip lkeler

2008 MaE		2011 MaE	
Sıralama	lkeler	Sıralama	lkeler
34	Arjantin	36	Hollanda
35	Güney Kore	37	Nikaragua
36	Makedonya	38	Tayland
37	ek Cumhuriyeti	39	Kazakistan
38	Tanzanya	40	Portekiz
39	Finlandiya	41	Kamboçya
40	Moldova	42	Polonya
41	Norveç	43	Senegal
42	Ürdün	44	Suriye
43	Letonya	45	şili
44	Bosna-Hersek	46	Paraguay
45	Zambiya	47	Mısır
46	Ekvador	48	Finlandiya
47	Endonezya	49	Tacikistan
48	İsveç	50	Etiyopya
49	Mozambik	51	Birleşik Krallık
50	Hollanda	52	Türkiye
51	Guatemala	53	Nepal
52	Danimarka	54	Macaristan
53	Suriye	55	Meksika
54	Romanya	56	Zambiya
55	Güney Afrika	57	Cezayir
56	Uruguay	58	Güney Kıbrıs
57	Tunus	59	Tunus
58	Gürcistan	60	Ekvador
59	İsviçre	61	Danimarka
60	Fas	62	Mozambik
61	Filipinler		
62	Güney Kıbrıs R.Y.		

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.51. Düşük Makroekonomik Etkiye Sahip Ülkeler

2008 MaE		2011 MaE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
63	Meksika	63	Gana
64	Avustralya	64	İspanya
65	Hırvatistan	65	Tanzanya
66	Avusturya	66	Avustralya
67	Sırbistan	67	Guatemala
68	Türkiye	68	Kenya
69	Belçika	69	Makedonya
70	Kolombiya	70	Pakistan
71	Polonya	71	Vietnam
72	Almanya	72	Kosta Rika
73	İrlanda	73	Trinidad-Tobago
74	Brezilya	74	Güney Afrika
75	Kenya	75	Çek Cumhuriyeti
76	Senegal	76	Gürcistan
77	Macaristan	77	İzlanda
78	Nikaragua	78	Nijerya
79	Hindistan	79	Kırgızistan
80	İsrail	80	Yeni Zelanda
81	Mısır	81	Bosna-Hersek
82	Yeni Zelanda	82	Slovakya
83	Sri Lanka	83	Hırvatistan
84	Nepal	84	Moldova
85	Kanada	85	İran
86	Gana		
87	Pakistan		
88	İzlanda		
89	İspanya		

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.52. Çok Düşük Makroekonomik Etkiye Sahip Ülkeler

2008 MaE		2011 MaE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
90	Birleşik Krallık	86	Slovenya
91	Fransa	87	Bulgaristan
92	Portekiz	88	Lüksemburg
93	Yunanistan	89	Sırbistan
94	İtalya	90	Estonya
95	ABD	91	İrlanda
96	Japonya	92	Rusya
		93	Litvanya
		94	Romanya
		95	Letonya
		96	Venezuela
		97	Ukrayna

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

MaE’de 2008 yılı endeksinde çok düşük etkiye sahip ülkeler olarak yer alan yedi ülke de gelişmiş ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Özellikle Japonya, ABD, İtalya, Birleşik Krallık, Fransa gibi G-7 ülkelerinin alt endekste en son sıralarda yer almalarının temel nedeni 2008 yılında; yani küresel finansal krizin etkileri henüz ortaya çıkmadan önceki süreçte bu ülkelerdeki göstergelerin; endeksteeki ağırlıkları ışığında enflasyon rakamlarındaki düşüklük, düşük büyüme ve yüksek borç stokudur. Bu kapsamda; beklentinin aksine enflasyonun göreceli yüksek olmasının; krizin olmadığı ortamda DYY çekimi konusunda ev sahibine avantaj sağladığı ortaya çıkmaktadır.

MaE’de Türkiye’nin de 2008 ve 2011 yılları arasında grup değiştiren ülkelerden biri olduğu görülmektedir. Türkiye 2008 yılı MaE’de 68. sırada düşük makroekonomik etkiye sahip ülkeler arasında yer alırken, 2011 yılı MaE’de 52. sırada orta dereceli etkiye sahip ülkere sınıfında yer almıştır. Türkiye ekonomisinin kriz döneminde gösterdiği hızlı ekonomik büyüme, fiyat istikrarı ve borç stoku gibi unsurlardaki olumlu ortam MaE’de de ortaya çıkmıştır.

3.6.3. İş Ortamı Alt Endeksi

İş Ortamı Alt Endeksi, DYY’nin ev sahibi ülke seçiminde etkili olabilecek hukuki ve bürokratik unsurlar dikkate alınarak belirlenen göstergeler ile oluşturulmuştur. Ev sahibi ülkelerin DYY’yi kendi ülkelerine çekebilmeleri açısından bu başlıklarda daha yüksek endeks puanları almaları, DYY için daha cazip oldukları anlamına gelmektedir. Bu çerçevede ülkeler diğer alt endekslerde olduğu gibi beş grupta sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflar; çok iyi iş ortamı sunan ülkeler, iyi iş ortamı sunan ülkeler, ortalama iş ortamı sunan ülkeler, kötü iş ortamı sunan ülkeler ve çok kötü iş ortamı sunan ülkelerdir. Görece çok iyi iş ortamı sunan ülkelerin listesi Tablo 3.53.’de sunulmaktadır.

Tablo 3.53. Çok İyi İş Ortamı Sunan Ülkeler

2008 IOE		2011 IOE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülke
1	Singapur	1	Singapur
2	Danimarka	2	Yeni Zelanda
3	Finlandiya	3	Finlandiya

4	İsveç	4	İsveç
5	Yeni Zelanda	5	Danimarka
6	Norveç	6	Norveç
7	İzlanda	7	Kanada
8	Avusturya	8	Birleşik Krallık
9	Almanya	9	Lüksemburg
10	Avustralya	10	Hollanda
11	Hollanda	11	İrlanda
12	İsviçre	12	İsviçre
13	Kanada	13	Malezya
14	Fransa	14	Avustralya
15	İrlanda	15	İzlanda
16	Lüksemburg	16	Suudi Arabistan
		17	Fransa
		18	Amman
		19	Almanya
		20	Japonya
		21	Avusturya
		22	Güney Afrika
		23	ABD
		24	Estonya
		25	Güney Kıbrıs
		26	Şili
		27	Belçika

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2011 yılı IOE’de görece çok iyi iş ortamı sunan ülkelerin sayısı 2008 yılına göre 11 ülke daha fazladır. 2008 yılı endeksinde iyi iş ortamı sunan ülkelere Birleşik Krallık, S. Arabistan, Malezya, Japonya, Amman, G. Afrika, ABD, Estonya, G. Kıbrıs, Şili ve Belçika 2011 yılı alt endeksinde çok iyi koşullar sunan ülkeler sınıfına ilerlemiştir. Diğer alt endekslere göre politika müdahaleleri çok daha hızlı sonuç veren iş ortamına yönelik uygulamaların; DYY’yi çekmek isteyen ülkelere arttırılması bu sonucun ortaya çıkmasının en temel nedenidir. Bir diğer önemli neden de küresel kriz ile birlikte ülkelerin yatırımları canlandırabilmek için iş ortamlarını iyileştirmeye yönelik olarak attığı adımlardır. Nitekim geçmiş yıllarda sunulan imkanlar da dikkate alındığında, iş ortamı açısından görece en iyi koşulları sunan ülkeler sınıfı tamamen gelişmiş ülkelere oluşmaktadır.

Gümrüklerin etkin çalışması, fikri mülkiyet hakkının korunmasına önem verilmesi ve hukuk sisteminin etkinliği göstergelerinin endeks hesaplanmasında etkili olan göstergeler olduğu ve bu ülkelerin bu alanlardaki iyileştirmelere açık olduğu dikkate alındığında bu değişim olağan dışı değildir. Bu grupta yer alan

ülkelerin listesi Tablo 3.54.'de sunulmaktadır. Çok iyi iş ortamı sunan ülkeler arasında yer alan ve göze çarpan gelişen ülkeler ise Şili, Güney Afrika ve Malezya'dır. Gelişen ülkeler, görece iyi iş ortamı sunan ülkeleri içeren sınıflandırmada daha fazla yer almaya başlamaktadır.

Tablo 3.54. İyi İş Ortamı Sunan Ülkeler

2008 IOE		2011 IOE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülke
17	ABD	28	İsrail
18	Birleşik Krallık	29	Tunus
19	Japonya	30	Slovenya
20	Estonya	31	Ürdün
21	Malezya	32	Uruguay
22	Güney Afrika	33	Güney Kore
23	Belçika	34	Sri Lanka
24	Güney Kıbrıs	35	Panama
25	Amman	36	Kuveyt
26	Güney Kore	37	Portekiz
27	Ürdün	38	Gürcistan
28	Tunus	39	Zambiya
29	Suudi Arabistan	40	Çin
30	Portekiz	41	Macaristan
31	Şili	42	İspanya
32	Slovenya	43	Fas
33	İsrail		
34	İspanya		

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2008 yılı IOE'de iyi iş ortamı sunan ülkelere onbir ülke, 2011 IOE'de çok iyi iş ortamı sunan ülkeler sınıfına dahil olurken, beş ülke de orta derecede iyi iş ortamı sunan ülkelere, iyi iş ortamı sunan ülkeler sınıfına yükselmiştir. Bu sınıflandırmada 2008 yılına göre en fazla ilerleme kaydeden ülkeler ise Zambiya ve Gürcistan olmaktadır. Söz konusu ülkeler 2008 yılı IOE'de kötü iş ortamı sunan ülkeler arasından iki sınıf yükselmiş ve iyi iş ortamı sunan ülkeler arasında yer almıştır. Öte yandan küresel ekonominin en önemli yatırım alan ülkelerinden biri olan Çin'in de iş ortamında önemli bir iyileşme olduğu endeksten anlaşılmaktadır.

IOE'de üçüncü sırada değerlendirilen gruptaki ülkeler ise orta düzeyde iyi iş ortamı sunan ülkeler olarak tanımlanmış ve listesi Tablo 3.55.'de verilmiştir.

Tablo 3.55. Orta Düzeyde İş Ortamı Sunan Ülkeler

2008 IOE		2011 IOE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülke
35	Macaristan	44	Mısır
36	Tayland	45	Litvanya
37	Çin	46	Makedonya
38	Litvanya	47	Tayland
39	Hindistan	48	Gana
40	Çek Cumhuriyeti	49	Polonya
41	İtalya	50	Azerbaycan
42	Slovakya	51	Senegal
43	Panama	52	Kolombiya
44	Yunanistan	53	Letonya
45	Mısır	54	Brunei Darussalam
46	Letonya	55	Etiyopya
47	Kuveyt	56	Çek Cumhuriyeti
48	Gana	57	Endonezya
49	Fas	58	Hindistan
50	Romanya	59	Meksika
51	Uruguay	60	İtalya
52	Sri Lanka	61	Tacikistan
53	Hırvatistan	62	Türkiye
54	Kolombiya	63	Tanzanya
55	Azerbaycan	64	Hırvatistan
56	Suriye	65	Yunanistan
		66	Slovakya
		67	Kazakistan
		68	Peru
		69	Pakistan

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2008 yılı IOE’de orta düzeyde iyi iş ortamı sunan ülkelerden Uruguay, Sri Lanka, Panama, Çin ve Kuveyt 2011 yılı IOE’de bir üst gruba yükselirken, 2008 yılında görece kötü iş ortamı sunan Polonya, Brunei, Etiyopya, Meksika, Türkiye, Tanzanya, Kazakistan, Pakistan, Senegal ve Makedonya ise 2011 yılında orta düzeyde iyi iş ortamı sunan ülkeler arasına ilerlemiştir. Benzer şekilde 2008 yılında çok kötü iş ortamı sunan Endonezya, Tacikistan ve Peru ise bu alanda en fazla ilerleme gösteren ülkelerden olmuş ve 2011 yılında orta düzeyde iyi iş ortamı sunan ülkeler sınıfında yer almıştır. 2008 yılında yine orta düzeyde iyi iş ortamı sunan ülkeler sınıfında yer alan Romanya ve Suriye ise iş ortamı açısından gerileme göstermiş ve kötü düzeyde iş ortamı sunan ülkeler sınıfında dahil olmuştur. Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da başlayan siyasi karışıklıkların etkisi ile birlikte yaşanan

gelişmelerin Suriye'ye de sıçraması ve ciddi iç karışıklıkların yaşanması bu sonucun en temel nedeni olarak görülebilmektedir. Romanya'da ise AB üyelik süreci ile birlikte başlayan reformların kriz ile birlikte hayata geçirilmesinde yaşanan güçlükler bu değişimde önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır.

IOE'de yer alan dördüncü ülke grubu sınıflandırması ise kötü iş ortamı sunan ülkelerdir. Bu ülkelerin listesi Tablo 3.56.'da sunulmaktadır.

Tablo 3.56. Kötü İş Ortamı Sunan Ülkeler

2008 IOE		2011 IOE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülke
57	Türkiye	70	Nijerya
58	Zambiya	71	Trinidad-Tobago
59	Senegal	72	Mozambik
60	Kosta Rika	73	Suriye
61	Gürcistan	74	Kosta Rika
62	Kazakistan	75	İran
63	Brunei	76	Bulgaristan
64	Polonya	77	Romanya
65	Etiyopya	78	Moldova
66	Moldova	79	Kamboçya
67	Pakistan	80	Kenya
68	Meksika	81	Sırbistan
69	Makedonya	82	Guatemala
70	Guatemala	83	Nepal
71	Kenya	84	Paraguay
72	Vietnam	85	Vietnam
73	Sırbistan	86	Bosna-Hersek
74	Kırgızistan		
75	Nijerya		
76	Tanzanya		
77	Trinidad-Tobago		

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Bu tabloda yer alan ülkeler, genellikle geçiş ülkeleri olarak adlandırabileceğimiz, küresel ekonomiye adapte olma konusunda adımlar atmaya çalışan ülkelere oluşmaktadır. Bu grupta en dikkat çeken ülke ise 2008 yılı IOE'de çok kötü iş ortamı sunan ülkeler sınıfında yer alan ve 2011 yılında görece kötü iş ortamı sunan ülkeler sınıfına ilerleyen, 2007'den bu yana ise Avrupa Birliği üyesi ülke olan Bulgaristan'dır.

Tablo 3.57. Çok Kötü İş Ortamı Sunan Ülkeler

2008 IOE		2011 IOE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülke
78	Bulgaristan	87	Brezilya
79	Endonezya	88	Filipinler
80	Tacikistan	89	Kırgızistan
81	Cezayir	90	Rusya
82	Filipinler	91	Ekvador
83	Nikaragua	92	Nikaragua
84	Rusya	93	Cezayir
85	Mozambik	94	Ukrayna
86	Ukrayna	95	Bolivya
87	Nepal	96	Arjantin
88	Arjantin	97	Venezuela
89	Peru		
90	Paraguay		
91	Kamboçya		
92	Brezilya		
93	Bosna-Hersek		
94	Bolivya		
95	Ekvador		
96	Venezuela		

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

IOE'nin en şaşırtıcı sonuçlarından biri de görece çok kötü iş ortamı sunan ülkeler sınıfında ortaya çıkmaktadır. Brezilya, Rusya ve Arjantin gibi son dönemde oldukça fazla öne çıkan bu gelişen ülkelerde; hukuki sistemin yatırımcıyı koruma konusundaki zaafı bu ülkelerin son grupta yer almasına neden olmuştur. Örneğin Brezilya'da yeni şirket kuruluşu, endekse dahil olan ülkeler arasında en yüksek olan ülke olurken, yatırımcıların beklemesi gereken gün sayısı Dünya Bankası DKG'ye göre yüz günün üzerindedir.

3.6.4. Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi

Yığılma ekonomileri, günümüzde hem yurtiçi yatırımların lokasyon seçimi hem de DYY'nin ev sahibi ülke seçimi açısından öne çıkan unsurların başında gelmektedir. Bu çerçevede DYY Endeksi'nin alt boyutlarından biri olarak Yığılma Ekonomileri Alt Endeksi, ulaştırma ve iletişim altyapısı ve geçmiş yıllarda yapılan DYY rakamlarına ilişkin göstergeler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yığılma Ekonomisi Etkisi Alt Endeksi, diğer alt endekslere göre DYY Endeksinde en etkili

olan alt endeks olarak hesaplanmaktadır. YEE kapsamında diğer alt endekslerde olduğu gibi ülkeler beş grupta sınıflandırılmıştır. İlk grup yığılma etkisi çok yüksek olan ülkeler olarak tanımlanmış ve 2008 yılı ve 2011 yılı endeks hesaplamalarında çok yüksek yığılma ekonomisi etkisi olan ülkelerin listesi Tablo 3.58.'de gösterilmektedir.

Tablo 3.58. Yığılma Ekonomileri Etkisi Çok Yüksek Ülkeler

2008 YEE		2011 YEE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
1	Almanya	1	Singapur
2	Fransa	2	Fransa
3	Hollanda	3	Almanya
4	Singapur	4	İsviçre
5	İsviçre	5	Belçika
6	ABD	6	Hollanda
7	Kanada	7	İsveç
8	Belçika	8	Birleşik Krallık
9	Danimarka	9	Danimarka
10	Finlandiya	10	Kanada
11	İsveç	11	Finlandiya
12	Birleşik Krallık	12	ABD
13	Avusturya	13	Lüksemburg
14	İzlanda	14	Japonya
15	Japonya	15	İspanya
16	Güney Kore	16	İzlanda
17	Norveç	17	Avusturya
		18	Güney Kore
		19	Avustralya
		20	Norveç
		21	İrlanda
		22	Malezya

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Yığılma ekonomileri etkisi, ulaştırma ve iletişim altyapısının belirleyici olduğu bir yapıya sahiptir. Bu açıdan çok yüksek yığılma ekonomisine sahip ülkeleri içeren birinci gruptaki ülkeler, 2008 yılı YEE'de geçmişten bugüne bu altyapı yatırımlarını yapma imkanını bulmuş ülkelere dönüşmektedir. 2011 yılında ise bu ülkelere ek olarak Lüksemburg, İspanya, Avustralya, İrlanda ve Malezya'da çok yüksek düzeyde yığılma ekonomisi etkisine sahip ülkeler arasına katılmıştır. Söz konusu ülkelerin DYY açısından popüler olması ve altyapı yatırımı yapabilecek düzeyde gelişmiş ülkeler olması bu gelişimin en temel nedeni olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Nitekim DYY'nin ev sahibi ülke seçiminde, gelişmiş ülkeleri daha fazla tercih etmesinde söz konusu altyapı önemli bir rol oynamıştır. Gelişen ülkelerde ise altyapının iyileştirilmesine yönelik yapılan yatırımların artması, bu ülkelerin yığılma ekonomileri etkisinden daha fazla yararlanmasına neden olmaktadır. Nitekim Tablo 3.59.'da verilen 2008 yılı YEE Etkisi Yüksek Ülkeler listesinde gelişen ülkelerin sayısı çok yüksek yığılma ekonomisi etkisine sahip ülke listesine göre daha fazla olmakta, 2011 yılında ise listede gelişen ülke sayısı daha yüksek sayıya ulaşmaktadır.

Tablo 3.59. Yığılma EkonomilerE Etkisi Yüksek Ülkeler

2008 YEE		2011 YEE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
18	Lüksemburg	23	Yeni Zelanda
19	Malezya	24	Portekiz
20	Avustralya	25	Suudi Arabistan
21	İspanya	26	Çek Cumhuriyeti
22	Portekiz	27	Amman
23	Estonya	28	İsrail
24	İsrail	29	Şili
25	Yeni Zelanda	30	Panama
26	Güney Kıbrıs R.Y.	31	Estonya
27	Brunei Darussalam	32	Güney Kıbrıs
28	Tunus	33	Çin
29	Çek Cumhuriyeti	34	Litvanya
30	Litvanya	35	Slovenya
		36	İtalya
		37	Slovakya
		38	Macaristan
		39	Letonya
		40	Güney Afrika
		41	Türkiye
		42	Brunei
		43	Tunus
		44	Tayland
		45	Kuveyt
		46	Hırvatistan

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2008 yılı YEE'de yüksek yığılma ekonomileri etkisine sahip beş ülke, 2011 YEE'de çok yüksek düzeyde etkiye sahip ülkeler sınıfına yükselirken; onbeş ülke de iletişim ve ulaştırma altyapısına yönelik yapılan yatırımlar ve DYY çekim performanslarının katkısı ile orta düzeyde yığılma ekonomileri etkisine sahip

ülkelerden yüksek yığılma ekonomileri etkisine sahip ülkeler listesine ilerlemiştir. Bu ülkeler içerisinde Çin, Şili, Tayland, Türkiye gibi öne çıkan gelişen ülkelerin yanısıra sıra İtalya, Slovakya, Slovenya, Letonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti gibi AB üyesi ülkelerde yer almaktadır.

IOE’de üçüncü sırada değerlendirilen gruptaki ülkeler ise orta düzeyde yığılma ekonomileri etkisine sahip ülkeler olarak tanımlanmış ve listesi Tablo 3.60.’da verilmiştir.

Tablo 3.60. Yığılma Ekonomileri Etkisi Orta Düzeyde Olan Ülkeler

2008 YEE		2011 YEE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
31	Şili	47	Ürdün
32	Slovenya	48	Yunanistan
33	Suudi Arabistan	49	Uruguay
34	İrlanda	50	Fas
35	Tayland	51	Meksika
36	Amman	52	Hindistan
37	Letonya	53	Azerbaycan
38	Slovakya	54	Trinidad-Tobago
39	Ürdün	55	Sri Lanka
40	Çin	56	Polonya
41	Panama	57	Brezilya
42	Kuveyt	58	Gürcistan
43	Hırvatistan	59	Rusya
44	Macaristan	60	Guatemala
45	İtalya	61	Peru
46	Yunanistan	62	Mısır
47	Güney Afrika		
48	Fas		
49	Azerbaycan		
50	Mısır		
51	Türkiye		

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

2008 yılı YEE’de orta düzeyde yığılma ekonomilerine sahip olan ülkelerin büyük çoğunluğu, daha yüksek düzeyde yığılma ekonomileri etkisine sahip ülkeler sınıfına dahil olurken, 2011 YEE’de Ürdün, Yunanistan, Mısır gibi ülkeler ise aynı sınıfta değerlendirilmeye devam edilmiştir. Öte yandan Brezilya, Rusya, Meksika gibi gelişen ülkeler ise 2008’de buldukları düşük düzeyde yığılma ekonomilerine

sahip ülkeler sınıfından orta düzeyde yığılma ekonomileri etkisine sahip ülkeler sınıfına katılmıştır. Bu noktada özellikle gelişen ülkelerin altyapı iyileştirmeleri ve DYY'nin akış ivmesinin artışı ile birlikte daha güçlü yığılma ekonomileri etkisine sahip olmaya başladıkları görülmektedir.

IOE'de yer alan dördüncü ve beşinci ülke grupları sınıflandırmasında yer alan ülkelerin listesi Tablo 3.61. ve 3.62.'de sunulmaktadır.

Tablo 3.61. YEE Etkisi Düşük Düzeyde Olan Ülkeler

2008 YEE		2011 YEE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
52	Sri Lanka	63	Ukrayna
53	Rusya	64	Kolombiya
54	Uruguay	65	Makedonya
55	Hindistan	66	Kosta Rika
56	Trinidad-Tobago	67	Kazakistan
57	Meksika	68	Kenya
58	Guatemala	69	Endonezya
59	Polonya	70	Arjantin
60	Gürcistan	71	Bulgaristan
61	Brezilya	72	Ekvador
62	Ukrayna	73	Filipinler
63	Suriye	74	Senegal
64	Kolombiya	75	İran
65	Senegal	76	Pakistan
66	Kosta Rika	77	Suriye
67	Bulgaristan	78	Romanya
68	Endonezya	79	Vietnam
69	Makedonya		
70	Pakistan		
71	Kazakistan		
72	Filipinler		
73	Kenya		
74	Romanya		
75	Sırbistan		
76	Vietnam		
77	Cezayir		
78	Peru		
79	Arjantin		

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.62. YEE Etkisi Çok Düşük Düzeyde Olan Ülkeler

2008 YEE		2011 YEE	
Sıralama	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
80	Gana	80	Kamboçya
81	Etiyopya	81	Cezayir
82	Venezuela	82	Gana
83	Moldova	83	Etiyopya
84	Zambiya	84	Zambiya
85	Kamboçya	85	Moldova
86	Ekvador	86	Sırbistan
87	Mozambik	87	Bosna-Hersek
88	Nijerya	88	Bolivya
89	Tanzanya	89	Nijerya
90	Kırgızistan	90	Tacikistan
91	Bosna-Hersek	91	Nikaragua
92	Bolivya	92	Venezuela
93	Tacikistan	93	Mozambik
94	Nikaragua	94	Tanzanya
95	Paraguay	95	Paraguay
96	Nepal	96	Kırgızistan
		97	Nepal

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

YEE’de düşük ve çok düşük düzeyde yığılma ekonomileri etkisine sahip ülkelere bakıldığında bu ülkelerin çoğunlukla altyapısı henüz çok yetersiz olan geçiş ülkeleri, Afrika ülkeleri ve yoksul Asya ülkelerinden oluştuğu görülmektedir.

3.6.5. Ülkeler Açısından Doğrudan Yabancı Yatırım Endeksi Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Alt endekslerin oluşturulmasının ardından TBA uygulanarak DYY Endeksi oluşturulmuştur. DYY Endeksinde yer alan ülkeler de beş grupta sınıflandırılmıştır. 2008 yılında çok yüksek DYY çekim etkisine ülke sayısı ondört olarak hesaplanmıştır. Bu ülkelerin genel özellikleri, yüksek tüketme kabiliyetine sahip iç pazar ve yine yüksek tüketme kabiliyetine sahip pazarlara kolay ulaşım, gelişmiş bir altyapı ve iyileştirilmiş, elverişli bir iş ortamı sunabiliyor olmasıdır. Bu çerçevede 2008 yılında çok cazip sınıfında yer alan Singapur hariç tüm ülkeler gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Singapur, serbest piyasa temelli ekonomik kalkınma modelinde DYY için oldukça cazip şartlar sunmakta ve sunduğu iş ortamı ile en yüksek çekim etkisine sahip ülke olarak hem 2008 hem de 2011 yılı endeksinde en

başta yer almaktadır. 2008 yılı DYY Endeksi'nde yüksek düzeyde çekim etkisine ülkeler seviyesinde yer alan Birleşik Krallık, Japonya ve Belçika ise 2011 yılında çok yüksek çekim etkisine sahip ülkeler sınıfına yükselmiştir. Bu noktada küresel finansal krizden makroekonomik çerçevede olumsuz etkilenen ülkeler olarak tanımlanan Birleşik Krallık, Belçika ve Japonya'nın mukayeseli üstünlük etkisi ve yığılma ekonomileri etkisinin daha iyi bir puana işaret etmesi ile endeks sıralamasında yükseldiği görülmektedir.

Tablo 3.63. DYY Endeksinde Çok Yüksek Çekim Etkisine Sahip Ülkeler

2008 Ana Endeks		2011 Ana Endeks	
Sıra	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
1	Singapur	1	Singapur
2	Finlandiya	2	İsviçre
3	Danimarka	3	İsveç
4	Almanya	4	Finlandiya
5	İsveç	5	Almanya
6	Hollanda	6	Hollanda
7	ABD	7	Danimarka
8	İsviçre	8	Kanada
9	Fransa	9	Birleşik Krallık
10	Kanada	10	Fransa
11	Norveç	11	ABD
		12	Japonya
		13	Belçika
		14	Norveç

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

DYY Endeksinde çekim etkisi yüksek olarak tanımlanan ikinci grup ülkelerin listesi Tablo 3.64.'de sunulmaktadır. 2008 yılı DYY Endeksi'nde orta derecede çekim etkisine sahip ülkeler sınıfında yer alıp, 2011 yılı DYY Endeksi'nde cazip ülkeler sınıfına ilerleyen ülkeler İspanya, Suudi Arabistan, İsrail ve Amman olarak karşımıza çıkmaktadır. İspanya, Avrupa Borç Krizi haline dönüşen 2008 yılı Küresel Finansal Krizi'nden Yunanistan ve İtalya ile birlikte en fazla etkilenen ülkelerden biri olmasına rağmen özellikle yığılma ekonomileri etkisinin çok yüksek olması nedeniyle ilerleme kaydettiği görülmektedir. Bu çerçevede geçmiş yıllarda kamu borç stokunun ve bütçe dengesinin olumsuz seyretmesinin İspanya'ya 2011 yılında makroekonomik etki açısından olumsuz etki yaptığı ancak bu açıklara neden olan altyapı iyileştirmelerinin ise DYY çekimi açısından ülkelere katkı sağladığı ampirik

olarak gözlenmektedir. 2008 yılı DYY Endeksi'nde yüksek çekim etkisine sahip olan Estonya ise orta derecede çekim etkisine sahip ülkeler sınıfına gerilemiştir.

Tablo 3.64. DYY Endeksi'nde Yüksek Çekim Etkisine Sahip Ülkeler

2008 Ana Endeks		2011 Ana Endeks	
Sıra	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
12	Belçika	15	Avustralya
13	Avusturya	16	Lüksemburg
14	İzlanda	17	İzlanda
15	Birleşik Krallık	18	Avusturya
16	Avustralya	19	Yeni Zelanda
17	Lüksemburg	20	Güney Kore
18	Güney Kore	21	İrlanda
19	Japonya	22	Malezya
20	Yeni Zelanda	23	Suudi Arabistan
21	Malezya	24	İsrail
22	İrlanda	25	İspanya
23	Estonya	26	Amman

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

DYY Endeksi'nde üçüncü grup ülkeler ise orta düzeyde çekim etkisine sahip ülkeler olarak tanımlanmıştır. Bu ülkeler, gelişen ülkelerin daha fazla yer aldığı ülkeler olarak öne çıkmaktadır. 2008 yılında yirmiiki ülkenin yer aldığı sınıflandırmada 2011 yılında onbeş ülke yer almaktadır. 2008 yılı hesaplamasında düşük çekim etkisine sahip ülkeler sınıflandırmasında yer alan Panama 2011 yılında orta düzeyde çekim etkisine sahip ülkeler sınıflandırmasına ilerlerken, Ürdün, Slovakya, Letonya, Tayland ve Yunanistan ise orta düzeyde çekim etkisine sahip ülkelere 2011 yılında düşük çekim etkisine sahip ülkeler sınıfına gerilemiştir. Yunanistan, Letonya ve Slovakya gibi AB üyesi ülkelerin gerilemesinde küresel finansal kriz temel etmen olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 3.65. DYY Endeksinde Orta Düzey Çekim Etkisine Sahip Ülkeler

2008 Ana Endeks		2011 Ana Endeks	
Sıra	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
24	İspanya	27	Estonya
25	İsrail	28	Portekiz
26	Slovenya	29	Şili
27	Güney Kıbrıs R.Y.	30	Güney Kıbrıs
28	Suudi Arabistan	31	Çin
29	Amman	32	Çek Cumhuriyeti

30	Brunei Darussalam	33	Brunei
31	Portekiz	34	Slovenya
32	Tunus	35	İtalya
33	Şili	36	Kuveyt
34	Çek Cumhuriyeti	37	Litvanya
35	Litvanya	38	Panama
36	Çin	39	Tunus
37	Kuveyt	40	Macaristan
38	Ürdün	41	Güney Afrika
39	Slovakya		
40	İtalya		
41	Letonya		
42	Tayland		
43	Güney Afrika		
44	Macaristan		
45	Yunanistan		

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

DYY Endeksi'nde dördüncü sınıf düşük çekim etkisine sahip ülkeler olarak tanımlanmıştır. 2008 yılı DYY Endeksi'nde bu sınıflandırmada Türkiye, Hindistan, Polonya, Mısır, Meksika ve Kolombiya gibi gelişen ülkeler yer alırken, 2011 yılında bu ülkelere 2008 yılı endeksinde çok düşük çekim etkisine sahip ülkeler olarak tanımlanan Brezilya, Rusya, Endonezya, gibi son yıllarda DYY açısından da önemli merkezlere dönüşen ülkeler de katılmıştır.

Tablo 3.66. DYY Endeksinde Düşük Çekim Etkisine Sahip Ülkeler

2008 Ana Endeks		2011 Ana Endeks	
Sıra	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
46	Panama	42	Tayland
47	Azerbaycan	43	Ürdün
48	Hırvatistan	44	Letonya
49	Rusya	45	Slovakya
50	Trinidad-Tobago	46	Uruguay
51	Türkiye	47	Türkiye
52	Uruguay	48	Hindistan
53	Hindistan	49	Sri Lanka
54	Polonya	50	Polonya
55	Fas	51	Azerbaycan
56	Mısır	52	Fas
57	Kazakistan	53	Yunanistan
58	Sri Lanka	54	Hırvatistan
59	Meksika	55	Meksika
60	Romanya	56	Trinidad-Tobago
61	Kolombiya	57	Gürcistan
62	Kosta Rika	58	Endonezya

63	Suriye	59	Kolombiya
64	Ukrayna	60	Makedonya
65	Gürcistan	61	Kazakistan
66	Bulgaristan	62	Rusya
67	Makedonya	63	Brezilya
68	Guatemala	64	Mısır
		65	Peru
		66	Kosta Rika

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

DYY Endeksi'nde son gruplandırma ise çok düşük çekim etkisine sahip ülkelerden oluşmaktadır. Tablo 3.67.'de verilen listede de görüldüğü gibi DYY Endeksi'nde en alt sırada yer alan ülkeler geçmişte az gelişmiş ülkeler olarak tanımlanan ve genellikle Afrika, Asya ve Latin Amerika'da yer alan ülkelerden meydana gelmektedir. Pazar büyüklüğü, iletişim ve ulaştırma altyapısının gelişmemiş olması, makroekonomik istikrarın sağlanamaması ve iş ortamının DYY için henüz istenen seviyeye ulaşmaması bu ülkelerin son sırada yer almasındaki temel etkenlerdir.

Tablo 3.67. DYY Endeksinde Çok Düşük Çekim Etkisine Sahip Ülkeler

2008 Ana Endeks		2011 Ana Endeks	
Sıra	Ülkeler	Sıralama	Ülkeler
69	Endonezya	67	Senegal
70	Sırbistan	68	Kenya
71	Arjantin	69	Bulgaristan
72	Senegal	70	Guatemala
73	Cezayir	71	Zambiya
74	Moldova	72	Arjantin
75	Brezilya	73	Ukrayna
76	Kenya	74	İran
77	Pakistan	75	Pakistan
78	Filipinler	76	Suriye
79	Vietnam	77	Etiyopya
80	Gana	78	Gana
81	Etiyopya	79	Romanya
82	Zambiya	80	Filipinler
83	Peru	81	Kamboçya
84	Nijerya	82	Ekvador
85	Kırgızistan	83	Vietnam
86	Venezuela	84	Tacikistan
87	Tanzanya	85	Nijerya
88	Tacikistan	86	Sırbistan
89	Kamboçya	87	Moldova
90	Mozambik	88	Tanzanya

91	Bosna-Hersek	89	Bosna-Hersek
92	Ekvador	90	Cezayir
93	Paraguay	91	Mozambik
94	Bolivya	92	Bolivya
95	Nikaragua	93	Paraguay
96	Nepal	94	Kırgızistan
		95	Nikaragua
		96	Nepal
		97	Venezuela

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

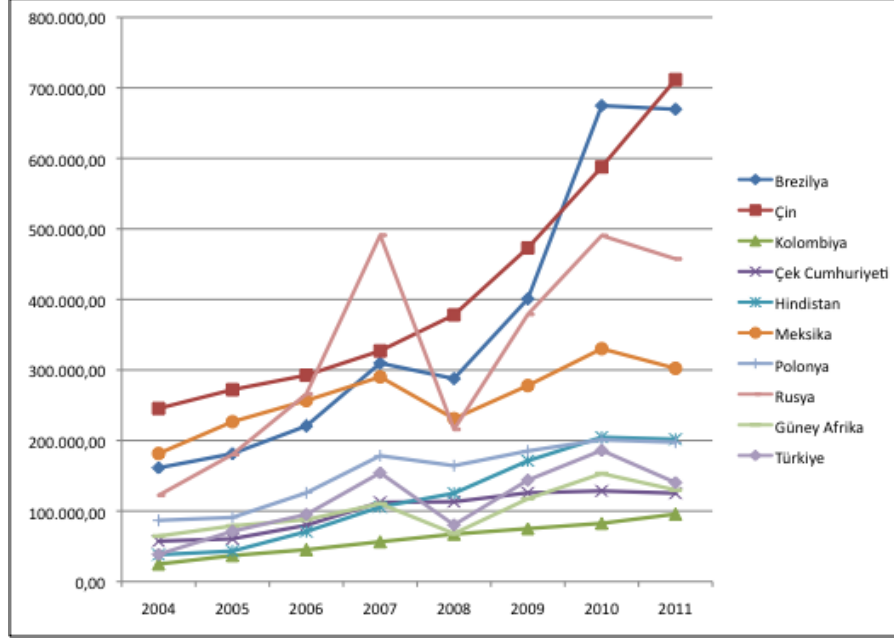
YEE’de düşük ve çok düşük yığılma ekonomileri etkisine sahip ülkelere bakıldığında bu ülkelerin çoğunlukla altyapısı henüz çok yetersiz olan geçiş ülkeleri, Afrika ülkeleri ve yoksul Asya ülkelerinden oluştuğu görülmektedir.

3.7 DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ENDEKSİ’NDE TÜRKİYE’NİN DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye, ev sahibi olunan DYY miktarları açısından endekse dahil olan 97 ülke içerisinde 2008 yılında çektiği 19,5 milyar ABD Doları DYY ile 16. sırada yer almıştır. 2011 yılında ise 15,8 milyar ABD Doları DYY miktarı ile 21. sırada yer almaktadır. Türkiye’ye gelen DYY miktarının 2011 yılında 2008 yılına göre azalmasında, genel olarak dünyada DYY’nin azalması kadar Türkiye’de DYY yapan firmaların kaynak ülkelerinde (Avrupa Birliği) küresel finansal krizin etkisinin fazla olması önemli bir etkidir.

Türkiye, DYY yatırımları miktarı açısından 2011 yılında 2008 yılına göre de sıralamada dört basamak gerilemiştir. Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan, Güney Afrika gibi öne çıkan gelişen ülkelerin yanısıra ülkeler bazında gerçekleşen DYY miktarlarına bakıldığında Polonya, Meksika, Kolombiya ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkeler de Türkiye’nin DYY çekme açısından ana rakipleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tespit çerçevesinde, Türkiye’nin DYY Endeksi ve Alt Endekslerdeki durumunun DYY açısından rakibi olan ülkelerle birlikte analiz edilmesi önem kazanmaktadır.

Şekil 5.1. Seçilmiş Ülkelerde 2004-2011 DYY Stok Miktarı (Milyon ABD Doları)

Kaynak: Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı, Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistikleri, (Çevrimçi)

<http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=89>, 05.08.2012.

Şekil 5.1.'de görüldüğü üzere 2004 yılından bu yana Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya'dan oluşan BRIC ülkeleri, DYY stoğu açısından diğer gelişen ülkelerden önemli bir şekilde ayrılmışlardır. Buna karşın Türkiye'nin de içinde bulunduğu diğer gelişen ülke ise 200 milyar ABD Doları stok miktarına ulaşmak açısından hemen hemen aynı düzeydedir. Bu bağlamda Türkiye'nin öncelikle Meksika, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Polonya gibi ülkelerle DYY çekim açısından farklılaşması gerekmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin DYY Endeksi'nde ve Alt Endekslerdeki konumunun bu ülkelerle karşılaştırılması önem taşımaktadır.

Tablo 3.68. Türkiye ve Ülke Grupları Ortalamalarının Endeks Puanlarına Göre Karşılaştırması

	2008				2011				DYY Endeks	
	MUE	MaE	IOE	YEE	MUE	MaE	IOE	YEE	2008	2011
Dünya Ortalama	0,67	0,57	1,03	1,32	0,58	0,34	0,91	1,46	1,46	1,73
Gelişmiş Ülkeler Ortalama	1,11	0,48	1,49	2,04	0,91	0,36	1,24	2,19	2,15	2,51
Gelişen	0,46	0,61	0,81	0,98	0,42	0,33	0,75	1,11	1,13	1,37

Ülkeler Ortalama¹⁹⁸										
BRICS Ortalama	0,59	0,60	0,90	1,18	0,55	0,36	0,78	1,39	1,31	1,61
Türkiye	0,57	0,49	0,84	1,21	0,49	0,32	0,76	1,53	1,27	1,63

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.68.'de görüldüğü üzere Türkiye, gelişmiş ülkelerin endeks hesaplamasında gösterdiği performansın çok uzağında kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerin çıkarıldığı ve geriye kalan ülkelerin puanlarının ortalamasının alındığı Gelişmiş Ülkelerin Alt Endeks Ortalamalarına göre ise ortalamanın biraz altında ve biraz üstünde performanslar göstermektedir. Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi'nde sahip olduğu ortalamanın üzerinde puanların da etkisiyle Türkiye, DYY Endeksi'nde hem 2008 hem de 2011 yılı için gelişen ülkeler ortalamasının üzerinde bir puana sahip olmaktadır. Bu durum, endekste Türkiye'nin orta düzeyde DYY çekim etkisine sahip ülkeler arasında olmasıyla da uyumludur.

Son yıllarda küresel ekonomi için en önde olan gelişen ülkelerin yer aldığı BRICS grubunun ortalamaları ile Türkiye'nin endeks puanları karşılaştırıldığında hem alt endeksler hem de DYY çekimi açısından Türkiye'nin bu ülkelerle yakın değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bu da önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile DYY açısından rekabet edebileceğine dair önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin DYY açısından rakibi olarak görülen gelişen ülkelerle DYY Endeksi ve Alt Endekslerdeki sıralama açısından karşılaştırmalı durumu ise Tablo 3.69'da verilmiştir.

¹⁹⁸ Gelişen Ülkeler Ortalaması, endekste yer alan gelişmiş ülkelerin listeden çıkarılmasının ardından geriye kalan tüm ülkelerin ortalamasını yansıtmaktadır.

Tablo 3.69. Türkiye ve Öne Çıkan Gelişmiş Ülkelerin DYY Endeksi ve Alt Endekslerdeki Sıralamaları

	MUE		MaE		IOE		YEE		DYY Endeks	
	2008	2011	2008	2011	2008	2011	2008	2011	2008	2011
Brezilya	62	56	74	19	92	87	61	57	75	63
Çek Cumhuriyeti	29	30	37	75	40	56	29	26	34	32
Çin	38	27	9	6	37	40	40	33	36	31
Güney Afrika	71	89	55	74	22	22	47	40	43	41
Hindistan	64	38	79	25	39	58	55	52	53	48
Meksika	56	54	63	55	68	59	57	51	60	55
Mısır	81	92	81	47	45	44	50	62	56	64
Polonya	41	34	71	42	64	49	59	56	55	50
Rusya	27	28	7	92	84	90	53	59	49	62
Tayland	57	46	28	38	36	47	35	44	42	42
Türkiye	51	50	68	52	57	62	51	41	51	47

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur.

Türkiye, 2008 yılı Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi'nde 51. Sırada yer alarak Brezilya, Güney Afrika, Hindistan, Meksika, Mısır ve Tayland'dan daha iyi bir duruma sahip olarak hesaplanmaktadır. Buna karşılık Çek Cumhuriyeti, Çin, Polonya ve Rusya'nın gerisinde kalmıştır. Türkiye 2011 Mukayeseli Üstünlükler Etkisi Alt Endeksi'nde ise 50. sırada yer almaktadır. Bu açıdan mukayeseli üstünlükleri belirleyen göstergeler açısından oldukça sınırlı bir iyileşme olduğu görülmektedir. DYY açısından rakip ülkelere bakıldığında ise 2008 yılında Türkiye'den daha geri sırada yer alan Hindistan hızlı bir sıçrama gerçekleştirmiş ve 62. sıradan 38. sıraya yükselerek, Türkiye'nin çok önünde bir konuma ilerlemiştir. Yine Tayland da 57. sıradan 46. sıraya yükselerek Türkiye'yi mukayeseli üstünlükler açısından geride bırakmıştır. Tayland'ın Türkiye'yi geride bırakmasının temel nedeni ise özellikle emeğin verimliliğine ilişkin alt endeks hesaplamasında kullanılan göstergelerde (çalışan başına GSYİH ve ücrete göre verimlilik) kaydettiği iyileşmedir. Hindistan ise artan dış pazar büyüklüğü ve eğitim sistemi kalitesi ile önemli bir sıçrama gerçekleştirmiştir.

Makroekonomik Etki Alt Endeksi açısından Türkiye'nin seçilmiş gelişen ülkelerle durumu karşılaştırıldığında; Türkiye 2008 yılında 68. sırada yer alarak Polonya, Mısır, Hindistan ve Brezilya'nın önünde yer alabilmiş, diğer ülkelere ise daha kötü bir performans sergilemiştir. 2011 yılı Makroekonomik Etki Alt Endeksi'nde ise krizde uygulanan politikaların da etkisiyle Türkiye endekste 16

basamak birden yükselmiş ve 52. sıraya ilerlemiştir. Ancak bu dönemde DYY Endeksi hesaplamasında Makroekonomik Etki Alt Endeksi'nin de ağırlığının azaldığı unutulmamalıdır.

İş Ortamı Alt Endeksi'nde de Türkiye, 2008 yılında 57., 2011 yılında ise 5 basamak gerileyerek 62. sırada yer almıştır. 2008 yılı İş Ortamı Alt Endeksi'nde Rusya, Polonya, Brezilya ve Meksika'dan daha iyi bir performans gösteren Türkiye, Güney Afrika ve Tayland gibi ülkelerin ise çok gerisinde kalmıştır. 2011 yılı İş Ortamı Alt Endeksi'nde ise Polonya ve Meksika'da 2008 yılına göre Türkiye'den daha iyi bir konuma yükselmiştir. Bu açıdan Türkiye'nin özellikle yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik olarak görece bir gerileme kaydettiği, DYY'yi Türkiye'ye çekmek açısından iş ortamında ve hukuki sistemde yatırım ortamının iyileştirilmesine ilişkin yeni adımlar atması gerektiği görülmektedir.

Yığılma Ekonomileri Etkisi Alt Endeksi, Türkiye'nin 2008 – 2011 yılları arasında Makroekonomik Etki Alt Endeksi ile birlikte sıralamada en fazla ilerleme kaydettiği alt endeks olarak karşımıza çıkmaktadır. 2008 yılında 51. sırada yer alan Türkiye, 2011 yılında ise 41. sıraya yükselmiştir. Türkiye 2011 yılında Yığılma Ekonomileri Alt Endeksi'nde 2008 yılında gerisinde yer aldığı Tayland ve Mısır'ı geride bırakmıştır. 2011 yılında Çek Cumhuriyeti, Çin ve G. Afrika'nın gerisinde kalmıştır. Bu dönemde özellikle ulaştırma ve iletişim altyapısına yönelik olarak atılan adımların sonuçları endekste görülmektedir.

Bütün bu sonuçlar çerçevesinde Türkiye, DYY Endeksi'nde 2008 yılında 51. sırada yer alırken, 2011 yılında 47. sıraya ilerlemiştir. Sınırlı bir ilerlemenin görüldüğü bu dönemde Türkiye, 2008 yılında gerisinde yer aldığı Rusya'nın sıralamada önüne geçmiştir. Çin, Çek Cumhuriyeti ve Güney Afrika'nın ise hala çok arkasında yer almaktadır. Bu açıdan 42. sırada yer alan Tayland ve 48. sırada yer alan Hindistan ile de oldukça yakın bir çekim etkisine sahiptir.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı, DYY'nin ev sahibi ülke seçimine ilişkin unsurların belirlenmesi ve bu unsurlar çerçevesinde ülkelerin ve gelişen ülkeler başta olmak üzere ülke gruplarının DYY açısından çekim etkisinin incelenmesidir. 1970'lerden bu yana küreselleşmenin zirveye ulaşması, bu süreçte DYY'nin ve uluslararası üretimin de artan önemi ve DYY'nin ülke ekonomilerine sağladığı avantajlar, ülkeleri DYY çekme konusunda önemli bir rekabete sokmuştur. Gelişen ülkeler, başta yatırım ortamının iyileştirilmesi olmak üzere farklı alanlarda ülkelerini cazip kılmaya yönelik düzenlemeler yapmaktadır. Bu noktada ülkelerin DYY çekimi açısından çekim etkisini ölçmeye yönelik kantitatif tekniklerle yapılmış bütüncül bir araştırmanın literatürde bulunmaması, bu araştırmanın yapılması için önemli bir motivasyon olmuştur.

Araştırma kapsamında yapılan Temel Bileşenler Analizi sonucunda; mukayeseli üstünlükler etkisinin belirlenmesinde kullanılan göstergelerden ücrete göre verimlilik düzeyinin yüksek olması 2008 yılı endeksinde, emek üzerindeki verginin düşük olması ve yüksek öğrenime katılımın yüksek olması ise 2011 endeksinde negatif katsayılar almıştır. Bu çerçevede söz konusu göstergelerin ülkelerin DYY çekim etkisini arttırdığına ilişkin hipotezlerin her zaman doğru olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan 2008 yılı endeks puanlarının hesaplanmasında enerji maliyetleri % 8,32, satınalma gücü paritesine göre kişi başı GSYİH % 6,30 ve çalışan başına GSYİH ise %5,22'lik bir etkiye sahiptir. Bu göstergeler, DYY çekim etkisi açısından en etkili mukayeseli üstünlükleri tanımlayan göstergeler olarak tespit edilmiştir.

Bir diğer araştırma sorusuna ilişkin olarak makroekonomik koşulların, küresel ekonomideki değişime göre farklı etki düzeyine sahip olduğu tespit edilmiş, ancak etki düzeyi ne olursa olsun makroekonomik koşulları görece daha iyi seyreden ülkelerin DYY açısından daha cazip olduğu tespit edilmiştir. Makroekonomik koşulların DYY çekim etkisiine ilişkin durumu tespit etmek için kullanılan göstergelerden 2008 yılı endeks hesaplamasında enflasyon ve kamu borç stoku ve 2011 yılı endeks hesaplamasında iktisadi açıklık göstergelerinin ülkelerin DYY üzerindeki katsayıları negatif çıkmış ve hipotezlere aykırı sonuç vermiştir. Bu

çerçevede söz konusu unsurların ülkelerin DYY çekim etkisini her zaman olumlu etkilediğini ifade eden hipotez, analiz çerçevesinde doğrulanamamıştır. Diğer yandan özellikle ülkelerin iktisadi büyüme performansları makroekonomik koşulların etkisinde en fazla öne çıkan unsur olarak hesaplanmaktadır.

Ülkelerin DYY çekim etkisini belirleyen bir diğer önemli unsur olarak iş ortamına ilişkin koşullar araştırmada incelenmiştir. İncelenen tüm göstergelerin ülkelerin DYY çekim etkisini, hipotezlere uygun olarak etkilemekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede her iki endeks hesaplama yılı için de fikri mülkiyet haklarının korunması, anlaşmazlıkların çözümünde hukuk sisteminin etkinliği ve gümrüklerin etkinliği ülkelerin iş ortamı etkisini ve DYY çekim etkisini en fazla etkileyen göstergeler olarak tespit edilmiştir. Araştırmada, ülkelerin DYY çekim etkisini belirleyen unsurlardan etkisi incelenen son başlık ise yığılma ekonomileri etkisidir. Ülkelerin iletişim ve ulaştırma altyapılarının yanı sıra geçmiş yıllardaki DYY performansının etkisinin incelendiği bu başlıkta geçmiş yıllardaki DYY performansı dışında tüm göstergeler birbirine yakın etki katsayılarına sahipken, geçmiş yıllardaki DYY performansının etkisi daha düşük olarak görülmektedir.

Analiz sonuçları ile yapılan sıralamaların sonucunda ise sunduğu istikrarlı iş ortamı ve güçlü altyapı ile yatırım için hala gelişmiş ülkelerin gelişen ülkelere daha cazip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gelişen ülkelerin önümüzdeki yıllarda altyapı iyileştirmeleri ve iş ortamında yapacakları hukuki düzenlemelerin, DYY açısından daha cazip olmaları için en önemli unsurlar olduğu endeks hesaplamalarından ortaya çıkmıştır.

Araştırma DYY'nin ev sahibi ülke seçimine ilişkin faktörleri birlikte değerlendiren; geniş kapsamlı nadir çalışmalardan biri olarak literatüre katkı sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerin DYY açısından hala neden cazip olduğunu ve gelişen ülkelerin DYY'den daha fazla pay alamamalarının nedenlerini önem sırasına göre sıralayarak katkı sunmaktadır. Çalışma veri kalitesinin artması, uluslararası göstergelerin zaman serilerinin daha uzun bir aralıkta elde edilebilmesiyle birlikte genişletilebilir, başka yöntemlerle yapılacak diğer endeksler için de temel bir çalışma olarak kullanılabilir. Bu yönleri ile de araştırma başka çalışmalara da ilham olabilecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Ajami, Riad A.; Cool, Karel,
Goddard, Jason C.; Khambata,
Dara: **International Business: Theory and Practice**,
2. bs., New York, McMillan Publishing
Company, 1992.
- Alpar, Cem: **Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**,
3. bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 1980.
- Ayalp, Tülay; Sözeri, Tuğba;
Baykaler, Demet Ö.; Alsan, Alper;
Özgünel, Yiğit: **FDI Attractiveness of Turkey. A
Comparative Analysis**, The Turkish
Industrialists and Businessmen's Association
(TÜSIAD) and the Foreign Investors
Association of Turkey (YASED), Istanbul,
2004.
- Dinçer, Bülent; Özaslan, Metin;
Kavasoglu, Taner: **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik
Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, DPT,
No:2671, 2003.
- Dunning, John H.: "Determinants of Foreign Direct Investment:
Globalized-Induced Changes and Role of
Policies", **Toward Pro-Poor Policies: Aid,
Institutions and Globalization**, Ed. by. Bertil
Tungodden, Nicholas Stern, Ivar Kolstad, New
York, Worldbank ve Oxford University Press,
2003.
- Dunning, John H.; Sarianna
Lundan: **Multinational Enterprises and the Global
Economy**, Massachusetts, Edward Elgar
Publishing, 2008.

- Eicher, Theo; Mutti, S. John; Turnovsky, Michelle H. **International Economics**, 7. bs., Routledge Publishing, 2009.
- Erdem, H. Ercüment: **Türk ve AT Rekabet Hukukunda Birleşme ve Devralmalar**, İstanbul, Beta, 2003.
- Hymer, Stephen: **The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment**, MIT Press, Boston, 1976.
- Kalaycı, Şeref: **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Asil Yayın, 3. Baskı, Ankara, 2008.
- Karluk, Rıdvan: **Uluslararası Ekonomi**, 11. bs., Bilim Teknik Yayınevi, 2003.
- Keesing, Donald B: “Labor Skills on the Structure of Trade in Manufactures”, **The Open Economy Essays on International Trade and Finance**, Ed. by. Peter B. Kenen ve Roger Lawrence, Columbia University Press, 1968.
- Krugman, Paul; Obstfeld, Maurice: **International Economics Theory and Policy**, 6. bs., İstanbul, Pearson, 2003.
- Luo, Yadong: **Multinational Enterprises in Emerging Markets**, 1. bs., Copenhagen, Copenhagen Business School Press, 2002.
- Moosa, Imad A.: **Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice**, New York, Palgrave Publishers, 2002.

- Mukhopadhyay, Parimal: **Multivariate Statistical Analysis**, World Scientific Publishing, Singapore, 2009.
- Neuhaus, Marco: “The Impact of FDI on Economic Growth: An Analysis for Transition Countries of Central and Eastern Europe”, **Physica-Verlag**, 2006.
- Özdamar, Kazım: **Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi (Çok Değişkenli Analizler) 2**, Yenilenmiş 5. Baskı, Kaan Kitabevi, Eskişehir, 2004.
- Root, Franklin R.: **International Trade and Investment**, 7. bs., Ohio, International Thompson Publishing, 1994.
- Seyidoğlu, Halil: **Uluslararası İktisat**, 16. bs., İstanbul, Can Yayınları, 2007.
- Seyidoğlu, Halil: **Uluslararası İktisat**, 3. bs., Anadolu Üniversitesi, 2007.
- Tekeli, İlhan; İlkin, Selim: **Dünyada ve Türkiye’de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü**, Yurt Yayınları, Ankara, 1987.
- Tunç, Havva: **Uluslararası Ticaret Para ve Finans**, 1. bs., İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

MAKALELER

- Aitken, Brian; Harrison, J. Ann E.: “Do Domestic Firms Benefit from Direct Foreign Investment? Evidence from Venezuela”, **The American Economic Review**, Vol.89, No:3, 1999, s. 605-618.

- Aizenman, Joshua; Noy, Ilan :“FDI and trade-Two-way linkages?”, **The Quarterly Review of Economics and Finance**, Vol.46, 2006, s. 317-337.
- Alfaro, Laura: “FDI and Economic Growth: The Role of Local Financial Markets”, **Journal of International Economics**, Vol.64, 2004, s. 89-112.
- Alfaro, Laura “Foreign Direct Investment and Growth: Does the Sector Matter?”, **Harvard Business School**, 2003.
- Altomonte, Carlo: “Economic Determinants and Institutional Frameworks: FDI in Economies in Transition”, **Transnational Corporations**, Vol.9, No: 2, August 2000, s. 75-105.
- Al Nasser, Omer M.: “The Determinants of the U.S. Foreign Direct Investment: Does the Region Matter?”, **Global Economic Review: Perspectives on East Asian Economies and Industries**, Vol.36, No:1, 2007, s. 37-51.
- Ang, James B.: “Determinants of Foreign Direct Investment in Malaysia”, **Journal of Policy Modeling**, Vol.30, No:1, 2008, s. 185-189.
- Asiedu, Elizabeth: “Foreign Direct Investment in Africa: The Role of Natural Resources, Market Size, Government Policy, Institutions and Political Instability”, **World Development**, Vol.29, No:1, 2006, s. 63-77.

- Asiedu, Elizabeth: “On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different?”, **World Development**, Vol.30, No:1, 2002, s. 107-119.
- Balasubramanyam, V. N.; Salisu, M.; Sapsford, David: “Foreign Direct Investment and Growth in EP and is Countries”, **The Economic Journal**, Vol.106, No: 434, 1996, s. 92-105.
- Bevan, Alan; Estrin, Saul A.: “The Determinants of Foreign Direct Investment into European Transition Economies”, **Journal of Comparative Economics**, No: 32, 2004, s. 775-787.
- Blomström, Magnus; Globerman Steven; Kokko, Ari: “The Determinants of Host Country Spillovers from Foreign Direct Investment: Review and Synthesis of the Literature”, **European Institute of Japanes Studies**, Working Paper No: 76, 1999.
- Blomström, Magnus; Lipsey, Robert E.; Zejan, Mario: “What Explains Developing Country Growth?”, **NBER Working Paper**, No: 4132, 1992.
- Borensztein, E.; De Gregorio, J.; Lee, J-W.: “How does foreign direct investment affect economic growth?”, **Journal of International Economics**, Vol.45, Issue 1, 1998, s. 115-135.
- Borrmann, Christine; Jungnickel, Rolf; Keller, Dietmar: “What Gravity Models can Tell us About the Position of German FDI in Central and Eastern Europe”, **Hamburg Institute of International Economics Discussion Paper**, No:328, 2005.

- Bozdağlıoğlu, E. Yasemin Ömer Özpinar: “Doğrudan Yabancı Yatırımın İhracata Etkisi: Teorik Bir Yaklaşım”, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 4, S. 2, 2011, s. 11-28.
- Broadberry, Stephen N.: “Manufacturing and the Convergence Hypothesis: What the Long-Run Data Show”, **The Journal of Economic History**, Vol. 53 No: 4, 1993, s. 772-776.
- Büthe, Tim; Milner, Helen V.: “The Politics of Foreign Direct Investment into Developing Countries: Increasing FDI through International Trade Agreements?”, **American Journal of Political Science**, Vol.52, No.4, 2008, s. 741-762.
- Cantwell, John; Narula, Rajneesh: “The Eclectic Paradigm in the Global Economy”, **International Journal of the Economics of Business**, Vol.8, No:2, 2001, s. 155-172.
- Carstensen, Kai; Toubal, Farid: “Foreign Direct Investment in Central and Eastern European Countries: a Dynamic Panel Analysis”, **Journal of Comparative Economics**, Vol.32, 2004, s. 3-22.
- Casi, Laura; Resmini, Laura: “Evidence On The Determinants Of Foreign Direct Investment: The Case Of EU Regions”, **Eastern Journal of European Studies**, Vol.1, No:2, 2010, s. 93-118.
- Cassou, Steven P.: “The Link between Tax Rates and Foreign Direct Investment”, **Applied Economics**, Vol. 29, No:10, 1997, s. 1295-1301.

- Chakrabarti, Avik: “The Determinants of Foreign Direct Investments: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions”, **Kyklos**, Vol.54, 2001, Issue 1, s. 89-114.
- Chen, Chien-Hsun: “Regional Determinants of Foreign Direct Investment in Mainland China”, **Journal of Economic Studies**, Vol.23, No:2, s. 18-30.
- Chen, Zhihong; Ge, Ying; Lai, Huiwen: “Foreign Direct Investment and Wage Inequality: Evidence from China”, **World Development**, Vol.39, No:8, 2010, s. 1322-1332.
- Chowdhury, Abdur George Mavrotas: “FDI and Growth: What Causes What?”, **The World Economy**, Vol.29, No:1, 2006, s. 9-19.
- Chunlai, Chen: “Foreign Direct Investment and Trade: An Empirical Investigation of the Evidence from China”, **Chinese Economies Research Center Working Papers**, No:97/11, 1997.
- Cohen, Benjamin I.: “Foreign-Exchange Constraints in Economic Development and Efficient Aid Allocation: Comment”, **The Economic Journal**, Vol. 76, No:301, 1966, s. 168-170.
- Coughlin, Cletus C.; Terza, Joseph V.; Arromdee, Vachira: “State Characteristics and the Location of Foreign Direct Investment within the United States”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol.73, No:4, 1991, s. 675-683.
- Çilingirtürk, Mete; Altaş, Dilek: “Makro İktisat Verilerinde Kayıp Verilerin Regresyona Dayalı En Yakın Komşu ‘Hot

Deck' Yöntemi İle Tamamlanması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.25, S.2, 2010, s.73-83.

Davies, Ronald B.; Kristjánssdóttir Helga: “Fixed Costs, Foreign Direct Investment, and Gravity with Zeros”, **Review of International Economics**, Vol.18, No.1, 2010, s. 47-62.

Demirhan, Erdal; Masca, Mahmut: “Determinants Of Foreign Direct Investment Flows To Developing Countries: A Cross-Sectional Analysis”, **Prague Economic Papers**, No.4, 2008, s. 356-369.

de Mooij, Ruud, Ederveen, A. Sjeff: “Taxation and Foreign Direct Investment: A Synthesis of Empirical Research”, **International Tax and Public Finance**, Vol. 10, No:6, 2003, s. 673-693.

Dunning, John H.: “The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Extensions”, **Journal of International Business Studies**, Vol.19, No:1, 1988, s. 1-31.

Dunning, John H.; Rugman, Alan M.: “The Influence of Hymer's Dissertation on the Theory of Foreign Direct Investment”, **The American Economic Review**, Vol.75, No:2, 1985, s. 228-232.

Eckel, Carsten: “Fragmentation, Efficiency-Seeking FDI, and Employment”, **Review of International Economics**, Vol.11, No: 2, 2003 s. 317-331

- Fedderkea, J.W.; Romm, A.T.: “Growth Impact and Determinants of Foreign Direct Investment into South Africa, 1956-2003”, **Economic Modelling**, Vol. 23 No: 5, 2006, s. 738-760.
- Garud, Raghu: “On the Distinction Between Know-how, Know-why and Know-what In Technological systems”, **Advances in Strategic Management**, Ed. by. Anne Huff, James Walsh, Vol.14, Greenwich, 1997, s. 81-101.
- Greytak, David; McHugh; Richard: “Linder’s Trade Thesis: An Empirical Examination”, **Southern Economic Journal**, Vol.43, No:3, 1977, s. 1386-1389.
- Groh, Alexander Peter; Wich, Matthias: “A Composite Measure to Determine a Host Country’s Attractiveness for Foreign Direct Investment”, **IESE Business School University of Navarra Working Paper**, No:833, 2009.
- Harzing, Anne Wil: “Acquisitions Versus Greenfield Investments: International Strategy and Management of Entry Modes”, **Strategic Management Journal**, Vol.23, Issue 3, 2002, s. 211-227.
- Head, Keith; Riesa, John; Swenson, Deborah: “Agglomeration benefits and location choice: Evidence from Japanese manufacturing investments in the United States”, **Journal of International Economics**, Vol.38, 1995, s. 223-247.
- Hosseini, Hamid: “An Economic Theory of FDI: A Behavioral Economics and Historical Approach”, **Journal**

of Socio-Economics, Vol.34, No:4, 2005, s. 528-541.

- Janicki, Hubert; Phanindra, P.; Wunnava, V.: “Determinants of Foreign Direct Investment: Empirical Evidence From EU Accession Candidates”, **Applied Economics**, Vol.36, No:5, 2004, s. 505-509.
- Javorcik, Beata Smarzynska: “The Composition of Foreign Direct Investment and Protection of Intellectual Property Rights: Evidence from Transition Economies”, **European Economic Review**, Vol.48, No:1, 2004, s. 39-62.
- Johanson, Jan Jan-Erik Vahlne: “The Mechanism of Internationalisation”, **International Marketing Review**, Vol.7, No:4, 1990, s. 11-24.
- Keesing, Donald B.: “Labor Skills and International Trade: Evaluating Many Trade Flows with a Single Measuring Device”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 47, No:3, 1965, s. 287-294.
- Kinoshita, Yuko; F. Campos, Nauro: “Why does FDI go where it goes? New Evidence from the Transition Economies”, **William Davidson Institute Working Paper**, No: 573, 2003.
- Kiyota, Kozo; Urata, Shujiro: “Exchange Rate, Exchange Rate Volatility and Foreign Direct Investment”, **World Economy**, Vol.27, 2004, s. 1501-1536.

- Kolstad, Ivar; Villanger, Espen: “Determinants of Foreign Direct Investment in Services”, **European Journal of Political Economy**, Vol.24, No:1, 2008, s. 518-533.
- Li, Xiaoying; Liu, Xiaming: “Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship”, **World Development**, Vol.33, No:3, 2005, s. 393-407.
- Lin, Huilin; Yeh, Ryh-Song: “The Interdependence Between FDI and R&D: An Application of An Endogenous Switching Model to Taiwan's Electronics Industry”, **Applied Economics**, Vol. 37, 2005, s. 1796-1799.
- Lipsey, Robert E.: “Home and Host Country Effects of Foreign Direct Investment”, **Challenges to Globalization: Analyzing the Economics**, Ed. by. Robert E. Baldwin and L. Alan Winters, Chicago, University of Chicago Press, 2004, s. 354-255.
- Love, James; Lage-Hidalgo, Francisco H.: “Analysing the determinants of US direct investment in Mexico”, **Applied Economics**, Vol.32, No:10, 2010, s.1259-1267.
- Lucas, Robert: “Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries?”, **The American Economic Review**, Vol.80, No:2, 1990, s. 92-96.
- MacDermott, Raymond: “Regional Trade Agreement and Foreign Direct Investment”, **The North American Journal of Economics and Finance**, Vol.18, No:1, 2007, s. 107-116.

- McCann, Philip; Mudambi, Ram: “The Location Behavior of the Multinational Enterprise: Some Analytical Issues”, **Growth and Change**, 2004, Vol.35, s. 491-524.
- Mencinger, Joz’se: “Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth?”, **Kyklos**, Vol. 56 No:4, 2003, s. 491-508.
- Mody, Ashoka; Razin, Assaf; Sadka, Efraim: “The Role of Information in Driving FDI: Theory and Evidence”, **NBER Working Papers**, No:9255, 2002.
- Nardo, Michela; Saisana, Michaela; Saltelli, Andrea; Tarantola, Stefano; Hoffman, Anders; Giovannini, Enrico: “Handbook On Constructing Composite Indicators: Methodology and User Guide”, **OECD Statistics Working Paper**, Paris, 2005.
- Onaran, Özlem; Stockhammer, Engelbert: “The Effect of FDI and Foreign Trade on Wages in the Central and Eastern European Countries in the Post-transition Era: A Sectoral Analysis for the Manufacturing Industry”, **Structural Change and Economic Dynamics**, Vol.19, 2008, s. 66-80.
- ,
- Pantelidis, Pantelis; Nikolopoulos, Efsthymios: “FDI Attractiveness in Greece”, **International Advances in Economic Research**, Vol.14 No:1, 2008, s. 90-100.
- Parry, Thomas G.: “Internalisation as a General Theory of Foreign Direct Investment: A Critique”, **Review of World Economics**, Vol.121, No:3, 1985, 564-569

- Posner, M.V: “International Trade and Technical Change”, **Oxford Economic Papers**, New Series, Vol.13, No:3, 1961, s. 323-341.
- Ranjan, Vinit; Agrawal, Gaurav: “FDI Inflow Determinants in BRIC countries: A Panel Data Analysis”, **International Business Research**, Vol.4, No:4, 2011, s. 255-263.
- Rasekhi, Saeed; Seyedi, Zeinab: “An Examination of Economic Liberalization Impact on Foreign Direct Investment in Selected Developing Countries”, **International Conference on Business and Economics Research Conference Paper**, Kuala Lumpur-Malaysia, 2010, s. 39-44.
- Razin, Assaf; Sadka, Efraim; Yuen, Chi-Wa: “An Information-Based Model of Foreign Direct Investment: The Gains from Trade Revisited”, **International Tax and Public Finance**, Vol.6, No:4, 1999, s. 579-596.
- Razin, Assaf; Rubinstein, Yona; Sadka, Efraim: “Fixed Costs and FDI: The Conflicting Effects of Productivity Shocks”, **NBER Working Papers**, No:10864, 2004.
- Resmini, Laura: “The Determinants of Foreign Direct Investment in CEECs: New Evidence from Sectoral Patterns”, **Economics of Transition**, Vol.8, No:3, 2000, s. 665-689.
- Rugman, Alan M.: “Internalization as a General Theory of Foreign Direct Investment: A Re-Appraisal of the Literature”, **Review of World Economics**, Vol.116, No:2, 1980, s. 365-379.

- Rugman, Alan M.; Verbeke, Alain: “The Oxford Book of International Business”, Ed. by. Alan M. Rugman, **Location, Competitiveness and Multinational Enterprise**, 2. bs., Oxford, Oxford University Press, 2008, s. 151.
- Sandalcılar, Ali Rıza: “Türkiye’nin BRIC Ülkeleriyle Ticari Potansiyeli: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı”, **Journal of Yasar University**, Vol.25, No:7, 2012, s.4167-4168
- Shaver, J. Myles; Flyer, Fredrick: “Agglomeration economies, firm heterogeneity, and foreign direct investment in the United States”, **Strategic Management Journal**, Vol.21, No:12, 2000, s. 1175-1193.
- Tobin, Jennifer Rose-Ackerman, Susan: “Foreign Direct Investment and the Business Environment in Developing Countries: the Impact of Bilateral Investment Treaties”, **YALE University Center for Law Economics and Public Policy Research Paper**, No:293, 2005.
- Tomohara, Akinori; Takii, Sadayuki: “Foreign Direct Investment and Wage Spillovers in Indonesian Manufacturing Industry”, **Journal of Policy Modeling**, Vol.33, 2011, s. 511-521.
- Trevino, Len J.; Mixon Jr., Franklin G.: “Strategic factors affecting foreign direct investment decisions by multi-national enterprises in Latin America”, **Journal of World Business**, Vol.39, 2004, s. 233-243.
- Tsai, Pan-Long: “Determinants of Foreign Direct Investment and Its Impact on Economic Growth”, **Journal of**

Economic Development, Vol. 19 No.1, 1994, s. 137-163.

Wheeler, David; Mody, Ashoka: “International Investment Location Decisions: The Case of U.S. Firms”, **Journal of International Economics**, Vol. 33, Issues 1,2, 1992, s. 57-76.

Zhang, Kevin Honglin: “Does Foreign Direct Investment Promote Economic Growth? Evidence From East Asia and Latin America”, **Contemporary Economic Policy**, Vol.19, No:2, s. 175-185.

Tüysüz, Nurettin: Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması, **T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları**, No:2827, Ankara, 2011, s. 100.

İNTERNET KAYNAKLARI

Dinçer, Bülent, Metin Özarlan: **İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması**, DPT, 2004, s. 36, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgeyel/gosterge/2004/ilce.pdf>, 04 Haziran 2012.

Erdal, Fuat Ekrem Tatoğlu: “Locational Determinants of Foreign Direct Investment in an Emerging Market Economy: Evidence from Turkey”, **Multinational Business Review**, Vol.10 No:1, 2002, (çevrimiçi) <http://www.econturk.org/Turkisheconomy/fuatekrem.pdf>, 17 Haziran 2012.

- Freudenberg, Michael: “Composite Indicators Of Country Performance: A Critical Assessment”, **OECD Science, Technology and Industry Working Papers No: 2003/16**, OECD Publishing, 2003, s.5, (Çevrimiçi): <http://dx.doi.org/10.1787/405566708255> ,14 Haziran 2012.
- Head, Keith; Mayer, Thierry; Ries, John: “Revisiting Oligopolistic Reaction: Are FDI Decisions Strategic Complements?”, **CEPR Discussion Paper**, No:3327, 2002.(Çevrimiçi) <http://ssrn.com/abstract=313201>, 11 Eylül 2011
- Kalinova, B., A. Palerm, S. Thomsen: “OECD's FDI Restrictiveness Index: 2010 Update”, **OECD Working Papers on International Investment**, No:2010/03, OECD Publishing, 2010 (Çevrimiçi) <http://dx.doi.org/10.1787/5km91p02zj7g-en>, 5 Mayıs 2012.
- Pramadhani, Mayang; Bissoondeal, Rakesh; Driffield, Nigel: “**FDI, Trade and Growth, A Casual Link?**” (Çevrimiçi), <http://sites.uom.ac.mu/WTOChair/Conference%20Proceedings/27.pdf>, 03 Haziran 2012.
- Vatansever Deviren, Nursen: “Yeni Dış Ticaret Teorileri”, **Mevzuat Dergisi**, S.81, 2004, (Çevrimiçi) http://www.basarmevzuat.com/dergi/2004-09/a/05.htm#_ftn5, 10 Mart 2012.
- Worldbank : (Çevrimiçi) <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DI.NV.CD.WD>, 07 Nisan 2011

TEZLER

Kandemir, Tuğrul:

“Küresel Rekabet Ortamında İşletme Birleşme ve Satın Almaların İşletmeler Üzerine Finansal Etkisi ve İMKB'deki Birleşmeler Üzerine Bir Araştırma”, Doktora Tezi, Afyon 2003, s. 7, (Çevrimiçi) <http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv>, 18 Ağustos 2011.

Özkan, Bülent:

“Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler: İşletme ve İşveren Profili Açısından Gaziantep İli Örneği”, Doktora Tezi, Kütahya, 2005, s. 7, (Çevrimiçi) <http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv>, 18 Ağustos 2011.

Terazi, Ebru:

“Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

Yavan, Nuri:

“Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermayeli Yatırımları Lokasyon Seçimi Üzerine Bir Araştırma”, Doktora Tezi, Ankara, 2006, (Çevrimiçi) <http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv>, 18 Ekim 2011.

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında İstanbul'da doğdu. 1999 yılında Amasya Anadolu Lisesi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İngilizce İktisat Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı. 2007 yılında İstanbul Ticaret Üniversitesi Uluslararası Ticaret yüksek lisansını tamamladı ve 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü'nde doktora çalışmasına başladı. 2005 yılından bu yana İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde görev yapmaktadır.